

ЯПОНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

ХРЕСТОМАТІЯ

ТОМ ІІІ
(XIX-XX ст.)

**КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
ІНСТИТУТ ФІЛОЛОГІЇ**

**ЯПОНСЬКА
ЛІТЕРАТУРА
ХРЕСТОМАТІЯ**

**ТОМ III
(XIX-XX ст.)**

 Mitsubishi Corporation

**Видання здійснюється за фінансового сприяння
Міцубісі Корпорейшн
This book is published with the financial support
of Mitsubishi Corporation**

**КИЇВ
ВИДАВНИЧИЙ ДІМ ДМИТРА БУРАГО
2012**

УДК 89:82.09(075.8)
ББК 84(09)+84(5)я73
334

Рецензенти:

д-р філол. наук, проф. Л.В. Грицик
д-р філол. наук, проф. Ю.І. Ковалів

*Рекомендовано до друку вченою радою Інституту філології
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
(протокол № 2 від 15 лютого 2010 р.)*

334 Японська література: Хрестоматія. Том III (XIX-XXст.) / Упорядники: Бондаренко І.П., Осадча Ю.В. – Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. – 536 с.

ISBN 978-966-489-116-2

До складу третього тому 3-томної Хрестоматії японської класичної літератури увійшли художні та літературознавчі твори XIX-XX ст., перекладені українською мовою вітчизняними фахівцями-японістами. Серед них – поезія жанрів *танка* і *хайку*, популярні прозові твори, уривки з літературознавчих трактатів, есе, щоденників, листів відомих японських письменників, поетів, літературознавців тощо.

Хрестоматія призначена для студентів-філологів вищих навчальних закладів України, які навчаються за фахом «японська мова та література».

УДК 89:82.09(075.8)
ББК 84(09)+84(5)я73

ISBN 978-966-489-116-2

© Бондаренко І.П.,
Осадча Ю.В., 2012

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА.....	7
----------------	---

ПОЕЗІЯ

Поетика хайку	25
Масаока Сікі.....	39
Такахама Кьосі	39
Накамура Кусатао	41
Муракамі Кідзьо	41
Томіясу Фусей	41
Като Сюсон	42
Ямагуці Сейсі	42
Мідзухара Сюосі	42
Ісіда Хакьо	42
Масаока Сікі.....	43
Нацуме Сосекі.....	63
Такахама Кьосі.....	70
Танеда Сантока.....	77
Одзакі Хосай.....	90
Ііда Дакоцу	98
Накацука Іппекіро.....	105
Томіта Моппо.....	110
Йосано Акіко	115
Пісня жіночого серця.....	116
Зі збірки «Розплетена коса»	121
Ісікава Такубоку.....	138
Поезія буднів життя.....	139
Зі збірки «Жменя піску».....	145

Зі збірки «Сумна забавка»	152
Передмова до збірки «Жменя піску»	156
Уривки з прозових творів, листів, щоденників, есе	162

ПРОЗА

Морі Огай	178
Vita sexualis	180
Акутагава Рюноске	188
Расьомон.....	191
Хусточка.....	197
Павутинка.....	205
Усмішка богів.....	208
Віра Бісея	218
Лист до Фумі.....	220
Кавабата Ясунарі	
Німія	222
Кікуці (Хіросі) Кан	
Шати	231
Ясуока Сьотаро	
Захоплення.....	234
Сіга Наоя	242
Сейбе та його довгасті гарбузи	247
До Абасірі.....	252
Ібусе Масудзі	
Краплі	259
Нацуме Сосекі	
Серце (Роман).....	263
Книга перша «Сенсей і я».....	264
Книга друга «Батьки і я».....	275
Книга третя «Сенсей і передсмертний лист»	282
Дадзай Осаму	307
Пропаша людина	312

Перед сходом сонця.....	317
Сто видів Фудзі.....	333
Танідзакі Дзюн'ігіро	352
Таємниця.....	355
Місіма Юкіо	373
Патріотизм.....	376
Йосімото Банана	395
Цугумі (<i>Повість</i>).....	396
«Листування з духами».....	396
«Я і сестри Ямамото».....	405
Муракамі Харукі	411
Різдво вівці.....	414
Дзеркало.....	428
Повторний напад на пекарню.....	434
Кавабата Ясунарі	
Виплюканий красою Японії.....	448
Ое Кендзабуро	
Японія, двозначність і я.....	459
ДОДАТОК:	
Оригінальні японські твори.....	468

ПЕРЕДМОВА

I

Після завершення тривалого періоду самоізоляції Японії у другій половині ХІХ ст. здивована Європа несподівано відкриває для себе японську культуру – передусім живопис і поезію жанрів *танка* та *хайку*. У всіх провідних європейських країнах панує мода на все японське. А в самій Японії, навпаки, друга половина ХІХ ст. перетворилася на епоху загального поклоніння японців західним культурам – європейській та американській. Значною мірою це проявилось також у літературному житті країни. Традиційні поетичні жанри *танка* і *хайку* здаються тогочасним японським поетам закостенілими й архаїчними, як і мова, якою вони писалися. Усе частіше лунають заклики реформаторів відмовитися від їх тісних рамок, застарілих поетичних канонів, запозичити жанри європейської поезії та скласти вірші відповідно до вимог західної поезики.

1882 р. в Токіо виходить друком збірка віршів трьох викладачів Токійського університету Тоями Тюдзана, Ятабе Сьокана та Іноуе Тецудзіро під назвою «Поезія нового стилю» (*яп.*: 新体詩 – «Сінтайсі»), що містила як власні вірші її укладачів, так і їхні переклади японською мовою поетичних творів Томаса Грея (1716-1771), Чарльза Кінгслі (1819-1875), Генрі Водсворта Лонгфелло (1807-1882), Альфреда Теннісона (1809-1892), Вільяма Шекспіра (1564-1616) та ін. Головна мета укладачів цієї поетичної збірки полягала не лише в тому, щоб ознайомити японських читачів з творами видатних англійських та американських поетів, але й продемонструвати, як саме слід писати вірші «нового стилю» вітчизняним поетам, які щиро прагнули йти нога в ногу з сучасним світом. «Вірші доби Мейдзі повинні бути віршами доби Мейдзі, а не давніх часів. Японські вірші мають бути японськими, а не китайськими», – наголошував один із укладачів «Поезії нового стилю» Іноуе Тецудзіро, натякаючи не лише на «архаїчність» китайської поезики, проголошеної ще на початку Х ст. у «Передмові» Кі-но Цураюкі (868-946) до укладеної ним антології «Кокін-вака-сю» («Збірка старих та нових японських пісень», 905-913 рр.) підґрунтям поезики національної, але й на поетичний жанр *кансі* (漢詩) – китайські вірші, які за багатовіковою тради-

цією продовжували складати окремі японські поети китайською мовою навіть у другій половині XIX ст. (*докл. про це див.: Григорьева Т.П. Поэзия: [Японская литература второй половины XIX в.] // История всемирной литературы: В 9 томах. – Т. 7. – М., 1991. – С. 670-671.*)

Справа в тому, що до цього часу в Японії, яка лише після революції Мейдзі (1868 р.) в особі її найвпливовіших державних службовців почала активно закликати власну молодь вивчати європейські мови (а дехто з чиновників пропонував навіть повністю перевести систему вищої освіти на викладання англійською¹), знання саме китайської мови залишалося головною ознакою освіченості та шляхетності. У своїй передмові до «Японсько-російського словника», укладеного першим консулом Росії в Японії Йосипом Антоновичем Гошкевичем (1815-1875)² «*при пособии японца Тацибана но Коосай*», що вийшов друком 1857 р. в Санкт-Петербурзі, про значення та роль китайської мови в тогочасному культурному житті Японії головний укладач цього словника, Й.А. Гошкевич, пише: «Взагалі по всій державі китайська мова у великому використанні; будь-яка людина, що претендує на освіченість, соромиться використовувати вислови своєї рідної звучної мови, замінюючи їх невиразними китайськими звуками. І не можна сказати, щоб причиною цього була бідність природної мови: навпаки, дуже мало можна відшукати навіть абстрактних понять, для вираження яких не існувало б у ній уже готових слів; а

---

¹ Йдеться про ініціативу тогочасного міністра освіти Морі Арінорі (1847-1889), за яку його критикували не лише співвітчизники, але навіть запрошені європейські професори, які читали лекції у вищих навчальних закладах країни переважно за допомогою японських перекладачів.

² *Гошкевич Йосип (Осип) Антонович* (1815-1875), народився в Мінській губернії (нині Гомельська область) у родині священика. Після закінчення духовної семінарії був включений до складу Російської духовної місії в Пекині, де працював у 1839-1850 рр. У 1952 р. у складі експедиції віце-адмірала Є.В. Путятіна на фрегаті «Паллада» пливе спочатку до Кореї, а потім на Сахалін. 22 листопада 1854 р. разом із дипломатичною місією прибуває до Японії (порт Сімода), де бере активну участь у переговорах з японцями, що закінчились успішним підписанням 22 січня 1855 р., так званого, «Сімодського трактату» – дипломатичної й торгової угоди, що передбачала встановлення дипломатичних відносин і започаткування торгівлі між Росією та Японією. Водночас Й.А. Гошкевич за допомогою офіційного перекладача місії, свого хрещеника – японця Татібана-но Коосая, який після хрещення отримав ім'я Володимира Йосиповича Яматова, працює над ієрогліфічним японсько-російським словником, що вийшов друком у 1857 р. За нього автор отримав Демидівську премію і золоту медаль. Наприкінці 1857 р. Гошкевич Й.А. призначається першим російським імператорським консулом в Японії й працює на цій посаді з 1858 по 1865 р. у російському консульстві, яке було відкрито в м. Хакодате на Хоккайдو. Після відставки в 1867 р. з державної служби він їде до свого маєтку у Віленській губернії, де удосконалює словник і пише досить суперечливий науковий трактат під назвою «*О корнях японского языка*», виданий уже після його смерті.

завдяки її гнучкості й можливості з'єднувати одні слова з іншими, створення і складання нових слів не викликає жодних труднощів. Проте як у народі в цілому, так і у свідомості окремого індивіда, живе визнання переваги над собою свого вчителя й так придушує відчуття народної гідності, що йому уявляється неможливим і висловлюватися, і думати інакше; своя мова не підкоряється йому, здається занадто вже простою для висловлювання високих понять. Так уся Європа довгий час вважала латинську мову незамінною для наукових творів; так Корея, Маньчжурія та Японія донині сповнені поваги до мови китайської» (**Гошкевич И.А. Русско-японский словарь (насправді – японсько-російський. І.Б.) (составленный И. Гошкевичем при пособии японца Тацибана но Коосай). – СПб.: Типографія Я. Юнсона и литографія Р. Голике, 1857. – С. I-II).**

Як на наш погляд, описана Й.А. Гошкевичем мовна ситуація наприкінці доби Едо в Японії нагадувала ситуацію в Україні XVIII-XIX ст., а також за радянських часів – починаючи з 30-х років XX ст. до початку 90-х років, тобто проголошення державної незалежності України.

Однак повернімося до літературного життя Японії другої половини XIX ст. Через три роки після появи збірки «Поезія нового стилю» відомий японський літературознавець, письменник і критик Цубоуті Сьойо (1859-1935) друкує в Токіо трактат під назвою «Сутність роману» (*яп.*: 小説真髓 – «Сьосецу сіндзуй»), де проголошує нові принципи, на яких має ґрунтуватися будь-який сучасний літературний твір, у тому числі й поетичний. Головними з цих принципів, на його переконання, був принцип реалізму (*яп.*: 写実主義 – «сядзіцусюгі») та психоаналізу (останній Цубоуті Сьойо тлумачить як «метод психологічного реалізму»). На сторінках свого трактату він розмірковує не лише про сутність роману, але й про види та призначення нової прози й поезії, закони композиції сучасних літературних творів, нові методи оповідання, стилю тощо. Проте, добре розуміючи важливість літературної традиції, Цубоуті Сьойо жодним чином не закликає японських письменників і поетів «скинути з корабля історії» патріархів японської класичної прози й поезії, не спонукає їх до категоричної відмови від вікових літературних традицій та узвичаєних правил художньої творчості, а, навпаки, наполягає на необхідності, активно запроваджуючи і застосовуючи європейську техніку оповідання та складання віршів, дбайливо оберігати й постійно

спиратися на кращі національні літературні традиції, художньо-естетичні надбання тощо.

Услід за трактатом Сьойо, який наголошував на необхідності реформування передусім прозових та драматичних жанрів, наприкінці ХХ ст. в Японії з'являється ціла низка літературно-критичних трактатів, автори яких під впливом європейської поезії закликали до кардинального оновлення вітчизняної поетики, реформування традиційної системи версифікації, запровадження нових поетичних жанрів, використання в поезії сучасної розмовної мови тощо. Насамперед, слід назвати трактат «Про японські поетичні твори» Ямади Бімьо (Ямада Такетаро, 1868-1910) – основоположника японської школи романтизму і одного з фундаторів (разом з Одзакі Койо) літературного товариства «Кен-ю-ся» (1885 р.) (硯友社, *досл.*: «Компанія друзів каламаря» /*пляшечки для туші*. І.Б./), який згодом спільно з іншим відомим японським письменником і перекладачем російської літератури Фтабатеєм Сімеєм (Хасегава Тацуноске, 1864-1909) висунув принцип «єдності літературної та розмовної мови» (*яп.*: 言文一致体 – «*геибун ітти-май*»).

Ще декілька аналогічних реформаторських поетичних трактатів кінця ХІХ ст. належали перу таких відомих японських критиків і літературознавців, як Міядзакі Косьосі («Роздуми про поезію»), Ісогаї Умпо («Про рідну поезію»), Овада Кендзю («Наука поезії нового стилю»), Хагіно Йосікі («Реформа вака»), Іноуе Тецудзіро («Про поезію нового стилю») та ін. Останній головними ознаками поезії нового стилю вважав:

- а) «вільний дух»;
- б) «необмежений обсяг вірша»;
- в) «широкий лексичний запас»;
- г) «використання сучасної мови»;
- д) «мажорний тон»;
- е) «новизну художніх образів»;
- ж) «прагнення до майбутнього»;
- з) «ясність змісту» (*докл. про це див.*: Григорьева Т.П. **Поэзия: [Японская литература второй половины XIX в.] // История всемирной литературы: В 9 томах. – Т. 7. – М., 1991. – С. 670-675).**

Цікаво, що свою категоричну вимогу стосовно «необмеженого обсягу» віршів нового стилю, Іноуе Тецудзіро обґрунтовував такою тезою: «У давні часи люди та їхні почуття були простішими, а тому вони висловлювали власні переживання тридцятиодноскладовим

віршем-танка, ми не можемо висловити в кількох словах усе, що відчуваємо»³ (**Там само, 673**).

Європейці ж, навпаки, уперше ознайомившись із поезією жанру *танка*, із захопленням писали: «Справжній геній знайшов своє втілення в *танка* – віршах із п'яти рядків і тридцяти одного складу. У всіх відношеннях *танка* демонструє значно більше обмеження поетичних засобів, ніж англійський сонет, і багатослівним європейським поетам корисно було б попрактикуватися в поетичній формі, де на першому місці – умовчування й недомовки, а головним засобом вираження є натяк» (Хэдленд Девіс. **Мифы и легенды Японии. – М., 2008. – С. 363-364**).

Окрім перекладів європейської поезії, в Японії, починаючи з кінця 80-х років ХХ ст., з'являються перші антології сучасних віршів, написаних у жанрі «*сінтайсі*»: «Збірка пісень нових форм доби Мейдзі», «Вибрані вірші нових форм» за редакцією Ямади Бімьо, «Збірка сливових квітів поезії нових форм» за редакцією Морі Огая, а також збірки віршів нових строфічних форм окремих поетів, як, наприклад, збірка «Молоді трави» (1897 р.) Сімадзакі Тосона, що мала шалений успіх у читачів.

Останню крапку в палких дискусіях про необхідність реформування національної поетики, новий стиль, сучасні жанри та строфічні форми поставив відомий японський поет Масаока Сікі⁴ (Масаока Цуненорі, 1867-1902) у своїх літературно-критичних трактатах «Розмови про Басьо» (яп.: 芭蕉雑談 – «*Басьо дзацудан*», 1893), «Про сутність поезії хайкай» (яп.: 俳諧大要 – «*Хайкай тайо*», 1895), «Поет (жанру) хайку Бусон» (яп.: 俳人蕪村 – «*Хайдзін Бусон*», 1897), а також у серії газетних публікацій під рубрикою «Дискусія про хайку» (яп.: 俳句問答 – «*Хайку-мондо*») на сторінках тогочасного популярного періодичного видання «*Ніхон*» (日本, травень-вересень 1896 р.).

Свій шлях до великої літератури Масаока Сікі почав з критики

---

³ Це був своєрідний виклик Іноуе Тецудзіро уславленим авторитетам минулого, зокрема Мацуо Басьо, який кілька століть до цього заявляв: «В одязі слова поетові треба явити тільки вершинну мить духовного піднесення; усі підйоми і спуски навколо цієї вершини постануть в уяві читача, якщо він виявить бажання до співтворчості. Навіть така традиційна форма, як п'ятивірш, задовга для цього, вистачить і трьох рядків» (Мацуо Басё. *Избранная проза. – СПб., 2000. – С. 25*).

⁴ Власний літературний псевдонім «Сікі» – «Зозуля» (один із японських видів цього птаха) поет обрав не випадково. З юних літ він був хворий на сухоти, від яких і помер у 1902 р., коли йому ледве виповнилося 35 років. За давнім японським повір'ям, у зозулі, коли вона співає, із горла сочиться кров.

Мацуо Басьо й протиставлення поетики визнаного патріарха японської поезії жанру *хайку* творчому методу Йоси Бусона. Саме Бусона, а не Басьо, вважав він неперевершеним майстром *хайку* і саме його закликав наслідувати, звертаючись до сучасних поетів, які працювали в цьому поетичному жанрі. «*Хайку* Бусона рівноцінні *хайку* Басьо, – писав Масаока Сікі в поетичному трактаті «*Хайдзін Бусон*», – а за цілою низкою показників навіть вище. Бусон не здобув поетичної слави головним чином через те, що його поезія – не для широкого загалу, а поети жанру *хайку* після Бусона були неосвіченими й нерозбірливими» (Масаока Сікі. *Стихи и проза*. – СПб., 1999. – С. 16). Критиці всесвітньо відомого класика японської поезії Сікі присвятив своє перше літературне есе «Розмови про Басьо», поява якого для багатьох шанувальників японської поезії стала справжнім шоком. Зазіхнути на авторитет самого Басьо! На таке не наважувалися навіть відомі поети і критики, а тут – вчорашній студент, вискочка. Що він собі дозволяє? Хто він такий! Посипалися різкі звинувачення, у пресі з'явилася безліч ніщивних і навіть образливих відгуків на цей публіцистично-критичний твір Масаоки Сікі. Проте молодий амбітний поет не поспішає ні вибачатися, ні каятися. Він дивиться в майбутнє.

У своєму наступному літературному маніфесті «Принципи поезії *хайку*» Сікі формулює власну концепцію жанру *хайку*, оцінюючи цей поетичний жанр як особливий твір мистецтва й ставлячи його на один рівень з романом та живописом. Свою головну мету Масаока Сікі вбачав не лише в запровадженні кардинальних реформ системи національної поетики, але й у відродженні традиційних японських поетичних жанрів *танка* та *хайку* в новій якості. Відштовхуючись від досить поміркованих і зважених реформаторських ідей, висунутих Цубоуті Сьойо в трактаті «Сутність роману» (1885 р.), де той закликав до органічного поєднання в літературних творах «японського та європейського способів змалювання дійсності»⁵, Масаока

---

⁵ «Існує два способи описання характеру людини, які можна назвати способом “*інь*” (темне, таємне) і способом “*янь*” (світле, явне), – пише з цього приводу Цубоуті Сьойо. – Коли письменник застосовує спосіб “*інь*”, людський характер не розкривається, а окреслюється підспудно. Письменники нашої країни застосовували переважно цей метод. Спосіб “*янь*”, навпаки, означає явний, відкритий опис на основі знання, коли характер розкривається читачеві. Більшість європейських письменників користується саме цим способом... Але не можна говорити про переваги якогось методу. Найкращий шлях, і письменники поступово до цього приходять, об'єднуючи обидва способи зображення» (цит. за кн.: Григор'єва Т.П. По-

Сікі, у свою чергу, висуває в якості актуального підходу до поезії нового стилю принцип синтезу традиційної національної поетики з прогресивними надбаннями поетики європейської. У своїх трактатах «Послання до тих, хто пише у стилі вака» (яп.: 歌よみに与ふる書 – «Ута-йомі-ні атауру сьо», 1898 р.), «Вступ до хайку» (Навчальний посібник з поезії хайку) (яп.: 俳句入門 – «Хайку нюмон», 1898), «Нові хайку» (яп.: 新俳句 – «Сін хайку», 1898) і на сторінках заснованого ним 1897 р. разом із видавцем Янагіхарою Кьокудо (1867-1957) літературно-поетичного журналу «Зозуля» (яп.: ホトトギス – «Хототогісу») ⁶ він закликає, спираючись на давні національні поетичні традиції й кращі художньо-літературні здобутки, наближати поезію до сучасного життя, а саме: сміливо пропонувати нові ідеї, відкрито й щиро говорити про власні почуття та емоції, оновлювати мову поезії, застосовувати оригінальні художньо-стилістичні засоби, створювати сучасні образи тощо.

Стосовно поезії хайку Масаока Сікі висуває ідею нового стилю – «сясей» (写生, докл.: «замальовки з натури»), який передбачав максимально точну передачу словами вірша того, що безпосередньо бачить, за чим спостерігає поет (докл. про це див.: Такахасі Дзюнко. Горизонты японской поэзии // Странный ветер. Современная японская поэзия / Пер. с яп./ – М., 2003. – С. XII). Власні хайку Масаоки Сікі чудово ілюструють його ідею художньо-реалістичного відображення дійсності:

***

*Посеред паморозі саду
Самотній
Червоніє плід.*

***

*Крізь панцир крижаний
Лист клена
Пломеніє.*

езия: [Японская литература второй половины XIX в.] // История всемирной литературы: В 9 томах. – Т. 7. – М., 1991. – С. 673).

⁶ У 1898 р. редакцію цього надзвичайно популярного літературного журналу кінця XIX – першої половини XX ст., що відкрив шлях до літератури цілій плеяді молодих і талановитих японських поетів, на прохання тяжко хворого Масаоки Сікі очолив один із його кращих учнів і вірних друзів поет Такахама Кьосі (1874-1959).

***

*По пелюстках
Червоної троянди
Повзе жовто-зелений павучок.*

***

*Травнева злива!
Плавають в ставку
Водою вкриті лотоса листочки.*

***

*Гортензія,
Біло-блакитна в дощ,
У сяйві місячному синьою здається.*

***

*На гребені у півня –
Чотирнадцять,
А то й зубців п'ятнадцять, мабуть, є.*

Як підкреслюють дослідники творчості Масаоки Сікі, згідно з його концепцією *сясей* «правдиве й точне зображення речі такою, якою вона є, неможливе без звернення до вічного, незмінного, іншими словами, без співвіднесення ближнього, безпосереднього плану вірша (*рюко*) з дальнім, вічним (*фуюкі*, за термінологією Басьо). Поняття *сясей* набагато складніше, оскільки має значно більший філософський зміст, ніж поняття *сукеті* (від англ. «sketch» – малюнок, ескіз), яким також оперували поети доби Масаоки Сікі. *Сясей* це не просто миттєве зображення явищ і предметів природи, а розуміння її сутності, єднання поета з нею, усвідомлення суті речей» (Дьяконова Е.М. *Вещь в поэзии трехстиший (хайку) // Вещь в японской культуре*. – М., 2003. – С. 124).

Разом із Масаокою Сікі реформаторами японської класичної поезії нової доби були також Ісікава Такубоку (1886-1912), який першим серед японських поетів ХХ ст. наповнив традиційно любовний жанр *танка* романтично-філософською й соціальною тематикою; Накацука Іппекіро (1887-1946) і Кавахігасі Хекігодо (1873-1937), які 1911 р. заснували літературний журнал із красномовною назвою «Експеримент» (яп.: 試作 – «Сісаку») ⁷, самі писали й закликали ін-

---

⁷ Назва журналу побудована на грі слів: японське слово “сісаку” в іншому – ієрогліфічному написанні (詩作) означає також “віршування”, “складання віршів”.

ших поетів писати вірші-хайку звичайною розмовною мовою з при-
таманною їй граматикою та синтаксисом, які без вагань відкинули
застарілі, на їхню думку, жанрові традиції – зокрема, кількість скла-
дів і слів у їхніх віршах були такими, якими вони вважали необхід-
ними для реалізації авторського задуму й гармонійного завершення
композиції поетичного твору, які відмовилися від обов'язкового ви-
користання в хайку, так званих, «сезонних слів» (яп.: 季語 – «*кіто*»);
Танеда Сантока (1882-1940) і Одзакі Хосай (1885-1926), які також
були прихильниками вільного стилю в поезії, а тому більшість їхніх
віршів-хайку не відповідала формальним ознакам і канонам цього
поетичного жанру. І це далеко не повний перелік імен видатних поетів,
які сприяли оновленню жанрової системи японської класичної
поезії, суттєвим змінам у поетиці, тематиці, ідейному змісті, мові й
стилі поетичних творів тощо.

Зрештою, застарілі консервативні догми, усілякі заборони, арха-
їчні правила щодо написання віршів того чи іншого жанру відійшли
в минуле. Перемогли свобода творчості і свобода духу. Саме це
дозволило Танеді Сантоці в його «Щоденнику з *Хижки самотньої*
стеблинки» написати:

«Що таке хайку?

Дух, Природа, Експресія.

Аромат Японії, Аромат пір року, Аромат часу.

Істинність, Чистота самотності, Динаміка.

Могутність.

У кожному вірші – завершеність.

У письменнику – незавершеність» (Танеда Сантока. *Стихи и проза.* –
СПб., 2001. – С. 226).

II

Японська художня проза нового, не-класичного, на європейський
кшталт зразку, що почала активно розвиватися після реформ доби
Мейдзі (1868-1912), так само, як і літературний процес другої поло-
вини XIX ст., являють собою, напевне, одне з найцікавіших явищ в
історії японської літератури.

З одного боку, японці отримали у спадщину багатовікові традиції,
відбиті в жанрах великої і малої прози літератури аристократії (бага-
томанітних і за змістом, і художньою цінністю романах і повістях

моногатарі, щоденниках придворних пані та аристократів-чиновників *ніккі*, есеях *дзуйхіцу*, збірках релігійно забарвлених повчальних оповідок і притч *сецува*), в героїчних епосах *гункі-моногатарі* з розповідями-переказами про битви, історії падіння та піднесення могутніх аристократичних родів і японської військової знаті в період становлення та правління першого та другого сьогунатів Японії (XII-XVII ст.). За добу Едо (1604-1867) ці традиції збагатилися жанрами, найрізноманітнішими за своїм «практичним» призначенням (розважально-повчальними оповіданнями *отогідзосі* та *канадзосі* для «жінок і дітей», філософсько-релігійної спрямованості трактатами, виховного плану настановами для хлопчаків і дівчат із різних соціальних верств), за естетичним і дидактичним наповненням (розважальними *укійо-дзосі*, ознайомчого плану «книжками про чепурунів» *сяребон* і розважальними «книжками про курйозне» *коккейбон*), а також жанрами зрілого періоду літератури городян *тьо:мін-бунгаку* – «книжками про почуття» *ніндзьобон* і багатосерійними та багатотомними «книжками для читання» *йоміхон*. Традиції японської художньої прози доповнювала і японська національна драма, що на середину XIX ст. стала невід'ємною частиною культурної, а, отже, і літературної, спадщини. Класичні п'єси театру Но і Кабукі з їх самобутньою естетикою, канонами, тематикою та художніми прийомами, структурно-композиційними особливостями та сюжетами визначили напрями розвитку японської художньої прози нового часу.

З іншого боку, якісно нова японська література формувалася під постійним впливом європейської – переважно західноєвропейської, американської та російської – наукової, соціально-громадської, релігійно-філософської думки та, безумовно, художньої літератури і літературної критики. «Відкриття країни» в 60-х роках XIX ст. відіграло визначальну роль у становленні та розвитку як сучасного японського письменства, так і літературно-критичної думки: японські літератори дістали нагоду ознайомитися із принципово новими стандартами та критеріями написання й оцінювання творів художньої літератури, яка до тих пір традиційно перебувала на маргінесі літературної думки, але не літературного процесу як такого.

Свідоме формування політики і напряму розвитку нової культури, і літератури зокрема, відбувалося під керівництвом правлячої еліти як взаємодія двох сил – консервативної та реформаторської. Діяльність новаторів і традиціоналістів проходила в умовах постійного

протистояння і породжувала напругу між традиційним (японським) і новим (іноземним). Проте, виважена політика реформаторів дозволила з мінімальними «втратами» зберегти національні традиції та прищепити на їхньому ґрунті закордонні нововведення. У цьому сенсі найбільший інтерес становить процес поєднання (іноді гармонійний і цілісний, а іноді – поверховий і фрагментарний) двох культур із різними світо-глядними, мовними і літературними традиціями, а головне – роль цих змін у розвитку японської літератури першої половини ХХ ст.

Перші знайомства японського читача з європейською (в найширшому смислі слова) літературою тих часів відбувалися переважно у перекладах (і часто зроблених не з мови оригіналу, а найпопулярнішої в ті часи англійської мови). На початку перекладацької практики, у 60-80-х роках ХІХ ст. викривлення оригінальних назв творів і власних імен героїв було зумовлено не тільки перекладацькою політикою, яку проводив уряд і правлячі кола Японії, але й художніми традиціями, які панували в японській літературі, зокрема способи називання творів сюжетної прози, де разом зі стислою вказівкою на зміст або сюжет, за яким написано твір, відображався також і повчально-моралізаторський висновок автора. Саме тому більшість перших перекладених творів європейської літератури сприймалися малоознайомленими з літературою Заходу читачами як автентичні твори японських авторів. Водночас перекладацькі тенденції чітко відбивають і основні етапи розвитку японського суспільства у другій половині ХІХ ст. та його потреби, внутрішні запити. Так, у перекладах першими почали з'являтися не твори художньої літератури, а біографії політичних діячів Європи та Америки, які стали знаковими постатями в історії своїх країн або цілих континентів: Наполеона І, Петра І, Джорджа Вашингтона, Отто фон Бісмарка та інших. До них додалися переклади Біблії та Псалмів, а також «Великі історичні події» Уїльяма Френсіса Коліера, «Самодопомога» Семюела Смайлса, «Про суспільну угоду, або принципи політичного права» Жан-Жака Руссо тощо. Якщо не враховувати байки Езопа, відомі в Японії ще в період Едо, то одними з перших художніх творів, перекладених японською мовою, стали «Робінзон Крузо» Данієля Дефо, «Купець із Венеції» Уїльяма Шекспіра, «За вісімдесят днів навколо світу» Жюль Верна, «Ернест Мальтраверс» Едварда Бульвер-Літтона. Таким чином, інтенсивність, кількість і спрямованість перекладів літе-

ратури із західноєвропейських мов відбивають до певної міри процесу розбудови японської нації: насамперед попитом користувалися твори «практичного призначення», за ними – релігійні тексти як «екстракт» духовних настанов і системи цінностей, і тільки насамкінець японців цікавили розважально-пригодницькі твори художньої літератури.

Формування і розвиток нової літературної дискурсії вимагали створення модерної літератури, яка би докорінно відрізнялася від письменства попередньої доби Едо – літератури *tesaku* з її розважально-дидактичними романами та середньовічної класичної літератури аристократії. Для цього літераторам необхідно було виробити власний «інструментарій», а саме:

- змінити традиційні погляди на літературу як вид діяльності та, відповідно, письменницьку працю, визначити роль, функції і місце письменника в суспільстві;

- створити зрозумілу представникам різних суспільних прошарків, незалежно від рівня освіти та виховання, нову літературну мову, за допомогою якої письменники мали б можливість об'єктивно відображати реальне життя;

- наповнити новостворені літературні «форми» сучасним, відповідним «змістом».

Ці необхідні для функціонування нового літературного дискурсу завдання реформаторам довелося виконувати в складних умовах, рівняючись на зразки світової літератури і використовуючи основи нової та попервах майже незрозумілої для них у ті часи західної поетики.

Курс на європейську цивілізацію, на думку лідерів просвітницького руху, передбачав також не лише поверхове знайомство з європейською культурою, літературою та іноземними мовами, а й докорінне реформування літературної мови і створення нового мовного простору. Починаючи з перших років державотворення, в японському суспільстві китайська мова єдиновладно панувала на офіційному рівні: вона використовувалася при укладанні документів, була єдиною мовою для ділового та приватного листування між чоловіками, поряд із національною японською літературою, існує давня традиція китайськомовної прози та поезії, літературна китайська мова *веньянь* стала основою стилю *канбун*, яким записувалися тексти, що належать до так званої високої, канонічної літератури чи вишуканої словесності, до якої сюжетну прозу від початку не відносили.

Поява статті Модзуме Такамі (1847–1928) «Єдність мови і стилю» («Генбун ітті», 1886), в якій автор закликав літераторів відмовитися від старої форми офіційної мови *канбун* і яка стала початком «руху за єдність мови і стилю» (*генбун ітті ундо*), була цілком законною. Модзуме наголошував на використанні у художніх творах «суміші» тогочасної розмовної мови *кого*, мови *канбун* і класичної літературної мови *бунго*. Особливе поширення цих ідей почалося після виходу в світ статті письменника-реформатора Ямада Бімьо (1868–1910) «Про єдність мови і письма» («Генбун ітті рон», 1888), в якій чітко визначалася мета руху – створення простору єдиної загальної писемної мови. За формування нового мовного простору виступив і громадський діяч Фукудзава Юкіті (1835–1901). Поступово рух «за єдність мови і стилю», одним із його завдань якого було наближення Японії до Заходу, подолання відстані у розвитку між японською та європейською думкою і мистецтвом, зокрема літературою, набував обертів, стверджуючись у літературному світі *бундан* у різних напрямках та формуючи не лише новий мовний простір, а й певною мірою світогляд і свідомість тогочасних японців.

Глибоке й усвідомлене вивчення здобутків не тільки матеріальної, але й духовної культури Заходу почалося лише на початку 80-х років XIX ст., коли зусиллями японських літераторів-реформаторів, перших професійних перекладачів і літературних критиків – Цубоуті Сьойо (1859-1935) і Фтабатеї Сімей (1864–1909), Морі Огай (1862-1922) та інших – в Японії почали з'являтися не лише якісні переклади з мов оригіналу (часто переклади перших десятиліть доби Мейдзі зводилися до довільних переказів основного змісту творів і традиційно називалися *хон'ан*), але також і перші власні твори, де автори намагалися застосовувати європейські літературні і мистецькі теорії та художні прийоми тощо. Справжні зразки нової літературної мови в художній прозі на практиці подали критик Цубоуті Сьойо в романі «Звички студентів нашого часу» («Тосей сьосей катагі», 1885) та перекладач і перший японський теоретик реалізму Фтабатеї Сімей у романі «Пливуча хмара» («Укігумо», 1887–1889). Відчуті важливість здійснення реформ у царині мови та літератури Сімею допомогли знання європейських мов і перекладацька робота (навіть досі його переклади з російської літератури, зокрема творів Тургенєва, вважаються одними з найкращих). Крім того, найважливішу роль у процесі становлення нової літературної мови відіграв той факт, що

більшість письменників-реформаторів доби Мейдзі були багатомовними, а деякі частини «Пливучої хмари» Сімей писав спочатку російською, а потім перекладав японською мовою.

Саме в цей період в японську літературу активно імплантуються в переважно теоретизованому і дещо «викривленому» вигляді та набувають розвитку нові літературні течії (романтизм, натуралізм, реалізм, пізніше – модернізм і різні напрями авангардизму), на позначення яких японські літератори використовують терміни і поняття західноєвропейської поетики. Цей процес – доволі хаотичний та малокерований – цілковито відображає пізній японський натуралізм або «реалістичний натуралізм», розквіт якого припав на кінець 1900-х – середину 10-х років ХХ ст. Письменники-натуралісти «випробовують» європейські ідеї на традиційному «матеріалі», намагаючись відобразити у творах реальне життя. Девізом більшості письменників-натуралістів «зрілого» періоду був вислів «з неба на землю» (в цьому смислі знаменним є те, що майже всі вони починали свою літературну діяльність як «поети-романтики», але згодом перейшли до стану «прозаїків-натуралістів»).

Утім, особливо на початковому етапі запозичення і «прищеплення» на японський ґрунт західної культури, і літератури зокрема, знайомство з творчістю європейських письменників різних історичних епох і національних літератур, шкіл і течій призвели до механічно-еклектичного змішування різних літературних напрямів і художніх методів у самій японській літературі. У період становлення нової японської літератури це породжувало не стільки осмислені та синтезовані, скільки сурогатні явища в прозі та поезії, про що свідчать майже одночасне співіснування таких художніх течій і стилів, як японський романтизм і реалізм, натуралізм і антинатуралізм, модернізм і так званий японський неокласицизм.

Активний процес європеїзації (*сей'йюка*) і модернізації (*кіндайка*) наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. змінювався послідовним розсудливим вивченням і аналізом здобутків західної цивілізації, з одного боку, та переосмисленням власної культури і традицій, спробами віднайти шляхи до гармонійного синтезу, виробити універсальні коди для поєднання двох культур, з іншого.

На початок 10-х років ХХ ст. «вестернізаторський ажіотаж» кінця ХІХ ст. змінився вдумливим аналізом здобутків західної та японської цивілізацій з метою відібрати і творчо поєднати найкраще: лі-

тератори виробляють власні мистецькі концепції на теоретичній базі західної поетики і естетики; пишуть художні твори, в яких не лише використовують запозичені у європейських авторів методи і художні прийоми (на ранньому етапі розвитку літератури нового часу *кіндай бунгаку* образи героїв виходили утопічно-ідеальними, «штучними» та відірваними від реальної дійсності), а й створюють власні тексти – ще не оригінальні, оскільки відчувається схематизм сюжетів, характерів героїв через вплив літератури Заходу, але вже максимально наближені до реалій тогочасного японського життя. Кінець 10-х років ХХ ст. в історії японської літератури знаменний поступовим занепадом натуралізму як літературної течії та її розчиненням в інших мистецьких системах.

Головними ознаками ідеологічно-культурного дискурсу кінця 10-х – початку 20-х років стали розчарування в просвітницьких ідеалах Заходу, зневіри в цінностях його історичного досвіду та остаточне пробудження від ілюзій: Європу і європейську культуру вже не вважали за «панацею від усіх бід». У необдуманій всебічній європеїзації та руйнуванні традиційної японської культури попередніх років вбачали причину хвороби тогочасного японського суспільства.

Отже, розвиток європейської культури (науки, філософсько-релігійної та соціальної думки, мистецтва, літератури тощо), який тривав декілька сторіч, японці після довготривалої ізоляції від історичних і культурних подій на євразійському континенті наздогнали за декілька десятиліть і в 20–30-ті роки ХХ ст. вже мало чим поступалися своїм західним «вчителям»; поволі ідеали, що були закладені в підвалини європейської культури, стали набуттям і японського суспільства в цілому і літературного світу зокрема.

Водночас в японській літературі 10-20-х років спостерігається розподіл літератури на «соціалізовану» чи «екстравертивну» та «інтровертивну». До «соціалізованого» наряду належала так звана пролетарська (*нуроретарія бунгаку*) література першої половини ХХ ст., яка почала розвиватися з 20-х років під впливом творчості революційних російських письменників, але через певні історичні події та ідеологію правлячої верхівки, відновилася лише в післявоєнні роки. Головною тематикою «соціалізованої» літератури була боротьба робітничого класу за соціальну справедливість і рівність у питаннях освіти, медицини, за кращі умови життя та праці тощо. Центральним об'єктом зображення літератури іншого, «інтровертивного» типу,

був складний внутрішній світ людини в новому суспільстві, суперечливі особливості її душі та психіки: герої діяли заради себе та дбали насамперед про власний добробут і спокій, події в їхньому житті та вчинки розглядалися й аналізувалися під обмеженим кутом зору, а єдино можлива правда – це позиція самого героя та/або автора.

Внаслідок розвитку літератури інтровертивного напрямку наприкінці 10-х – на початку 20-х років виникла японська еґо-белетристика, зокрема жанри «я-оповідей» *ватакусі-сьосецу* і «творів про внутрішній світ» *сінкьо-сьосецу*. Саме цей тип текстів вже не належить ані до епігонських, ані до наслідувальних щодо західної літератури, з одного боку, проте він увібрав низку особливостей традиційної японської літератури (інтровертивність, стихійний метод творчого процесу, означений яскраво вираженою авторською інтуїтивністю та суб'єктивністю) і гармонічно поєднав їх із західноєвропейською технікою і способами організації художнього матеріалу, з іншого.

Отже, розвиток японського письменства нової доби відбувався під безпосереднім впливом західноєвропейської літератури XVII–XIX ст. На кожному етапі взаємодії двох різних літературних традицій – західної та японської – процес запозичення, адаптації, частково вимушених переробок здобутків «імплантованої» культури змінився глибоким аналізом і органічним поєднанням. Японські літератори висунули численні теоретичні розробки і власні мистецькі концепції, зорієнтовані, в першу чергу, на західноєвропейську поетику та літературно-критичну думку, і провели відповідні експерименти на практиці. Одним із закономірних наслідків і водночас характерних ознак пізнього періоду взаємодії двох різних літератур стала поява принципово нового типу текстів – самобутніх за своєю «внутрішньою логікою» і структурою, тематикою, технікою написання, пафосом тощо.

Таким чином, розвиток японської літератури після реформ Мейдзі й дотепер можна умовно поділити на чотири основні етапи. Звісно, у кожному з етапів можна виділити дрібніші, але, за великим рахунком, це залежить від аспектів і критеріїв їх виокремлення. Підставою для такого розподілу стали насамперед періоди появи, розквіту та занепаду (природнім або вимушеним шляхом) різних літературних течій і напрямів, шкіл і гуртків, діяльність представників яких впливала на розвиток японської літератури, починаючи з кінця XIX ст.

Перший етап – це запозичення і засвоєння здобутків духовної культури, зокрема літератури, Заходу, який тривав від 60-х років XIX ст. до початку XX століття.

Другий етап (з 10-х років до 30-х років ХХ ст.) можна виокремити як період розвитку японського письменства, коли споконвічні національні літературні традиції гармонійно поєдналися з європейськими у творчості японських письменників-реалістів і модерністів 20-30-х років. Це період розквіту та занепаду таких літературно-мистецьких напрямів, як натуралізм, зрілий реалізм, модернізм і авангардизм.

Третій етап – від 30-х років до кінця Другої світової війни. Майже паралельний розвиток пролетарської літератури до літератури модерністської не зовсім вкладається в схему розвитку національних художніх традицій, адже історичний та соціальний контекст її виникнення, тематика і проблематика мало передбачають спадковість і наслідування як основні умови зародження і поступу.

Останній, четвертий етап – це розвиток японського письменства після Другої світової війни, коли зникла цензура уряду, політичні переслідування й арешти, і письменники нарешті отримали можливість висловлюватися і писати в своїх творах на теми, що безпосередньо хвилювали та хвилюють їх.

Водночас, паралельно до «літератури плоті» (*нікутай бунгаку*), активно почала розвиватися так звана література прогресивних демократичних письменників, зокрема Міямото Юріко та багатьох інших.

На літературній сцені поруч із метрами і класиками літератури ХХ ст. – Кавабата Ясунарі, Танідзакі Дзюн'ітіро та іншими – почали з'являтися нові імена: Місіма Юкіо, Ое Кендзабуро, Кобо Абе, пізніше – Муракамі Харукі, Муракамі Рю, Банана Йосімото та інші. Імена останніх авторів, що пишуть фактично в наші часи, добре відомі українському читачеві за перекладами Івана Дзюби, Мирона Федоришина.

І. Бондаренко, Ю. Осадча

ПОЕЗІЯ

ПОЕТИКА ХАЙКУ

Японські вірші «хайку», які перекладаються на європейські мови переважно трьома рядками, більше відомі нам під назвою японські тривірші. У самій Японії цей жанр називають «хай-кай» або «хайку», причому тепер перевага віддається терміну хайку, а термін хайкай іноді вживається для позначення віршів, написаних у XVII–XVIII ст., коли цей жанр досяг найбільшого розвитку.

Терміна «тривірш» в японській літературі немає, бо, по суті, хайку друкуються одним вертикальним рядком без розділових знаків і цезур. Термін цей, отже, стосується тільки традиційної форми перекладу таких віршів.

Хайку належить до найменших поетичних форм – вірш містить усього сімнадцять складів. Та складів – це з європейської точки зору. Японці вважають, що хайку складається з сімнадцяти звуків, бо японська мова не знає збігу приголосних і поняття «склад» у ній не існує. Так, у слові «кава» (яп. «ріка») ми розрізняємо чотири звуки: к, а, в, а. А за японською традиційною фонетикою тут лише два звуки: ка, ва. І хоча японці послуговуються не лише ієрогліфами, а й фонетичною абеткою, вони не мають засобів для позначення окремого приголосного. Тому в перекладі навіть при збереженні кількості складів неможливо досягти тотожності фонетичної форми:

*Кійотакі я
Намі ні цірікому⁸
Ао мацуба
Чистий водоспад
На хвилю опадають
Зелені голки*

(Басьо)

Рими поезія хайку не знає.

Чи хайку – лірика? Дивне питання, скаже читач. Проте до кінця XIX ст. японці й гадки не мали, що їхня хайку – це література. Вірші

---

⁸ Тут і далі авторська транскрипція японських слів збережена.

в формі «танка» (коротка пісня) вони мали за літературу з давніх-давен. А хайку вважалася окремим різновидом образотворчого мистецтва. Тільки 1895 року «батько» сучасної хайку Масаока Сікі надрукував у газеті «Ніппон» серію статей «Суть хайкай», у якій, виходячи з європейської естетики, визначив хайку як один із жанрів літератури. А треба сказати, що то була епоха Мейдзі (1868–1912) – час, коли Японія вперше після майже трьохсотлітньої замкнутості відчинила двері іноземній культурі, і в країну ринув потік європейської думки – політичної, наукової, естетичної. Почалося активне взаємопізнання Японії з країнами Європи й Америки.

Японський живопис, особливо кольорова гравюра, відразу вплинув на подальший розвиток західного малярства; повільніше здобула всевітнє визнання японська література.

Свого часу Такахама Кьосі, один з найбільших авторитетів сучасної хайку, писав: «Як настане час, коли Японія досягне значного розвитку і європейці будуть досліджувати японську літературу, вони, мабуть, вельми здивуються, дізнавшись, що в Японії є такі речі, як хайку, тобто вірші, що оспівують квіти та птахів. Мабуть, більше, ніж художники Утамаро та Хіросіге і театри Но та Кабукі, їх здивують хайку, що мають кількасотлітню історію, – вірші, які з різних боків і під різними кутами зору оспівують різноманітні явища, що виникають завдяки змінам пір року».

Уже під впливом європейської естетики самі японці відкрили для себе, що хайку – це теж література, що хайку – це лірика.

І тут знову слід надати слово Такахамі Кьосі:

«Оскільки хайку – це література, то самоочевидно, що й вони оспівують почуття. Проте оскільки темою кожної хайку є пора року і поет оспівує різні явища весни-літа-осені-зими, то почуття осмислюються саме через ці явища, тобто оголене почуття поза темою пори року в хайку неможливе. Але якщо міркувати далі, дійдемо висновку, що хайку не просто оспівують пейзажі; хайку – це література, яка оспівує явища світу природи і світу людських справ, зумовлені змінами весни-літа-осені-зими. Ці явища здавна репрезентуються чотирма ієрогліфами: квіти, птахи, вітер, місяць. Ще Басьо вживав слова «віддавати серце квітам і птахам».

Отже, хайку – це поезія квітів і птахів. Інакше кажучи, показ місця дії людських почуттів через оспівування тем різних пір року – це і є хайку. У кожної людини бувають почуття, котрі неможливо затамувати; приховування їх у собі тільки збільшить душевні муки; тож

нема іншої ради, як знайти їм якийсь вихід. Якщо вилити їх у твір великої форми, матимемо драму, епічний чи довгий ліричний вірш, а якщо спробувати виявити їх у короткому вірші – матимемо вірші танку або хайку. Танка найпридатніша для вираження власне почуттів, які у хайку треба виявити через картини чотирьох пір року. Саме такий вияв і є характерною властивістю хайку – поезії квітів і птахів.

Різні є хайку, але єдиною їхньою незмінною властивістю упродовж чотирьохсотлітньої історії є те, що почуття в них завжди приховані, а картини природи виявлені.

Хайку – коротка літературна форма. Але коротка не якісно, а кількісно. У багатьох хайку темою є квітка чи пташина, і зрозуміло, що «розмір» теми зовсім не свідчить про розмір поетового почуття. Адже і через тему однієї квітки чи пташини можна передати глибокі людські почуття.

Явища світу природи супроводжують явища світу людських справ, як-от: пошук квітучої сливи, милування цвітом сакури, ікебана з квітів персика, відпочинок на лоні природи, збирання паростків хвощу, збирання полину і випікання з нього коржів... Все це улюблений матеріал для хайку.

Порівняно з іншими віршами, в хайку надзвичайного розвитку досягло оспівування саме явищ природи. Коли настає літо, поступово дужчає спека, потім надходить пора т. зв. сливових дощів і безперервно падає нудна мжичка; як мине пора сливового дощу й проясниться, починає віяти запашний вітер, і в небі стоять гори хмар. Їх ще називають химерними хмарами. Часто можна побачити, як вони здіймаються у безмежному небі, прибравши дивних форм, аж здається, що то звідкілясь з'явилися казкові чудовиська. Після довгої спеки випадають короткі зливи. Чути, як кує зозуля, кумкають жаби, сюрчать цикади, у саду з'являються ящірки, виповзають величезні, нахабні й брудкі ропухи, пробігають павуки, стоноги, багатоніжки-мухоловки, гудуть мухи й комарі. А як увечері запалиш лампу, то на світло збирається всіляка комашня. Особливо багато живності з'являється біля води. Прилітають водяні жуки й водяні мухи, мурахи теж трапляються найрізноманітніші – великі й малі. Далі: квітнуть павлонія, пальма, троянда, цвітуть різноманітні квіти: півонії, лілеї, мальви, гортензії, півники, глечики, лотоси, цвітуть ряска, водорості, буяють дерева, соковито зеленіє трава. Все це явища світу природи. А їх супроводжують людські справи, як-от: коли потеплішає, ватяний одяг змінюють на кімоно на простій підшивці, а потім

на легке кімоно без підшивки, виносять на веранду плетене крісло, до піддашся підвішують бамбукову запону, виникає потреба захищатися від сонця, виходять з дому з парасолею від сонця; селяни не вдаються до парасолі – висаджуючи рисову розсадку, вони не припиняють напруженої роботи і під сонцем, і під дощем, працюють разом чоловіки та жінки, а через тиждень-другий після садіння рису треба перший раз полоти, потім вдруге і втретє виполювати бур'яни з-поміж молодих пагонів рису під палючим сонцем. Коли незабаром з'являються москіти, їх викурюють димом та напинають сітки для захисту, а як настає спекотна пора – обливаються водою, сплять в обідню пору, виходять з дому, як настане прохолода, відпочивають на човнах, купаються у морі, ходять у гори – все це явища світу людських справ.

Восени оспівують Місяць, Молочний Шлях, довгі ночі, сильний осінній вітер, росу, мряку, голоси комах, дрібних птахів, хризантему, дозрілий рис, фрукти, гриби очерет тощо. Матеріалом для хайку стають і такі теми, як ткацький верстат, нічна праця, вечір над книжкою та інше.

Взимку стає холодно, починаються дощі, сніг, дме холодний вітер і листя опадає, дерева оголюються, трава сохне, краєвид безлюдніє. Настав кінець року. У цю пору людина запалює піч, затуляє північні вікна, надягає ватяний одяг, пальто, теплі шкарпетки та рукавиці, робить снігову бабу, катається на лижах та ковзанах; потім над дверима вішають гілку сосни – зустрічають Новий рік. Тема снігу часто зустрічається у різних віршах, але порівняно з хайку, там вона розкривається вужче. Опале листя також є давньою темою.

Місяць, сніг, квіти – важливі теми поезії взагалі. Розуміти суть прекрасного значить розуміти чари Місяця, снігу, квітів. Ці теми здавна є важливим матеріалом і для хайку.

Від зародження хайку минуло чотириста років, впродовж яких її популярність не зменшилась. Хайку, ймовірно, була дуже модна вже в часи засновників жанру хайкай Ямадзакі Сокана та Аракіді Морітаке. Вона бачила розквіт у часи Тейтоку, Соїна, Басьо. І сьогодні, теж складають хайку. Одного разу мені випало добувати у провінції Сінано на теплих водах і прийняти масаж у сліпого масажиста, від нього я почув, що він – наставник хайку тієї округи і має кількасот учнів. Можна сміливо сказати, що кожний сотий японець пише хайку. Темі хайку бувають найрізноманітніші, але вони завжди пов'язані з квітами, птахами, вітром, Місяцем.

Таким чином, хайку – це поезія спілкування людини з Природою. І традиційно збірки окремих поетів чи антології хайку впорядковують за порами року, іноді в окремий розділ виділяючи тему Нового року.

Пора року зазначається у хайку символічно, легким натяком у формі так званих «кіго» – сезонних слів: «сакура», «весняний дощ», «зозуля», «прохолода», «хризантема», «Місяць», «замерзлий», «сніг» тощо. В хайку слово «сакура» завжди означає японську вишню в пору цвітіння. «Весняний дощ» промовляє сам за себе. Зозуля, що кує, – літнє кіго. Прохолода – теж літнє кіго, бо мається на увазі прохолода після літньої спеки чи то надвечір. Хризантема – квітка осіння, а Місяць, якщо немає іншого означення, завжди вказує на осінь, бо японці вважають, що ця пора найсприятливіша для милування ним.

Кіго має не просто вказувати на пору року, а й бути серцевиною хайку. Поет жанру Като Сюсон, говорячи про кіго, наводить для прикладу хайку Такахами Кьосі:

*павлонії лист
освітлюваний сонцем
опадає*

і каже: «У цьому вірші кіго «павлонії лист» є стрижнем того враження, яке поет пережив, і уособлює живу дію. Коли настає осінь, великий лист павлонії навіть у безвітря опадає, наче звільнений затамований подих. І ця картина, коли сонце освітлює лист, що повільно опадає на землю, сколихнула серце поета. Тому в цих кіго живе поетове відкриття Природи; а кіго, яке не містить у собі відкриття, є лиш механічною буквою хайку».

Тут треба підкреслити таку рису хайку, як «недопустимість оцінки, особистої зацікавленості автора. Хайку вимагає, об'єктивного зображення речей та явищ. Цей факт враховується при лексичному доборі» (Т. Бреславець).

Глибину змісту коротенької хайку Като Сюсон розглядає на прикладі іншого вірша: «Для оцінки хайку корінним є питання про те, чого досягає сімнадцятизвуковий стандарт. У хайку, наприклад:

*дзансецу я
гоогоо-то фуку
мацу но кадзе*

*рештки снігу
гуде вельми
вітер в соснах*

(Мураками Кідзьо)

не зображують і не оповідають подробиць, як це роблять у прозі, а намагаються одним подихом словесно сфокусувати враження. Тому тут слова «рештки снігу» відтворюють у нашій душі картину поля ранньої весни, коли ще де-не-де лежить сніг. Далі враження, збирають у фокус слова «гуде вельми вітер в соснах». Таким чином пережита поетом мить ще раз пізнається у нашій душі. На поверхні вірша не зображено ні багнистого шляху, ні темно-синього неба, ні людей, що куляться від холоду. Просто вказано на місце, яке й є фокусом враження. Все інше, що може супроводжувати цей пейзаж, довірено зусиллям читача».

Недомовленість та нехтування логічним зв'язком між окремими елементами вірша – риса не лише хайку, а й японської мови взагалі. Хайку ж – вершина недомовленості. Це мистецтво слова, що заперечує слово. Не вдаючись у подробиці, зауважу лише, що завдяки граматичним властивостям японської мови взагалі в оригіналі хайку не мають тієї однозначної логічно-конкретної завершеності, якої неминуче прибирають у перекладах на західні мови. Адже, якщо судити про японську мову з європейської точки зору, то вона (через відсутність таких обов'язкових для всіх європейських мов категорій, як категорія особи дієслів, а на думку деяких дослідників – і категорії часу) видається розпливчатою, неконкретною, часто-густо нелогічною. Але якщо спробувати знайти світоглядні засади такого явища, то виявиться, що японська мова не виробила в собі засобів однозначного протиставлення загального і окремого, загального і конкретного, єдиного і одиночного, а скоріше відбиває їх діалектичну єдність, що «свідчить про недуалістичний принцип мислення, коли суть невіддільна від явища, суб'єкт від об'єкта, ідея від образу» (Т. Григор'єва).

За своєю синтактичною будовою хайку нерідко мають форму називних речень. Це просто назва одного-двох явищ чи речей:

*безперервно люди
йдуть в літньому полі
камінь один*

(Масаока Сікі)

Ця хайку в оригіналі є складнопідрядне називне речення: «Камінь в літньому полі, де безперервно йдуть люди».

Або:

*коло руїн замку
поля оглядають
фіалки*

(Рьото)

Дослівно: «О фіалка (и, о), що оглядає (-ють, -єш, єте) поле зруйнованого замку».

Або:

*зимове безлистя
храму Бьодоін
обриси саду*

(Онїцура)

Тут в оригіналі два називних речення: «зимове безлистя» (або «о зимове безлистя») і «вигляд саду храму Бьодоін». Вражений картиною природи поет схоплює лише «стержневі» елементи цієї картини, щоб зберегти пережите враження, а читачеві залишити свободу домислити, довідчати авторське враження на основі власного життєвого досвіду.

Для розуміння хайку важливо знати про ставлення японців до природи. Тут я знову надаю слово японцеві. Д.Т. Судзукі: «Ідея підкорення природи зовсім чужа східному, особливо буддійському, способові мислення. Японці ніколи не думають про те, щоб підкорити природу своїй волі. Природа для них щось таке, що треба поважати чи подивляти, чи любити. Буддизм і гадки не має про те, щоб поставити природу на службу людині. Навіть коли овочі збирають, варять і споживають; навіть коли бавовну збирають, прядуть і тчуть для всякого одягу, ми ніколи не думаємо про те, що підпорядкували собі їх – ми широко вдячні за ту послугу, яку Природа бажає дати нам...».

В хайку відображена чи не вся флора й фауна Японії – від травинки до кедра, від комара до корови. Серед них чимало й екзотичних для нас рослин і живих істот. І не дивно, що в таких випадках євро-

пейцеві буває тяжко збагнути символіку й асоціації хайку, їх поетичну вартість.

Є чимало хайку, тема яких – дощ, сніг, вітер, спека, прохолода, паморозь, хмарність, безхмарність та інше. І ці явища хвилюють автора не просто як такі, а як мить безперервного руху Природи, як явища власної свідомості й усвідомлення єдності з Природою. Внаслідок такого близького сприйняття природи японська мова має для однакових явищ різні назви – залежно від пір року. Так, дощ позначається не тільки нейтральним словом «аме», ай словами, що одночасно означають пору року: харусаме – весняний дощ; самідаре – ранній літній дощ; байу – сливовий дощ, дощ у червні-липні; сігуре – осіння сльота та інші:

*о харусаме
подушка зім'ята
віршів книжка*

(Сіко)

*о самідаре
серед ночі нишком
місяць між сосен*

(Рьога)

Характерною рисою хайку є географічна конкретність. У цих коротеньких віршах зустрічаємо назви гір, річок, озер, островів, заток, міст, сіл, інших місцевостей, що у японців викликають певні історико-естетичні асоціації.

*зимове безлистя
храму Бьодоін
обриси саду*

(Онїцура)

Бьодоін – це буддійський храмовий комплекс у давній столиці Кіто. Як і в усякого храму, його невід'ємною частиною є сад.

Для хайку не існує непоетичних тем. Всяка мить життя варта уваги поета, і навіть буденно «нечисті» сюжети можуть збудити чисті почуття.

Важливе місце в хайку, як і в японській поезії взагалі, посідають чуттєві образи-асоціації – насамперед зорові, а також звукові, нюхо-

ві, дотикові тощо, як шлях до взаємопроникнення суб'єкта й об'єкта, до злиття поетового «я» з «не-я», з Природою:

*в гарячій воді
ноги роздвеляюсь
сьогодні осінь*

(Бусон)

Сучасна хайку, оспівуючи зумовлені чотирма порами року явища світу природи й світу людських справ, не лишається байдужою до суспільних питань. «Хайку створюються людьми, які живуть у сучасному суспільстві, – зауважує Като Сюсон, – а тому, якщо вони будуть пройняті старими усталеними настроями, то не будуть живими». Наприклад, хайку:

*на згарищі
вцілів шматок асфальту
ганяють м'яч*

(Накамура Кусатао)

зображує дітей, які бавляться на воєнних руїнах. І звучить вона як заперечення страхів війни (можливо – війни ядерної), як гімн миру.

Найбільшими майстрами класичної хайку були філософ Басьо, художник Бусон, гуманіст Ісса. Батьком сучасної хайку, який закликав до відродження класичних традицій на основі реалізму «сясей» (малювання з натури), був Масаока Сікі.

Про розвиток хайку після Масаоки Сікі стисло пише Кісіда Ясумаса в передмові до збірки російських перекладів з сучасної японської поезії: «Послідовники Сікі – найяскравішим їх представником є Такахама Кьосі (1874-1958) – суворо дотримуються традицій Сікі, оспівуючи в хайку лише природу країни... З іншого боку, з реалізму Сікі виник новий напрям. Його послідовники (Кавахігасі Хекігодо та інші) наповнюють хайку соціальним змістом, розвиваючи демократичну тенденцію. З цих двох великих напрямів виникли нові школи. До них належить школа сільської хайку, якою керували Ііда Дакоцу та його син Ііда Рюта. До другої світової війни процвітала школа «Чотири С». Це були: Ямагуці Сейсі, Мідзухара Сюосі, Авано Сейхо, Такано Содзю. Ця школа дала початок цілому руху в жанрі хайку, який дістав назву «Прогресивний рух хайку». 1941 року поетів, що

брали участь у «Прогресивному русі хайку», майже всіх заарештували, але після війни рух відродився й демократизація хайку тривала.

З групи Ямагуці Сейсі, одного з «Чотирьох С», вийшли такі видатні поети, як Еномото Фуюїціро, Хасімото Такако, Савакі Кін'їці, Като Какей. Ці поети стоять на платформі гуманізму, вони викривають негативні сторони сучасного японського суспільства. Їх називають «Школою авангарду».

З групи Мідзухари Сюосі, другого з «Чотирьох С», вийшли такі талановиті поети, як Мінайосі Соу, Ооно Рінка, Такі Сюн'їці, Фурусава Тайхо, Ісіцука Томодзі, Накадзіма Такео та інші.

Нарешті, є своє літературне об'єднання й у поетес, що пишуть у жанрі хайку. Звичайно, передусім поетеси пишуть про становище жінки в Японії.

Темою творчості поетів демократичного напрямку є людина праці, простий трудівник, його життя і боротьба за своє соціальне визволення. Для досягнення мети в такому маленькому творі, як хайку, надзвичайно важливу роль відіграють різні тропи (метафора, метонімія, алегорія, слово-символ тощо), завдяки яким хайку, маленька лише за формою, набуває широти змісту й глибини значення, що визначаються багатством життєвого досвіду та діапазоном асоціацій самого читача.

*заводський паркан
увесь мокрий
продають сідзімі*

(Савакі Кін'їці)

У хайку досить слова «завод», щоб викликати асоціації, пов'язані з індустріалізацією та життям робітничого класу. А сідзімі, їстівний молюск, – загальноживаний дешевий прісноводний продукт. Це слово відіграє тут подвійну роль: по-перше, воно є весняне кіго, бо переважно саме в цю пору ловлять цей молюск; по-друге, воно представляє дрібних торговців та рибалок, може, сезонних робітників.

*в Осака
в страшному домі
продають морську капусту*

(Авано Сейхо)

Місто Осака – центр найбільш індустріалізованого району Японії, уособлює промисловий прогрес з його робітничим класом, а також негативні сторони урбанізації й індустріалізації в капіталістичному суспільстві. В народі Осаку називають столицею диму. Морська капуста (весняне кіго, бо її збирають з середини весни до початку літа) символізує рослинний світ і незабруднену природу взагалі, а також дрібних торговців і рибалок або сезонних робітників, що добувають цей морський продукт. Звідси й різноплановість асоціацій цієї хайку: будні трударів у великому місті та проблема індустріалізації і на-вколишнього середовища.

*у горах
камінчик за камінчиком викидаючи
поле обробляють*

(Савакі Кін'їці)

Весна. Тяжка праця селян у горах.

*о жителі Кісо
курільниці при боці
у полі працюють*

(Ооно Рінка)

Кіго: курільниця від комарів. Літо. Кісо – назва місцевості в Японських Альпах на острові Хонсю. В економічній географії країни Кісо – сільська глушина.

*гроно винограду
дитяча щока лежить
на столі уночі*

(Накадзіма Токео)

Кіго: виноград. Осінь. У японській поезії осінь здавна пов'язується з книжкою, з навчанням. Батько прийшов додому пізно ввечері, мабуть, з роботи, і застав дитину, яка заснула над книжкою. Заснула тому, що вдень працювала – вдома чи деінде підробляла.

Поети не обмежуються простим оспівуванням людини праці, а йдуть далі – малюють картини, сповнені гострих соціальних контрастів у сучасному буржуазному суспільстві:

*рибальський баркас
корабель з теплих курортів
причалили*

(Мінайосі Соу)

Як весняне кіго закріпилося в хайку слово «сюнто». Воно складається з двох ієрогліфів: «сюн» – весна, «то» – боротьба і означає соціальне явище, відоме цілому світу як весняний наступ японського робітничого класу. Японські робітники, організовані в профспілки, впродовж десятиліть дотримуються традиції щовесни (переважно у квітні) проводити страйки з вимогами поліпшення свого соціально-економічного становища.

*перемога у весняному наступі
гучно сурмить
на повні груди*

(Накадзіма Такео)

*жваво бадьоро
у колі весняних страйкарів
рисові коlobки*

(Сіоя Кунсі)

*весняний наступ
колом за руки взялися
хтось попід рукою прошмигнув*

(Като Какей)

*весняний наступ триває
сьогодні йде дощ
і він вийшов на демонстрацію*

(Кусама Йосіхіко)

*зосередившись
залізо ріжу
пройшовши через весняний бій*

(Масуда Тацудзі)

Ця хайку має й алегоричний зміст: якщо робітники зосередять свої зусилля, то розріжуть і не таке залізо.

Глибокий соціально-політичний зміст має хайку:

*під стелею
червона кулька
ніч перебула*

(Като Какей)

Червоний колір – це символ революційної боротьби світового пролетаріату. Надувна кулька – ознака весни; поет зобразив підготовку до першотравневої демонстрації. Ця хайку має й алегоричний зміст.

Наведені приклади хайку нагадують скоріш підрядник, ніж художній переклад поезії. Але такі приклади, особливо в контексті цієї статті, краще показують особливості хайку, ніж «опоетизовані» переклади.

«Зміст хайку своїм корінням сягає в обряд, релігію, міфологію, історію країни, – пишуть В.О. Пронніков і І.Д. Ладанов. – Предметом зображення хайку... є звичайні речі та явища природи, пов'язані з життям японського народу. Хайку – добрий ілюстратор тієї риси японського національного характеру, яка розкриває його підсвідому основу. Тривале й наполегливе культивування цього жанру в японській поезії викликало й явище зворотного ефекту: хайку до певної міри сприяло закріпленню в японців ідеї підсвідомого як головного принципу життя. Усі види японського мистецтва підпорядковані його вимогам».

За два тижні до смерті 1694 року Басьо пішов зі своїми учнями на коротку прогулянку, плодом якої були дві хайку, одна з яких:

*о ця дорога
ніхто нею не іде
вже осінь на схилку*

Т.І. Бреславець пише про неї: «У цьому вірші, що підбиває підсумок творчому шляху Басьо, поет... розповів про свій самотній шлях у мистецтві», хоча мав дуже багато учнів та послідовників.

Таким чином цю хайку можна трактувати як своєрідний заповіт видатного японського поета, і це дає підставу для порівняння її з

відомими віршами-заповітами європейських поетів – Горація, Пушкіна, Шевченка. Таке порівняння дозволить ще глибше і повніше збагнути різницю між хайку та європейською лірикою.

М. Федоришин, 1984 р.

МАСАОКА СІКІ
(1867-1902)

груша цвіте
як слід війни
розвалений дім

осінь холодна
очима світить
жіноче лице

о шалене
кам'яну огорожу повалило
котяче кохання

змія шугнула
але її очі
ще бачу у траві

поїзд промчав
а дим в'ється
над молодим листям

ТАКАХАМА КЬОСІ
(1874-1957)

перший півень заспівав
зрушили з місця
хмари над горами

по вкраденій
в опудала парасолі
дощ тарабанить

гречаним полем
весняні хмари
пливуть-пливуть

до млина
дрібно бігом
зклопотаний горобець

у літній траві
снує-плететься
корови язик

веселка щезла
і раптом наче поруч
друга не стало

веселку уздрівши
всяк на свій лад
милується

веселка щезла
а музика
не стихає

на схилі вулкана
шапкою помахав
розпрощалися

стоїш не рухаєшся
опале листя шепче
залите сонцем

о рожевая сливо
в чужім краю
мені ти рядна

першого метелика
а потім ще одного
сьогодні угледів

персик зацвів
випроставши ноги
вишиваю

веселка стала
і раптом наче поруч
близький друг з'явився

згасив лампу
сніг пада
ніч над краєм

НАКАМУРА КУСАТАО
(1901-1983)

мати прислала
червоне віяло
який приємний вітер

МУРАКАМІ КІДЗЬО
(1865-1938)

густий сніг
до комори на нічліг прийшов
сліпий собака

жолудь
впав збіглися
три курки

ТОМІЯСУ ФУСЕЙ
(1885-1979)

тішиться серце
коли градом падають
плоди з дерева

КАТО СЮСОН
(1905-1983)

жаби:
«хто-небудь відзвіється!» -
на весь голос

ЯМАГУЦІ СЕЙСІ
(1901-1994)

світляків наловив
хлопчисько
аж пальці зелені

липень
зелена вершина
поблизу доменна піч

гірська западина
то мандаринового цвіту
пахощів дзбан

МІДЗУХАРА СЮОСІ
(1892 -1981)

холод
короп принишк
аж плавники обвисли

ІСІДА ХАКЬО
(1913-1969)

ніжну троянду
тільки-но зірвав
весняний грім

(Переклад М. Федоришина)

MACAOKA CIKI

(1867-1902)

Масаока Сікі (справжнє ім'я: Масаока Цуненорі) народився в 1867 р. у м. Мацуяма, що на острові Сікоку. У 1890 р. він вступив на літературний факультет Токійського університету, по закінченні якого поселився в містечку Негісі, поблизу столиці, де вчителював і продовжував писати свої вірші: до них він мав пристрасть ще з раннього дитинства.

Свій шлях до великої літератури Масаока Сікі почав з критики Мацуо Басьо й протиставлення поетики визнаного патріарха японської поезії творчому методу Йоси Бусона. Саме Бусона, а не Басьо, вважав він неперевершеним майстром хайку й саме його закликав наслідувати, звертаючись до сучасних поетів, що працювали в цьому жанрі. Критиці всесвітньо відомого класика японської поезії присвятив Масаока Сікі своє перше літературне есе «Розмови про Басьо» («Басьо дзацудан», 1893 р.).

У своєму наступному літературному маніфесті «Принципи поезії хайку» («Хайкай тайо», 1895 р.) він формулює власну концепцію жанру хайку, оцінюючи цей жанр як особливий твір мистецтва й ставлячи його на один рівень з романом та живописом. До речі, саме Сікі перший почав уживати термін «хайку» на зміну терміну «хокку», який використовувався до цього часу.

Заснований Масаокою Сікі 1897 р. поетичний часопис «Хототогісу» («Зозуля») зіграв надзвичайно велику роль в історії японської поезії, відкривши шлях до літератури цілій когорті молодих і талановитих поетів кінця XIX – початку XX ст., багато з яких щиро вважали Сікі своїм учителем. Несподівана популярність цього нового літературного видання серед читачів сприяла черговому відродженню жанру хайку в Японії. Заслугою Сікі вважається також «повторне» відкриття японцями поезії Кобаясі Ісси.

Свій літературний псевдонім – «Сікі» (досл. з япон.: «зозуля») – один із видів цього птаха) поет обрав не випадково. З юних літ він був хворий на сухоти, від яких і помер у 1902 р., коли йому виповнилося лише 35 років. За давньою японською легендою, у зозулі, коли вона співає, з горла сочиться кров.

Вірші Масаоки Сікі надзвичайно ліричні, наповнені трагічною любов'ю до життя, рідної землі, її чарівної природи, а також до людей, що населяють цю казкову землю.

І. Бондаренко

Ущухнув дощ.
І мурашина стежка
Подекуди жвавішає нараз.
(1888)

На квітку *дейції*
Зозуля цілить око.
Чи підлетить?
(1889)

Долиною, що поросла *хаті*⁹,
Броджу весь день,
А все одно – цікаво!
(1889)

Сухого хмелю
Стебла поливає
Весняний теплий дощ.
(1890)

На кроків звук
Собака відізвався.
Настала довга ніч.
(1890)

Співає соловей!
А з гір спуститись –
*Тандзьодзі*¹⁰ виринає вдалині.
(1891)

Гортензія!
Старі руїни муру
Дощ поливає.
(1891)

---

⁹ *Хаті* – довголітня кушовидна рослина родини бобових з квітами рожевого та білого кольору (лат.: *Lespedeza*).

¹⁰ *Тандзьодзі* – буддійський храм (преф. Окаяма).

Низьким поклоном
Поблизу воріт
Мене лілеї білі зустрічають.
(1891)

Жовто-зелені, блідо-голубі
Довкола гори.
І зозулі голос.
(1891)

Велика вежа замку *Мацуяма*¹¹
На осінь зверху
Байдуже глядить.
(1891)

Накинутий каптур –
Всі дідом величають.
Осіння мряка.
(1891)

Весняна паморозь
Виблискує на сонці,
Згораючи дотла.
(1892)

Вишневий цвіт
До глечика прилип –
Вино воістину божественним зробилось!
(1892)

Весняний вітер
Вишень пелюстки
На непросохлі стіни відкидає.
(1892)

---

¹¹ Замок *Мацуяма* – стародавній замок у м.*Мацуяма* на о.*Сікоку* (преф. Ехіме).

Зринає в небо
Замкова гора.
Легенький вітерець куйовдить листя.
(1892)

В згустілих сутінках
Біліє літній місяць,
Немов вітрило.
(1892)

Червоним листям кленів
Глибочінь гірських ущелин
Густо пломеніє.
(1892)

Трав польових
Сочиться аромат
З-під підшов солом'яних сандалів.
(1893)

Мій рідний край!
Куди не подивлюся –
Повсюди гори усміхаються мені!
(1893)

На корені сосни
Ясно-лілова
Росте фіалка.
(1893)

З холодної безодні
Вийшов місяць
Й завмер над морем.
(1893)

У роздуми поринувши,
Самотній,
У сьйві місяця осіннього сиджу.
(1893)

Рубаю дрова.
Знов на самоті
Сестрі молодшій зиму зимувати.
(1893)

Зірки погасли,
Й барвами заграв
Серпанок перший.
(1894)

Вечірній місяць.
Вишень пелюстки на землю падають
В замети сніжно-білі.
(1894)

Весняний дощ.
На глиняному мурі
Сидить ворона.
(1894)

Азалія цвіте.
На скелі в ніші –
Фігурка Будди.
(1894)

Гортензія
Блакить собі обрала.
Осінній дощ.
(1894)

Летить межею низько сарана
В останніх променях
Знесилоного сонця.
(1894)

Яке ж яскраве
Сонце новорічне!
Неначе ближче стали небеса.
(1895)

Весняні гори
Збилися до купи
І округлились.
(1895)

Храм стародавній,
Хмелем оповитий,
А поміж хмелю – сливи білий цвіт.
(1895)

Між сливами
Зі свічкою в руках
Красуня ходить.
(1895)

В широкім полі
Дерево чорніє,
На гілках – де-не-де сливовий цвіт.
(1895)

Яка картина!
Журиться красуня,
Зламавши гілку сливи мимохіть.
(1895)

Співає півень.
Персиковим цвітом
Малої *Фудзіями*¹² вкритий схил.
(1895)

Мій рідний край! Двоюрідних братів,
Сестер двоюрідних – непізнанна кількість.
І квіти персика!
(1895)

Гірської сакури розкішний білоцвіт!
Біля воріт
Чекає мати сина.
(1895)

За потягом услід
Клубоче дим
І юне листя.
(1895)

Переламала буря
За півдня
Всі мальви.
(1895)

Не видно місяця,
І тільки хвиль морських –
Високі стіни!
(1895)

Високу браму
Підпирають верби
Верхівками.
(1895)

---

¹² Мала *Фудзіяма* (“*Ко-Фудзі*”) – мова йде про невелику гору, схожу на *Фудзіяму*.

Весняний вітер
Сосни нахиляє,
Щоб замок краще бачити я міг.
(1895)

Сливовий цвіт
Над чайними кущами
Подекуди біліє, наче сніг.
(1895)

Серед гвоздик –
Метелик білокрилий.
Чиясь душа?
(1895)

Ополудні,
На хмарку примостившись,
Співає жайворон.
(1895)

Вже навіть жаби й ті
Навчилися складати
Японських віршів!
(1895)

Посеред поля
На підніжжі гір –
Самотня слива.
(1895)

Гірського замку вежу обіймає
Вечірнє сонце.
Колоситься рис.
(1895)

Кум-кум! Кум-кум! –
Весь день скрекочуть жаби.
Як остогидло!
(1895)

Маленький равлик
Кінчиками різків
Принаджує хмаринку дощову.
(1895)

Всі негаразди світу і життя
З душі знімає
Сон післяобідній.
(1895)

В смарагдовому морі
Літніх гір
Міст червоніє.
(1895)

Мій рідний край!
Батьків бадьорий вигляд
І смак *сусі*¹³.
(1895)

Я бачив,
Як замовкла на льоту
Цикада.
(1895)

«*Помилуй, Боже!*» –
В храмі *Icime*¹⁴.
Рис колоситься.
(1895)

---

¹³ *Сусі* – національна страва; коlobки вареного рису, покриті зверху шматочком сиріої риби.

¹⁴ *Icime* (“*Icime-но дера*”) – буддійський храм.

Старий ставок.
Цикади оболонка
Самотньо плаває ногами догори.
(1895)

Посеред сосен
На підніжжі гір –
Дівочі квітки!
(1895)

Навіть крізь хмари
Вересневе сонце
Покрило золотом вечірній небосхил.
(1895)

Жую хурму,
І раптом – дзвони.
*Хорюдзі*¹⁵!
(1895)

В повітрі прохолода.
На сосну промоклий від дощу
Краб залізає.
(1895)

Питаю долю –
Жеребок тягну.
Осінній вітер.
(1895)

Я йду назавжди,
Ви застається.
Дві різні осені!
(1895)

---

¹⁵ *Хорюдзі* – один із найстаріших буддійських храмів Японії (преф. *Нара*), побудований принцем *Сьотоку Тайсі* (574-622) у VII ст.

Ми ще живі з тобою!
Ми зустрілись,
Осінній вітре!
(1895)

Минає осінь.
Простягають руки
Назустріч одна одній дві сосни.
(1895)

Насупившись,
Осінній ураган
На небо тьмяний місяць піднімає.
(1895)

Минає осінь –
І в моїй душі
Немає ані Бога, ані Будди!
(1895)

Камелії зимової букет.
Яке підношення
Було б старому Будді!
(1895)

Відразу за ворітьми –
Косогір
І гай зимовий.
(1895)

Зі сливовою гілкою в руках –
Вітання новорічне!
На замовлення.
(1895)

Рух уповільнився
На вулицях міських.
День новорічний!
(1896)

Самотня
Квітка півників біліє.
Весняні сутінки.
(1896)

Весняна ніч.
Спізнілий перехожий
На флейті гра.
(1896)

Пелюстка за пелюсткою,
Мов одяг, *махрова сакура*¹⁶
Скидає білоцвіт.
(1896)

Травнева злива!
Плавають в ставку водою вкриті
Лотоса листочки.
(1896)

Весна відходить!
І за нею слідом
Побігти поривається полин.
(1896)

Гортензія,
Біло-блакитна в дощ,
У сяйві місячному синьою здається.
(1896)

---

¹⁶ *Махрова сакура* (“*яедзакура*”) – одна з порід японської вишні.

Над прірвою
У цілковитій тиші
Кружляють світлячки.
(1896)

По пелюстках
Червоної троянди
Повзе жовто-зелений павучок.
(1896)

Щосили мальва
Тягнеться вверх,
Щоб встигнути до дня сонцестояння.
(1896)

Крізь зарості зеленої трави
Сліди стежок бейсбольних
Проступають.
(1896)

Над малахітом рисового поля
Відразу дві веселки
Піднялись.
(1896)

Погойдусь
Вечірній вітерець
Троянди білі.
(1896)

Я чищу грушу,
І солодкі краплі
Звисають з леза.
(1896)

З поверхні столу
Скатерть паперову
Зірвав нещадно літній буревій.
(1896)

Звисає плющ.
В ущелині на скелі –
Маленький храм.
(1896)

Колючі будяки!
Вас люблять ті,
Кому вже все на світі остогидло!
(1896)

Ранковий холод.
Пурпурові хмари
Проносяться й згасають вдалині.
(1896)

Розшматував
І розігнав всі хмари
Осінній вітер.
(1896)

Посеред сосен
Щулились від холоду
Ранкове сонце.
(1896)

Жую стебло гречане в самоті
І почуття
Приборкую у серці.
(1896)

Листи читаю
В ураганну ніч
І заспокоїти себе ніяк не можу!
(1896)

Гарячою водою з джерела
Десятилітній піт
Змиваю з себе.
(1896)

Цикад осінніх спів –
Такий дзвінкий
Напередодні смерті!
(1896)

Немов пісок крізь пальці
Плинуть хмари.
Ранкова осінь.
(1896)

Несуться хмари,
Мчать навперегони:
*Двісті десятий день*¹⁷!
(1896)

Посеред паморозі саду
Самотній
Червоніє плід.
(1896)

Котрий вже раз
Запитую себе
Про товщу снігу.
(1896)

---

¹⁷ За місячним календарем період з 210-го по 220-й день року вважається періодом природних катаклізмів: тайфунів, штормів, ураганів тощо.

Вечірнє сонце
За зимовим гаєм
Полум'яніє.
(1896)

Хоча й студено,
Але ж є *sake*
І джерело з гарячою водою!
(1896)

Розтанув лід –
У водоростях враз
Заворушилися крихітки-креветки.
(1897)

Гармат шалений гуркіт!
А дерева
Бруньками вкрились.
(1897)

Тебе провівши,
Спогадів сльозами
Сітчаний полог ліжка окропив.
(1897)

І знов самотність!
Падають зірки
На зміну зорепаду феєрверка.
(1897)

Дитинства край!
Закінчились *свята*.
Хурму смакую.
(1897)

Переглянув
Три тисячі хайку,
Дві хурми...
(1897)

Скільки ж залишилось
Мені на цьому світі?
Коротка ніч. Одна коротка ніч!
(1897)

Як завжди січень
Рік новий почне,
А жити як завжди у сьогодні!
(1897)

У сьйві місяця осіннього
Куди, в які краї
Несуться ці хмаринки?
(1898)

Крізь панцир крижаний
Лист клена
Пломеніє.
(1898)

Єдина ложечка морозива –
І я, майже покійний,
Знову воскресаю!
(1899)

Після п'яти дівчаток –
Перший хлопчик.
І перший прапор у його житті!
(1899)

Під крик гусей
Нічні шумують хвилі,
Б'ючись об скелі.
(1899)

Нічна задуха!
Перепела в клітці
Безсоння зводить.
(1899)

В засохле поле
Дві-три каменяки
З гори скотились.
(1899)

Здіймається
Над замком *Мацуяма*
Зимовий холод.
(1899)

Далеких дзвонів гул
Пливе кругами.
Ніч нескінченна!
(1900)

Лаванду під подушку –
І мені, недужому,
Весна замайоріє!
(1900)

На гребені у півня –
Чотирнадцять,
А то й зубців п'ятнадцять, мабуть, є.
(1900)

Перепеля
Готується схопити
Бездушна кішка.
(1900)

Звук ножиць –
Деся троянди підрізають.
Травневий ясний день!
(1902)

Густо-ліловий
Аж до чорноти
Дозрілий виноград.
(1902)

Три останні хайку:

Цвіте гарбуз!
Та мокротиння повний,
Я вже покійник.¹⁸
(1902)

Мокрота – відрами.
І гарбузовий сік
Нічим уже зарадити не може!
(1902)

Позавчорашній
Гарбузовий сік
Залишився невипитим і досі.
(1902)

(Переклад І. Бондаренка)

---

¹⁸ Довгі роки поет хворів на сухоти, від яких і помер у молодому віці. Свіжий гарбузовий сік японські лікарі вважали ефективним засобом лікування цієї хвороби.

НАЦУМЕ СОСЕКІ

(1867-1916)

Нацуме Сосекі (1867-1916), справжнє ім'я якого було Нацуме Кінносукє, увійшов до історії японської літератури насамперед як прозаїк-новатор. У жанрі роману літературознавці Японії відводять йому таке ж почесне місце, як і Сікі в жанрі хайку.

Після закінчення школи Нацуме Сосекі вступив на англійське відділення Токійського університету, потім – до аспірантури. Сосекі, який спочатку працював учителем англійської мови на о. Сікоку (1895-1900), а після стажування в Англії (1900-1902) викладав англійську літературу в Токійському університеті, літературною діяльністю почав займатися досить пізно. 1905 р. він друкує свої перші сатиричні повісті «Я – кіт» і «Хлопчисько Ю», а також роман «Трава в узголів'ї», які принесли йому гучну славу й зробили відомим письменником не лише в Японії, але й за її межами.

У 1907 р. Нацуме Сосекі залишає посаду університетського викладача й починає працювати редактором літературного відділу газети «Асахі». Окрилений успіхом своїх перших книг, не зважаючи на сухоти й виразку шлунку, що дошкуляли йому все життя, він продовжує багато писати. З-під пера Сосекі один за одним виходять експериментальні романи, написані під очевидним впливом екзистенціалізму та фрейдизму: «Шахтар», «Ночі мрій», а також романи-трилогії: «Сансіро», «Потім», «Брама» та «Поки не скінчилося рівнодення», «Подорожній», «Серце».

Водночас він пише також літературні есе, які завжди викликали бурхливий відгук у суспільстві: «Спогади й інше» («Омоїдасу кото надо», 1910-1911), «Суспільство і я» («Сякай то дзібун», 1913), «У вітрині» («Гарасудо-но уті», 1915).

За своє життя Сосекі написав близько 2500 хайку, що не так уже й багато, якщо порівнювати цю кількість із поетичним спадком інших поетів, які писали в цьому жанрі. Але якби Сосекі, окрім цих хайку, нічого більше не написав, він усе одно увійшов би до історії японської поезії, як талановитий і самобутній поет. Саме ці вірші, що вперше вийшли друком під назвою «Збірка хайку Сосекі» («Сосекі хайку сю») у видавництві «Іванамі сьотен» /Токіо/ 1917 р., тобто вже після смерті Сосекі, дозволяють краще зрозуміти бунтівливу і водночас надзвичайно вразливу душу письменника, яку за життя він майже нікому й ніколи не відкривав.

І. Бондаренко

Почни удруге!
Тільки ти, зозуле,
Не плач, а смійся!
(1889)

Весняний дощ!
На боці лежачи,
Милуюсь сливами.
(1894)

У такт ударам
Сонних комарів
Випльовують вуста старого гонга.
(1895)

Сокирок стукіт
В горах по бамбуку:
Прийшла зима!
(1895)

Поївши добре,
Сонний чоловік
У полі оре.
(1896)

Блаженна прохолода!
Ніби я – у череві самого *Будди*¹⁹
В *Нарі*.
(1896)

Заразливістю позіхань допікши,
Цей довгий день
Скінчився врешті-решт!
(1896)

---

¹⁹ *Будда* – у вірші: “*Дай-Буцу*”, досл. з яп.: *Великий Будда*.

Марнуючи життя на цьому світі,
Неначе бонза,
Спочиваю вдень.
(1896)

У місті,
Нагодована тобою,
Крекоче жаба.
(1896)

Припливи та відпливи
Океану –
Японія!
(1896)

Дивлюсь на самоті,
Як сиротлива хмара
В осіннім небі квапиться кудись.
(1896)

Зимові гори
Навкруги низинки
І *Хорюдзі!*
(1896)

Аби зігрітися, калачиком згорнулись
І сплять, сховавши лікті,
Батько й син.
(1896)

Людина помирає –
Журавель з'являється на світ,
Такий яскравий і такий холодний!
(1897)

Такою ж крихіткою,
Як ота фіалка,
Хотів би народитись я на світ.
(1897)

Велика живородка
Все буркоче,
Неначе скаржиться.
(1897)

Знов зацвіла айва!
Мабуть, щоб Сосекі
Так і залишився поганцем назавжди.
(1897)

Усі мене неробою вважають
Та ще й негідником
Водночас нарекли!
(1898)

Якби я острова безлюдного
Став принцем,
Якою б утішався прохолодою!
(1903)

Приємний денний сон!
Яким я ледацюгою
Зробився!
(1904)

Вдихаю запах
Рідної землі.
Соснова осінь!
(1909)

І до тих, хто пішов,
І до тих, хто ще тут,
Повертаються з вирію гуси.
(1910)

За цілу ніч
Лише один гусак
Повз місяць в небі пролетів сьогодні.
(1910)

Цвітуть і білі,
Й жовті хризантеми.
Ранкове сонце!
(1910)

І знову до мене крізь штору з бамбука
Метелик осінній.
Провідати хворого?
(1910)

Моє життя на ниточці повисло,
Тонесенькій,
Як *сусуки* стебло.
(1910)

Усі до одної
Укиньте хризантеми
В мою труну!
(1910)

Уся гора
В осінніх переливах
Бамбукового листя кольорів.
(1910)

Якщо здмухнути пил
З твого *кото*²⁰,
Чи осінь забринить?
(1910)

Щодня
Пронизливий осінній буревій
Все тіло аж до шлунка пробирає!
(1910)

Весняні води
Молоду траву
Де на вершок, а де й на два покрили.
(1914)

В землі,
Де не шумить осінній вітер,
Поховали.
(1914)

Дівчатко в десять –
Вже як квітка
Сливи!
(1916)

(Переклад І. Бондаренка)

---

²⁰ *Кото* – японський тринадцятиструнний музичний інструмент з дерев'яним корпусом довгастої форми (1,88 м).

**ТАКАХАМА
КЬОСИ**

(1874-1959)

Такахама Кьосі народився 1874 р. у м. Мацуяма на о.Сікоку, а помер 1959 р. у м.Камакура. Він вважав себе учнем Масаоки Сікі – свого земляка, з яким товаришував і якого в 1898 р. змінив на посаді редактора часопису «Хототогісу» («Зозуля»). Активна діяльність Такахами Кьосі на посаді редактора цього часопису, яку він займав майже до самої смерті, сприяла значному зростанню популярності хайку й появи в японській поезії ХХ ст. нових імен талановитих поетів, багато з яких, у свою чергу, вважали себе його учнями, як наприклад, Іда Дакоцу чи Мідзухара Сюосі. Стосовно поетики, тематики та мови хайку Такахама Кьосі дотримувався традиційних поглядів на класичні закони жанру, але в питаннях форми й сам досить часто відступав від канонічного сімнадцятискладового (5-7-5) розміру хайку, якщо вважав, що це йде на користь композиції вірша, робить його ліричнішим, поетичнішим, або сприяє кращому розумінню авторського задуму читачем.

Свої концептуальні погляди щодо жанру хайку поет висловлював у численних літературних есе, трактатах і статтях, які також друкував на сторінках часопису «Хототогісу».

Збірки власних віршів Такахама Кьосі komponував за сезонним принципом: весна – літо – осінь – зима, тобто так, як цього вимагала традиція, що склалася ще за часів Басьо в ХVІІ ст. Але, знову ж таки, не вважав цей принцип обов'язковим і непорушним.

Особливостями стилю Такахами Кьосі, який, безсумнівно, належить до когорти найкращих японських поетів ХХ ст., можна вважати метафоричність багатьох його віршів (хоча в цілому метафори в цьому жанрі поезії трапляються рідко), а також надзвичайну спостережливість поета, його увагу до таких деталей, які зазвичай залишаються непомітними для більшості людей. Але не тому, що ці деталі дійсно приховані від людського ока, а тому, що широкий загал звик сприймати навколишній світ як набір певних стандартних речей із загальновідомими ознаками і не схильний помічати того, що виходить за межі звичного.

І. Бондаренко

Сімнадцятого,
Місячної ночі
Пішов *Сікі*.²¹
(1902)

До гір далеких
Сонце дотягнулось.
Засохле поле!
(1903)

Спадаючи,
Павловнії листок
Востаннє озирається на сонце.
(1908)

В *Камакурі*
І Будда здивувався
Весняним заморозкам.
(1913)

В блакить небес
Заструмували знову
Пташки маленькі.
(1915)

Змія втекла,
Залишивши в траві на мене кинутий
Очей холодний погляд.
(1917)

Над головою
У злочинця Кьосі
Нарешті знову неба голубінь!
(1918)

---

²¹ Вірш-епітафія на смерть поета Масаоки *Сікі* (1867-1902).

Її півонією білою назвали,
Проте рожевого
Крихтина також є.
(1923)

Як тільки тиша –
Місяць, певна річ,
З'являється відразу в темнім небі!
(1927)

Бадилля редьки
Мчить кудись щодуху
На хвилях річки.
(1928)

На голій гілці –
Дощові бусинки.
Весни початок!
(?)

Заплющу очі –
Згадується юність!
Весняні сутінки.
(1929)

Рис полють,
І на крисах капелюхів
Полискує вода.
(1931)

Густішають
У сутінках вечірніх
Плавучі водорості.
(1931)

Весняний берег.
Хтось намалював
На мокрому піску велике коло.
(1932)

Поклавши голову між лапи,
Спить собака
У будці серед білих хризантем.
(1933)

За власною душею
На морозі
Ганяється метелик на льоту.
(1933)

Милуюсь річкою –
І падає з руки
Банана шкурка.
(1934)

Що б не поставив я –
За кожною з речей
Осіння тінь з'являється відразу.
(1938)

Тріпоче, наче прапор,
Серед неба
Зимове сонце.
(1938)

Коріння дерева великого на скелі
Розлого розповзлось
У всі кінці.
(1939)

Співати пісню, граючи у м'яч –
Марудна справа...
Але пісня гарна!
(1939)

О, соняшники!
Божевільний від кохання
Художник обирає собі смерть.²²
(1942)

Пелюстку квітки ухопив рукою.
Кулак розтулюю, щоб глянути –
Нема!
(1943)

Далеко в небі хмари пропливають.
За хмарами услід
І я іду.
(1943)

Нехай не видно квітів поблизу,
Проте оселя
Все одно чудова!
(1943)

Дорога в горах.
Сніг запорошив
Маленьку хатку.
(1945)

Думками з друзями
Ділюся у листах.
Зимова самота!
(1945)

---

²² Натяк на самогубство відомого голландського художника *Вінсента ван Гога* (1853-1890).

Про колір першого метелика питають.
Відповідаю:
«Жовтий прилетів».
(1946)

Він – одне слово,
Одне слово – я,
А за вікном згасає пізня осінь.
(1950)

Немов на палицю настромлюю літа:
Минулий рік,
Теперішнього черга!
(1950)

Тріпочеться,
Тремтить перед очима
Опудало пташине, мов живе.
(1953)

Розвіюється
Неба аромат.
Блакить осіння!
(1958)

(Переклад І. Бондаренка)

ТАНЕДА САНТОКА

(1882-1940)

Танеда Сантока (Танеда Масаїті) народився 1882 р. у м. Хофу (преф. Ямагуті). Після закінчення школи вступив на літературний факультет одного з найстаріших і найвідоміших університетів Японії – Васеда-дайгаку, але через деякий час покинув навчання й почав життя поета-мандрівника, пішки обійшовши практично всі куточки країни. «Лише коли ви подорожуєте, – писав Сантока, – ви дійсно пізнаєте людей, поезію й природу».

Активний прихильник дзен-буддизму, Танеда Сантока не вважав суттєвими будь-які матеріальні атрибути людського існування і звик у своєму житті завжди задовольнятися мінімумом, необхідним для фізичного виживання. На жаль, до цього мінімуму з роками все частіше і у все більшій кількості входила й горілка, від якої поет і помер у своїй самотницькій хатинці в горах поблизу м. Мацуяма на о. Сікоку, коли йому ще не виповнилося й 58 років.

У своїх поетичних творах Танеда Сантока був таким же бунтарем, самотником і циніком, як і в житті. До того ж, він був прихильником вільного стилю в поезії, тому більшість його хайку не відповідала формальним ознакам і канонам цього жанру. Що ж стосується їх змісту, то головним мотивом його поезії була самотність, яку Танеда Сантока іноді проклинав, але яку він ніколи не проміняв би на щось інше, оскільки найбільше в житті цінував особисту свободу.

Поет залишив після себе кілька збірок хайку «Дитина чаші для подаяння» («Хаті-но ко», 1932), «Чагарникова пагода» («Сомокуто», 1933), «Подорож у гори й по воді» («Сан-ко суй-ко», 1935), «Бур'яновий пейзаж» («Дзассо фукей», 1936), «Листя хурми» («Какі-но ха», 1938) та ін. Але справжня слава й популярність прийшли до Танеди Сантоки вже після його смерті. Книжки з віршами поета ніколи не залежуються на полицях японських книгарень. А в Америці та Європі, де серед шанувальників сучасної поезії хайку Танеда Сантока взагалі вважається одним із найкращих японських поетів ХХ ст., його вірші, перекладені англійською, французькою, німецькою та іншими європейськими мовами, розходяться дуже великими для поетичних збірок накладками.

І. Бондаренко

Весняний снігопад!
Удвох
Крокуємо.²³

Чи довго ще
По світу мандрувати
Та підстригати нігті на ногах?

Сьогодні
На шляху
Кульбаби розцвіли!

Тремтять, тріпочуть
Білі пелюстки –
Вишневий цвіт на землю опадає.

Імбиру
Паросток
В ранковій прохолоді!

Цвіте камелія!
Мабуть,
Могила поруч.

Не озираючись,
Прямую
Своїм шляхом.

Квітують вишні
Поблизу
В'язниці.

Змагаюсь
З комарами
Наодинці.

---

²³ Танеда *Сантока* рідко датував свої вірші, тому рік їх написання не вказується.

Скільки завгодно листя,
Щоб наїстись,
Та розпочався дощ!

Тріпоче крильцями
Метелик –
Їсти хоче!

Жукам також
Нема чого поїсти...
А книгу ви догризли до кінця?

Посеред спокою
Гірського –
Білі вишні!

З гірських ущелин
На спині приніс
Кокони гусені.

Пряма дорога
Смуток
Навіває.

Уранці
На землі
Себе знаходжу!

Радіючи,
Що й досі ще живий,
Черпаю воду!

За мною,
Голим,
Сонце підглядає.

Великий міст,
Малесенький місточок.
Повсюди – світляки та світлячки!

І помираючи,
Тріпочеться
Метелик.

Під вухо – камінь:
Хмари
Проводжаю!

Що більше сутеніє,
То темніше
Тінь орача.

Здається, й тут
Колись була садиба.
Квітуча слива!

Як і завжди,
Сьогодні теж – нікого!
Одні лиш світлячки.

Червона бабка
Теж
Завжди самотня!

Чи радість,
Чи журба,
А трави зеленіють!

Тут, як завжди,
Лиш я
Й цикад сюрчання!

Чудовий шлях
До гарної будівлі –
До крематорію!

Бамбуком стали
Паростки бамбука
Навколо храму.

В бурхливе море ноги простягну –
Кінець мандрівки
І початок мандрів.

Невпинний плескіт хвиль.
Який же ти далекий,
Мій рідний краю!

В таку траву сідаю!
Знову рис,
Лиш рис нікчемний!

Смакую рис
І синє-синє
Небо!

Цикади
Розспівалися!
Цикади!

Під кронами дерев
У холодку
Раює Будда.

Сідаємо в траву і ділимо *обенто*²⁴:
Ти – що праворуч,
Що ліворуч – я.

---

²⁴ *Обенто* – страва (обід, вечеря) у спеціальній коробочці.

Цикади!
Ох, як близько
Ті цикади!

Я зараз тут,
Де моря голубінь
Безкрая!

На цього краба
Я не наступив –
Каліка!

Опало листя –
Жодного листка!
Повсюди сонце!

Вечірня вулиця!
Усі, хто має дім,
Додому повертаються з роботи.

Камакура!
З-проміж казкових сосен
Виходить місяць.

Посеред спокою гірського
Вечорами
Вечірні дзвони!

Так зосереджено
Розжовую свій рис,
Оскільки окрім рису – анічого!

Спустився з місяця
Проворний
Лист хурми.

З поклажею важкою на спині
Сліпий
Плететься.

Залишивши в Китаї
Руки й ноги,
В Японію вертаються сини.

Цвірчи, цвіркунчику!
Цвірчи,
Поки живий!

Посеред спокою гірського –
Лиш моє
Смердюче дихання!

Раптово
Помирають
Білі хмари.

Ще й досі
Не помер!
Осілля мряка.

Нахвалюючи
Дивний смак води,
Скрекочуть жаби!

Осіній дощ.
Ніяк не розберу затерті літери
На стовпчику дорожнім.

Ці звуки!
Дощ осінній?

До кроків прислуховуючись власних,
Тиняюсь білим світом
Цілий день.

Невже мій бриль солом'яний
Також
Вже протікає?

Для мене,
Схимника,
Холодний дощ іде.

Тінь вітру
Раптом
Тьмяно промайнула.

Осінній дощ!
В осінній дощ у горах
І я заходжу.

Осінній дощ
Чи сльози на очах
Від несподіваного співчуття людського?

Сідаю на траву,
Що осінню
Вже стала!

Трави напівзасохлої красу
Сідницею своєю
Приминаю.

Звук крапель
Дощових
Також постарів.

Плететься спереду
Мій вигляд зі спини.
Осіння мряка!

Підняв загублений
Осінім вітром
Камінь.

Праворуч,
Ліворуч –
Холодні-холодні вітання!

Тютюн закінчився
В крамниці тютюновій.
Холодний дощ.

Ну що!
Куди тепер?
Повсюди вітер!

Лише вода
Сьогодні
На сніданок!

Пронизує все тіло
Смак води.
Що ж! Дійсно осінь!

Що далі
Цим шляхом,
То листопад густіше!

Ворона каркає!
Але ж і я
Самотній.

Ворона каркає,
Та впораюсь
І сам!

То сплю,
То прокидаюсь,
А навколо бушує листопад!

Кружляє листопад.
Удалині
Видніється самотня постать Будди.

Здалося, хтось прийшов!
Ні! Лиш осінні листя
Спадає з мушмули.

Спадаючи з дерев,
Осінні листя
Звичайним гноєм врешті-решт стає.

Волосся
Довге,
Ще і сивина!

Ізнов зима!
І знову випадають
Прокляті зуби!

На самоті стрічаю рік Новий,
Проте і випити,
І закусити є чим!

З сьогоднішнього дня обводжу колом
В календарі новому
Дні нові.

Розкаркався:
Кар! Кар!
Січневий ворон.

Той ворон,
Що на дереві сухому,
Теж січень пережив!

Сніг падає
На сніг
Посеред тиші.

Байдужий, байдужий,
Холодний, холодний
Сніг, сніг!

Один-однісінький
Світ за очі плетусь
Під снігопадом.

Кружляє сніг.
Безмовність
Навкруги.

Замерзло дзеркало,
Чи й справді то було
Моє обличчя?

Розжившись їжею,
Додому повертаюсь
Під снігопадом.

Що таке смерть!
В холоднім небі хмара,
Що обрієм далеким проплива!

Поміж життям і смертю –
Тільки сніг,
Що падає і падає на землю!

Пориви вітру з гір
Погойдують дзвіночок.
Як жити хочеться!

(Переклад І. Бондаренка)

ОДЗАКІ ХОСАЙ

(1885-1926)

Одзакі Хосай народився 1885 р. у м. Тотторі й прожив коротке життя, у якому було стільки розчарувань і зневіри, стільки невдач та лиха, що вистачило б на декілька людських життів. Поезія була його єдиним притулком, його гаванню, в якій поет ховався від життєвих негод і штормів.

По закінченні кількох навчальних закладів він з 1912 р. працював у одній страховій компанії, з якої через деякий час був звільнений. У 1920 р. Одзакі Хосай їде шукати долі до Кореї та Маньчжурії, звідки повертається в 1923 р. тяжко хворий і без копійки за душею. Залишивши разом із надією знайти роботу свою сім'ю, проклятий близькими й колишніми друзями, він починає життя волоцюги й мандрує по країні, ніби намагаючись втекти від несправедливих дорікань, життєвих негараздів і тяжких спогадів про минуле.

Як і Танеда Сантока, Одзакі Хосай теж дотримувався в поезії вільного стилю, за який його критикували й відмовлялися друкувати. Саме тому перша збірка творів поета побачила світ лише після його смерті. А помер Хосай 7 квітня 1926 р. на невеличкому о. Сьодо, розташованому на Внутрішньому Японському морі.

Коли японські читачі вперше познайомилися з віршами Одзакі Хосая, то відкрили для себе в його поезії настільки пронизливий, настільки гострий і щирий біль серця поета, що його ім'я відразу ж стало символом людського страждання, символом знівченого жорстокими законами сучасного суспільства життя пересічної маленької людини, яка з народження приречена цим суспільством на нікчемність, самотність і смерть.

Вірші Одзакі Хосая дійсно сприймаються іноді як крик душі приреченої на смерть людини. Але цей зойк – не виклик і навіть не докір, а радше стогін безпорадності та розпачу, стогін душі поета від нестерпного болю й туги за марно прожитими роками і загубленим життям.

І. Бондаренко

У лист,
Що, розпластавшись, я пишу,
З допитливістю півень зазирає.
(1924)

У повній самоті
За коливанням тіні
Спостерігаю.
(1924)

Опале листя на землі прибрав,
А перехожий
Навіть не помітив.
(1924)

З лицем
Обвислим
Каятися йду.
(1925)

На узбережжі
Ще раз озирнувся –
Моїх слідів і тих уже нема!
(1925)

Впродовж усього дня
Лише мовчання тіні
Метелика.
(1925)

Самотність!
Навіть книги почитати
На сон немає.
(1925)

Я схибив
І зігнув
Головку цвяха.
(1925)

Із гуркотом
Ворота зачинились.
Храм засинає.
(1925)

На звук води
Прямую
У тумані.
(1925)

Не можу нитку в голку устромити.
Що ж!
Помилуюсь небом голубим.
(1925)

До мене раптом
З сутінків вечірніх
Горобчик одноногий завітав.
(1925)

Стола письмового
Висовую шухляди
І знову в порожнечу їх дивлюсь.
(1925)

Розтулюю кулак
І пальці розглядаю...
Самотності печаль!
(1925)

Обрізав нігті:
Десять пальців
Маю!
(1925)

Розкрив, щоб просушити,
Парасольку.
І раптом – листопад!
(1925)

Біля казарми
Сухотрав'я
Чахне.
(1925)

Осінній вітер
Наскрізь продуває...
Тепер і в мене матері нема!
(1925)

У храмі осінь.
Поруч височить
Сосна-розсоха.
(1925)

Таким чудовим місяцем
Один милуюся
І потім засинаю.
(1925)

І ввечері, і вранці
Перед храмом
Лиш дерево самотнє височить.
(1925)

В маленькій хатці –
Мати
І дитина.
(1925)

В зимову річку
Викинув сміття
І повертаюсь.
(1925)

На підвіконні
В глечичку букет
Ранковий вітер пестить жартівливо.
(1926)

Нема посудини?
Я й пригорщу
Підставлю!
(1926)

Ти ба! Якими білими стають
Підошви ніг,
Якщо відмити добре!
(1926)

Вікно відкрив –
Усміхнені
Обличчя!
(1926)

Дорогою гірською підіймаюсь:
Всі села
Сумно дивляться услід.
(1926)

Вечірнє сонце
Світиться над морем.
І в горах схованки від нього не знайти!
(1926)

Кому – свята!
А немовляті –
Сон!
(1926)

Дорогою
Плететься спозаранку
Маленьке цуценя.
(1926)

А для мурахи
На краю стебла –
Бездня неба!
(1926)

Невже мене ти, мамо, народила,
Щоб я у діжках
Овочі солив?
(1926)

Квасоллю розварив –
І цілий день
З життя свого викреслювати треба.
(1926)

І кашляю
Я теж
У самоті.
(1926)

З-поза весняних гір
Димок
З'явився.
(1926)

(Переклад І. Бондаренка)

**ІІДА
ДАКОЦУ**
(1885-1962)

Іїда Дакоцу (справжнє ім'я: Іїда Такедзі) народився 1885 р. у селі Сакаїґава (преф. Яманасі). Навчався на літературному факультеті університету Васеда, де вивчав англійську літературу й почав писати вірші, які надсилав до редакції часопису «Хототогісу». Його хайку дуже сподобалися Такахамі Кьосі – редакторів часопису, який усіляко заохочував молодого поета, друкуючи його твори і відзначаючи безсумнівний талант Іїди Дакоцу у своїх літературних статтях та поетичних оглядах. Вдячний за дружню підтримку відомого поета, Іїда Дакоцу завжди вважав і називав Такахаму Кьосі своїм учителем.

За сімейними обставинами Іїда Дакоцу в 1909 р. змушений був залишити навчання в університеті, повернутися до рідного села на батьківську ферму й практично все життя займатися сільським господарством. Однак це не завадило йому писати хайку. З 1914 р. він знову починає регулярно надсилати до редакції «Хототогісу» свої вірші.

Його поезія вирізнялася на фоні творів інших японських поетів ХХ ст. своєю романтичністю, ліризмом і навіть казковістю. Але досить часто в ній звучали й трагічні мотиви, оскільки під час Другої світової війни Іїда Дакоцу втратив двох синів. Усе життя в серці поета змагалися між собою два протилежні почуття: ніжна любов до своєї батьківщини й ненависть до неї за те, що вона відібрала у нього найдорожче – його дітей.

Будучи прихильником класичного стилю хайку, поет не цурався також яскравих метафор і порівнянь, сучасної лексики, які додавали його творам поетичності, робили його вірші актуальнішими.

Окрім останньої підсумкової збірки своїх хайку «Гендай хайку бунґаку дзенсю» (Токіо: Кадокава сьотен, 1957), Іїда Дакоцу видав за життя ще кілька збірок власних поетичних творів, серед яких найпопулярнішою у читачів була його книга «Вірші гірських стежин» («Санро-сю», 1932).

І. Бондаренко

Смеркається.
На берег безупинно –
Весняні хвилі!
(1906-30)²⁵

Зриваю
І шпурляю в білі хмари
Зозулинця квітки.
(1906-30)

Десь над верхів'ям річки
Сходить місяць.
Роса вечірня.
(1906-30)

Тамує сльози
Молода дружина.
Весняні заморозки!²⁶
(1906-30)

За вітром з гір
Пливе удалечінь
По небу жайвір.
(1906-30)

*Хіган*²⁷ святкуючи,
Перед ворітьми храму
У горах розважаються хмарки.
(1906-30)

---

²⁵ Вірші Їди Дакоцу датуються згідно з існуючими збірками його творів. Дата написання окремих віршів у цих збірках не зазначається.

²⁶ Гра слів: “весна” (“хару”) у японській мові в переносному значенні означає також “кохання”, “любов”, “пристрассть”.

²⁷ *Хіган* – буддійське свято весняного рівнодення.

На мене коситься
Русалка крадькома.
Весна відходить!
(1906-30)

Гучним відлунням
Гори відгукнулись
На скинутий у прірву труп коня.
(1906-30)

Я п'ю очей твоїх
Округлі намистинки...
Росиста осінь!
(1906-30)

Вслуховується
В паморозі шепіт
Мисливець!
(1912-28)

Мій рідний край
В заметах снігових,
Проте чудова піч у нашій хаті!
(1912-1928)

В холодну ніч
У місячному сяйві
Ще більшою здається *Фудзі-сан*²⁸.
(1912-28)

На випадок смертельної хвороби –
Чудовий гак
Над вугляним відром.
(1912-28)

---

²⁸ *Фудзі-сан* – гора Фудзіяма.

На землю,
Що вже осінню пропахла,
Цикади мертві падають з дерев.
(1931-35)

Поміж засніжених вершин
Луна
Плазує.
(1931-35)

Цикаді спійманій
У очі зазирнув
І неминучість осені побачив!
(1938-40)

Гірською річкою
Качатка-мандаринки
Поважно пропливають повз сосну.
(1938-40)

Осіння ластівка
Вмоститися не може
На гребінь хвилі.
(1943)

Гірська ріка
Розлючено гуркоче –
Ламаю сливи квіт.
(1944-46)

Погожий день!
Квітують в горах сосни,
У річці розважається форель.
(1944-46)

Холодний труп.
Посвистує у ніздрях
Осінній вітер.
(1944-46)

По ковдрі сніговій
Два, потім ще три кроки,
Аби зірвати кремени стебло!
(1944-46)

Над *Чорнокрилою*²⁹ горою
В прохолоді
Тьмяніє в небі місяць молодий.
(1947-50)

Настала осінь.
Ллють і ллють дощі!
Лиш блякла пляма в небі там, де місяць.
(1947-50)

Дарую сон, в якому поспіль:
Сніг, узгір'я вдалині,
А потім небо!
(1947-50)

Неначе спис,
Холодний подих вітру
Оскаженілу спеку пронизав.
(1952-54)

В росинку вгледівшись,
Що з листячка звиса,
Себе, самотнього, під місяцем побачив.
(1952-54)

---

²⁹ *Чорнокрила гора* (“Хагурояма”) – одна з трьох гір, що входить до складу священного для японських буддистів “Тригір’я” в провінції Дева (преф. Ямагата): “Хагурояма”, “Цукі-но яма”, “Юдоносан”.

Зимова річка.
І чиясь дружина
Край берега все дивиться кудись.
(1952-56)

(Переклад І. Бондаренка)

НАКАЦУКА ІШЕКІРО

(1887-1946)

Накацука Іппекіро народився 1887 р. у м. Курасікі, а помер у Токіо в 1946 р.

Головною заслугою Накацуки Іппекіро можна вважати те, що він першим серед японських поетів ХХ ст. почав писати вірші-хайку звичайною розмовною мовою з притаманною цій мові граматиною та синтаксисом. Ця новація не дозволяла послідовно дотримуватися відповідних формальних правил побудови хайку, і поет без жодних вагань відкидає застарілі, на його думку, жанрові традиції. У його віршах кількість складів і слів була така, яку поет вважав необхідною для реалізації авторського задуму й гармонійного завершення композиції поетичного твору.

Відкидає він також і традицію обов'язкового використання в хайку так званих «сезонних слів» («кіго»), що вказували на те, про яку саме пору року йдеться у вірші.

Усі ці новації Накацука Іппекіро проголошує та обґрунтовує у своєму літературному маніфесті «Мої власні хайку» («Дзісен хайку», 1910). У 1911 р. виходить у світ перший друкований номер журналу «Експерименти» («Сісаку»), заснований Накацукою Іппекіро разом із іншим відомим японським поетом-реформатором Кавахігасі Хекіґодо (1873-1937). Але згодом Кавахігасі Хекіґодо відмовляється від своїх революційних поетичних експериментів і повністю присвячує себе літературознавчій діяльності, зокрема дослідженню творчості Йоси Бусона. А Накацука Іппекіро з 1923 р. стає головним редактором заснованого ними кількома роками раніше ще одного літературного часопису «Кайко», який він очолює до самої смерті, відстоюючи на його сторінках свої реформаторські погляди на поезію.

Хайку Накацуки Іппекіро чимось схожі на спалах блискавиць, що раптом висвітлюють посеред темряви той чи інший предмет або пейзаж, на малюнки чи фотознімки, зроблені справжнім майстром. Вони дуже лаконічні, але при цьому – повністю завершені, надзвичайно ліричні й часто іронічні.

І. Бондаренко

З волоссям на голівці
Рано-вранці
На білий світ з'явилося немовля.³⁰

Далекий крик нічного кулика
В руках жіночих
Холодом озвався.

Смарагдову траву
Корова
Покидає!

Кошу траву, крокуючи вперед,
А на моїх плечах –
Блакитне небо.

Духмяним травостоєм
Пишногруда
Прямує жінка.

Сумний собака
З тулубом довгастим.
Городина цвіте.

У затінку
За возом сіна – шепіт.
Настало літо!

Добірний рис у полі дозріває,
Солодкої картоплі
Буйний лист.

Дитини годувальниця в цебро
З трепангами морськими зазирнула
Й побігла далі.

---

³⁰ Накацука Іппекіро, як правило, не датував свої вірші, тому рік їх написання не вказується.

Як тільки-но дружина за поріг,
Гліцинія аж сяє
Край віконця.

Пливають хмаринки.
Літній урожай
Добірних мандаринів дозріває.

Уздовж полів,
Що сяють від роси,
Дорогою крокую і крокую.

Усі до одного вмістилися снопи
Врожаю проса
У стодолі білій.

О, якби раптом
У вікні ранковім
З'явилась ненька в літнім *кімоно!*

Посеред трав осінніх
Під дощем
Моя хатина ледве проглядає.

Мені чомусь так соромно завжди,
Коли я спалюю
Осіннє сухотрав'я.

Без змін
На виставку осінніх хризантем
Моє зображення із дзеркала з'явилось.

По білизні жаровні з порцеляни
Долоня ковзає.
О, батьківські краї!

Під крики
Молодого вороння
Пливуть хмаринки.

Темніє ніч –
Чіткішими стають
Прожилки дерева на деревнім вугіллі.

Сніг розгрібаючи,
Тут і померти
Можна!

Недужому,
Ввижається мені
Над ковдрою блакить зимова моря.

(Переклад І. Бондаренка)

ТОМИТА МОППО

(1897-1923)

У півторатисячолітній історії японської поезії, мабуть, не було трагічнішої постаті, ніж постать Томіти Моппо. Здавалося, що доля навмисне обрала цього талановитого юнака для нескінченних знущань і постійних випробувань. Народившись 1897 р. в одному з найбідніших кварталів тодішнього Токіо, він у два роки став інвалідом і все життя пересувався лише за допомогою візка. Звідси, до речі, й походить його прізвисько *«Моппо»* (досл. з яп.: «дерев'яний крок /нога/»), яке потім стало літературним псевдонімом поета.

Злий фатум жорстоко переслідував усе життя не лише Томіту Моппо, а й усю його численну родину. Глухонімий брат і обидві сестри, які з дитинства змушені були займатися проституцією, аби якось прогодувати себе та допомогти своїй сім'ї, помирають молодими від сухот. А сам поет у двадцять шість років гине у вогнищі страшної пожежі, що охопила старі дерев'яні райони Токіо, де він жив, відразу після руйнівного землетрусу 1923 р.

Не маючи змоги ходити до школи, допитливий хлопчик самотужки навчився читати й писати, ще в дитинстві закохався в поезію, а з 1914 р. починає регулярно надсилати до часопису *«Хототогісу»* (*«Зозуля»*) власні вірші.

Щоб заробляти на життя, він перепробував безліч професій, але будь-яку вільну хвилину завжди присвячував самоосвіті й поезії. У 1917 р. Томіта Моппо випадково знайомиться з Араї Сейфу (1897-1972) – майбутнім редактором літературного часопису *«Акане»* (*«Марена»*). Це був чи не єдиний щасливий епізод у його житті, оскільки саме Араї Сейфу вже після трагічної смерті поета зібрав докупи та опублікував першу і єдину збірку творів Томіти Моппо під назвою *«Моппо ку-сю»* (*«Збірка віршів Моппо»*). Ця невеличка поетична збірка й зробила відомим ім'я поета серед шанувальників японської поезії хайку.

І. Бондаренко

Цвіте щириця.
Місяць мерехтить поміж дерев
У сутінках вечірніх.
(1916)

Зненацька аж заскиглив
Від розпуки.
Осінні сутінки.
(1916)

Рецепт від лікаря
Заповнюю рядками.
Холодна ніч.
(1916)

Ще не вугор,
Проте вже й не людина!
Травневий дощ.
(1918)

Зриваються зі стелі
Таргани.
Ніч нескінченна!
(1918)

Студена ніч!
А як засвище протяг,
Зіщулюються навіть таргани.
(1918)

Поблискують сідницями
Мурахи.
Весняне сонце.
(1919)

Початок літа.
Трапеза ранкова:
Морська капуста разом із піском.
(1919)

Згасає день.
На скошеному полі –
Людини тінь!
(1920)

Закінчується рік.
У мене також
Є учениця!³¹
(1920)

Хоча б у сні побачити,
То й смерть була б милішою:
Зима! Древа! Вітер!
(1920)

День поміж хмарами
Просвічує водою.
Розквітли півники.
(1921)

Уся родина хвора,
Ще й цикади
Перед ворітьми скиглять уночі!
(1922)

У прохолоді ночі
Із труни –
Сестриччині покірні оченята.
(1923)

---

³¹ За місячним календарем одна з назв грудня японською мовою – “Сівасу” (“місяць учителів-бігунів”, “місяць захеканих учителів”). Наприкінці року перед іспитами вчителі мали змогу добре заробляти приватними уроками. Але оскільки поет був інвалідом, цей жартівливий натяк набуває трагічного звучання.

Дивлюся на трону,
А в серці порожнеча.
Осінній день.
(1923)

(Переклад І. Бондаренка)

ЙОСАНО АКІКО

(1878-1942)

ПІСНЯ ЖІНОЧОГО СЕРЦЯ

В історії японської літератури чимало славетних жіночих імен. Серед авторів знаменитої поетичної антології «Манйосю», упорядкованої у XIII ст., багато жінок. І, звісно, найсильніше в їх творах звучить тема кохання.

*Хоч віки вічні
Чекатиму на тебе
Допоки коси
Мої хвилясті чорні
Аж інесм відкриються.*

(Іванохіме, IV ст.)

Перший у світі роман-епопею «Гендзі моногатарі» («Повість про Гендзі») майже тисячу років тому (1004 р.) теж написала жінка – Мурасакі Сікібу, її ж сучасниця Сей Сьонагон своїм щоденником «Нотатки під подушкою» започаткувала новий літературний жанр – дзуйхіцу («слідом за пензлем» – пензлем давні японці писали свої твори). А сучасниця Лесі Українки – молода Йосано Акіко – свій поетичний хист віддала оновленню найдавнішого жанру японської літератури, пов'язавши мистецьку діяльність із боротьбою за звільнення жінки від пут конфуціансько-феодальної моралі.

Талант Йосано Акіко яскраво засяяв на небосхилі японської літератури в час розквіту доби «Мейдзі», що почалася за десять років до народження поетеси. 1868 рік був поворотним в історії Японії, що на той час після майже трьохсотлітньої самозамкнутості почала відчиняти двері «білим варварам», як у середньовіччі японці називали європейців. Саме 1868 року було повалено сьогунат – військово-феодальну політичну систему, і верховну владу повернуто імператорові. Ця подія відома як революція «Мейдзі». Таким девізом («світле правління») назвав своє врядування (1868-1912) імператор Муцухіто, Японія впевнено ступила на шлях капіталістичного розвитку під гаслом європеїзації. У квітні шістнадцятилітній імператор склав присягу, в якій, зокрема, проголошувалося, що «всі погані звичаї минулого буде ліквідовано... знання перейматимуться від цілого світу». В

країні почалася докорінна перебудова життя, за висловом академіка М. Конрада, – «від організації нового економічного устрою до зміни форми зачіски». Про масштаб соціальних зрушень красномовно свідчить хоча б те, що поборники найрадикальнішої європеїзації висунули навіть пропозицію відмовитися від японської мови і як мову нової нації взяти англійську. Але такі карколомні соціальні прожекти врівноважувалися міцними реставраційно-консервативними тенденціями, вилившись врешті у вікопам'ятне гасло «європейська техніка – дух японський». Адже й сама революція «Мейдзі» мала форму реставрації імператорської влади.

На літературному терені тим часом наче прорвало греблю – за кілька десятиліть японською мовою було перекладено все найзначніше зі світової культури – від Гомера до Толстого і Чехова; усі літературні течії, що в Європі розвивалися протягом століть, у Японії перебігли з калейдоскопічною швидкістю майже за життя одного покоління. Повінь європеїзації проте не зміла давніх жанрів національного мистецтва, спричинившись, зокрема, лише до оновлення тисячолітньої танки і класичної хайку.

Кінець XIX ст. в японській літературі був епохою романтизму. Цей напрям вдихнув свіжої життєвої сили і в древню танку, що постала з народної пісні. «Танка» означає коротка пісня. Цей жанр ще має назву «вака» – японська пісня. У Європі переклади цих поезій називають деколи японськими п'ятивіршами, оскільки їх формальною ознакою є чергування п'яти – й семискладових рядків: 5-7-5-7-7. Стислу, виразну характеристику танки дає відома дослідниця й перекладачка російською мовою славнозвісної «Манійосю» А.Глускна: «Улюбленими темами середньовічних танок були теми кохання й природи. Тільки замість європейського «культу прекрасної дами» в Японії був створений «культ рідної природи», котра постає як постійне невичерпне джерело натхнення. Любовна лірика переплітається з пейзажною, людські почуття передаються звичайно через образи природи або у зв'язку з ними... Незважаючи на лаконізм, цій короткій формі вірша притаманна різноманітність стилів: вона може пролунати народною ліричною піснею, частівкою, чутливим романсом, вишуканим любовним посланням, середньовічною альбою, а то й жартівливим мадригалом, уїдливою епіграмою. Важливого значення при цьому набуває традиційний поетичний образ... Ще у VIII ст. склалася особлива «сезонна» естетика, яка відіграла важливу роль у подальшій історії японської пейзажної лірики».

З часом образи й метафори канонізувалися й перетворилися на шаблони. В умовах бурхливого розвитку нових літературних жанрів енергійну реформу танки здійснили поети Їосано Теккан та Масаока Сікі, причому якщо Теккан вивів танку на романтичний шлях, то Сікі ствердив у поезії реалістичний принцип «сясей» (малювання з натури). Вінцем реформи ваки стала сповнена соціально-критичного, демократичного пафосу танка Ісікави Такубоку. А тим часом Їосано Теккан організував 1899 року «Товариство нової поезії» («Сінсія») й наступного року почав видавати журнал «Мьодзьо» («Ранкова зоря»). Через рік після виходу першого номера «Мьодзьо» учасниця цього літературного об'єднання поетеса Їосано Акіко видала свій шедевр – збірку «Мідарегамі» («Розплетена коса»), що стала вершиною романтичної танки. Їосано Акіко народилася 7 грудня 1878 р. (десятого року Мейдзі) у місті Сакаї префектури Осака, через два місяці після того, як унаслідок нещасного випадку помер її старший брат. Вона була третьою донькою в багатодітній родині потомственного купця, котрий, згідно з конфуціанським культом, щиро прагнув як доказ своєї глибокої поваги до предків залишити після себе якомога більше синів, що складало б і далі шану предкам та забезпечували неперервність роду. Розчарований батько пройнявся до доньки такою неприязню, що мати мусила віддати її на виховання своїй сестрі. І лише через три роки, після народження ще одного сина, батько змилосердився й дозволив забрати доньку назад. Поступово дівча полонило його своїм розумом, а коли згодом виявився і її хист до літератури, батько дав доньці найвищу освіту, яку тільки могла дістати японська жінка у ті часи. 1892 року Акіко закінчила жіночу гімназію й додаткові курси.

Вдома, однак, на неї чекали нудні підрахунки у батьковій крамниці, а вільний час вона мусила проводити в самотництві, під суворим батьківським наглядом, як того вимагала феодална мораль. Таке життя було нестерпне для дівчини, яку тягнуло до активної праці у розбудженому суспільстві. Глибоко вивчаючи японську класику (а треба сказати, батько мав непогану бібліотеку), Акіко дедалі пильніше придивляється до сучасного літературного життя. Сама пише вірші й надсилає їх до літературних часописів сусіднього міста Осака, а згодом і в Токію – до щойно заснованого журналу «Мьодзьо». Ставши одним з перших членів «Товариства нової поезії», вона познайомилася з його організатором, редактором «Мьодзьо» – поетом Їосано Текканом, у якого закохалася, і щоб вийти заміж, втекла

врешті з батьківського дому. 1901 року вона видрукувала свою знамениту збірку танок «Мідарегамі», справжній гімн кохання й боротьбі за емансипацію жінки від гніту феодальних догм і забобонів. На ту пору то була вельми смілива поезія:

*О наставнику шкільний
Незайману дівчину
Ти ще не обнімав
Не цілував
А вчиш як жити*

Як ніхто доти, у своїх глибоко автобіографічних віршах-піснях Йосано Акіко пристрасно й переконливо проголосила потаємну думку кожної японської жінки – про право на кохання:

*О не кори мене
З висоти своєї
Хіба не бачиш
Сліз некучих
Вічні сліди?*

І, як ніхто, оспівала красу людської плоти.

*Чи ти сліпий
Чи мріяти не вмієш
О юначе
Хіба не бачиш
Як вуста палають?*

Вірші Акіко звучать протестом проти застарілих конфуціансько-феодальних поглядів на кохання, стверджують право жінки на активну поведінку у ньому:

*Повір, що серце співає
Нема такої сили
Щоб квітку польову спинила
А що вже дівчина
В думках весняних зваб.*

«Куртуазна» лірика Акіко далека від оспівування японських гетер. Поетеса показує, як мало романтизму для самої жінки у «романтичному» фахові гейші:

*О ті часи
Коли великий бубон
Був мені ще не під силу
Думала буду щаслива
Як одягну шати красиві.*

Бо ж насправді:

*Втретє
Вчетвертє
Ту саму пісню
Просить співати
Осоружний багатій.*

Поетеса не обмежується жіночою темою. Під час російсько-японської війни Акіко написала гострий антивоєнний вірш в новому, запозиченому з європейської літератури жанрі «сінтайсі»: «Ти, брате, життя свого не покладай» з підзаголовком «Плач за братом у війську, що веде облогу Порт-Артура». Вірш, у якому суворо засуджується мілітаристська ідеологія панівного класу, відразу потрапив до заборонених і знову зробився доступним японському читачеві аж після капітуляції Японії 1945 року.

Вірші Йосано Акіко – сплав класичної асоціативності танки з сучасністю змісту. До речі, про це ще. Йосано Акіко була глибоким знавцем японської класичної літератури, свідчить хоча б той факт, що тривалий час її переклад роману «Гендзі моногатарі» сучасною японською мовою вважався хрестоматійним. Свої танки Акіко складала, не наслідуючи давніх зразків, але глибоко засвоюючи їхню тропіку й розгалужену асоціативність. Тому й не дивно, що чимало танок Акіко при всій своїй новизні перегукуються з віршами класичних антологій «Манйосю», «Кокінсю», «Сінкокінсю». Збірка «Розплетена коса» – один із шедеврів японської літератури, помітний внесок до скарбниці світової лірики.

М. Федоришин

ЙОСАНО АКІКО

Зі збірки «РОЗПЛЕТЕНА КОСА» (1901р.)

Камелія
І слива
Цвітуть невинно біло
А серцю барва персика миліша
Бо не пита мене про гріх

Під яблуню у цвіті веснянім
Я викинула геть
Свої рум'яна:
Дощ не стиха
Аж тьмариться в очах

До храму Кійомідзу
Через парк Гіон іду
Місяць на небі й сакури цвітуть
Люди радість і щастя
У серці несуть назустріч

О ніч яка рожева
В розплетених косах
Напевно згубляться
Ті пахощі від лілій
В покою втіхи

О юначе
Пригнав корів до водопою
А мені ти пісню заспівай
Під осінній
Сум ставка

Весняна ніч
Чарівна і розкішна
Безсила повернуть його мені
На струни кото впала
Моя розплетена коса

З дощу весняного весь мокрий
Мій коханий
Як хвіртку відхилив
То яблуня прокинулась з дрімоти
У сутінках вечірніх аж засяяла

Ген вигоном
До сонця плин ріки
В зеленім полі
Ти ще постій
Без тебе мертвий краєвид

Впала краплина
На лотос білий
Якого малює мій милий
Ми на човні
Парасолю над коханим відкрила

Тебе згадаю
І очі линуть
У милу серцю
Зелень діброви
О Буддо ясний!

Як біла лілея
В гарячій джерелі
Мое двадцять літо
Красується
Мені

Під весняним дощем
З храму в сутінках
Іду
Як заблудла вівця
Не знаходжу тебе

О п'яний вітре
З п'їтьми
Весняної ночі Дівчині
Коси не розвівай

З відстані часу
Бачу тепер
Кохала
Мов сліпий
Що байдужий до мороку ночі

На добраніч
І вийшла з кімнати
Весною овіяна
З його кімоно
На плечах

Як спалах
На мураву
Тінь моя лягла
Весняний вітер
Коси чеше зрання

На білій скелі
Пісню вкарбувати
Нестримна мрія
Кличе в далечінь
Іду простоволоса безоглядно

Лиш одну гілку
Сливи польової
Лиши мені
І дні розлуки
Проминуть як мить

Рожеві хмари
Мого ідеалу
На клаті
Ген у небі
Розсипаються

Як богові
Тобі
Широким пломенистим рукавом
І друге
Плече накрила б

Лячно
Й спитати
Чи в селі
Вже зацвіли гліцинії
В сусідів

Серце почуло
Він там, він чекає
І в поле квітуче
У місячну ніч
Побігла-м щодуху

Стою
Думки обсіли
Аніруш
Осінній вітер
Шастає по айстрах

По купелі
В гарячій джерелі
Єдвабна сукня
Муляє
Як поговір

Думки про кохання
А ранок ясний
І поле широке
Неназвана річка
І вже тане літо

О мить кохання
Що була вчора
І хоч не знала
Що все урветься
Ятрив сум душу

А сон не йде
Хотіла серед квітів
Розвіяти нудьгу
А там метелик
Ночує на півонії

Сльозами
Його серця не прихилю
Їх тихо виплачу
В ставок забутий
Де місяць плаває шербатий

Кохання чи журбу
Півонія віщує
Думки мої весняні оніміли
У тиші ночі
Не склала ні рядка

Три місяці весняні
Стоїть кого німує
Аж уночі зненацька
Ударила по струмах
Розплетена коса

З туги за тобою
Сто двадцять миль
Промчу стрілою
Якби сказав мені
Якби сказав

Така вже моя доля
Останній звук життя
Послухай
Як сокирою
Кото розчахну

Поплив на човні чернець
І довго не вертає
Чого знайшов там більше
Рожевих лотосів
Чи може білих

Літньою квіткою
На тонкій стеблині
Червоним цвітом
Серед білого дня
Розцвіте моє кохання

З плеча дівочого
На сутру впало
Пасмо волосся
Весняна хмара
Серце повила

Скупалася
І сукню одягла
А вчора перед дзеркалом великим
Ще усміхалася
Невинно

Стежкою польовою
Де цвітуть червоно
Квіти невідомі
Ти парасолько
Не поспішай

А човен втікає все далі і далі
На стіні храму
Де вчора вночі
Написала я танку
Нема вже нічого

Віршами-прокльонами
Зошит списаний
Ухопила
Й чорного метелика
Притовкла

Над небіжчиком
Сутру читала
Краєм ока
Дивилася мати
На дитячу ніжку

Моя танка
Тобі на очі
Сльози навернула
Як ти пішов
Минуло вже десять днів

Єдина пам'ятка
То милий серцю
Вітер
Від віяла
Що вже ледь-ледь ціле

Ріка весняна
А хлопець на паромі
Співає пісню
Про вчорашній вечір
Мені на заздрість

Ще так недавно
Я заздрила подрузі
Яке волосся
А нині ладановий дим
До нього в'ється

Слова його вірша
Самі спливають у пам'яті
Коли увечері
З дощем осіннім
Притулилась до холодного стовпа

З цікавості
До пелюстки припали
Молоді уста
Крижаним холодом
На білім лотосі роса

Дощем весняним
Що струмить
З крил ластівочих
Розчешу свої коси
Вранці-рано

Весняний вітер
Цвіт сакури падає
За погодою в тихім надвечір'ї
На голубиному крилі
Напишу танку

Тримаюсь за поруччя
Обвисли рукави від кімоно
Мов тяжелезні крила
В ранковому серпанку
Пливають на захід доли перевалу

Ні слова
Похитнули головою
І попрощалися
Шостого дня
Двоє дівчат із хлопцем

Восени утрюх
Кидали жолуді коропам
А нині тут лише
Холодний вітер
Та у моїй руці його рука

Квітку багряну
Знайди хоч єдину
У своїй долині
Щоб у снігах Вакаса
Перебути зиму

Усе марне
Пішов ген у долину
Бліде весняне сонце
Ще довго опускалось
На його щуплі плечі

Чому не знаю
Хмарина у небі
Так манить
Мов священної пісні легіт
Дорога моя проясніла

Солодка чи гірка
Була твоя сльоза
Хотіла б знати я
Чому заплакав як мене побачив
Молодий святеннику

Вирвалось із душі
Чисте джерело
І скаламутилось
І ти, і я
Дитя гріха

Два місяці
Самими віршами живу
В готелі Санбонгі
О кулики на Камогаві
Давно вже я нікого не кохаю

Обидві стоїмо
У кожної своє на думці
Сосновий вітер
Їй в обличчя
І мені

Цвіт шипшини
Приколола в коси
Ще й в руці тримаю
Довгий день у полі
Виглядаю тебе

Двадцять літ
А ще не зазірало щастя
У світ мій
Мрії, мої мрії
Хоч крихту надії

Двадцять літ
Довгих та нудних
Їх відгомін у пісні
Яку співали влітку в столиці
Мій милий почув і заплакав

Того вечора
Як ти мене покидав
Ми разом
На стовпі написали
Танку про білу квітку

З часом почуття слабне
Написав коханий у листі
А серце затремтіло
І ще сильніше
Любов'ю розпалилось

Великого кохання
Щиро зичу
Твоїй дитині
Що в оцю пору
Прийшла на білий світ

Чи й далі
Над усе
Жадаєш правди й добра
Глянь яка червона
Квітка в моїй руці

Чорне волосся
Пасмами безладними
Заплуталось
І плутані думки
У голові заплутались

Минає весна
У кожній струні
Думка одна
Як палахкотить
Моя довга коса

Так низько
Багряні хмари
Пливуть чередою
Півонія замріялась
У супокі дня

Жаль мені стало
Його
Що на ім'я покликав
Мою сестру
Минулого літа померлу

В дев'ятнадцять
Я наче квітка
Зів'яла б
Мов ріка пересохла б
Якби ішла за звичаєм старим

Якщо хтось навчає
У непохитній вірі
Що осінь квола
А весна коротка
То я іду за ним

Гай вербовий
Край ріки хатина
Сіється дощ
Два вершники
Один на білому

Жалоців твоїх
Мені не треба
Вже б сказав
Божевілля на тебе

Все марне
Все минуще
Докучає думка
Та кров ще молода
Щоб спалила я свої весняні вірші

О коханий чоловіче
Нащо розкажуєш мені
Ревнивиці двадцятилітній
Про пригоди свої столичні
Коли пеклась я на сонці в селі

У хатній тиші
До збірки вибираю вірші
Жінка ревнива
У травневім покої
Ми гарна пара

О звичка
Вже й на ріку іду
Де кулики співають свою вечірню пісню
Не йду
Танцюю

Весна коротка
Щоб шукати шлях
До вічного життя
Мої тужаві перса
Хай пестить його рука

О юначе
Чи чуєш цитри звук
У персах цих
Що за подушку будуть
Тобі в гостях у мене

Вірша мені присвятив
А тепер відмовляєшся
Що був то жарт хмільний
На папері закреслиш
Я ж із серця свого не викреслю

Після купелі
Щоб не простудився
В кімоно своє
Зодягла пурпурове
Гарний він у ньому

Вуста дівочі
Кохання спрагли
Кортить мені
Помазати
Медом з отрутою

Три роки
Ні імені не чула
Ані його вірша
Немічне серце
Щодень знемагає

Долина втопає в сливовім цвітінні
Рожевим серпанком
Приходить світанок
Красуються гори
Красуюся я

Виє вітер у голім полі
Мов тужливий плач богів
Що на літо
Дали квітам
Простір вільної любові

Не про дорогу праведну
І потойбічне
Забудь про шану й славу
Отут між нами
Вічне кохання на життя

Вмить
Квітка весняна
Блякне
Перед богом сумнівів
Богом зневіри

Я вибігла з дому
Довкола туман
Нема його
З вечірнього дзвону
Самотність одна

Весняна ріка
У щасливому сні
Коханому в далеч
Червоний світанок
Пошлю по воді

О хлопчаки
Вас манять барви
Ніжної веселки
Чи не сахнетеся
То крила демона

Забути
Про квіти
І псалми Давида
Співати
Я ще замолода

Небесна Ріка
В обіймах коханого я
Крізь фіранку
Безмовно вдивляємось
Як дві зірки розходяться в небі

Миготів каганець
Вірші про кохання
Я йому він мені
Та чи треба
Так багато сліз

В молоді літа
Вабила мене
Слава майстра
Нині ж красен образ
Серце полонить

Під монастирем коло гліциній
Вечірньої весняної пори
Причинна
Сутри з пам'яті читає
Виразно й твердо

Отямилась
На греблі
Де верби зелені
А вода
Не така вже й швидка

(Переклад М. Федоришина)

ІСІКАВА ТАКУБОКУ

(1886-1912)

ІСІКАВА ТАКУБОКУ. ПОЕЗІЯ БУДНІВ ЖИТТЯ

Ісікава Такубоку помер на 27 році життя. Його поетичне слово влило, однак, у річище японської літератури свіжий струмінь, надавши їй нової життєвої сили, вивівши з тісного кола розчулених замилувань красою на ширші простори повсякденного людського буття. Поезія перестала бути самим лиш замилуванням. Вона озвалася голосом пробудженої із споглядального безруху людини, що прагне перебудувати світ на засадах правди й справедливості.

Такубоку (справжнє ім'я – Хадзіме) написав свої перші вірші в п'ятнадцятирічному віці під впливом поезії школи «Ранкової зорі» – під такою назвою 1900 року відомий поет Йосано Теккан (1873-1935) почав видавати журнал, навколо якого гуртувалося Товариство нової поезії. Кінець XIX століття позначився в японській літературі стрімким розвитком романтизму. «Всі ніби сп'яніли від світла, нових голосів і мрій. Юна уява пробудилася з довгого сну й припала до джерела народної мови», – писав один з перших японських романтиків Сімадзакі Тосон у передмові до збірки романтичних віршів «Молоді пагони» (1897 р.). Цей літературний рух відображав прагнення прогресивних сил Японії покласти край залишкам феодального ладу в країні. Молодь захоплено зачитувалася поезією Шеллі, Байрона, Шіллера, проймаючись її волелюбними ідеями, великий успіх мали прозові твори прогресивних російських письменників – Тургенєва, Толстого. Поети-романтики знайшли в європейській поезії джерело натхнення і почали писати твори великої форми – на відміну від усталених у японській літературі форм ліричної мініатюри (танка й хайку).

Такубоку перші свої твори написав у формі танки, деякі з них з'явилися друком на сторінках журналу «Ранкова зоря». Йосано Теккан звернув увагу на хист молодого поета, але порадив йому писати не танки, а вірші великої форми. 1905 р. Такубоку пощастило видати збірку таких «довгих» віршів під назвою «Прагнення». Це твори, пройняті духом романтичної окриленості, у них відчувається нестримний порив молодості до відкриття незвіданого, прагнення досягнути вічність і пізнати правду життя. В цій збірці енергійною інто-

нацією особливо вирізняється вірш «Пам'яті адмірала Макарова», де поет складає шану відважному флотоводцю країни, з якою воювала Японія; в інших «довгих» віршах вражає гострий невблаганний голос, яким він картає своє покоління за бездіяльність. Висока повага звучить у рядках твору про звичайного робітника, який у передсмертну годину не забув, що сьогодні його робітниче свято – Першотравень (збірка «Свист і свисток», 1913). Громадська чуйність властива Такубоку ще з юнацьких літ, дарма що поет був тоді досить далекий від революції. 1905 року він писав одному з друзів: «Російський панцерник «Потьомкін» підняв повстання в Одесі. Радісна звістка!»

Вирішивши, що його покликання – література, Такубоку покинув середню школу за півроку до закінчення й подався до Токіо. Це була разюча зміна в житті юнака. Він народився 28 жовтня 1885 р. (офіційною, однак, вважається дата реєстрації – 20 лютого 1886 р.) в родині буддійського священника й дитинство провів на селі, в префектурі Івате, що на північному сході острова Хонсю. Навколо височили гори, шумів гай, де часто кувала зозуля, стукав дятел (по-японському – такубоку), батьки пестили єдиного сина, і він не знав ще прикостей життя. І раптом усе пішло шкереберть. Уже в Токіо його наздогнала звістка, що батька звільнили зі служби, і родина залишилася без засобів до існування. Мимоволі він змушений був узяти на свої плечі опікування родиною – батьками, дружиною, молодшою сестрою. Три роки минуло в нелегкій боротьбі за шматок хліба – працював спершу вчителем у рідному селі, потім журналістом у провінційних газетах і журналах. Для поета цей час став часом змужніння й формування революційного світогляду.

Навесні 1908 р. Ісікава Такубоку зважується на сміливий крок: їде до Токіо, де, замкнувшись у кімнатці дешевого готелю, створює одну за одною кілька повістей. Усі вони викликали в нього почуття гострого незадоволення – аж до відчаю і навіть думок про самогубство.

У червні того самого року поет знову повернувся до поезії, і знову-таки до танки. Але вже по-новому. «Танка – моя сумна забавка», – сказав Такубоку, ще переживаючи гіркоту своєї поразки.

То був час, коли японська реакція вирішила вщент винищити соціалістичні ідеї. Тим-то 1910 року була спровокована «справа Котоку», організовано суд при закритих дверях і вчинено криваву розправу над дванадцятьма підсудними на чолі з Котоку Сьосуй. Котоку був душею «Хеймін ундо» (руху за мир і демократію), талановитим

публіцистом свого часу, активним пропагандистом соціалізму, першим перекладачем «Маніфесту Комуністичної партії» японською мовою.

Ця справа дуже вразила Такубоку. Він на останні гроші купує книжки про соціалізм і жадібно читає їх. Ось один із записів у щоденникові поета: «У світоглядному відношенні цей рік був для мене важливий. Я знайшов ланку, котра повинна з'єднати мої нахили, інтереси, прагнення. Це – соціалізм. Я особливо багато читав з цього питання, обмірковував його й обговорював з іншими».

Приблизно на цей час припадає й зацікавлення Такубоку російською культурою і революційним рухом у Росії. 1908 року він писав: «Я працював, але на очі мені потрапила книга Тургенєва, і я нічого не міг вдіяти з собою. Сьогодні обов'язково дочитаю її до кінця». А в одному з листів поета знаходимо захоплену оцінку повісті Горького «Троє»: «Прекрасно. Воістину прекрасно».

Згодом, уже по смерті поета цими самими словами будуть оцінені його нові, сміливі, незвичайні за змістом танки.

Вірші у формі танки створювалися в Японії з непам'ятних часів. Багато з них – це перлини народної творчості, вияв своєрідного японського світобачення і світовідчуження. В епоху, що передувала буржуазній «революції» Мейдзі (1868 р.), почався рух за оновлення танки, за створення в цій давній віршовій формі творів, близьких до сучасності, до широкого кола читачів. Цей рух бурхливо розквітнув у мейдзінський період (1868-1912), відображаючи прагнення молоді японської буржуазії до заперечення старих авторитетів, до ліквідації феодальних порядків. Та в міру того, як від колишньої прогресивності капіталізму в Японії не залишалось ані сліду, буржуазні літератори чимраз дужче схилиються до декадансу, естетства, містики. На противагу цьому виникає літературний рух за збереження властивого японській літературі способу художнього мислення й збагачення письменництва новими ідеями та новими виражальними засобами. Творчість Такубоку має у цьому відношенні етапне значення для розвитку нової японської літератури, та й, мабуть, мистецтва взагалі. Рішуче зламавши рамки поетичного канону, що обмежував тематику танки ліричними переживаннями особи, він перший ввів у поезію тему буднів життя, покликання людини, боротьби за правду й справедливість. Творчість Такубоку знаменувала крутий поворот японської літератури до насущних питань життя. Не для замилування фіксує поет свої переживання й враження; крізь їх при-

зму він намагається збагнути суть навколишніх речей і подій. Кожна танка – це якесь одне враження, що тягне за собою ланцюжок асоціацій. А сума таких танок-вражень дає нам повну й виразну картину поетового життя його часу, проблем, що хвилюють і його особисто, і все сучасне йому суспільство.

У збірці «Жменя піску» Такубоку торкається таких тем, як неповторна цінність особи й самотність людини у світі, де точиться жорстока боротьба за існування (цикл «Пісні про любов до себе»); зв'язок людини з батьківщиною з тією землею, що її виплекала, з людьми серед яких вона зросла (цикли «Дим» та «В обіймах осіннього вітру»); радість спілкування з людьми та пам'ять про друзів і товаришів (цикл «Незабутні»); трагедія особистого життя (цикл «Коли скидаю рукавичку»).

Розділ «Пісні про любов до себе» названий так не випадково. Мейдзінська епоха, в яку жив і творив Такубоку, була епохою бурхливих змін у всіх царинах життя Японії; після майже трьохсотлітньої замкнутості країна, мов пробуджена зі сну, намагалася стати в рівень з Європою й Америкою. Це була епоха запеклої боротьби нового зі старим, епоха важливих світоглядних змін. Стара Японія не знала такого поняття як свобода особи, сама по собі людина не мала жодної суспільної вартості, нею просто нехтували. Тепер це поняття торувало собі шлях до умів японців через опір консервативних традицій. З болем у душі Такубоку виголошує:

*У серці людини, що має себе за людину,
Таїться і раб
У кайданах.*

Саме для того, щоб утвердити погляд на людину, як на найвищу гуманістичну цінність, він і називає один із своїх поетичних циклів «Пісні про любов до себе». Ліричний герой постає тут як складна і сповнена гострих протиріч особистість.

Танки збірки «Сумна забавка» поет написав в останні два роки життя. То був вельми скрутний для нього час: померла мати, тяжким ударом стала для нього смерть маленького сина, смертельною виявилась поетова хвороба. Але він не відходить від суспільного життя, уважно стежить за подіями, що відбуваються в країні й світі, намагаючись збагнути їхню суть і знайти спосіб змінити несправедливий лад. «У сучасному суспільстві до всього треба прикласти руйнівну

сокиру, – каже герой його повісті «Талант – хмара». – Найкраще вдосконалення нинішнього суспільства – це вщент зруйнувати його».

Такубоку бачить, що такі соціальні перетворення вже наближаються у сусідній Росії, і цікавиться не тільки російською літературою, а й діяльністю російських революціонерів. Тому в нього «цілий день у голові крутиться російське ім'я «Бородін», тому й свою дочку він називає «російським ім'ям – Соня».

Танки Такубоку – це книга життя поета. Тут і сумні й милі спогади і гостра публіцистика, що дає чуттєвий зліпок самої дійсності.

Такубоку утвердив і певну строфічну вільність цього поетичного жанру. Класична танка складалася з п'яти рядків із кількістю складів: 5–7–5–7–7, хоча й були випадки запису танок двома трьома і навіть одним рядком.

Такубоку записує свої танки трьома рядками, не механічно поєднуючи вірші п'ятирядкової танки, а так, щоб у кожному конкретному випадку створити посиленій ритміко-синтаксичний ефект. Ось хоча б такий приклад:

*Над островами,
Що ланцюгом простягнулися в цьому кутку океану
Дме осінній вітер.*

Другий довгий рядок танки справді асоціюється з довгим ланцюгом, хоча в тексті слова «довгий» і нема.

Часто буває, що при однаковій кількості складів в оригіналі рядки танки мають виразно неоднакову лінійну довжину. Таку можливість дає японська орфографія, де слова можуть записуватися ієрогліфами або складовою азбукою; у другому випадку вони займають більше простору, й цією можливістю майстерно користується Такубоку.

Досі танки Такубоку перекладалися російською й українською мовами в основному п'ятивіршами, як і поезія цього жанру взагалі. Це, мабуть, пов'язано з тим, що замість оригінальних назв жанрів «танка» та «хайку» у вітчизняному літературознавстві часто-густо вживаються назви «п'ятивірш» та «тривірш». Але йдучи за оригіналом, танки Такубоку можна перекладати й тривіршами, що, зрештою, й ближче до форми першотвору.

Перша книга танок Такубоку «Жменя піску» вийшла в кінці 1910 року. Друга – «Сумна забавка» – була видана в 1912 році вже після

його смерті. Українською мовою танки Такубоку вперше були надруковані у «Всесвіті» 1971 року в перекладах Геннадія Туркова, який 1984 року видав переклади поезій Такубоку окремою збіркою у серії «Перлини світової лірики» видавництва «Дніпро».

Такубоку залишив і значну літературно-критичну спадщину. Але за життя поета опубліковано лише незначну частину його статей, деякі ж забороняла цензура аж до кінця Другої світової війни. Всі статті, замітки й матеріали, що стосувалися так званої «Справи про велику зраду» («справи Котоку»), побачили світ лише 1949 року. Після війни були надруковані й щоденники поета, які відразу ж одержали високу оцінку японської критики. Літературознавець Кувахара Такео стверджує: «Щоденник латинкою» – це вершина японської щоденникової літератури. Але й це сказано надто слабо. Він – гордість сучасної японської літератури, один з найбільших її шедеврів».

У повоєнний час і донині творчість Такубоку викликає великий інтерес у найширших і найрізноманітніших літературних колах Японії.

Такубоку жив у злиднях і помер 13 квітня 1912 року. Кажуть, у день смерті поета опав цвіт сакури. Нині квітень вважається в Японії місяцем Такубоку, місяцем вшанування всіма японцями пам'яті свого улюбленого поета.

М. Федоришин

ІСІКАВА ТАКУБОКУ

Зі збірки «ЖМЕНЯ ПІСКУ»

ПІСНІ ПРО ЛЮБОВ ДО СЕБЕ

На білім піску острівця в океані
Я плачу
І бавлюся з крабом.

Цілу ніч не вгавала буря й намела
Цю гору піску.
Чия це могила?

Коли тяжко до сліз,
Залишаю усе
І до тебе іду, океане.

Скільки смутку в мертвому піску!
Ти береш у жменю,
А він між пальцями збігає тихо.

Тихо впала сльоза
І згорнулась в піску.
О, яка вона сумно тяжка!

Щось мене доймає кашель,
Так і батько кашляв колись.
Зле, як вчепиться недуга.

Десь там коник сюрчить,
А я сам.
Сум і жаль.

О сльози, сльози, –
Чи ж то не диво?!
Омите серце сміхом ожило.

– Задля такої дрібниці вмерти?
– Задля такої дрібниці жити?
Годі, годі даремних слів!

Мене потягло в мандрівку – і сів на поїзд,
А вийшов –
Йти нікуди.

Сумна того доля,
Хто світу не бачить, а знає
Тільки себе.

Руки білі,
Такі великі,
Кажуть люди, він знаменитий.

Коли чую слова підлесні,
Мое серце займається гнівом.
Сумно знати багато про себе.

Як рівно і мірно
Працює мотор!
Якби ж я у слові такого досяг!

Не зичу і злomu служити дурному,
Бо так допече,
Що світ увесь проклянеш.

О, яка приємна втома,
Справжня втома
По тяжкій, виснажливій роботі.

Юначе, не зрікайся свого сміху,
Якби ти вмер,
У світі стало б сумно.

Жагуче бажання:
По росах, по травах побігти наосліп
І впасти в знемозі.

Насварять –
І серце дитяче заплаче.
О, якби моє серце ще плакало.

Нині маю такий настрій.
Мов іду прямою, як стріла, дорогою.
Що не має ні початку, ні кінця.

Потиху кликнув я себе на ім'я –
А в очах сльози.
Ніколи не повернуться мої юнацькі літа.

Тане дим у небі,
Тане в самоті.
Чи ж його спіткало те, що і мене?

Я лежав у траві серед мурів німих.
Небо забило в далеч безмежну
Мої юні літа.

Мов камінь
Покотився крутосхилом –
Так я прийшов у сьогоднішню добу.

Скоро спізнав я радість кохання
І смуток горя в лиху годину.
Скоро постарів.

Колись усіх вражав його великий хист.
Тепер він в'язень.
Дме осінній вітер.

Я взяв до рук давно забуту книжку географії,
Дарунок вчителя.
Він вже помер.

Жалем горнеться серце моє до нещасних краян,
Що до останнього клаптика землю свою продають
За чарку sake.

Коли про нього вже усі забули.
Він повернувся до рідного села
І тяжко кашляв.

Моя туга за рідним краєм,
Як золото,
Ясніє в самім серці й очищає душу.

О, то була людина мужнього серця.
Де він тепер?
І що мучить його?

Нарешті я ступив на рідну землю.
І йдеться легко, мов лечу на крилах,
А в душі тягар.

В ОБІЙМАХ ОСІННЬОГО ВІТРУ

Початок осені, як чиста вода,
Умиєшся –
И оновляться думки.

Тихим шелестом падає дощ,
І я дивлюсь бездумно, як мокне подвір'я.
Де й поділися сльози.

На осінньому небі, ні тіні життя.
Все довкола огорнуте смутком,
Хоч ворона змахнула б крилом.

Удень, коли я помирав від голоду,
До мене підійшов голодний пес:
Він помахав хвостом, жалібно глянув – і мені аж полегшало.

НЕЗАБУТНІ

Долонею
Витирає сніг з лица
Мій товариш-комуніст.

У мить, коли ми розлучились,
Враз
Якийсь холод вдарив мене в серце.

Пару,
Що на вікні вагона замерзла квітами, забарвлює
Ранкова зоря.

Сніг і дощ.
Поїзд мчить в долині Ісікарі.
А я читаю Тургенєва.

Там самота – їхній ворог і їхній друг.
Серед снігів
У чорній безнадії минають дні життя.

Тільки очі і голос
Не змінились нітрохи в мого давнього друга,
Якого раптом зустрів у такій глушині.

Їй казали: танцюй – і вона танцювала
До безтями,
Аж поки не падала з ніг від міцного sake.

Як метелик, що рветься до світла,
Та не може влетіти в кімнату,
Так і я вже привик до відмов.

Слова, що досі не сказав
В потрібну мить,
У серці ще живі.

Якби я знову почув її голос,
Відлягло б на душі,
Як по зливі, – прийшла вранці негадана думка.

Минають літа, ми давно розійшлися,
А я щораз більше кохаю
Тебе.

КОЛИ СКИДАЮ РУКАВИЧКУ

Купив я книжку і читав півночі.
Такої втіхи
Довго не забуду.

Шість років день у день я надягав
Ту стару шапку.
Та врешті і вона десь загубилася.

Осіннього ранку
Зустрів я на вулиці
Автора забороненої книжки.

Повітря жовтневого ранку
Вперше
Вдихнуло криком народжене немовля.

Я двічі бачив його там,
В глухій куточку парку.
Чому ж тепер він більше не приходить?

Він вдихнув осіннього повітря.

Видихнув – і вмер.

То був мій син.

Я знову поклав руку на чоло вже неживого сина.

Він був

Мов нерозгадана загадка.

Зі збірки
«СУМНА ЗАБАВКА»

Хочу дихати вільно і легко,
А в грудях розлягається звук.
Що сумніший од вітру осіннього і холодний мов ніч.

Чоловік думками десь у мандрах.
Жінка лає, діти плачуть.
Такий-то сніданок.

Зими краса – погожий ранок!
Посьорбуєш гарячий чай,
А пара ніжно теплінь щоки.

Розгорнув я мізерну газетку із рідного краю,
І там було чимало помилок.
Такий сум на світанку.

Вірю, що настане нове завтра!
В цих словах
Нема неправди, але...

Нині закортіло піти в гори
І пішов.
І там шукав той камінь, на яким сидів торік.

Я пізно встав, і вже не було часу заглянути в газету.
І нині муляє мене,
Що я перед собою у боргу.

Щороку
Дві-три однакові танки
Посилає мені товариш з нагоди Нового року.

Засинаю з надією в серці,
Може, завтра
Спізнаю добро.

Нечутно минув Новий рік –
І життя
Знов пішло вчорашнім звичним ладом.

Кажуть, що селяни вже зреклися sake.
А буде ще тяжче,
То чого зречуться?

Стара газета!
О, тут похвала на мої перші вірші.
Два-три рядки.

Тоді я й сам не знав,
Що стільки помилок
Вкрадалось у мої листи коханій.

Якби щасливо перебути ще цей місяць,–
Не маю іншого бажання
В останній вечір місяця.

Старі листи!
І з ним п'ять років тому
Ми були такі щирі приятелі.

«Ісікава – останній нікчема»,–
Так не раз я собі говорив
З щемом серця.

Двері штовхнув і одною ногою ступив за поріг.
Перед зором недужого був безконечний, як світ,
Коридор.

Рука санітара, що міряє пульс,
Іноді тепла,
А іноді холодна й незворушна.

Дивлюся із вікна лікарні
І бачу людей,
Що здорові й веселі йдуть своєю дорогою.

Він немов залазить в саму душу
І краде-висмоктує думки...
Стетоскоп.

Колись на саме слово, що я хочу
Бути військовим,
Батьки мої впадали в страшний розпач.

Про книжку, яку, сподіваюся, колись неодмінно видам,
І навіть про обкладинку
Розповідаю дружині.

Уві сні я почув зозулю.
Та скоро забув її голос.
Як сумно.

Так хочеться
Хоч раз дійти до кінця
Оцього нудного довгого в лікарні коридора.

Якби ж то можна мати нове тіло, –
Майнула думка,
Як погладжував операційний шрам.

Сам не знаю, як і звідки
Цілий день у голові
Крутиться російське ім'я «Бородін».

Мабуть, і друзям і рідним дуже дивно,
Що я і в недужі
Тільки й знаю мови – про революцію.

Чотири місяці нелегкої недуги.
Тепер мені вже навіть до вподоби
Смак різних ліків.

Слова «робітник», «революція»
Запам'ятала
П'ятирічна дитина.

П'ятирічній дитині
Російське дав ім'я – Соня.
Кличу на ім'я – і тішиться серце.

Сумний мій батько.
Нині знову начитався газет
І бавиться з мурашками в саду.

Закортіло сьогодні побавитися з сусідськими дітьми,
Я кличу їх, а вони навтіки.
Прикро на серці.

(Переклад М. Федоришина)

ІСІКАВА ТАКУБОКУ

ПЕРЕДМОВА ДО ЗБІРКИ «ЖМЕНЯ ПІСКУ»

У людини, що, як і я, півжиття провела в безперервних переїздах, спогади перемішалися в страшному безладді; намагаєшся щось згадати, а нитка то зачепиться, то заплутається; те, що на якийсь час загубилося в хаосі мозку, незбагненим чином само виразно постає перед очима: провина перед кимось чи насмішка навздогін – б'є в груди як щось потай закинута в недосяжне для звичайного ока місце і забуте. І здається тобі, ніби в тебе летять стріли з усіх боків, ніби, вже вкотре проклявши самого себе, впадаєш у розпач і немічно падаєш з ніг.

Один мій приятель, що вже майже двадцять років учителював, якимось зізнався, що часто згадує мене й заздрить мені. Може, й так. Але я не відповів йому «Мені жаль тебе», – хоч його слова боляче вкололи мене в груди. І в чому хтось може заздрити мені?! Ну що ж, може, я й зробив щось доброго. Але з того я ще не мав ніякої користі. Коли берусь до чогось, віддаюся справі всією душею. І оце пишу я з таким самим запалом, забувши про сон нічний. Тому я неодмінно доведу це до кінця, інакше воно мені набридне. Я не здатен монотонно виконувати свою роботу. Зрештою, чи буває в мене конфлікт з оточенням? Чи втрачаю я віру?.. В таких випадках я завжди почуваю себе так, мовби здобув перемогу. Коли ти тільки-но досягнув якусь справу і вона одразу ж зазнає жорстокого краху, отоді-то я вважаю, що варто жити. І що жорстокіший той крах, то більше я сам чомусь здаюся собі видатною особою. Якщо замислитися над тим, що я написав досі, то виявиться, що спочатку я не мав наміру доводити цю справу до завершення, а просто ревно писав собі у великому захваті. Нема такої справи, що я міг би її довиконати один, хоч би якою вона була. Те, що я тільки сам віддаюся справі всією душею, здається, повинно означати, що я хочу зробити її лише власною справою, а це неможливо. З самого початку я сію зерна краху. Я загортаю землею і поливаю водою ті зерна її, одразу ж прирікаю врожай на згубу. І вважаю, що здобув перемогу тоді, коли на мене, мов морський при-

лив, набігає насмішкуватий голос. І в моїх стосунках з людьми все відбувається так само. Хоч би де я з'явився, навколо мене збирається кілька чоловік. Скрізь з'являються задушевні друзі. Старші і допоможуть, і заступляться. Але й та приязнь довго не триває. Чи хтось відчужиться, чи я піду, гримнувши дверима, – гірко, як подумаю! Взагалі я маю добру вдачу. В чому це полягає, самому тяжко сказати, а все-таки моя вдача добра. Ще не було випадку, щоб мене уникала людина, з котрою я хочу заприятелювати. І мені досить лише раз зустрітися й глянути людині в обличчя, щоб знати, чи я хочу заприятелювати з нею чи ні. З людиною, що припала мені до душі, розмовляю щиросердо. А коли бесіда пожвавішає, то мимоволі висловлюю навіть щось цікаве для самого себе. Вдруге таку людину зустрічаю, мов давнього доброго знайомого. Потроху дізнаюся про її минуле, бачу її вдачу. І аж занадто очевидними стають її вади. А тим часом і чужі чесноти анітрохи не йдуть мені на користь. І так не лише з людьми, а й з будь-чим, – тільки-но збагнеш, цікавість пропадає. Набридає. Власне, воно стає тобі вже непотрібне. Тебе всі люблять, а ти не можеш німо приймати тієї любові! Чи ж це не тяжка вдача?! Коли я зближуюся з людьми, то з самого початку знаю, що настане час, коли ми розстанемося. Та попри все, поки я з ними знаюся, вони для мене близькі друзі. В тяжку годину, коли стає дуже вже скрутно, я раджуся з ними, я йду до них по допомогу. І вони радо допомагають. Та навіть тоді я все одно відчуваю, що прийде час, коли ми розстанемося. Я маю звичайне вдячне серце й хочу віддячитися їм, але я знаю й те, що я, нужденний, ніколи не зможу цього зробити. Потім настає час, коли ми розстаємося... І я поневіряюся у мандрах. Згадаю пройдене – і плакати хочеться. Але й плакати я не можу. Мені здається, що такому, як я, найкраще померти. Хоча й цього я не можу теж зробити. Дарма я картаю себе й кляню, – все одно залишаюся таким, як є. Нічого не вдієш. І що робити далі, зовсім не знаю. В зайця передні кінцівки короткі, а задні – довгі, тому йому зручно бігти вгору, а як глянути на мене, то я, мабуть, схожий на створіння, що має лише передні кінцівки, та й ті довжелезні. Вгору і вгору! – кажу собі й поспішаю, але рано чи пізно падаю вниз. Інколи розмірковую, що таке щастя або нещастя, і не вірю, що щастя коли-небудь до мене навідається. Я вже зрікся й думки про це. З моїх міркувань виходить, що найщасливіший у житті той, хто мало знає про життя. Серед моїх знайомих часто трапляються люди, що не бували, на

жаль, замолоду в цікавих мандрах, не кохали по-справжньому, а тільки й знали, що складати іспит за іспитом, і коли врешті отямлювались, то дивувалися, що півжиття проминуло у сірих буднях, і вони вигукували: «Ой, як сумно!» – і бігли до пивничок, де пили пиво й п'яніли від поглядів на неохайних офіціанток: шлях таких людей тепер цілком визначений, хочеш-не-хочеш. Принаймні життя їхнє спокійне. З'являється дружина, з'являються діти; якщо такий чоловік чимось і невдоволений, то це не завдає йому великого жалю. Коли спечно, п'є холодну воду, а там і непомітно помирає собі легкою смертю.

Якось я зайшов до такого приятеля. Він був великий ласун і завжди мав лагоминки, а тут несподівано подав пиво.

– Ти мене здивував! Невже ти почав?

– Ні. В мене вже зо три дні болить зуб, і я не можу їсти солодкого.

– О, це таки справді клопіт. Але тобі більше пасує все життя їсти солодке. Пиво не для тебе.

– Чому?

– Та так. Найдобірніші солодощі. Бо людині, яка щодня їсть солодощі, можна позаздрити.

– Ха-ха-ха-ха...

– Так мені здається, – і я набрав поважного вигляду.

Останнім часом я й сам про це не раз думаю. Досі я упадав за всілякими речами, але то була омана. Насправді я потребую одного. Спокою. Я вже й не пригадаю, скільки минуло літ, як я забув смак спокою...

– А оце якраз не те. Це щось зовсім на тебе не схоже.

– Всі так кажуть... аж мені вже набридло. А воно таки так.

– А це, бува, не слабодухість? Спокій – це смерть. Непорушна могила. Хіба ж погано мати хоч якусь надію? Людське життя – боротьба. Шалена боротьба. Чому ж тобі вже захотілося спокою? Навіть я ще маю намір щось робити.

– Я вже давно це кажу. І тепер повторюю. Залежно від обставин. Я маю надію, і навіть велику. Проте на її дереві цвітуть квіти, що мають лише маточку, але не мають тичинок. У них ніколи не зав'яжеться плід спокою. Тому мені й остогидло... Цілий день – це занадто. Я б хотів хоч трішечки розлягтися привільно й поспати по-справжньому. І нічого не робити.

– То, може, ти приходитимеш поспати сюди?

– А гусениць тут нема?

– Ха-ха-ха-ха... Все-таки, виходить, усі однакові. Невже і я вдома теж такий? Повернувшись додому, я все одно почувався б незручно, тому й досі живу в непривітному холодному пансіоні. Зрештою, все – марнота марнот; коли добре подумати, то навіть якби я десять чи п'ятнадцять років старанно студював книжки й врешті-решт став професором, і тоді все було б марнущою марнотою.

– Ти – інша річ. У тебе є щось, що мусиш зробити, та й охота до праці ще в тебе не зникла. Тому тобі й здається іноді, що можна не робити нічого. Але ж у мене інакше! Я таки думаю щось зробити, але за що б узятися? Беруся за все – і ні те, ні се... Все намарно! От і стаю непривітним, ще й скиглю. Ха-ха...

Приятель замовк.

– Кажеш, від солодкого розболілися зуби, й п'єш пиво... Що ж, нехай. Втім, пиво теж завдає тобі болю й жалю. Так не буває, щоб не сп'яніти від пива, але наступного дня в голові вже не паморочиться. Кажуть, у Німеччині пиво п'ють замість води.

– Ти, бува, не стомився?

– Я?! Стомився?!

Приятель розтулив рот, мов хотів щось сказати, але натомість лиш глянув на мене сумними очима й відвів погляд. По самі вінця налив мені до склянки пива.

«О, він мене жаліє!» – подумав я й випив. Коли тебе жаліють, – а надто коли й сам себе жалієш і притому не терпиш цього власного почуття до себе, – стає особливо прикро.

Я хотів розповісти все, як є, та коли почав писати, чомусь дуже відійшов від теми. Видно, така вже я людина, й оце тепер мені вже не вперше спало на думку, що я хочу будь-що стати письменником. Я й справді віддавна про це подумую і навіть пробував уже дещо писати, але щоразу через різні обставини відкладав це на пізніше. Таке тверде рішення я прийняв рівно рік тому – в портовому місті Кусіро, що є кінцевим пунктом Хоккайдської залізниці. У різних місцях шукав я тоді сякого-такого заробітку, аж поки прибився нарешті у ту глушину, де обставини склались так, що я вже не міг і далі зносити ті умови; правдою чи неправдою я мусив цілком змінити своє життя. Я мусив ступити на зовсім новий шлях. Мені здалося, що ще один день такого життя – і я принаймні на день скоріше провалюся в безодню. Тоді я й зважився повернути на шлях, на котрий

уже мав колись намір ступити, але не ступив. Про це я говорив іншим і писав у щоденнику, як про своє велике прагнення. І хоч я прекрасно усвідомлював, що це чистісінька брехня, однак не міг жити, не обманюючи самого себе. Зважитись було легко – не важче, аніж іти в єдиному напрямку, що ще залишився, бо ж чим іще я міг заробити собі на життя? Отож врешті я вибрався з Кусіро й приїхав до Хакодате порадитися з приятелем М., що жив там. Я не міг відверто сказати йому про все, тому мовив приблизно так: «Я хочу побути півроку чи рік десь у Хакодате, заробити гроші на дорогу й поїхати до Токіо». А він відповів: «Гаразд. Раз ти вже вирішив, то чим швидше, тим краще». І приятель М. узяв мою родину на тимчасове утримання, а мені дав на дорогу гроші та ще й одяг, і я нарешті поїхав до столиці. Дорога з Хакодате до Токіо через Аоморі пролягає через моє рідне село. Тоді ще не минуло й року, як я виїхав з нього, вирішивши більше туди не повертатись. Я подумав, що мені, жалюгідному волоцюзі, було б нестерпно навіть глянути з вікна поїзда на місця, про які залишилось стільки спогадів. Тому я вирішив дістатися морем – з Хакодате до Йокогами. Я добре пам'ятаю той поштовий пароплав «Мікава-мару» – він плів з Отару, і палуба була повністю завантажена лісом, морський вітер розносив запах деревини. Був кінець квітня, в Хакодате сакура ще не розцвіла, і для літнього кімоно було ще рано; я сів на корабель, маючи з собою від холоду жінчин шарфик замість вовняної ковдри й одну валізочку. Пасажирів було небагато. Першу ніч я, закутавшись у жінчин шарфик, як цуценя, лежав на полиці каюти третього класу на кормі судна, і слъози, що на суші не з'являлися в мене за жодних обставин, ураз ринули з очей і нестримно покотилися по моїх щоках. Корабель плів усе далі й далі на південь. А голова тріщала від однієї думки: «Ось ти до чого дійшов!» Позаду лунав лише уїдливиий голос: ти завдав товаришеві великого клопоту, ти віддав матір, жінку й дитину на чужу ласку – чи бачено коли таке? Я маю хист – ой, як сумно – маю лише хист. Але для справжньої літератури самого таланту замало. Час пролітає швидко. Що можу написати я, людина без ґрунтовної освіти, людина, що тривалий час стояла осторонь від літератури? Я хотів віддатися праці всією душею, але я зовсім не мав наміру через півроку забирати до себе родину, як обіцяв. Я знову не міг позбутися думки, що настане час, коли я втікати му й з Токіо. Потроху я вгамувався й почув, що сусід мій чогось вовтузиться. Я

розплющив очі. Він вийняв з гаманця ключ, відімкнув валізку і, мурмочучи щось під ніс, дістав два яблука. «Ось так. Я мов непридатний ключ, що не влезить до жодної шпарини!» – подумалось мені у ту мить і тут же захотілось на повен голос вигукнути: «Твій багаж заважкий. Хіба ж можна отак сідати на корабель?» І після мало не тригодинних сліз себелюбства я поринув у крижаний сон. Коли вранці наступного дня пароплав зайшов у порт Огінохама, на березі цвіла сакура. Разом зі службовцем корабля, що, як він сам казав, служив інтендантом у сьомому відділенні, та двадцятилітнім юнаком, що, закінчивши Хакодатський інститут торговельного флоту, їхав на роботу у Йокогаму, ми вийшли на берег пообідати, а тоді, зламавши по гілці сакури, перед самим відходом повернулися на пароплав. І коли наступного дня наш корабель прибув до Йокогами, вітер бавився вже молодими листочками. Моя весна, отже, тривала того року шість годин в Огінохама.

А через рік...

(Переклад М. Федоришина)

ІСІКАВА ТАКУБОКУ

УРИВКИ З ПРОЗОВИХ ТВОРІВ, ЛИСТІВ, ЩОДЕННИКІВ, ЕСЕ

НЕ ПАДАЙ ДУХОМ!

Ти також нещасливий, справді нещасливий. Але не падай духом ще дужче. Як не вип'єш до дна усе горе людського життя, то не станеш справжньою людиною. Людське життя – довгий темний тунель, у якому лиш де-не-де височіють кам'яні скелети, що їх називають містами. І не можна в ньому заблудитися. А під ногами з плюскотом тече вічна печаль і, мабуть, вона тече, відколи існують люди. До того ж, як тобі заступлять дорогу, то вороття назад нема, лише темна печера стає ще темнішою. Є тільки два шляхи: смерть, а як ні – шлях уперед. Цей шлях – боротьба. Щоб боротися, треба мати здоровий дух.

Принаймні, поки живеш, до самого кінця, до справді славного кінця борися, прошу тебе; і поки не висохли кров і сльози, боротися треба відверто й чесно, без зброї й без лукавства. Коли цей світ осоружніє, тільки це й залишається. Принаймні хоч ти не плекай у собі песимістичних думок, прошу тебе. Я вже казав тобі, що в сучасному суспільстві до всього треба прикласти руйнівну сокиру. Найкраще вдосконалення нинішнього суспільства – це вщент зруйнувати його. Це вже потім прийде геніальний вершитель великих подвигів – подвигів творення, але спершу ми мусимо рубати під корінь. Це нелегка боротьба, і що вона нелегка, то потрібна подвійна сила духу. Не падай духом...

(З повісті «Талани – хмара»)

О МАМИН ЛИСТ!

Від моєї старенької матусі прийде пізніше сумний лист...

О мамин лист з кострубатими літерами й граматичними помилками! Навряд чи хтось інший, крім мене, зможе прочитати цього ли-

ста! Кажуть, у дитинстві мама була найздібнішою ученицею в початковій школі у Моріока. Але, здається, протягом тих сорока років, відколи вона вийшла за мого батька, мати ні разу не писала листів. Уперше я отримав її листа позаминулого літа. Я поїхав до Хакодате, а вона залишилася сама в селі. Коли життя в тому осоружному Сібу-тамі стало нестерпне, вона згадала літери, котрі вже геть призабула, і надіслала мені сумного листа! Потім я отримав ще одного маминого листа з Отару на початку минулого року, коли був у Кусіро. А сьогодні прийшов п'ятий лист, тепер уже в Токію. Якщо його порівняти з першим, то тут і помилок менше, і літери вже рівніші. Але як це сумно!.. О мамин лист!

(Зі щоденника на двадцять четвертому році життя)

У ТЕМНОМУ СЕРЦІ

І в ті дні моє невгомне серце гнало мене від міста до міста у безцільних блуканнях. Я не знав, куди їхати, не мав мети, та коли навіть на короткий час приїздив кудись, щоб нікого не бачити й щоб ніхто не бачив мене, то все одно не знаходив і там собі місця, бо щоразу здавалось мені, що тяжкі задуми, які зароджуються в моєму темному, сумному серці, наближаються до небезпечного завершення. Я оглядав хризантеми, яких не хотілося оглядати. Дивився фільми, яких не хотілось дивитися. Скрізь було повно людей, а я вештався серед них, мов між ними й мною – непереборна відстань. Іноді я заглиблював у себе свій внутрішній погляд, мов би чогось дошукуючись, роздивляючись, що там у моїм серці. А там тихенько, мов заспаний, лежав красвід, схожий на темну, сумну, безконечну рівнину. І в тій німотній порожнечі, якої я так шукав у цьому веселому навколишньому світі, виразно вирізнялася моя зсудомлена, охоплена конвульсіями постать. Усе моє тіло проймав сором. За все – за свій одяг, голос, обличчя, за все, що чиню, чим займаюсь, – саме лиш почуття безмежної огиди. І я безцільно блукав далі. Може, не один незнайомиць, дивлячись на мене, думав, що то якийсь городянин б'є байдики у вільний осінній день. Моє серце і зараз жадає чогось незбагненого, воно ще нещадніш розбите і голод його ще гостріший, ніж голод знеможеного жебрака, що присів на порозі храму богині

Каннон³² і рахує удари серця, які відлунюють у його порожньому животі.

(Уривок з повісті «Неспокій»)

СПРАВЖНЯ МУКА

Іноді я думаю про смерть. Холоднокровно, без крихти страху. Навіть у щоденнику написав про це. Тиждень тому, рівно тиждень тому я думав про передсмертні вірші і навіть про те, яким чином заповідати самогубство. Але я й досі не помер. Якби в таку мить прийшов хтось з незнайомих, ладний померти разом зі мною, то я б помер неодмінно. Але батьки! Але дитина! О, коли б я був сам, то й померти для мене було б дрібничкою! – так іноді думаю. Але, може, насправді мені якраз тому і кортить померти, що я не сам. Боляче й сумно.

В кожному разі, людське життя – то мука. Людина – не бог і не дух. Вона лише зерно вічності. Це, власне, і є найбільша мука. А до того ж людина – це ще й тварина. Коли вищого, коли нижчого класу, але все-таки тварина. Вона навіть вдає, що молиться так званому «богові», котрого, як вважає вона сама, нема. То «справжня» мука – сміх і сльози!

Ще скажу тобі одну гірку істину: єдина причина того, що я ще живу, це розрада, яку я сам собі вигідав; власне, те, що в цьому житті людина над усе й над усім відважно, відверто, глибоко й широко спізнає печалі й утіху, горе й радість цілого людського життя, – на собі до кінця відчуваючи його достоїнства, непідвладні холодному розумові. І той, хто помирає так, є справжньою людиною, героєм: принаймні – це мій ідеал. Краще нічого не знати або ж пізнати все, не змарнувати життя в неробстві, глибоко й широко осягнути весь біль і втіху людського життя. Я не визнаю іншої віри, іншої моралі!

(З листа до М. Івасакі)

---

³² Каннон – богиня милосердя у буддійському пантеоні *(Прим. перекл.)*.

МОЄ СЛАБКЕ СЕРЦЕ

Іноді я приходжу на зупинку Сімбасі чи Уено й стою там кілька годин, спостерігаючи, як люди поспішно входять і виходять з вагонів. Або без потреби сідаю в трамвай і їду квартал за кварталом. А іноді, коли вже домагання господаря пансіону стають нестерпними, йду похнюплено по аванс і, отримавши гроші, блаженно заплющую очі, мов у ніжних обіймах... Усе це вияв моєї малодушної вдачі. Я, жалюгідний, у страсі, щоб не бачити всього своїми очима, затуляю вуха, заплющую очі й гасаю по всіх усядах.

(Уривок зі «Спогадів»)

Я Б ХОТІВ БЕЗТЯМНО ПАЛКО ПОКОХАТИ

...Віддавайся всьому сповна й до кінця. П'єш, то пий до кінця. А покохаєш, то кохай безтямно. Якщо ти, молодий, ще не знав справжнього кохання, то знайди таку, котру можна покохати. Кохай безтямно на всі лади. Обіймай. Цілуй. Лоскочи. Доводь до сліз.

А якщо ти, молодий, надумаєш з нею одружитися, то й одружуйся. Якщо вона раптом стане тобі осоружна, якщо наситишся розкошами і манюю кохання, то без вагання розбий і покинь її серце. І тоді чи не потиратиме руки такий, як я, нездатний покохати безтямно, чи не посміхатиметься зловтішно, радіючи, що тепер стало ще одним таким більше? Але я ніколи так не вчинив би. Я хотів би лиш бути здатним на такий рішучий крок.

Власне, такий, як я, жадає, прагне почуттів. Хоче, щоб про нього думали відразу десятеро-двадцяттеро людей. І з усіма триматиметься на віддалі, нікого не наблизить до себе й ні з ким не розлучиться. Соромно, але саме такий я тепер.

Вічне кохання – це сон у молодих очах. Колись неодмінно настає пробудження. Насолода й омана кохання пригнічують і вбивають молоде серце, мов шовковистою ватою стискають горло. Я й тепер сумніваюся, чи то правда, що кохання буває тільки раз. Але перше кохання, мабуть, і справді буває лише раз.

(З листа до М. Івасакі)

МОВ У СЕРЦІ ДМЕ ОСІННІЙ ВІТЕР

...Мені здається, що було б краще, якби всі покинули мене і дали змогу наплакатись на самоті.

Все брехня, все обман. На світі нема такого ідеалу, що мав би під собою правдиву основу. Словом, у людському житті нема справжньої надії.

Принаймні я тепер її не маю. Є лиш гніт, що зветься природою. Так, мов осінній вітер колише бамбук перед вікном. Здається, і в голві дме осінній вітер...

Чуюсь таким жалюгідним, мов квола жінка, і вже навіть боюся цього почуття. І від того страшенно сумно. Здається, і ти сумний, довкола самі сумні люди, і ми з тобою найсумніші...

(З листа до С. Йосіно)

НАСМІШКА З САМОГО СЕБЕ

...Останнім часом я вже не можу плакати. Мені здається, що від плачу все стає сумнішим і набуває глибшого смислу під сміху. А часто впадаю в такий настрій, що не можу ні плакати, ні сміятися. Що частіше так буває, то неспокійнішим і нерозважнішим стає моє серце. Іноді, коли той настрій уже зовсім нестерпний, мені хочеться голосно заплакати. Але нема ні сліз, ні голосу. Я зриваюся і йду до кімнати Кіндаїцікуна й безтямно верзу якісь нісенітниці або розкажую про свої романи й регочу. Тваринні нахили, які є в кожній людині і які кожна людина таїть! Кажу це відверто й насміхаюся з себе самого й з інших. Останнім часом я безмежно ненавиджу пихатих. У їхніх словах відразу ж розпізнаю ту «нехитру брехню». Я сам сміливо й щиро зізнаюся в усьому, хоч би що то було. Але іноді те моє зізнання – а саме таким повинно бути зізнання кожної людини – це не тільки слова, а й тяжкий біль. Рух навмання, пустотливість, вірші, сміх... усе це є своєрідною втечею від справжнього болю, коли я не можу ні плакати, ні сміятись, бо моє серце розкрило таємницю всього сутнього!

(З листа до М. Івасакі)

МИЛИЙ ЗВУК РОЗБИТОГО

Милий звук розбитого, милий настрій розбитого увірвався в мій мозок, мов яскраве сонце по безкінечних дощак.

І в таку мить дуже виразно пригадалося, як сім чи вісім років тому я жбурнув з веранди об камінь у саду ще нерозкорковану пляшку пива. Від раптового збільшення тиску пиво вибухло і разом з сильним коротким звуком «бах» чи то «бух» умить залило весь садок білою піною. Потім ще якийсь час чулось шипіння, що поволі стихало. Відтоді я, здається, вже ніколи не відчував такої свіжості.

«Бий! Бий!» – вигукував я подумки, мов юнак, що ось-ось почне бійку сніжками.

(З есе «З палати»)

СТАТИ Б ХОЧ ПИЛИНКОЮ

Коли теперішнє життя, подібне до згорбленого сидіння у замкненій сірій, темній і тісній печері, де годі й поворухнутися, стало вже зовсім нестерпне, я з усіх сил намагався перетворитись хоча б на пилінку й пролізти в яку-небудь шпарку – та даремні були зусилля.

У моєму серці часто зринали сумні обличчя тих трьох, що хотіли самі навмання повалити цей світ, що намагалися стрімголов утекти поза звичне життя, раптом вирвавшись з рук поліцаїв, котрі вели їх непросвітно темною дорогою до в'язниці.

Навіть якби попереду у п'ятні я мав наткнутись на височезний мур, то все одно б не витримав такого стану й шукав би втечі. Так я думав собі... Я думав, що мусив би роздягнутися догола й викинутися з якої завгодно висоти, цілком змінивши отак усі стосунки між мною і тим, що поза мною.

(З есе «У темну печеру»)

НЕ ХОЧУ НІ ЗА ЩО ВІДПОВІДАТИ

В моєму серці без тіні страху майнула думка про те, що я зовсім втратив цікавість до життя. І то було вже не вперше... Але я ніяк не міг повірити, що можу сам собі заподіяти смерть. Мені здавалося, що я за жодних обставин не здатен вчинити самогубства – ні від випадкової причини, ні в надзвичайному збудженні, ні за прикладом інших, хоч би скільки їх було, – поки не опинюсь над прірвою, де нема іншого виходу, окрім смерті. Моє минуле життя – правдиве підтвердження цього. А іноді серце від заздрості до тих, що здатні заподіяти собі смерть, розбурхувало в уяві драматичні видіння й давало мені хоч якусь хвилину розраду.

І я не міг побороти в собі співчуття до самого себе, яке доходило до краю. Адже навіть саме відчуття, що я ніби вмираю, думаючи про «смерть», дивлячись на світ очима самогубця, звільняло мене на якусь мить від обов'язку відповідати за будь-що, та й від усякого іншого клопоту. Колись я, бувало, за подібних обставин часто думав собі: «От занедужати б». Але все було марно, бо ті недуги не були ані божевільням, ані летаргічним сном... І саме в такі хвилини я ніде поза відчуттями самогубці не можу тепер знайти ложа, на якому б спокійно відпочило моє серце.

(З есе «У темну печеру»)

КРИК

Чому ж то люди не можуть перемогти те, що називається «часом»? Він тисне з усіх боків. Здається, що він перестає тиснути тільки тоді, коли береш келих чи спиш із жінкою... Ти кажеш: «Ще два-три роки тому, ні, ще торік я був повен почуттів, жару, вогню, і в серці була ще якась радість», а я не можу й цього сказати. Той час, коли я міг сказати: «в серці ще є якась радість», для мене вже шести-семирічна давнина. Усі мої ровесники виглядають молодшими за мене. Коли замислююсь над цим, то хочеться кепкувати з усіх людей на світі. Саке та жінки – лише про них думаючи, почувуюся молодим. А що сумніше мені, то більше міркую про себе.

(З листа до М. Івасакі)

СОЦІАЛІЗМ – НЕОБХІДНА ВИМОГА!

Оце знову я завдаю тобі клопоту: завжди кажу собі: «Ще тільки цього разу, тільки цього разу», – і завжди роблю інакше...

На щастя, ти навряд чи знаєш щось про таке життя, коли не можеш мати легкої і ясної голови, не стискаючи у руці грошей: якщо ж заглянути у моє серце, то ясність і легкість з'являються в ньому тільки тоді, коли бачу гроші, чи принаймні тоді, коли в листі, газеті або журналі бачу прояви доброзичливості до мене з боку друзів або й незнайомих. Ти, звісно, скажеш: «Покладайся сам на себе», – і я хочу покладатись, але не можу, бо не можу ще глибше відчувати своїх мук, хоча вже змирився з тяжкою потребою дбати про своє здоров'я. Тих грошей, що я досі отримував щомісяця, просто замало на прожиток моєї сім'ї, та й приходять вони з величезним запізненням і дуже нерегулярно, вже п'ятого числа у мене нема кишенькових грошей ні для дитини, ні для себе на трамвай: кожному, мабуть, стало б осоружним життя, коли б довелось щоразу серйозно замислюватись, як витратити якихось там десять чи двадцять сενів; а я задумуюся над цим не один раз протягом місяця; навіть без непередбачених витрат, гроші, що надходять наприкінці місяця, одразу ж поглинає оплата щоденних потреб за минулий місяць, виплата боргів чи щомісячний внесок за якусь річ, і цього місяця знову буде так само...

...У своїй рецензії на мою збірку віршів ти написав, що соціалізм – це сон, але принаймні мій соціалізм для мене не сон, а необхідна вимога...

(З листа до Д. Міядозакі)

СЕРЕД ГОМОНУ МІСТА

З-під захмареного неба гомоном падають голоси міста. Коли відпрошуюся з роботи через хворобу, то здається, що моє серце переслідує цей гомін. Навіть скільки мільйонів людей безперестанно, без вихідного борються за своє життя. Всілякі міські гомони, що є піснюю тої впертої діяльності, хвилюють і засмучують. А годинникова стрілка невпинно відлічує час. Мить, що минула, вдруге не повертається. Коли відкрию очі, моє безнастанно гнане серце не бачить до-

роги. Іноді я, як і всі інші, пробую здобутись на відвагу. Хочу до самої смерті підганяти своє слабке серце до боротьби. Іноді задумуюсь, чи зміг би я жити без людського милосердя. Що ж, мусив би. Але протривало б це недовго. Буває хіба що три-чотири дні, коли я, радісний, повертаюсь додому, відчуваючи приємну втому після праці на одному подиху. Я ніяк не можу досягти того стану, коли не думаєш про безліч проблем, що обсідають голову. Часто від пробудження аж до відходу на роботу думаю тільки про одне – йти сьогодні на роботу чи ні.

(Зі «Спогадів»)

НЕТЕРПІННЯ

І того дня я з самого ранку був у своєму звичайному настрої. Ніщо мене не цікавило, хвилини не міг спокійно всидіти, роздратований. Коли читав газету, то в за давній дещо статті схоплював кілька рядків і вже не мав терпіння дочитувати до кінця, а лиш перебігав очима по великих літерах заголовків...

Я палив цигарки одну за одною і серце моє металося навсібіч у темній печалі. У тій печалі купчилися й метушилися такі юрмища безнадії і гніву, що я боявся й думати про це. А коли заспокоювався, то мене огортав такий настрій, мовби я у безмежному морському плаванні, і враз зривається вітер, а я, ще й не подумавши, що он там біла хвиля, відразу бачу їхню навалу з усіх чотирьох боків. І не годен не відчувати хиткості корабля.

«Так не можна – кажу собі, – сьогодні я знову завдаю прикростей старенькій матусі».

(З есе «Неспокій»)

ЛЮДСЬКА ПЕЧАЛЬ

Людська печаль – це знати свої межі. Коли я народився, то не знав нічого. Які тоді були смутки? Досвід та навчання рік у рік поширювали й поглиблювали мої знання про себе й про все навколо...

День за днем я почав відчувати свої межі – ділянка за ділянкою.

Яку свободу, яку територію має людина? Свої межі – що більше їх пізнаєш, то менші вони стають, аж нарешті не маєш місця поворухнутись.

Отож доля людини, що мусить напружувати всі свої сили, видається мені вельми печальною.

(З есе «Людська печаль»)

САМОСВІДОМІСТЬ

Для себе нема нічого милішого, ніж «сам». Та водночас для себе нема й нічого гіршого, ніж «сам». Знаєш, «самосвідомість», що до краю отруїла сучасність, торкнулася й мене... Що більшала моя обізнаність із життям, то сильнішою ставала самосвідомість. Коли б я не був людиною, то сам би себе ганив, проклинав, кепкував з себе, лупцював себе. Я надто добре знаю всі риси свого характеру, але для людини нема тяжчої години від тієї, коли нічого не можеш вдіяти з собою. Я хотів заховатися в минуле. А що не мав більше ні відваги, ні мети, щоб йти вперед, то все дороге мені було тільки в минулому. Іноді я плакав.

І кілька разів хотів умерти. Але вмерти не міг. Кілька разів я хотів повернутися в рідне село, але й цього я не зміг теж.

(З листа до Д. Міядзакі)

САМОАНАЛІЗ

Слова «чи нема чогось цікавого?» – недобрі слова. За останні два-три роки я не раз чув їх від молодих людей, причетних до літератури. Звичайно, я й сам казав їх... Іноді, бувало, тільки-но глянеш на когось, і не можеш втриматися, щоб не промовити тих слів...

Часом іду собі на прогулянку чи ще куди. Однак, якби й серце захотіло кудись піти, то піти йому нікуди. Мені здається, що незабаром десь у світі станеться щось незвичайне, але я ніколи не буду причетний до того. Врешті, я втомлююсь безцільним блуканням і ноги знову несуть безталанне серце додому... Зовсім не знаю, що

робити зі своїм життям.

Чи нема чогось цікавого?

Це глибоке романтичне зітхання, що бринить у серці кожної людини... Але відчуття порожнечі, яка відкривається нам у нашому житті, аніскільки від того не зменшується. Мені вже набридли аналіз та критика самого себе. Це притуплює мій погляд на проблеми реальності... Я немов непомітно зійшов з дороги, якою йдуть досвідчені люди, – ось вона, прикра тенденція часу, коли всі хочуть безконечно копірситися у власних проблемах.

Замість безцільно никати вулицями й повторювати: «Чи нема чогось цікавого?», – віднині я маю намір замислюватись над іншим: «Як зробити, щоб було цікаво?»

(Із твору «Вікно»)

ХІБА ЦЕ ЛЮДСЬКЕ ЖИТТЯ?

Запряжений кінь! Запряжений кінь! Запряжений кінь, що захекано, обливаючись потом, тягне вгору важкий віз за переднім конем!

Або – худий голодний пес, що раптом вискочив хтозна-звідки й заскавучав, як ошпарений, і тут же, на дорозі під деревом, витягнув ноги!

Або – сліпий бик, що під приказку «поспішати небезпечно, поспішати небезпечно» відстав від інших.

Людське життя – трагедія...

*(З есе «Почуття та спогади,
що клаптиками вихопились із серця»)*

БЕЗНАДІЙНА ТУГА

Туга людини в селі за великим містом – це туга за кращим життям, яке віриш, десь таки є. Це туга надії і поклику. Але цього не скажеш про тугу за селом людини у великому місті. Вона також колись тужила за тим містом. І тепер її туга – це туга за поверненням до давнього, туга людини, що спізнала ще гірше життя. Вона тужить,

хоч добре знає, що жадане якщо й здійсниться, то це все одно не дасть справжнього щастя. Оце вже безнадійна туга. В ній тільки розпач і зневіра. Бездонна печаль.

(З есе «Туга села»)

МИЛА СЕРЦЮ РІДНА ШКОЛА

...Величний двоповерховий білосніжний будинок, що особливо вирізняється в цьому місті, – це моя мила серцю рідна школа... Перед ним стоять високі білі стовпи шкільної брами. А далі тягнеться довгий, так само білий паркан. Біле! Біле! Біле! Чи той білий колір не є якраз кольором ще не заплямованих непорочних сердець багатьох юнаків, що через ту білу браму входять до школи й виходять з неї?

(З роману «Похоронна процесія»)

ЗАПИС В ОСТАННІЙ ВЕЧІР ПЕРЕД ВИЇЗДОМ З РІДНОГО СЕЛА

Увечері відвідав тільки панну Хотта. Час від часу накрапав дощ. З недалекого поля доносилось лунке квакання жаб. Мої груди чомусь стиснув сум, коли я подумав, що, може, ми востаннє сидимо разом у цій кімнаті й отак розмовляємо; думки набігали одна на одну, але я не міг багато говорити. І вона говорила мало. Справді, зустріч – це початок розставання. Але розставання – не обов'язково початок зустрічі. Я глибоко задумався про долю.

(Зі щоденника на двадцять другому році життя)

ОСІНЬ!

О, нарешті вересень! І двадцять третій рік увійшов у свою осінь. Цього дня щороку з моїх грудей вихоплюється те саме зітхання.

Осінь... Восени друзі особливо милі. Надто такої нещасної осені.

(Зі щоденника на двадцять третьому році життя)

ФУДЗИ ТАКОЖ БІЛА

Давно вже я так не снідав, як нині. Хібаці чомусь закоптюжилось, і я відчинив вікно. Сьогодні добре видно Фудзі. Вона вже геть біла. Згадався сніг на горі Івате. Яке миле сердцю рідне село! Я розкривбандероль з газетою «Іватеський щоденник» і взявся читати за сніданком. У газеті пишуть: «Позавчора ввечері подув вітер і пішов сніг, а вчора надвечір на вулиці було вже зо п'ять сунів³³ першого снігу, і хоча годині о десятій ранку снігопад стих, пополудні сніг знову почав падати...» І я згадав собі, як падав сніг тоді, коли я йшов до школи без пальта, зішулившись у шкільній формі, і тремтів від холоду. То було дев'ять років тому...

(З «Асоціації»)

ТА ДЮНА

Твій лист був дуже милий. Коли я читав його, то разом з тобою чув плескіт хвиль у Ооморі. О, незабутній плескіт хвиль! За тих дев'ять-десять днів, проведених у містечку Аоямі, я полюбив море. Я ходив по мокрому піску після бурі. Купався в солоній воді. А одного разу, коли море густо оповив туман близької осені і я вдивлявся, як з цієї сизої поволоки вискакують і розбиваються піністі хвилі, – відчув раптом, як наближається постать жінки з цигаркою. Я й досі не можу забути, що закопав у піщаній дюні плід південного дерева.

...All the sweet dreams sunk and disappeared into the deep past!³⁴

(З листа до М. Івасаки)

ЗГАДКА ПРО ПРОТОКУ ЦУГАРУ

Молодша сестра! Моя єдина молодша сестра!.. Коли в Сібутамській школі я організував страйк і мене звільнили з роботи, то було вирішено, що вона поїде до старшої сестри в Отару. Я також поїхав

---

³³ Сун – близько 3 см.

³⁴ Всі солодкі мрії потонули й глибоко канули в минуле! (Англ.)

разом з нею до Хакодате з наміром знайти якусь роботу на Хоккайдо. В протоці Цугару море було неспокійне. Сестру так загойдувало, що вона аж зблідла, і я давав їй пити й опікувався нею... О! Тоді, мабуть, єдиний раз я був справді старшим братом для своєї єдиної молодшої сестри!

(Зі щоденника на двадцять четвертому році життя)

ДО САППОРО

... Мене проводили лише кілька друзів, і я поїхав нічним поїздом.

Аж до самого Отару, куди поїзд прибув наступного ранку, я цілу ніч стояв у кутку вагона, не стуливши очей, бо людей набилося стільки, що годі було й ногою ступити. В Отару я зійшов і завітав до старшої сестри, де поснідав і подрімав зо три години, а потім – знову на поїзд. Проминувши берег Камуїкотан, де хвилі плескалися біля самісіньких коліс, поїзд прибув на станцію Дзенібако. Далі він стрілою помчав рівниною Ісікарі. В мою душу глибоко закралося відчуття, що я мандрую крізь невидимість. У небі низько стелилися хмари. А на широкій рівнині, де око не мало на чому спинитися, де-не-де виднілися дахи людських осель. Подекуди розрослися незнані мені чагарники. Траплялися болота, й було видно, як там вітер сколихує очерет. Раптом я побачив, як по стежині край каналу завширшки зо два метри йде чоловік з рудим собакою. Враз собака зірвався й побіг. Чоловік упав навколішки. Над ним блимнув білий дим... То був мисливський пес. А збоку від очерету летіли два птахи, схожі на бекасів. Навпроти, перед чагарником, стояв селянин і бездумно дивився на поїзд.

Отже, я їхав углиб Хоккайдо. І тоді мого серця торкнулося почуття, що ось так непомітно я й добираюся до самісінької серцевини хоккайдського життя, де між природою та людьми точиться жорстока боротьба, невідома людям власне Японії... Тоді моє серце ще було простодушне. Якщо порівняти його з моїм теперішнім серцем, після того, як я вже встряв у ту жорстоку боротьбу, дійшов до самісінького її краю і врешті повернувся, зазнавши поразки, то моє тодішнє серце таки було простодушне!..

Почав накрапати дощ. Коли я отямився, то побачив, що люди у

вагоні вже збирають свої речі. Одна мати перев'язувала дівчинці пояс обі. Вже, мабуть, прибуваємо до Саппоро, вирішив я, і глянув на годинник – було п'ять на другу. Я виглянув з вікна й побачив густий гайок та великий білий будинок. Ми проминули той будинок, і поїзд прибув на станцію Саппоро.

(З повісті «Саппоро»)

БАЖАННЯ НАПИСАТИ ДОВГОГО-ПРЕДОВГОГО ЛИСТА

Найбільше я люблю весну та осінь... Чомусь не можу позбутися враження, що не тільки в світі природи дерева й трави пускають паростки й опадає листя. Мені здається, що й у людській голові є якась рослина, яку не побачиш звичайним оком розуму. І коли настає весна чи осінь, вона пускає паростки чи скидає листя. Зеленіє і в'яне...

Коли настає весна чи осінь, мені, на диво, хочеться писати листа. Не скажу, що маю про що писати, та хочеться написати довгого-предовгого листа. Так було минулої осені, так є й цієї весни.

(Уривок з твору «Вікно»)

(Переклад М. Федоришина)

ΠΡΟΖΑ

МОРИ ОГАЙ

(1862-1922)

Кінець XIX – початок XX ст. – одна з найскладніших і найбухливіших епох в історії японської культури в цілому й японської літератури зокрема. Після реформ доби Мейджі під впливом кардинальних змін у тогочасному суспільстві, а також через проникнення до Японії окремих зразків європейського мистецтва і творів західної літератури в країні розпочався активний процес пошуку нових форм художнього бачення світу. Серед японських фахівців розгорнулася палка суперечка щодо шляхів подальшого розвитку національної літератури. На авансцену культурного життя країни вийшли нові майстри художнього слова – молоді письменники, поети, драматурги, найталановитіші з яких зрештою стають корифеями японської літератури XX ст.

У цей період з усією гостротою постає питання про те, як саме буде розвиватися духовне життя нації, яку світоглядну систему слід прийняти за основу, будуючи нову державу? Руйнування звичних поглядів, які визначали лад і порядок старої літератури, – процес, який розпочався ще в 70-80-х роках XIX ст., – продовжувалося, але активне протиборство нової художньої свідомості з архаїчною традицією з усією очевидністю здійснювалося на користь першого.

Проблема синтезу культур стає однією з найважливіших у літературі Японії. Різноманітність естетичних поглядів Заходу і Сходу сприяла взаємному притягінню.

Співіснування й активна взаємодія традиції та сучасності – проблема, яка займає чільне місце і в творчості Морі Огая. Герої його творів страждають від глибоких внутрішніх конфліктів, що розривають душу людини, від постійної виснажливої внутрішньої боротьби між почуттям і обов'язком, від усвідомлення того, що неможливо поєднати особисту свободу зі служінням суспільним цінностям.

Повість під латинською назвою «Віта сексуаліс» (1912 р.) написана з чіткою полемічною метою: вона спрямована проти натураліс-

тів, які приділяли занадто багато уваги сексу й зображували людину рабом власних інстинктів. Книжний ринок був заповнений романами на кшталт «Постіль» («Футон», 1908 р.), у якому письменник-романіст Таяма Катай описував переживання й душевні муки літнього чоловіка, що закохався у свою юну ученицю.

Така література, на думку Морі Огая, шкодила вихованню молодого покоління. І він вирішив по-своєму показати процес «сексуального становлення» молодої людини. Оповідання ведеться від імені професора західної та східної філософії Канаї Сідзуки. З награною наївністю Канаї дивується: усе, що йому доводилося читати останнім часом, присвячено сексу; невже це і є головним завданням сучасної літератури? Саме таким чином він мотивує причину написання власних мемуарів.

Канаї відновлює в пам'яті дитячі і юнацькі переживання – від хлопчика шестилітнього віку до юнака двадцяти одного року. Глави його роману так і називаються: «Коли мені було шість», «Коли мені було одинадцять» і т.д.

Скрупульозно розглядаючи свої відчуття протягом цілої низки дитячих та юнацьких років, Канаї дійшов висновку, що проблеми статі не заслуговують такої всеосяжної уваги, яку їм приділяють письменники-натуралісти.

О. Левицька

МОРИ ОГАЙ

VITA SEXUALIS

(Уривки)

Пан Канаї Сідзука за професією філософ.

Професія філософа супроводжується написанням певних книг. Хоча пан Канаї і займається філософією, жодних книг він не пише. Закінчивши гуманітарний університет, він, здається, написав досить дивну дослідницьку роботу під назвою «Порівняння філософії еретиків та філософії Греції до часів Сократа». Після цього дослідження він нічого не писав.

Проте, робота є робота, тому він читає лекції. Він очолює кафедру історії філософії, тому й читає лекції з сучасній історії філософії. За оцінкою студентів, у порівнянні з лекціями викладачів, які написали багато книг, лекції викладача Канаї набагато цікавіші.

Його лекції базуються на чіткій структурі і часом охоплюють досить дивні теми. У такі моменти студенти отримують надзвичайне враження від його лекцій. Особливо це стосується об'єднання деяких понять, на перший погляд, непоєднаних взагалі, які не мають жодного зв'язку між собою, проте люди, які слухають його лекції, відразу все розуміють. Наприклад, Шопенгауер такі матеріали, як інформація з книг та газет, переводив у світську бесіду, для того, щоб пояснити свою філософію. Пан Канаї, у свою чергу, все пояснює історією філософії. Під час серйозної лекції він бере для прикладу роман, який у цей час є популярним серед молоді, і всі студенти дуже дивуються від такого поєднання філософії та літератури.

Пан Канаї читає багато романів. Він не сприймає газети та журнали, цінує лише белетристику. Та якби письменники дізналися, про що він думає під час прочитання їх книг, вони, мабуть, дуже б обурилися. Він не вбачає в книгах твори мистецтва. Пан Канаї висуває величезні вимоги до мистецтва, тому будь-який роман піддається оцінці відповідно до цих вимог. Для пана Канаї є цікавим, проте незрозумілим, коли письменники описують свій психологічний стан. Тому, коли автор роману намагається описати щось трагічне чи па-

тетичне, пан Канаї відчуває крайню веселість, коли ж автор пише про щось комічне, він, навпаки, стає печальним.

Час від часу у пана Канаї теж виникає бажання спробувати щось написати. Хоча він і читає лекції, він не прагне створити власну систему філософії, оскільки не відчуває зацікавленості щось писати у цій царині. Він хотів би спробувати написати сценарій або роман. Але позаяк він висуває дуже високі вимоги до творів мистецтва, то це не є легкою справою.

[...]

Тим часом вийшов друком роман Нацуме Сосекі. Пан Канаї прочитав його з надзвичайною зацікавленістю. І відчув, як у нього чешуться руки від бажання створити щось подібне. Проте, на противагу роману «Ваш покірний слуга кіт» пана Сосекі, згодом з'явився роман «Я теж ваш покірний слуга кіт». А потім вийшов роман під назвою «Ваш покірний слуга собака». Пан Канаї, побачивши все це, відчув огиду і вирішив нічого не писати.

Водночас у Японії набув популярності натуралізм. Коли пан Канаї познайомився з творами цього стилю, він не відчув особливої симпатії до них. Проте, певний інтерес у нього виник, і він вирішив, що також може дещо додати до ідей натуралізму. Пан Канаї задумав дивну річ.

Кожного разу, коли він читав натуралістичний роман, він звертав увагу на те, що автор використовував кожен випадок життя героя, щоб описати його сексуальне бажання, а критики в один голос запевняли, що це і є справжнє життя. У той же час пан Канаї задавався питанням, чи було таке сприйняття вірним для життя, він підозрював, що, можливо, на відміну від іншої частини людського роду, він міг би бути байдужим до таких бажань, що він міг би мати екстраординарне природне відчуття життя, яке можна було б назвати *frigidity*. Особливо, коли він читав роман Золя «Жерміналь», в якому читач спостерігає за стосунками між чоловіком і жінкою в поселенні робітників шахт, що живуть в жахливих умовах і бідності. Пан Канаї розумів, що без ідеї, описаної автором, важко передати все жахіття життя, проте він гадав, що можна обійтися і без цього.

Не зрозуміло, чому поети, письменники та й прості люди пишуть про секс і приділяють йому стільки уваги. Це питання стосується проблеми геніальності та стосунків – пояснює Ломброзо. Мобіус, в свою чергу, називає поетів і філософів душевно хворими людьми і

фундаментально це доводить. Правда, зовсім інша ситуація відбувалася в японському натуралізмі. Письменники докладали величезних зусиль, щоб писати у подібному руслі. Критики намагалися пояснити життя людей сексуальним бажанням. Всі розглядали людське існування крізь призму душевної хвороби, а також за допомогою лібідо та відтінку шкіри. Проте пан Канаї пішов значно глибше у своїх роздумах.

Він розмірковував так. Хоть зустрічається всюди. Мається на увазі випадок, коли робітник підглядає за жінками у банях, потім переслідує їх, нападає і гвалтує. У багатьох країнах це звична річ. У західних газетах цим випадкам приділяють два-три рядочки у кутку сторінки. Проте раптом по всій Японії такі випадки розрослися у величезну проблему. Це було пов'язано з таким популярним у країні натуралізмом. Хоть і натуралізм – це одне й те ж саме. Бути хтивим – розповсюджене дієслово. Інтернаціоналізм.

Пан Канаї змушений був засумніватися: а чи насправді люди навколо стануть еротоманіаками, чи він сам ненормально холодний і нечутливий?

Одного дня пан Канаї під час лекції «Вступ до філософії Ієрусалиму» побачив у одного зі студентів маленьку книжечку, яку той приніс з собою. І коли лекція закінчилась, пан Канаї взяв у руки книжечку і запитав, що то воно є. Студент відповів:

- Я купив її, коли їздив у Нанкодо за довідником. Я ще не читав, тому, якщо хочете, Вчителю, візьміть її, почитайте!

Пан Канаї взяв її додому, і, як тільки з'явилась вільна хвилинка, сів читати. Читаючи це естетичне дослідження, пан Канаї все більше і більше дивувався. Ось що там було написано. Це було дослідження мистецтва залицяння. Це було дослідження спокуси. Робота, що описувала сексуальне бажання у мистецтві. Картинки з сексуальними сценами, фото скульптур, перелік музичних творів з відповідною тематикою, сценарії романів – все було зібрано в одній маленькій книжечці.

Пан Канаї був вражений, проте одночасно він відчував симпатію до автора книжки. Він подумав: «Це ж геніально! Але чому ж маленьку книжечку не розширити і не відкрити людям новий погляд на їх сексуальні бажання?» Опираючись на цей посібник, можна за такою ж схемою довести, що кожен інцидент у житті – прояв сексуального бажання. Можливо, можна продемонструвати, що сексуальне бажання проникає у всі куточки життя. Навіть релігію можна най-

більш легко пояснити за допомогою бажання. Загальний спосіб звертатися до Христа – як до нареченого. Є багато черниць, яких вважають святими, але хіба хто-небудь колись виявив бажання дослідити їх лібідо з точки зору розбещеності? Серед людей, які демонструють любов і турботу, зустрічається безліч садистів і мазохістів. Якщо дивитись крізь призму бажання, лише лібідо є найголовнішим джерелом життєвої енергії. Принцип «Cherchez la femme» може бути застосований до кожного особистого і соціального аспекту життя. Пан Канаї відчув, що, якщо він спостерігатиме людське життя з цієї точки зору, він, ймовірно, не уникнув би долі соціального ізгоя.

Ось чому пан Канаї, відчуваючи страшенне бажання працювати, вирішив сісти за роботу в такому дивному напрямку. Він розглядав проблему таким чином: лібідо, як таке, відкривається у житті людини після потрясінь і значення його у цьому житті майже не описано у літературі. У мистецтві зустрічаються непристойні картини, таким чином порнографія існує в кожній країні. Є непристойні книги. Але це не та література, до якої кожен ставиться серйозно.

У великій царині поезії є багато поем, написаних про кохання. Але кохання, хоча й має тісні зв'язки з лібідо, проте фізичне бажання – це зовсім інше. Існує безліч документів, таких як судові довідки або медичні. Але вони розглядають лібідо з аномальної сторони, як сексуальне збочення.

«Сповідь» Руссо сміливо і прямо описує всі аспекти сексуального бажання. Коли головний герой «Сповіді» у дитинстві забував вивчити урок, дочка священнослужителя лупцювала його по сідницях. Оскільки хлопчик знайшов побиття надзвичайно приємним, він навмисно вдавав, що не знає того, що він фактично знав, тому, відповідаючи дівчинці неправильно, він отримував від неї стусана. Руссо писав, що, коли дівчинка подорослішала, вона припинила бити його. Це було її першим кроком до сексуального бажання, але в жодному разі не до першої любові. У книзі зустрічаються також інші описи сексуального бажання, яке відчував головний герой «Сповіді». Але оскільки книга Руссо була написана не для пояснення сексуального бажання, цікавість пана Канаї не була задовільнена.

Кажуть, що Казанова пав жертвою лібідо у своєму житті, і пан Канаї вважав його хорошою, правильною людиною. У мемуарах цього видатного чоловіка, у цьому величному романі життя, у багатотомному виданні від початку до кінця фігурує лише одне бажання, і майже не зустрічається туманних описів кохання.

Проте, було б важко використовувати, наприклад, автобіографію Наполеона як надійне джерело інформації для науково-дослідницької роботи. А все тому, що Наполеон відчував екстраординарну пристрасть до опису своєї персони. Так само не можна використовувати Родоський колосс або статую Будди у місті Нара як об'єкти дослідження людського тіла.

Пан Канаї не хотів йти шляхом попередників. Він задався питанням про те, що не зміг би залишити свого відбитка у мистецтві та серцях людей, якщо не спробує чогось написати. Буде точно правильним вибором, якщо він спробує описати історію лібідо. Проте, щоб бути повністю відвертим, він ніколи не замислювався про своє власне бажання, як воно народилося, а згодом розвинулось у ньому. Хіба він не міг би досліджувати ті бажання і написати про них? Якби він записував їх ясно, в письмовій формі, то він міг би зрозуміти їх безпосередньо. Тоді він ймовірно знав би, чи дійсно його сексуальне життя нормальне. Звичайно, перед спробою написати, він не міг сказати, які результати він отримає. І таким чином він навіть не знав, чи буде це дещо, що він міг би показати іншим. Він думав, у будь-якому разі, він міг би спробувати писати про це поступово, як тільки буде вільна хвилинка.

Приблизно в цей же час він отримав поштою посилку з Німеччини. Зазвичай він замовляв книги. Цього разу серед публікацій були матеріали щодо дослідження проблем сексуального виховання. Слово «сексуальний» не здавалося йому відповідним. Слово «сексуальний» було пов'язане з сексом взагалі, а не безпосередньо з сексуальним бажанням. Ієрогліф «секс» має різні значення, пан Канаї подумав, що для перекладу назви дослідження японською мовою він повинен додати ще один ієрогліф – «бажання». У будь-якому випадку, у царині освіти існувала проблема того, чи дійсно сексуальне виховання є необхідним, і чи взагалі можливо його вивчати? У дослідженні цього питання брали участь вчителі, священники, медики, і саме їх погляди висвітлювались у роботі, що потрапила до рук пана Канаї. Незважаючи на різні погляди учасників дискусії, вони всі відповідали «Так» на питання «Чи дійсно сексуальне виховання можливо?» Один з учасників вважав, що сексуальне виховання краще отримувати вдома. Інший стверджував, що це має бути зроблено в школі. У будь-якому випадку, потрібно спробувати. Звичайно, виховання потрібно давати дітям після того, як вони досягли певного ві-

ку. Якраз перед шлюбом молодим людям показують певні види картин, традиція, яка має місце в Японії, але у дослідженні було запропоновано дещо ранній вік для сексуального виховання. Чекання до шлюбу могло б призвести до певних проблем. Обговорення почалося, піднімаючи предмет розмноження нижчих істот і поступово розширилося до розмноження людського роду. Хоча учасники почали дискусію з обговорення нижчих форм життя, просто з тичинки і маточки, і хоча вони дійшли висновку, що воно подібне до людського відтворення, дослідники вирішили, що цей підхід є абсолютно необхідним для деталізованого пояснення сексуального життя людини.

Пан Канаї, прочитавши це дослідження, зхрестив на грудях руки і глибоко задумався.

Наступного року його старший син закінчує середню школу. Припустимо, що пан Канаї має пояснити синові, що таке сексуальне життя. Який спосіб обрати? Він відчував, що це буде надзвичайно важко. Нарешті він задався питанням, чи не міг би він вирішити проблему шляхом опису історії свого власного сексуального життя. Принаймні, він дізнався би, що з цього вийде, які результати він отримає. Що з цього вийде, якщо написати не для інших, не для публікації? Що з цього вийде, якщо написати для власного сина? Роздумуючи над цим, пан Канаї взяв у руки ручку.

Коли мені було шість.

У середині країни є невеличкий феодальний маєток. Так як у країні відмінили систему феодального врядування, то й маєток виглядав дуже самотньо.

Тато разом зі своїм начальником поїхали до Токіо. А мама, відчуючи себе страшенно самотньою і покинутою, перед тим як віддати мене до школи, вирішила потроху сама зі мною позайматися, тому кожного ранку ми з нею вивчали азбуку та каліграфію.

Ще у часи, коли мій батько служив у феодала, він жив у цьому невеличкому маєтку, обнесеному бетонним парканом з імпозантними воротами. Перед воротами була канава, на іншому березі якої знаходився склад.

Одного дня, після уроку, мама сіла за ткацький станок, а я вибіг з дому з криком «Я – гуляти!».

Ми жили в кварталі заможних родин, і хоча була весна, за огорожами не було видно ані верб, ані вишень. На парканах росли червоні камелії, а недалеко від складу з рисом можна було побачити світло-зелені бруньки апельсинових дерев.

Недалеко знаходився пустир. Серед розкиданих тут і там каменюк, квітнули фіалки та лотоси.

Я почав зривати квіти лотоса. Через деякий час я згадав, як одного дня сусідський хлопчик зі сміхом говорив про те, що чоловікам не личить збирати квіти, і, згадавши це, я кинув свій букет. На щастя ніхто не помітив мого недостойного заняття. Я розсіяно поплентався далі. Стояв чудовий світлий день. Чувся звук маминого ткацького станка: «Гітон, гітон...»

Майже на околицях пустиря стояв невеличкий будиночок. У ньому вже років сорок, як жила старенька вдова. Я раптом вирішив зайти до неї, і дійшовши до парадних воріт, прозковзнув всередину.

Я зняв сандалі і дивився крізь відчинені щьоджі, коли побачив, як стара вдова разом з незнайомою мені дівчиною розглядають щось у книжці. Дівчина була одягнена у червоне кімоно і носила зачіску «Шімада». Я подумав, що вона, напевно, приїхала з міста.

І стара вдова і дівчина страшенно здивувались, помітивши нарешті мене. У обох обличчя дуже почервоніли. Я тоді ще був дитиною, тому не зрозумівши їх стану, якось розгубився. Заглянувши у розкриту книгу, я побачив там незрозумілі картини.

- Бабусю! А що то у вас за книжечка? – Без краплі сорому запитав я.

Дівчина швиденько перевернула книжку обкладинкою догори, подивилась в обличчя старої і засміялася. На обкладинці також була картинка, і, придивившись, я побачив що там намальоване жіноче обличчя.

Стара вдова взяла книжку в руки і відкрила її переді мною. Вказуючи пальцем на щось у книжці, вона промовила.

– Як ти думаєш, що це тут зображено?

Дівчина, що весь час сиділа поряд, просто вибухнула сміхом. Я покосився на малюнок, але побачив там якісь надзвичайно дивно переплетені між собою людські тіла. Я нічогосінько не зрозумів.

– Це чийсь ноги?

Тоді разом з дівчиною зареготала і стара вдова. Я зрозумів, що то були не ноги. Я відчув себе приниженим до глибини душі.

– Бабусю, я потім краще до Вас зайду, – і не чекаючи відповіді я попрямував до дверей.

Я не став потім морочити собі голову питанням, що ж вони там все ж таки розглядали, у тій книжці. Але їх слова та поведінка були надзвичайно дивними, тому я не відчув жодного задоволення від зустрічі та спілкування з ними. Але й спитати у мами пояснення цієї ситуації я не наважився.

Переклад О. Левицької

АКУТАГАВА РЮНОСКЕ

(1892-1927)

Видатний японський письменник, один із найоригінальніших і найяскравіших майстрів малої форми, автор новел, мініатюр, віршів, сценаріїв, есе та критичних статей, Акутагава Рюноске народився 1 березня 1892 року в Токіо. Батьком майбутнього письменника був продавець молока, що володів пасовиськами на околицях тогочасного Токіо. Мати належала до родини Акутагава, в якій згодом ріс Рюноске – звідси й прізвище. Рюноске народився, коли батьку було сорок два роки, а матері – тридцять три. За старовинним звичаєм, батьки зробили вигляд, що дитину їм підкинули, й віддали хлопчика на виховання в дім старшої сестри матері, яка, хоча й була заміжня, але дітей не мала. Все це було зроблено із забобонних міркувань, оскільки в Японії тих часів вважалося недоброю прикметою, коли батькам немовляти було за тридцять. Ще одна версія причини виховання Рюноске родичами – психічний розлад матері.

Із дитинства хлопчик цікавився літературою, коло його читання – японська та китайська класика, Нацуме Сосекі, Морі Огай, Стріндберг, Бодлер, Ібсен, Франс, Стендаль, Толстой, Достоевський, Гоголь – було надзвичайно широким. 1910 р. Акутагава закінчив токійську муніципальну середню школу серед найкращих і, вирішивши вивчати англійську літературу, вступив до Першого коледжу на літературне відділення. У 1913 р. Акутагава закінчує коледж і вступає на англійське відділення Токійського імператорського університету, захопившись виданням журналу «Сінсітьо» («Нові течії»). Журнал займав позицію критики школи натуралізму, а його представники були першими «антинатуралістами». Акутагава та його друзі-літератори своїм методом проголосили *неореалізм*.

Початок друкованої творчості письменника припадає на 1914 рік: у журналі «Сінсітьо» опубліковано перше оповідання Акутагава «Старість», а згодом «Ворота Расьомон» (1915) і «Ніс» (1916), які одразу примусили говорити про нового талановитого автора й отримали схвальний відгук Нацуме Сосекі. Серед раннях робіт Акутагава

переважають «квазіісторичні» новели, сюжети яких запозичено з різних літературних пам'яток (наприклад, «Стародавні повісті», «Оповідання, зібрані в Удзі» тощо).

Після закінчення університету в грудні 1916 року Акутагава дістає посаду викладача англійської мови у Військово-морській школі міста Камакура. Своє життя в ці роки він згодом опише в циклі новел про вчителя Ясукіті – чесну, проте дещо непуцящу людину, котра потрапляє в різні кумедні ситуації. Майбутній дружині він писав, що ненавидить викладання: *«Лиш побачу обличчя учнів – й одразу охоплює туга, нічого не поробиш. Зате я моментально оживаю, коли переді мною папір, книги, перо й гарний тютюн»*. Однак це були найпродуктивніші роки його життя – за 9 місяців Акутагава створив близько 20 новел, есе, статей. Водночас за допомогою одного з друзів Акутагава намагається отримати місце викладача в університеті Кейо, але переговори затягалися, і врешті-решт він приймає іншу пропозицію – стає співробітником газети «Осака майніті сімбун». 1919 року Акутагава переїздить до Токіо та повністю присвячує себе літературі. В цей час він стає одним із визнаних метрів групи *«сінті-коха»* («неомайстерності»), яка виступала за реалістичне втілення дійсності, побаченої в якомусь яскравому, незвичайному факті.

Щодо свого захоплення зображенням минулого Акутагава казав: *«Душа людини давнини й сучасності має багато спільного. От в чому річ»*. Тому в давнині він шукав аналогії вчинків, думок, психології сучасників. Загалом сюжети, запозичені з минулого, у Акутагава можна поділити на три періоди: XII століття, коли давню столицю Японії Кіото спіткали численні нещастя, кінець XVI століття – епоха сильного впливу й розповсюдження християнства в Японії та початок епохи Мейдзі – період просвітництва.

Акутагава стає неперевершеним майстром короткого оповідання, традиція написання якого має в Японії глибоке коріння. Літературні критики знаходять схожість між творчістю Акутагава та Нацуме Сосекі, зокрема проблему егоїзму. І це невипадково, адже Акутагава вважався одним з учнів Нацуме й відвідував літературні вечори, влаштовувані в його домі. І в романах Нацуме, і в новелах Акутагава егоїзм не був проблемою особистості як такої. Обидва показали егоїзм як проблему суспільства загалом, як «державний егоїзм Японії».

Останній період літературної діяльності письменника – 1921–1927 роки – присвячені темам людини й суспільства, добра та зла,

недосконалості соціального життя. Неприйняття деяких негативних форм мілітаризму й капіталізму письменник спробував показати в повісті *«У країні водяників»* (1927). Крім того, він звертається до жанру напівавтобіографічної прози – уже згадуваний цикл *«Із записок Ясукімі»* (1923) або лірико-філософське есе *«Слова пігмея»* (1923–1925).

Акутагава вчинив самогубство 24 липня 1927 року, вживши смертельну дозу вероналу. Його самогубство шокувало друзів та знайомих, утім, не було цілком несподіваним. Ніхто так і не дізнався справжньої причини його смерті, одна з вірогідних – серйозна психічна хвороба, успадкована від матері, чи принаймні страх перед нею, інші хвороби, душевний надлом.

1935 р. його друг, письменник і видавець Кікуті Кан започаткував літературну премію імені Акутагани Рюноске, яку й досі раз на рік вручають молодим літераторам, дебютантам у світі літератури та вважають однією з найпрестижніших літературних премій. За кількістю художніх перекладів іноземними мовами Акутагава Рюноске посідає одне з перших місць серед японських письменників.

Д.Купко

АКУТАҒАВА РҮНОСКЕ

РАСЬОМОН

Сутеніло. Під брамою Расьомон³⁵ якийсь самотній слуга чекав, коли передощиться.

Під тою широкою брамою не було більше нікогісінько. Тільки на круглому з плямами облупленого червоного лаку стовпі сидів цвіркун. А оскільки брама височить на головній вулиці Судзаку, тут могли б перечікувати негоду жінки в ітімегаса й чоловіки в момієбосі³⁶. Одначе, крім послуги, під брамою не було живого духу.

А все через те, що протягом кількох минулих років одне за одним лихо – землетрус, ураган, пожежа й голод – падало на столицю. Тим-то занедбання всюди було жахливе. Літописи розповідають, що розбиті фігури Будд, поламани вівтарі, котрі колись мінілися барвами, сріблом і золотом, тепер лежали купами на узбіччі й люди купували їх на дрова. За таких обставин нікому й на думку не спадало полагодити браму Расьомон. Овернувши руїну собі на лігво, тут окублилися лисиці і борсуки. Знайшли тут притулок і розбійники. Врешті стало звичним приносити до брами невпізнані трупи й залишати їх тут напризволяще. Тому-то, шойно сонце ховалося за обрій, як брама кожному наганяла страху і ніхто не зважувався туди й ногою ступити.

Натомість бозна-звідки сюди зліталоя гайвороння. Вдень їхні зграї, пронизливо крячучи, кружляли довкола собі³⁷ на верху брами. А коли в небі над Расьомоном спалахувала вечірня заграва, гайвороння скидалоя на розсіяні в повітрі кунжутові зернятка. Певна річ, воно зліталоя сюди поласувати людським м'ясом. Однак того дня – може, через пізню годину – не було видно жодного ворона. Тільки де-не-де на полупаних негодою кам'яних сходах, що з їхніх розко-

---

³⁵ *Расьомон* – найбільша брама в місті Хейан (сучасне Кіото), побудована в 789 році.

³⁶ *Ітімегаса* – популярний в епоху Хейан (794 – 1192), плетений з осоки, лакований жіночий капелюх з широкими спадицими крисами; *момієбосі* – стародавня м'яка чоловіча шапка з нахиленим уперед верхом.

³⁷ *Сібі* – архітектурна оздоба на дахах храмів і палаців у вигляді двох симетрично розміщених риб'ячих хвостів.

лин витикалися жмутики гінкої трави, білими плямками виднів пташиний послід. Слуга сидів на останній, сьомій, сходинці, підбгавши під себе полу вутленької темно-блакитної куртки, і, колупаючи великого прища на правій щоці, байдуже споглядав, як періщить дощ.

Раніше автор написав: «Слуга чекав, коли передощиться». Проте, якби дощ і перестав, слуга все одно не знав би, що йому робити. Звичайно, він мав би повернутися до свого пана. Однак якісь чотири дні тому той пан вигнав його з дому. Як уже мовилось, за тих часів столиця переживала нечуваний занепад. Отож, якщо господар і прогнав слугу, котрий вірно служив йому протягом багатьох років, то це був лише слабкий відгомін того занепаду. Слушніше буде сказати, що слуга не чекав, коли передощиться, а «загнаний негодою у сховок, бездомний, він не знав, куди подітися». Та й негода великою мірою впливала на сентиментальний настрій того хейанського слуги. А дощ, що припустив ще від години мав³⁸, наче й не збирався вшухати. Отож, слуга, поринувши в глибоку задуму, як то його перебути безпросвітний завтрашній день, – іншими словами, як здолати неможливе, – мимоволі наслухав, як дощ невгавучо хльоскає по вулиці Судзаку.

Крізь дощову запону, що оповила браму Расьомон, здалека долинав шум зливи. У вечірньому присмерку небо поволі спускалося додолу, і ось уже важка темно-сіра хмара зависла на кінчиках черепиці, що косо виступала на гребені даху.

Слуга не мав часу розмірковувати, якого способу добрати, щоб зробити неможливе. Якщо він довше перебиратиме, до чого йому вдатися, то напевне помре з голоду де-небудь під муром чи в рівчаку на узбіччі дороги. І тоді його виволочуть на горище брами й покинуть, як того собаку. А якщо він зважиться... Думки його знову й знову, вже вкотре, снували второваною стежкою, але верталися до початку. І хоч скільки разів він повторював оте «якщо», воно його нікуди не допроваджувало. Слуга вже був погодився, що треба шукати порятунку, але, природно, не мав відваги остаточно визнати, що йому лишається одне – стати розбійником.

Слуга голосно чхнув і стомлено підвівся. Холодний кіотський вечір навіював думку, яка то насолода в таку пору сидіти коло жарівниці. Вітер зухвало висвистував у п'їтьмі. Цвіркун на лакованім столпі вже десь зник.

---

³⁸ Четверта година пополудні.

Зіщулившись і високо піднявши плечі темно-блакитної куртки поверх жовтого кімоно, слуга озирнувся довкола. Якби ж то знайшовся хоч який закуток, де можна було б сховатися від негоди й від людського ока та спокійно влягтися, він залюбки перебув би там до ранку. На щастя, його увагу привернула широка фарбована драбина, що вела на горище брами. Якщо нагорі щось і є, то це, напевне, людські трупи. Отож, пильнуючи, щоб меч з простим дерев'яним руків'ям при боці не вислизнув з піхов, ногами в дзорі³⁹ слуга ступив на перший щабель.

Збігло кілька хвилин. Зіп'явшись до половини широкої драбини, скулений, мов кіт, слуга, тамуючи віддих, пильним поглядом удивлявся вгору. Якесь світло, що лилося з вежі, тьмяно освітло праву щоку слуги. Ту саму, де з-під щетини виглядав червоний гнійний прищ. Спочатку слуга був певен, що нагорі, крім трупів, нікого іншого немає. Проте, ступивши кілька щаблів вище, він помітив, ніби там хтось не тільки засвітив вогник, але ще й ним водить. Це було видно по жовтуватих відблисках, що витанцьовували на павутинні в кутках стелі. Там, мабуть, щось незвичайне! Адже такої дощової ночі проста людина не зважиться світити на вежі брами.

Нечутно, мов ящірка геко, слуга доповз до останнього щабля стрімкої драбини, причаївся і, якомога далі витягнувши шию, боязко заглянув на горище.

Там, як і подекували люди, безладно валялися людські трупи. А що світляне кружало було менше, ніж здавалося, то годі було вгадати, скільки їх там лежало. У блідому світлі йому тільки вдалося розрізнити, що були серед них голі й одягнені в кімоно, звалені до купи чоловічі трупи і жіночі. Схожі на виліплених з глини ляльок, мерці лежали покотом, широко розтуливши роти й розпростерши руки, що навіть брав сумнів, чи взагалі вони колись були живі. Трупи лежали, навіки заціпенівши, а тьмянний вогник освічував груди чи плечі і робив западини на тілі ще темнішими.

Від трупного смороду слуга несамохіть затулив носа долонею. Та наступної миті його рука опустилася – вражаюче видовище відібрало йому нюх.

Саме тої миті серед трупів слуга вздрів скоцюрблену людську постать. То була якась стара баба в темно-брунатному кімоно, схожа

---

³⁹ Дзорі – сандалі з соломи або бамбукової кори.

на мавпу, приземкувата, сивоголова й вкрай змарніла. Тримаючи в правій руці запалену соснову скалку, стара приглядалася до обличчя одного мерця. Довге волосся виказувало, що то був жіночий труп.

Слуга більше з переляку, ніж із цікавості якусь мить навіть не дихав. Або якщо казати словами літописця, він відчув, як «волосся на голові стало дибки». Тим часом стара, встромивши запалену скалку в шпарку між мостинами, підняла руками голову, на яку досі дивилася, і так, як мавпа вишукує воші у свого дитинчати, заходилась висмикувати одну по одній довгі волосинки. Вони начебто легко подавалися старій.

Щоразу, як стара видирала волосинку, страх його потроху вщухав. Водночас у душі зроджувалась дедалі лютіша відраза до старої. Може, не зовсім слушно казати, що до старої. Вірніше, щомиті в його душі дедалі зростала огида до всякого зла. Якби під ту пору хтось знову звернув його роздуми на те, про що він міркував недавно під брамою – померти йому з голоду чи стати розбійником, – то слуга, напевне, без вагання вибрав би голодну смерть. Полум'ям застромленої між дошками соснової скалки в його серці спалахнула зненависть.

Певно ж, слуга не здогадувався, задля чого стара видирає волосся. Отже, й не знав, як людським розумом має збагнути той вчинок: вважати його за добра чи зло. Як на нього, то вночі в таку негоду на горищі брами виривати з трупів волосся – неприпустимий злочин. До того ж слугі навіть на думку не спало, що оце недавно він сам мало не став розбійником.

Отож, напруживши ноги, слуга притьмом скочив з драбини на горище і, притримуючи меча за руків'я, сягнутою ходою кинувся до старої. Що й казати – стара перелякалася до нестями.

Уздівши слугу, вона підскочила, як опечена.

– Ти куди, стара відьмо?! – лайнувся слуга, заступаючи їй дорогу, коли вона, спотикаючись об мерців, поривалася тікати. Стара все силкувалася відштовхнути слугу й прослизнути мимо, але він одіпхнув її назад. Якусь мить обоє мовчки борюкалися серед трупів. Зразу було ясно, чия візьме гору. Нарешті слуга скрутив старій руки й силоміць жбурнув її на поміст. Її руки – сама шкіра й кості – скидалися на курячу ніжку.

– Ти що тут робиш? Кажи! Бо як не скажеш, то ось тобі! – І слуга, стоячи біля старої, враз витяг із піхов меча і помахав білою крицею

перед її очима. Але стара мовчала. Руки її тряслися, мов осиковий лист, вона засапалася, очі мало не вискакували з орбіт, і вперто мовчала. Цієї миті слуга ясно усвідомив, що життя і смерть старої в його руках і залежать од його волі. І те усвідомлення непомітно остудило люту ненависть, що була зайнялась у його серці. Залишилася тиха радість і задоволення, ніби від вдало завершеної роботи. Тепер, поглядаючи на стару згори вниз, слуга трохи полагіднішав:

– Я не урядник з канцелярії кебіісі⁴⁰. Я просто подорожній, що випадково заскочив під цю браму. Тож не збираюся в'язати тебе мотузкою й тягти до суду. Ти тільки мусиш сказати, що ти робиш на цьому горіщі такої пори, і все.

Стара ще більше витріщилася на слугу. Її гострий погляд з-під почервонілих повік скидався на погляд хижого птаха. Потім, наче щось переживуючи, вона заворушила губами з захованим у зморшках носом. Було видно, як на тонкій шиї сіпався гострий борлак. Цієї миті з її горла, як вороняче крякання, здавлено вихопилося:

– Я висмикую... висмикую волосся... на перуки.

Така несподівано проста відповідь геть-то розчарувала слугу. І водночас серце його знову пойняла недавня зненависть, змішана з холодним презирством. Стара, мабуть, це помітила, бо, не випускаючи з руки висмикнутого волосся, прошамотіла, скрекочучи як ропуха:

– Воно, може, й справді гріх висмикувати волосся з мерців. Але оці небіжчики – загалом люди, які того варті. От, приміром, ця жінка, з котрої я висмикувала волосся, розрізувала гадюк на невеликі шматки, сушила їх і носила продавати двірцевій сторожі замість сушеної риби. Якби вона не упокоїлася від пошесті, то і досі чинила б так. А ту сушену рибу, що її продавала жінка, всі ще й вихвалювали і завжди купували до рису. Я не вважаю, що вона тим згрішила. Інакше вона з голоду вмерла б. Тож і в моїй роботі не бачу нічого поганого. Іншої ради нема: якщо цього не робитиму, то теж умру з голоду. І гадаю, що ця жінка зрозуміла б і простила мені.

Ось так відповіла стара. Вклавши меч в піхви і притримуючи його за руків'я лівою рукою, слуга з холодним серцем прислухався до її розповіді, а правою рукою тим часом обмацував великий червоний гнійний прищ. А слухаючи виправдування старої, він набира-

---

⁴⁰ Кебіісі – стародавня посада, що поєднувала в собі функції поліції та суду.

вся відваги, відваги, якої йому бракувало під брамою. Вона спрямовувала його думки в інший бік, протилежний тому, що він лаштувався робити, коли піднявся на горище й спіймав стару. Тепер він уже не вагався, чи вмирати з голоду, чи стати розбійником. Його душевний стан тепер був такий, що недоречна думка про голодну смерть уже не клопотала йому голови.

– То це правда? – кинув слуга глузливо, коли стара змовкла. Ступивши уперед і нараз відсмикнувши руку від прища, він ухопив стару за комір і крізь зуби процідив: – Отже, і ти не гніватимешся, якщо я тебе обдеру. Бо мене теж чекає голодна смерть.

Слуга мерщій зірвав зі старої кімоно, а тільки-но стара спробувала вчепитися йому за ноги, грубо штурхнув її на мерців. До драбини було якихось п'ять кроків. Схопивши під пахву темно-брунатне кімоно, слуга миттю спустився вниз і зник у нічній пільмі.

Роздягнена стара полежала трохи, відтак підвелася з-поміж мерців і, щось бурмочучи, чи то стогнучи, присвічуючи скалкою, підповзла до драбини. Потім перехилилася, аж коротке, сиве волосся звісилося додолу, і глянула під браму. Там було темно, хоч в око стрель.

А за слугою вже й слід загув – тільки його й бачили.

(Переклад І. Дзюби)

ХУСТОЧКА

Кіндзо Хасегава, професор юридичного факультету Імператорського університету в Токіо, сидів на веранді у плетену кріслі й читав Стріндбергову «Драматургію»⁴¹.

За фахом професор вивчав колоніальну політику. Тим-то читач, мабуть, трохи здивований, що професор читав Стріндберга. Але славнозвісний вчений і педагог професор Хасегава, як тільки трапиться вільна часинка, не цурався заглядати в книжки, що, хоч і не стосувалися його наукових студій, але володіли думками й почуттями сучасної молоді. От, приміром, нещодавно професор не полінувався прочитати «De Profundis» і «Наміри» Оскара Уайльда лише тому, що студенти юридичної школи, де він за сумісництвом був директором, зачитувалися цими творами. Отож, коли вже професор був такої вдачі, то й не дивно, що тепер він узявся до трактату про європейську драму й акторське мистецтво. Адже серед його вихованців були не тільки студенти, що залюбки писали критичні статті про Ібсена, Стріндберга й Метерлінка, але й траплялися ентузіасти, готові ступити у слід тих сучасних драматургів і присвятити своє життя драматургії.

Щоразу, дочитуючи цікавий розділ, професор одкладав книжку на коліна й знічев'я позирав на паперовий гіфський⁴² ліхтар, що висів над верандою. І дивна річ – тільки-но він одвертався від книжки, як одразу забував про Стріндберга. Натомість на гадку спливало, як він з дружиною ходив купувати собі той ліхтар. Професор оженився, перебуваючи на навчанні в Америці. Ясна річ, дружина була американка, та Японію і японців вона полюбила не менше, ніж сам професор. Понад усе припали їй до вподоби по-мистецькому виконані японські художньо-промислові вироби. Певно, і те, що на веранді висів гіфський ліхтар, скоріше слід уважати виявом її смаку до витворів японського мистецтва, ніж професоровим уподобанням.

Щоразу, відкладаючи книжку, професор думав про дружину, гіфський ліхтар і про японську цивілізацію, що її проявом був той ліх-

---

⁴¹ Юган Август Стріндберг (1849 -1912) – відомий шведський критик, прозаїк і драматург.

⁴² *Гіфу* – головне місто префектури Гіфу.

тар. На його думку, за останні п'ятдесят років японська цивілізація досягла знаменного успіху в матеріальному виробництві. А от духовного поступу за той час майже непомітно. Ба навіть навпаки – духовне життя до певної міри занепадало. А як можна вирятувати країну з того занепаду? Ось що має турбувати сучасних мислителів. Професор доходив висновку, що не залишається нічого іншого, як спертися на питому японську систему бусідо⁴³. Бусідо аж ніяк не слід уважати за якусь упереджену й обмежену мораль острівної країни. Навпаки, в бусідо є навіть щось таке, що єднає його з християнським духом країн Європи та Америки. Якби вдалося поєднати дух бусідо з сучасним напрямом думок, то цим було б зроблено великий внесок не тільки в духовну культуру Японії, але завдяки цьому легко можна було б досягти взаєморозуміння між народами Європи й Америки і японським народом, сприяти встановленню миру в цілому світі.

Здавна професор уважав себе у цьому розумінні мостом між Сходом і Заходом. Тому професора не могло не втішати, як думки про дружину, гіфський ліхтар і японську цивілізацію, що її виявом є той ліхтар, гармонійно вкладаються йому в голову. Однак що більше він утішався тією душевного злагодою, то частіше помічав, навіть під час читання, як думки линуць далеко від Стріндберга. Тоді він сперсердя тряс головою і починав уважно вчитуватися в дрібні ієрогліфи. І саме там, де почав читати, він натрапив на такі слова: «Якщо актор знаходить для найпростішого почуття вдалий вираз і тим здобуває собі популярність, то згодом, мабуть, аби себе не переобтяжити і швидше досягти успіху, він часто-густо вдається до цього засобу. А це вже манірність...»

Зроду професор не цікавився мистецтвом, надто драматичним. Навіть японські вистави він бачив лише кілька разів у житті. Якимось в оповіданні одного студента професор натрапив на ім'я Байко. Та навіть йому, гордому своєю енциклопедичною пам'яттю, воно нічого не промовляло. Отож, принагідно підкликавши до себе того студента, професор спитав:

– Ви знаєте, хто такий Байко?

– Байко? Байко – актор трупи імператорського театру на Маару-

---

⁴³ *Бусідо* – моральний кодекс феодалної Японії, що вимагав безперечної вірності васалів своєму сюзеренові.

ноуті, тепер грає роль Місао в «Тайконі Дзюдзамме», – чемно відповів студент у хакама з кокурського полотна.

Тому-то професор не мав жодного власного погляду на розмаїті правила сценічної гри, що про неї так вільно писав Стріндберг. Професор міг підтримати своє зацікавлення до міркувань автора настільки, наскільки вони пов'язувалися з тим, що він бачив у театрах під час навчання на Заході. Та, власне, цим професор не дуже відрізнявся від учителя англійської мови в середній школі, який читає п'єси Бернарда Шоу в пошуках фразеологізмів.

Незасвічений гіфський ліхтар висів під стелею веранди, а професор Кіндзо Хасегава сидів у плетеному кріслі й читав Стріндбергову «Драматургію». Якби автор написав тільки це, то читач міг би легко собі уявити, що то було пополудні, раннього літа, коли дні такі довгі-предовгі. Однак автор зовсім не хоче цим сказати, що професор нудьгував. Якби комусь заманулося так виставити справу, то це було б умисно цинічне викривлення правди.

Та несподівано професор мусив одкласти набік навіть Стріндберга, бо його невинні роздуми перервала покоївка, сповістивши про прихід гості. Хоч би який довгий був день, а люди, видно, не дадуть йому вільно дихнути...

Відклавши книжку, професор зиркнув на візитну картку, яку щойно принесла покоївка. На гладкому, кольору слонової кістки папері дрібними ієрогліфами було написано: Ацуко Нісіяма. З такою особою, здається, він не знайомий. Та, покидаючи крісло, славнозвісний професор задля певності ще раз у думці перебіг своїх знайомих. Однак жодне обличчя, що могло б належати гості, не виринали в пам'яті. Отож, устроївши візитну карточку в книжку замість закладки, а книжку лишивши на плетеному кріслі, професор квапливо обсмикав перед свого хітоє⁴⁴ й на мить звів погляд на ліхтар. Найчастіше в таких випадках більше нетерпеливиться господар, аніж гість, якого той господар змушує чекати. Не треба, здається, пояснювати, що це стосується і поважного професора. Навіть якби той гість і не був такою незнаною особою, як жінка, що завітала того дня.

Нарешті, прикинувши, скільки часу минуло, професор розчинив двері до вітальні. Майже тоді, як він заходив усередину, а рука його відпустила клямку, назустріч йому з крісла підвелася жінка років

---

⁴⁴ *Хітоє* – літнє кімоно.

сорока. На гості було, як на думку професора, надто елегантне сіро-блакитне хітоє, на грудях, де вузькою смужкою розходились краї хаорі⁴⁵, вправлений у пряжку, блимав малахітовий ромбик. Навіть байдужий до таких дрібниць професор одразу помітив, що волосся гості викладене в зачіску «марумаге», як личить заміжній жінці. З властивим для японців круглим обличчям і бурштиною шкірою, жінку можна було зарахувати до типу розумних матерів. Професор зиркнув на неї, і йому здалося, що він колись уже її бачив.

– Це я Хасегава, – він привітно вклонився, сподіваючись, що вона щось скаже йому у відповідь, якщо вони десь зустрічалися

– Я – мати Кенітіро Нісіями, – виразно відрекомендувалася жінка і шанобливо відповіла поклоном на привітання професора.

Зачувши прізвище Нісіяма, професор одразу пригадав собі учня, який писав критичні статті про Ібсена й Стріндберга, вивчав, здається, німецьке право, а навіть вступивши до університету, вчашав до професора поговорити про сучасні ідеї. А навесні той студент захворів на перитоніт, лежав в університетській лікарні й професор принагідно кілька разів до нього навідувався. Тож не випадково професорові здалося, начебто він десь бачив обличчя цієї жінки. Густобровий, усмішливий син – просто викапана мати.

– Ага, мати Нісіяма-куна? – покиваючи головою, професор указав на крісло по цей бік невеличкого столика:

– Прошу, сідайте.

Гостя попросила вибачення за несподівані відвідини, ще раз уклонила і сіла на запропоноване крісло. Сідаючи, вона вийняла з рукава щось біле, здається, хусточку. Помітивши це, професор квапливо підсунув до гості корейське віяло, а сам присів на крісло по той бік столика.

– Гарненький у вас будиночок, – трохи силувано озвалася гостя, оглядаючи світлицю.

– Та де там. Він лише просторий, але мені до нього байдуже, – звиклий до таких компліментів, професор звелів покоївці, яка щойно принесла холодний чай, поставити його перед гостею.

– Як мається Нісіяма-кун? Чи не погіршало йому?

– Авжеж... – склавши руки на колінах, гостя на хвилику збентежено вмовкла, потім спокійно і врівноважено повела далі: – Власне,

---

⁴⁵ Хаорі – верхнє коротке кімоно.

через це я й прийшла... Та ми не годні були йому чимось зарадити. Коли він ще жив, ви були до нього дуже добрі...

«Мабуть, гостя просто несмілива, що не зважиться випити чаю», – подумав собі професор, готуючись пригубити чашку. Бо гадав, що ліпше подати приклад, аніж настирливо пригощати. Та не встиг він торкнутися чашкою м'яких вусів, як слова гості раптом уразили його слух. «Пити чи не пити? « – ось що, незалежно від юнакової смерті, мучило його якусь мить. Але ж не годилося без кінця тримати чашку перед собою. Отож, професор рішуче надпив півчашки, злегка насупив брови й зітхаючи промовив:

– О, як жаль!

– В лікарні син частенько згадував про вас. То хоч я і знала, що вам ніколи, але наважилась про все повідомити і скласти подяку...

– Та що ви, за віщо? – професор поставив чашку, а натомість узяв зі столу провощене віяло й сумовито провадив далі: – Кажете, що його не можна було врятувати? Перед ним тільки відкривалося життя...Я давненько не навідувався до лікарні, а тому не сподівався такого лиха. А коли це сталося, коли він умер?

– Вчора минуло сім днів.

– У лікарні?

– Атож.

– Далєбі, для мене це жахлива несподіванка.

– Принаймні ми зробили все, що могли, а тому лишається тільки скоритися долі. Проте, як оглядаюся в минуле, не можу втриматись від жалю.

За такою розмовою професор запримітив дивну річ: ні з поведінки, ані з вигляду гості не було знати, що вона розповідає про синову смерть. В очах – ані сльози, голос – спокійнісінький, у кутиках рота навіть усмішка притаїлася. А тому кожному, якби він не слухав її оповіді, а лише дивився на обличчя, напевне могло б здатися, що жінка розказує про щось буденне, звичне. Професор не міг надивуватись.

Давно, ще як він учився в Берліні, помер Вільгельм, батько нинішнього кайзера. Про цю подію професор почув у кав'ярні, куди частенько навідувався, і, звісно, особливо тою звісткою не був зворушений. Отож, як звичайно у доброму настрої, з тростинкою під пахвою, вертався він до пансіону. Та тільки він одчинив двері, двоє дітей з пансіону – дівчина років дванадцяти у брунатному жакеті, хлопець у блакитних штанцях років дев'яти – раптом кинулись до нього

і ревно заплакали. Приязний до дітей, він розгубився і лише заходився їх втихомирювати, гладячи їхні русяві голівки й безперестанку перепитуючи, що ж сталося. Та діти не вгамовувалися. Тільки згодом, ковтаючи сльози, вони прохлипали: «Наш дідусь імператор умер».

Професора тоді вельми здивувало, що смерть імператора навіть дітей так тяжко засмутила. Причину, видно, треба шукати не тільки у стосунках між імператорським двором і народом. Імпульсивне збудження європейців, що його так вражало в Європі, від самого початку, як він туди приїхав, тепер його, японця, послідовника системи бусідо, просто приголомшило. Він ніколи не міг забути того співчуття і недовіри, якої тоді зазнав.

Так і тепер, лише навпаки, професор ніяк не міг збагнути, як це жінка не плаче. Услід за першим відкриттям прийшло друге. Саме тоді їхня розмова, перейшовши від спогадів про вмерлого юнака до подробиць його щоденного життя, звертала знову на спомини. Якось ненароком з руки професора вислизло корейське віяло і впало на маркетровану підлогу. Розмова, ясна річ, не була такою невідкладною, аби не допустити перерви на хвилику. Отож, нахилившись вперед, професор сягнув рукою до підлоги. Віяло лежало якраз під столиком коло жінчиних ніг у білих табі⁴⁶. Звернувши погляд униз, професор зненацька помітив жінчині коліна й руки з хусточкою. Певна річ, у тому ще не було жодного відкриття. Але тут же професор завважив, що жінчині руки шалено тремтять, а гостя, аби глушити свої почуття, так цупко стискає хусточку, що та замалим не розривається. Нарешті, він запримітив, що гаптованим краєм зім'ятої шовкової хусточки між тендітними пальцями наче легіт ворухить. Обличчя гості всміхалося, а насправді всім тілом вона плакала.

Коли професор підняв віяло і підвів голову, на його обличчі відбилася якесь небачене досі почуття – побожне відчуття, що він побачив недозволене, посилювалося деякою театральністю.

– О, навіть я, бездітний, глибоко переймаюся вашим душевним болем, – промовив професор стиха, зворушено, перехиливши назад голову, наче чимось засліплений.

– Дуже вам удячна. Та як вже не є, а лиху не зарадиш... – гостя злегка нахилила голову.

Її обличчя, як і перше, осявала яскрава усмішка.

---

⁴⁶ *Табі* – полотняні шарпетки з окремим великим пальцем.

Збігло дві години. Професор освіжився ванною, повечеряв, поласував вишнями на десерт і зручно вмовстився у плетену крісло на веранді. Довгий літній вечір спадав поволі, на небі ще жевріла заграва і на веранді з навстіж одчиненими вікнами зовсім не стемніло. Заклавши ногу на ногу і відхиливши голову на спинку крісла, професор у задумі споглядав поторочений край гіфського ліхтаря, освітленого слабкими відблесками надвечір'я. Хоч у руках професор усе ще тримав Стріндбергову «Драматургію», проте, здається, не прочитав нової сторінки. Інакше і не могло бути: з думки професорові не виходила мужня поведінка пані Ацуко Нісіями.

Вечеряючи, професор розповів дружині всі подробиці, пов'язані з відвідинами пані Ацуко Нісіями, вихваляв цей випадок, як справжній приклад системи бусідо для японок. Дружина, закохана в Японію і японців, слухаючи ту розповідь, лише те й робила, що виказувала свою згоду. Професор був вельми вдоволений, що у своїй дружині має таку палку слухачку. Тепер усі троє – дружина, гостя і гіфський ліхтар – викарбовувалися в його свідомості на певному етичному тлі.

Автор не знає, чи довго професор тішився тими приємними роздумами. Та раптом він згадав, що йому замовляли допис до часопису. Підзаголовком «Листи до сучасної молоді» той часопис подавав міркування на загальноморальні теми найвидатніших людей з усієї країни. Надумавши використати нинішній випадок як матеріал, описати свої враження і негайно відіслати статтю, професор почував потилицю.

У руці, що нею він почувався, була книжка. Помітивши книжку (за думками він уже й забув про неї), професор розгорнув її там, де лежала візитна картка, на тій сторінці, яку він почав було читати. Саме тоді зайшла покоївка і засвітила гіфський ліхтар над головою, отож, не важко було прочитати стовпчики дрібних ієрогліфів. Професорів погляд упав на сторінку. Стріндберг писав: «За моєї юності люди розповідали про подвійну гру пані Гейдельберг, про те, як вона, здається, у Парижі, руками розривала навпіл хусточку, коли на її обличчі виграла усмішка. Тепер це називається «химери гнути»...»

Професор поклав, не згортаючи, книжку на коліна. Між сторінками лежала візитна картка Ацуко Нісіями. Та думки вже не роїлися навколо гості, ні навколо дружини, ані японської цивілізації. У

голові снувалося щось невиразне, здатне зруйнувати мирну гармонію між гостею, дружиною і японською цивілізацією. Сценічне штукарство, що його взяв на поглум Стріндберг, ясна річ, не те саме, що питання практичної моралі. Та натяк, добутий з прочитаного, зроджував у душі неспокій, що міг зіпсувати професорів безтурботний після ванни настрій. Професорові думки закрутилися навколо бусідо й манірності...

Професор зажурено покивав головою, звів погляд угору і втупив очі в яскраве світло гіфського ліхтаря з намальованими осінніми квітами.

(Переклад І. Дзюби)

ПАВУТИНКА

I

Одного дня самотній Будда знічев'я походжав берегом озера Лотосів. Білосніжні, як перли, квіти на воді із своїх золотистих тичинок ненастанно ширили навкруги невимовно приємні пахощі. У раю був ранок.

Будда пройшов понад озером, потім став і крізь листя лотосів, що вкривали поверхню води, подивився вниз. Під озером було пекло, а тому крізь прозору, як кришталь, товщу води, наче в стереоскопі, ясно прозирала ріка Сандзунокава⁴⁷ й Шпиляста гора.

Погляд Будди привернув чоловік на ім'я Кандата, що разом з іншими грішниками, яких аж кишіло, мучився в пеклі. Той Кандата, великий лиходій, за життя вбивав людей, підпалював їхні оселі й учинив чимало інших злочинів. А добро зробив лише один раз. Якось, мандруючи густим лісом, він побачив, як через стежку повзе павучок. Кандата підняв було вже ногу, готуючись його роздушити, та враз передумав: «Ні, не треба. Хоч воно й мале, але теж, напевне, хоче жити. Тож шкода безпричинно вкорочувати йому віку».

Споглядаючи пекло, Будда згадав, як Кандата врятував життя павукові, й вирішив віддячити йому за добро – при нагоді допомогти вийти з пекла. На щастя, поблизу над зеленим, як малахит, листям лотосу райський павук плів свою чарівну сріблясту нитку. Будда взяв павутинку і мимо сніжно-білих, як перлина, квітів швидко спустив її далеко-далеко вниз, до самого пекла.

II

Там, на дні пекла, у Кривавому озері борсався Кандата. Хоч куди глянь, всюди тьма крімшняя, і тільки коли-не-коли в тій темряві зблисне вістря Шпилястої гори. Чи може бути щось страшніше?

---

⁴⁷ У буддській релігії ріка, через яку переправляються на той світ душі померлих.

Навколо тихо, як у могилі, лише іноді чути тихі зітхання грішників – виснажені пекельними муками, вони навіть не можуть плакати вголос. Тож і Кандата, задихаючись у Кривавому озері, звивався, корчився, як жаба перед смертю.

Та якось ненароком він звів очі вгору: з далекого неба над Кривавим озером у п'їтьмі, немов боячись людського ока, повисла блискуча сріблиста павутинка. Вздрівши над головою павутинку, Кандата на радощах аж сплеснув у долоні: вчепившись за неї, напевне, можна далеко полізти, навіть з пекла вибратися. Якщо все піде на лад, то і в раю можна опинитися. А тоді вже не доведеться страждати на Шпилястій горі і потопати в Кривавому озері.

Отак розмірковуючи, Кандата мерщій учепився обома руками за павутинку і відчайдушно почав дертися вгору. Ясна річ, такому лиходієві, як Кандата, до цього не треба було зводити. Та хоч як він силкувався, а догори піднятися було не легко – рай і пекло відділяла не одна тисяча рі⁴⁸. Зіп'явшись трохи, Кандата втомився і навіть не міг був рукою ворухнути. Що ж тут удієш? Вирішивши перепочити, Кандата повис на павутинці й зиркнув униз.

А все-таки його зусилля не пропали марно: Криваве озеро, що в ньому він потопав, за такий короткий час зникло в п'їтьмі, а страшна своїм тьмяним блиском Шпиляста гора вже опинилася під ногами. Якщо так і далі, то скоро і з пекла, напевне, видобудусь. Обхопивши руками павутинку, Кандата зраділим, як ніколи, голосом прокричав: «Наша взяла! Наша взяла!» Та нараз він схаменувся – слідом за ним, як мурашня, по павутинці вгору п'ялася сила-силенна грішників. Спостерігши таке видовище, Кандата, зляканий чи, може, приголошнений, на якусь хвилю розгублено роззявив рота і кліпав очима. Тонка павутинка, що ледве витримувала його одного, напевне увірветься під тягарем такої безлічі людей. Якщо вона десь посередині обірветься, то марно він дряпався вгору – однаково полетить сторчака назад у пекло. О, це жахливо! А тим часом тисячі й тисячі грішників видиралися з темряви над Кривавим озером і один за одним піднімалися блискучою павутинкою вгору. Треба негайно щось придумати, інакше павутинка увірветься. І Кандата щосили закричав: «Гей, грішники! Це моя павутинка. Хто вам дозволив чіплятися за неї? Ану, спускайтеся вниз!»

Але тої ж миті павутинка зненацька розірвалася саме над Канда-

---

⁴⁸ Один рі – міра довжини, 3,9 км.

тою і він, закрутившись дзигую, швидко зник у темряві. В імлистому просторі, виблискуючи, лише висіла тоненька райська павутинка.

III

Стоячи на березі озера Лотосів, Будда від початку до кінця стежив за цією сценою. А як Кандата каменем упав у Криваве озеро, обличчя Будди посмутніло і він пустився йти далі. Мабуть, жалюгідним здався йому Кандата, який намагався тільки сам вилізти з пекла, але був заслужено покараний за своє черстве серце і знову опинився в безодні.

А лотосу до всього байдуже. Його білий, як перлина, цвіт похищував вінчиками коло ніг Будди, а золотисті тичинки сповнювали повітря невимовно приємними пахощами. У раю бралося до полудня.

(Переклад І. Дзюби)

УСМІШКА БОГІВ

Одного весняного вечора padre Organtino⁴⁹, волочачи за собою довгі поли сутани, прогулювався наодинці у саду храму Намбандзі.

У саду між соснами й кипарисами було посаджено троянди, оливи, лаври та інші європейські кущі та дерева, В легкому надвечірньому сяйві серед ледь-ледь помітних силуетів дерев плив солодкуватий запах троянд, які щойно розпустилися. І це надавало тиші саду якоїсь дивовижної неяпонської чарівності.

Походжаючи на самоті доріжкою, посипаною червоним піском, Органтіно поринув у спогади. Великий собор у Римі, гавань Лісабона, звуки ребека⁵⁰, смак мигдалю, псалом «Господи, дзеркало душі нашої» – все це розбудило в серці цього рудуватого монаха тугу за рідним краєм. Щоб розвіяти її, він подумки повторював ім'я Деусу⁵¹. Однак туга не тільки не проходила, а ще гнітючішим тягарем лягала на груди.

«Чи в цій країні прекрасні краєвиди? – роздумував Органтіно. – Так, в цій країні прекрасні краєвиди. Та й клімат м'який. А туземці... можливо, навіть негри кращі за цих жовтих карликів. Однак і в їхній натурі є щось привітне. Та й вірних серед них останнім часом набралось вже кілька десятків тисяч. Скажімо, посередині їхньої столиці височить наш храм. Якщо подумати, то хоча життя тут не вельми приємне, але назвати його неприємним навряд чи можна. А проте я раз по раз сумую. Кортить повернутися до Лісабона, кортить звідси забратися. Невже тільки з туги за батьківщиною? Е ні, якби я мав змогу покинути цю країну, я проїхав би не лише до Лісабона, а куди завгодно: в Китай, в Індію... Виходить, що не тільки туга за рідним краєм – причина мого смутку. Здається, я прагну одного: якомога швидше вибратися з цієї країни... Однак... у цій країні красиві краєвиди. І клімат м'який».

Органтіно зітхнув. І саме тоді йому в очі впав білястий цвіт сакури, що лежав у тіні дерева на порослій мохом землі. Сакура! Ніби

---

⁴⁹ Отець Органтіно (італ.) – італійський місіонер, що прибув до Японії 1570 р., заснував там духовну семінарію й будував католицькі храми. Храм Намбандзі (в перекладі – «Храм південних варварів») у Кіото – один з них.

⁵⁰ *Ребек* – старовинний струнний смичковий музичний інструмент.

⁵¹ Японська вимова слова «Deus», тобто Бог.

чогось злякавшись, Органтіно вдивлявся у напівтемні просвіти між деревами. Там серед кількох пальм з віялоподібним листям наче в імлі білів цвіт плакучої сакури.

– Бережи нас, Господи!

У цю мить Органтіно хотів перехреститися, щоб захиститися від нечистої сили. Настільки зловісною видалася йому тоді плакуча сакура у вечірніх сутінках. Зловісною?... Ні, скоріше, самим уособленням Японії, яке його найбільше тривожило. Та через хвилину вірі збагнув, що нічого дивного в цьому немає, і, присоромлено всміхаючись, втомленою ходою потягся доріжкою назад.

Через півгодини за вітварем храму Намбандзі він молився Деусу. Там було порожньо, і тільки з бані звисало панікадило. В його світлі на настінній фресці святий Михаїл боровся з дияволом за труп Мойсея. Не лише хоробрий архангел, але й розлючений диявол того вечора у тьмяному світлі здавалися набагато вишуканішими, ніж звичайно – може, завдяки тому, що свіжі троянди та рокитник, поставлені перед вітварем, ширили навколо себе духмяні пахощі. Низько схиливши за вітварем голову, Органтіно ревно молився:

«О, милосердний і всеблагий Боже! Відтоді, як я відплив з Лісабона, я все своє життя віддав Тобі. А тому, хоч би які злигодні мені випадали, я невідступно, безстрашно йшов уперед задля того, щоб засяяв славою пресвятий Хрест. Звичайно, в цьому не лише моя заслуга. Все звершується з Твоєї, Господи, благодаті. Та, живучи в цій Японії, я дедалі глибше усвідомлюю, яка в мене важка місія. У цій країні – і в горах, і в лісах, і в густозаселених містах – усюди ховається якась дивовижна сила, що потаємно ставить перешкоди моїй місії. Бо якби не вона, то чого б я впадав у безпричинну тугу, як це сталося недавно? Та що це за сила – я не знаю. В усякому разі, вона, ця сила, немов підземне джерело, розливається по всій країні. Розтрощи її, о, милосердний і всеблагий Боже! Може, японці, занурені в несправедну віру, вже ніколи не побачать величі раю. Через це стільки днів я мучився страшною мукою. Прошу Тебе, Господи, обдаруй мене відвагою і терпінням...»

Раптом у цю мить Органтіно здалося, ніби заспівав півень. Та, не звертаючи на це уваги, він молився далі:

«Щоб виконати свою місію, я мушу боротися з силою, що ховається у горах і ріках цієї країни... можливо, з невидимими для людини духами. Колись Ти потопив на дні Червоного моря численне єгипетське військо. А ця країна силою своїх духів, напевне, не пос-

тупається єгипетському війську. Благаю Тебе, Господи, поможи й мені, як колись стародавньому пророкові, подолати цих духів...»

Несподівано слова молитви на його устах завмерли. Цього разу біля самого вівтаря залунав голосний спів півня. Органтіно недовірколиво оглянувся навколо і побачив, як на вівтарі, звисивши білий-білісінький хвіст і випнувши груди, півень ще раз кинув свій бойовий клич – здавалось, сповіщав про світанок.

Органтіно зірвався з колін і, розпростерши рукава сутани, поспішив прогнати птаха. Та, ступивши два чи три кроки й надривно закричавши: «О, Господи!» – розгублено завмер. Напівтемну святиню заповнювала незчисленна згряя півнів, що невідомо коли й звідки взялися... Вони то літали, то сюди-туди бігали, і всюди, куди тільки око сягало, відкривалося море півнячих гребенів.

– Бережи нас, Господи!

Він знову спробував перехреститися. Але от диво – його рука, наче затиснута лещатами, не ворушилася. А тим часом храм наповнювався червоним сяйвом, наче від вогнища, яке невідомо звідки з'явилося. Одночасно з тим, як вогонь розгорявся, Органтіно, задихаючись, став помічати, як у навколишній темряві поступово вимальовуються людські постаті.

Постаті швидко набирали чітких обрисів. Це була юрба простих чоловіків і жінок незвичної зовнішності. З нанизаним на нитку нефритом навколо шиї, вони радісно сміялись і веселилися. Коли їхні постаті стали зовсім виразними, незчисленна згряя півнів ще голосніше, ніж досі, кидала свої бойові кличі. І водночас стіна – стіна з фрескою святого Михаїла – як туман розчинилася в нічній п'їтмі. А натомість...

Перед очима приголомшеного Органтіно розпочалася схожа на міраж японська вакханалія. Він бачив, як у світлі багаття японці у старовинному одязі, розсівшись колом, частували один одного sake. А посеред кола на великому перевернутому цебрі несамовито витанцювала величавої зовнішності жінка, якої він у Японії ще не зустрічав. А за цебром кремезний чоловік тримав високо підвішені на гілках – видно, вирваного з коренем деревця сакакі⁵² – чи то коштовне каміння, чи то дзеркало. Навколо, зіштовхуючись крилами та гребенями, безперестанку весело виспівували півні. А трохи далі...

---

⁵² *Sakaki* – синтоїстське священне дерево, клеєра японська.

Органтіно не повірив своїм очам – трохи далі в нічному тумані височіла могутня брила, яка могла затуляти вхід до печери.

Жінка на перевернутому цебрі все ще не переставала танцювати. У повітрі теліпалася лоза, якою вона перев'язала волосся. Нефритове намисто на її шиї брязкотіло так, ніби падав град. Розмахуючи гілкою низькорослого бамбука, вона робила вітер. А її оголені груди! У червоному світлі багаття їхні дві лискучі половинки здавалися отцю Органтіно ні чим іншим, як самою пристрасною. Молячись своєму Деусу, він з усіх сил хотів відвернутися. Але його тіло, наче сковане якоюсь проклятою тасмничою силою, не могло навіть ворухнутися.

А тим часом на примарних людей зійшла тиша. Жінка на цебрі, ніби отямившись, нарешті припинила танець. Навіть півні, що досі змагалися у співі, затихли з витягненими шиями. І тоді серед цієї тиші звідкись долинув урочистий, навдивовижу приємний жіночий голос:

– Якщо я і далі тут переховуватимусь, то чи не зануриться світ у цілковиту темряву? Здається, саме тому боги радіють і веселяться.

Коли цей голос затих у нічній темряві, жінка на перевернутому цебрі оглянула присутніх і напрочуд спокійно відповіла:

– Вони радіють тому, що з'явився новий бог, сильніший за тебе.

«Можливо, новий бог – це Деусу...» Підбадьорений таким здогадом, Органтіно з цікавістю вп'явся очима в примарне видовище, яке так незвично змінювалося.

Якийсь час панувала тиша. Та невдовзі півні одностайно заспівали, а брила, що затуляла вхід до печери, поволі відсунулася. І з щілини ринуло, як повинь, неописанне імлісте світло.

Органтіно спробував скрикнути. Але язик наче прилип до піднебіння. Органтіно намагався тікати. Але й ноги не слухалися. Він лише відчував, що від потужного світла в нього закрутилася голова. І чув, як у цьому світлі до неба здіймаються веселі голоси юрби:

– Охірумемуті! Охірумемуті! Охірумемуті!⁵³

– Нового бога нема! Нового бога нема!

– Хто тобі опирається – гине!

– Дивіться, як зникає темрява!

---

⁵³ *Охірумемуті*, або *Аматерасу* – синтоїстська богиня сонця, що вважається праматір'ю імператорської родини; в японській міфології розповідається, що, розгнівавшись на витівки свого молодшого брата Сусано, бога вітру, вона замкнулася в печері, й заспокоїла її та виманила звідти лише богиня Аманодзуме своїми танцями.

– Всюди, скільки око сягає, – твої гори, твої ліси, твої міста, твої моря!

– Нового бога нема! Всі – твої слуги!

– Охірумемуті! Охірумемуті! Охірумемуті!

Серед такої бурі вигуків, обливаючись холодним потом, Органтіно щось насилу скрикнув і звалився на землю.

Цієї ж ночі, близько третьої варті⁵⁴, Органтіно нарешті опритомнів. В його вухах, здавалось, усе ще відлунювали голоси богів. Та коли він озирнувся, то в безлюдному храмі, як і раніше, побачив панікадило під банею, яке ледь-ледь освітлювало на стіні фреску. Зі стогонами Органтіно підвівся і відійшов від вівтаря. Він ніяк не міг збагнути, що означало нічне видиво. Однак не сумнівався в одному: його не викликав Деусу.

– Боротися з духами цієї країни... – На ходу він мимоволі розмовляв сам із собою. – Боротися з духами цієї країни важче, ніж я думав раніше. Переможу чи зазнаю поразки?..

Саме тоді до його вух долинув шепіт:

– Зазнаєш поразки!

Органтіно боязко видивився туди, звідки долинув шепіт. Однак там, як і раніше, крім ледь-ледь освічених троянд і рокитника, не було видно нічого й нікого.

І наступного дня ввечері Органтіно прогулювався в саду храму Намбандзі. Його очі світилися радістю – за цей день до Христової віри прилучилося кілька японських самураїв.

Оливи й лаври тихо височіли у вечірніх сутінках. І тільки лопотіння храмових голубів, що, видно, поверталися додому, порушувало навколишню тишу. Духмяні пахощі троянд, піщана вологість – все було мирне, як і того давнього надвечір'я, коли крилаті ангели, «побачивши красу дочок людських», спустилися на землю в пошуках дружин.

«А все-таки перед величчю Христа огидним японським духам, здається, буде важко здобути перемогу. Але вчорашнє видиво?.. Ну що ж, це тільки видиво. Хіба святого Антонія диявол не спокушав ними? Мою правоту підтверджує те, що сьогодні з'явилося кілька нових вірних. Незабаром повсюди і в цій країні, гадаю, будуватимуться Господні храми».

---

⁵⁴ Від 11-ї вечора до 1-ї ночі.

З такими думками в голові Органтіно походжав доріжкою, посипаною червоним піском. Та нараз ззаду хтось легенько поплескав його по плечу. Органтіно миттю озирнувся. Але позаду лише побачив, як у зеленому листі платанів обабіч доріжки розливаються відблиски вечірньої заграви.

– Бережи нас, Господи!

Пробурмотавши ці слова, Органтіно поволі повернув голову вперед. І саме тоді помітив, що поруч з ним, невідомо коли підкрившись і вимальовуючись у напівтемряві, як учорашні привида, плівся старий з намистом на шії.

– Хто ти такий?

Приголомшений Органтіно мимохіть зупинився.

– Хто я?.. А хіба тобі не все одно? Один з духів цієї країни, – всміхаючись, приязно відповів старий. – Може, пройдемося разом? Я прийшов, щоб трохи порозмовляти з тобою.

Органтіно перехрестився. Однак старого цей знак анітрохи не злякав.

– Я – не злий дух. Поглянь на цей нефрит і на цей меч. Якби вони хоч раз опинилися у вогні, то не були б такими світлими й чистими. Тож перестань заклинати.

Органтіно, схрестивши руки, пішов разом зі старим.

– Ти приїхав, щоб поширювати віру в Небесного Царя?.. – спокійно вів далі старий. – Може, й це непогано. Та якщо навіть Деусу прибуде в нашу країну, він урешті-решт, напевне, зазнає поразки.

– Деусу – всемогутній, а тому Деусу... – відповів Органтіно, але раптом, ніби щось пригадавши, перейшов на ввічливий тон, яким звик розмовляти з віруючими цієї країни. – Я впевнений, що ніхто не переможе Деусу.

– Та ось послухай, як бувало насправді. З далеких країн до нас прийшов не лише Деусу. Конфуцій, Менцзи, Чжуанцзи⁵⁵ та інші мислителі прийшли до нас з Китаю. У той час наша країна щойно народилася. Китайські мудреці, крім вчення дао, принесли з царства У шовк, з царства Цінь – нефрит і багато інших речей. Поряд з цими скарбами вони принесли ще дещо коштовніше – чудесні ієрогліфи. Та хіба завдяки цьому Китай завоював нас? Подивися, наприклад, на ієрогліфи. Не вони нас підкорили, а ми – їх. Серед здавна відомих

---

⁵⁵ Конфуцій (по-кит. – Кунцзи) (551-479 р. до н.е.), Менцзи (372-289 р. до н.е.), Чжуанцзи (369-286 р. до н.е.) – видатні китайські мислителі.

тутешніх жителів був Хітомаро Какіномото⁵⁶. «Танабата» («Ткаля») – пісня, яку він написав, збереглася й досі в нашій країні. Прочитай її. Пастуха й ткалі в ній не знайдеш. У ній оспівуються закохані – зірки Волопас і Ткаля. Біля їхнього узголів'я жебоніла на перекатах Небесна ріка так само, як ріки нашої країни. Це не був шум хвиль Молочного Шляху, схожого на ріки Хуанхе та Янцзицзян. Але краще я розповім не про пісні, а про ієрогліфи. Хітомаро записав свої пісні за допомогою ієрогліфів. Та використав їх не стільки заради їхнього змісту, скільки заради звучання. І навіть, коли було запозичено китайський ієрогліф, який означав «човен», наше слово «фуне», тобто «човен», залишилося «фуне». Бо інакше наша мова могла б обернутися в китайську. Ясна річ, це сталося не так завдяки Хітомаро, як силі богів нашої країни, що оберігали його душу. Китайські мудреці привезли в нашу країну також мистецтво каліграфії. Кукай, Тофу, Сукемаса, Юкінарі⁵⁷... Я завжди потай до них навідувався. Зразком для них служила китайська каліграфія. Але під їхніми пензлями народжувалася нова краса. Непомітно їхні ієрогліфи перестали бути ієрогліфами Ван Сичжі та Чу Суйляна⁵⁸, а перетворилися на японські. Однак ми здобули перемогу не тільки над ієрогліфами. Наше дихання, немов морський вітер, зм'якло навіть учення Конфуція і вчення Лаоцзи – дао. Запитай жителів нашої країни. Всі вони вірять, що корабель, завантажений творами Менцзи, які в нас легко викликають роздратування, обов'язково потоне. Але бог вітру Сінато ще ні разу не вдавався до такої витівки. Навіть у такій вірі туманно проглядає сила, яка живе в нашому народі. А ви як думаєте?

Органтіно подивився розгублено на старого. Йому, незнайомому з історією цієї країни, половина красномовно сказаних речень залишилася незрозумілою.

– Після китайських мудреців до нас прийшов з Індії царевич Сіддхартхі⁵⁹... – Продовжуючи свою розповідь, старий зірвав з куща біля доріжки троянду і з насолодою вдихнув її пахощі. Троянда була зірвана, але водночас залишилася на своєму місці. У руці старого вона здавалася туманом. – Будді судилася така ж доля. Та докладна розповідь про це, можливо, нагнала б нудьгу на тебе. Мені хотілося

---

⁵⁶ Хітомаро Какіномото (VII-VIII ст.) – перший великий японський поет.

⁵⁷ Кукай (VII-VIII ст.) – поет і засновник буддистської секти Сингон; Тофу Оно (894-966) Суке-маса Фудзівара (944-998), Юкінарі Фудзівара (972-1027) – японські каліграфи.

⁵⁸ Ван Сичжі (307-365), Чу Суйлян (596-658) – китайські каліграфи.

⁵⁹ Сіддхартхі – історичний Будда, якого в Японії називають Сяка-муні, або Сяка-ньорай.

б звернути твою увагу лише на одне – на вчення про явлення будд в образі сінтоїстських божеств. Таке вчення переконало жителів нашої країни у тому, що богиня Охірумемуті – це те саме, що будда Дайніті⁶⁰. Та хіба це означає перемогу богині Охірумемуті? Або перемогу будди Дайніті? Можеш вважати, що в наш час більшість жителів нашої країни знає про Дайніті, ніж про Охірумемуті. Але чи в їхніх снах Дайніті не набере вигляду богині Охірумемуті, а не індійського Будди? Я разом з Сінраном і Нітіреном⁶¹ прогулювався у тіні цвіту шореї⁶². Будда, якому вони ревно поклоняються, – зовсім не чорнолиций з німбом над головою, а рідний брат нашого любого, сповненого величі принца Дзьогу⁶³... Але довгу розмову про це, як обіцяв, я припиняю. Одне слово, я хочу сказати, що ніхто нас не переможе, навіть якщо прийде в пашу країну так, як ваш Деусу.

– Та постривай. Ти от таке кажеш... – перебив його Органтіно, – а сьогодні кілька самураїв перейшли в нашу святу віру.

– І нехай переходять! Якщо йдеться про перехід в іншу віру, то більшість жителів нашої країни сприйняли вчення Сіддхартхі. Однак наша сила полягає не в тому, щоб руйнувати. Вона в тому, щоб перетворювати.

Старий кинув троянду. Відірвавшись від руки, вона миттю розтанула у відблисках вечірньої заграви.

– Справді ваша сила в тому, щоб перетворювати? Але ж так буває не лише у вас. У будь-якій країні... скажімо, навіть злі духи, яких у Греції вважали богами...

– Великий Пан⁶⁴ помер. Та, можливо, що й Пан одного дня воскресне. А от ми все ще живемо.

Органтіно з подивом скоса глянув на старого.

– Ти знаєш Пана?

– Про нього написано у книгах з горизонтальним письмом, які привезли сини даймьо⁶⁵ Кюсю із західних країн... Та зараз мова йде про те, що не можна втрачати пильності, навіть якщо сила перетво-

---

⁶⁰ Дайніті (санскр. – Магавайрочана) – космічний Будда.

⁶¹ Сінран (1173-1262) засновник буддійської секти Дзьодо; Нітірен (1222-1282) – засновник буддійської секти Нітірен.

⁶² Шорея (по-санскр. – сала) – буддійське священне дерево.

⁶³ Принц Дзьогу, або Сьотоку (574-622) – великий реформатор державного управління, творець першої японської конституції і буддійських храмів.

⁶⁴ У грецькій міфології бог лісів, пізніше – покровитель пастухів, мисливців, рибалок, зображався з цапиними ногами, рогами та борідкою.

⁶⁵ Даймьо – удільні князьки в часи японського середньовіччя.

рювати належить не тільки нам. Навіть, навпаки – саме тому я хотів би, щоб ти був насторожі. Бо ми – старі боги. Як і грецькі, ми бачили досвіток цього світу.

– Та все одно Деусу переможе.

Органтіно вперто повторив те саме. Але старий, ніби нічого й не чуючи, провадив далі:

– Кілька днів тому я зустрівся з грецьким моряком, який висадився на західному березі нашої країни. Він не був богом, а простою людиною. Сидячи з ним на скелі при місячному світлі, я почув від нього багато чого цікавого. Про те, як його схопив одноокий бог, про богиню, яка обертала людей у свиней, про русалок з чарівними голосами... Ти знаєш, як його звати? Після зустрічі зі мною він став тутешнім жителем. Кажуть, що тепер його називають Юривака⁶⁶. Тому будь насторожі. Не кажи, що Деусу обов'язково переможе. Хоч би скільки поширювалася віра в Небесного Царя, не можна стверджувати, що вона обов'язково переможе. – Старий малопомалу стишив голос. – Може статися так, що й сам Деусу перетвориться на жителя нашої країни. Адже все, що прийшло до нас з Китаю та Індії, стало нашим. Тож і все західне мусить ним стати. Ми живемо в деревах. У мілких річках. У вітрі, що пролітає над трояндами. У вечірній зазраві, що виблискує на стінах храмів. Всюди й завжди. Будь насторожі. Будь насторожі.

Його голос нарешті обірвався, і старий у ту ж мить, як тінь, розтанув у вечірній пільмі. Водночас з дзвіниці над головою насупленого Органтіно залунав дзвін Аве Марія.

Отець Органтіно з храму Намбандзі... ні, не лише Органтіно, а й інші рудоволосі люди з горбатими носами, волочачи поли сутан серед лаврів та трояндових кущів, залитих надвечірнім світлом, повернулися на здвоєні ширми. На старовинні ширми трьохсотлітньої давності із зображенням корабля південних варварів⁶⁷, який заходить у затоку.

Прощай, отче Органтіно! Прогулюючись тепер зі своїми друзями берегом Японії, ти дивишся на великий корабель південних варварів, над яким у золотистому тумані височить його прапор. Переміг Деу-

---

⁶⁶ Юривака – герой однієї японської драми, воєначальник, який після розгрому монгольського війська не з власної волі опинився на безлюдному острові, насилу врятувався й, повернувшись на батьківщину, помстився своїм зрадливим васалам.

⁶⁷ Південними варварами японці колись називали європейців.

су чи богиня Охірумемуті – можливо, зараз це нелегко встановити. Доведеться зробити це згодом. Спокійно дивися на нас з берега минувшини. Навіть якщо ти разом з капітаном, що веде на шворці собаку, й негрням, що підняло над ним парасольку від сонця, канете в забуття, гуркіт гармат на чорних кораблях⁶⁸, що знову з'являться на небокраї, неодмінно порушить ваш давній сон. А до того часу... прощай, отче Органтіно! Прощай, батерен Уруган⁶⁹ із храму Намбандзі!

(Переклад І. Дзюби)

---

⁶⁸ Натяк на те, як 1853 р. американська ескадра під проводом Метью Перрі з'явилася в затоці Урага, а через рік у Токійській бухті з вимогою до Японії відкритися для торгівлі із зовнішнім світом.

⁶⁹ Японська вимова слів «падре Органтіно».

ВІРА БІСЕЯ

Стоячи під мостом, Бісей давно чекав на неї.

Угорі, за високим кам'яним поруччям, напівзатканим плющем, час від часу пропливали подоли білих святкових строїв, які колихав вітер... А вона не приходила.

Бісей тихенько свиснув і оглянув обмілину.

Замулена, вона тягнулася на кілька метрів попереду.

Прибережний очерет ряснів круглими дірками – норами крабів. Коли на них набігала хвиля, ледь-ледь плюскотіло... А вона не приходила.

Бісей нетерпляче підійшов до річки й здивився на спокійну течію без жодного човна.

У воді щільно ріс високий зелений очерет, а між ним де-не-де хилилися верби. Тому річка не виглядала широкою: посріблена тіннями хмарок, мов обі⁷⁰, поволі виляся між очереттям... А вона не приходила.

Бісей відійшов від води й, походжаючи вже не такою широкою обмілиною, вслухався у тишу. Мало-помалу сутеніло.

Міст спорожнів. Уже не чутно було ані кроків, ані тупоту копит, ані гуркоту візків – лише шум вітру, шелест очерету й плескіт води. Раптом десь пронизливо скрикнула чапля. Бісей зупинився: певно, почався приплив, і вода, омиваючи намул обмілини, блискотіла вже зовсім поруч... А вона не приходила.

Бісей спохмурнів і заходився міряти швидкими кроками обмілину, яку обсіли сутінки. Ріка потроху розливалася, і його ноги огорнула прохолода води й баговиння. Святкове пожвавлення на мосту стихло, тільки чорна пляма кам'яного поруччя вирізувалася на зблідлому вечірньому небі... А вона не приходила.

Врешті Бісей зупинився.

Змочуючи черевики та виблискуючи холодніше від сталі, ріка заливала берег. Хутко вона сягне колін, живота, грудей – ось рівень води вже піднявся до гомілок... А вона не приходила.

---

⁷⁰ Обі – широкий і довгий пояс для кімоно.

Зіпершися на промінь останньої надії, Бісей стояв у річці, раз по раз зводячи очі на порожнечу мосту.

Над водою, що вже сягнула живота, нависли безкраї сутінки, з непроглядної імлі долинав сумовитий шелест очерету й вербового листя. Черкнувши Бісея по носі, прудко зблиснула білим черевцем риба, схожа на судака. В небі, куди вистрибувала риба, де-не-де засяяли зірки, і навіть заткане плющем поруччя розчинилося у загуслій темряві... А вона не приходила.

***

Опівночі, коли місяць осявав очерет і верби над річкою, вода й вітерець, перешіптуючись, несли тіло Бісея з-під мосту до моря. Але душа його полинула до тужливого місяця в повні, певно, тому, що він палко кохав. Нишком залишивши тіло, як волога води чи дух баговиння, вона піднялася високо в небо, що починало ясніти.

Відтоді минуло багато тисяч років. Після нескінченних блукань їй знову доручили людське життя. Так душа Бісея стала моєю. Тож жодна справа мені не до снаги: з ранку до вечора я живу, мов сновида, чекаючи на щось дивовижне. Як Бісей, що в сутінках під мостом чекав на кохану, яка ніколи не прийде.

(Грудень 1919 року)

(Переклад Д. Купко)

ЛИСТ ДО ФУМІ⁷¹

Люба Фумі!

Я й досі живу на цьому узбережжі, почитуючи книжки і працюючи над творами. Й досі точно не знаю, коли повернуся додому. Однак думаю, що після повернення вже не матиму нагоди написати такого листа, а тому дозволю собі розкіш і напишу одного довгого. Вдень я працюю, плаваю, і тому забуваюся, а вечорами сумую за Токіо. І так мені кортить знову, якнайшвидше пройти залитими світлом шумними вулицями. Втім, мій сум за Токіо – це не лише туга за містом. За людьми, що живуть у Токіо я також сумую. У такі хвилини я час від часу думаю про любу Фумі. Скільки вже років минуло відтоді, коли я сказав Вашому старшому братові, що хочу одружитися з Вами? (І навіть не знаю, чи правильно роблю, що пишу такі речі.) Існує лише одна причина, з якої я хочу одружитися на вас. Отже, причина ця в тому, що я кохаю любу Фумі. Звісно, кохаю з давніх часів. І зараз теж кохаю. Окрім цього інших причин немає. Я з тих людей, що не можуть поєднувати зі шлюбом різні життєві вигоди. А тому сказав старшому братові, що тільки з однієї причини хочу одружитися з Вами. Сказав, чи одружимося ми чи ні – має вирішувати тільки люба Фумі. Я й досі перебуваю у настрої, як і під час розмови з Вашим старшим братом.

І якби там не було, але питання, чи погодитеся Ви стати моєю дружиною, цілком віддаю на Ваш розсуд. Від себе скажу, що звісно ж я хочу цього. Однак, якщо для любої Фумі ця думка насильницька, і рішення буде прийнято під тиском чи Вас самої, чи Вашої матінки, чи старшого брата, то я не витримаю цього. І тому люба Фумі абсолютно вільно, самостійно має вирішити⁷². Буде жакливо, якщо Ви, прийнявши рішення, потім пошкодуєте.

Справа, якою я зараз займаюся, у сьогоднішній Японії найбільш неприбуткова. Тому сам я майже не маю статків. Отже, і про рівень

---

⁷¹ Цей лист Акутагава Рюноске написав 25 серпня 1916 року до своєї майбутньої дружини, Цукамото Фумі, з якою він одружився другого лютого 1918 року.

⁷² В японській мові прийнято навіть і по сьогоднішня до співрозмовника чи адресата звертатися в третій особі або на ім'я.

життя Вам відомо. Крім того, ані тілом, ані здібностями я похвалитися не можу. (Хоча щодо здібностей плекаю деякі надії.) Вдома я маю трьох стареньких людей: батька, мати і тітку. Та якщо це Вас не лякає, виходьте за мене.

Сподіваюся почути відповідь без прикрас із вуст самої любої Фумі. Я, напевне, повторююся, але причина тому єдина. Я кохаю любу Фумі. І якщо тільки це вас влаштовує, виходьте за мене.

Ви вільні вирішувати, чи показувати цей лист іншим.

Тут вже майже осінь. Стискає душу, коли бачу, як листя мокуге⁷³ потроху опадає, а колосся кобомугі⁷⁴ рудіє. І допоки я мешкаю тут і маю вільний час писати і читати, прошу, напишіть мені ще одного листа. «Допоки є вільний час». Можете і не писати. Але якщо напишете, мені буде втішно.

На цьому закінчу. Перекажіть усім вітання.

Акутагава Рюноске

(Переклад Ю. Осадчої)

---

⁷³ Мокуге – кущ під назвою «Кьольрейтерія мілка», в народі зветься «ложне мильне дерево»; влітку та восени цвіте білими, жовтими та червоними квітками.

⁷⁴ Кобомугі – різновид багаторічної трави циперус, що росте на піщаному узбережжі.

КАВАБАТА ЯСУНАРІ

(1899-1972)

НІМІЙ

Кажуть, що Акіфуса Омія вже не говорить ні слова. Він письменник, йому шістдесят років, та, кажуть, він уже й не пише ні слова. Йдеться, звісно, не про літературні твори, а про те, що він взагалі нічого не пише.

Язик у нього не ворухиться, права рука не діє, хоча ліва, здається, ще виявляє ознаки життя, тому вважають – якби він хотів, то міг би спробувати щось писати. Однак не пише нічого, навіть тоді, коли чогось потребує і мусить просити про послугу. Мабуть, він ще міг би великими літерами катакани⁷⁵ написати якесь просте слово. Нехай уже безмовний і непорушний, міг би передавати свої думки коштуватими знаками катакани. Принаймні не було б непорозумінь.

Хоч які б невиразні були ті слова, однаково їх легше було б зрозуміти, аніж майже непомітні порухи його безвладного тіла. Приміром, старенький Акіфуса може стулити губи так, ніби він щось смокче, або підвести руку, мовби підносячи склянку до рота, і хоч ці рухи означають, що він хоче попити, але хто скаже – чого саме: води, чаю, молока, ліків чи ще чогось? Хіба немає різниці між водою і чаєм? Якби він написав: «води» або «чаю», усе було б простіше. Зрештою, вистачило б навіть однієї літери «в» або «ч».

Хіба не дивно, що людина, яка сорок років складала слова в літературні твори, тепер, замість використати свій досвід, зовсім втратила цю можливість, краще сказати – зреклася її. А тим часом хто знає, може, згодом ці окремі літери «в» та «ч» набули б ваги славетних афоризмів чи знаменитих творів Акіфуен, а може, навіть переважили б безліч слів і творів, які він написав колись.

---

⁷⁵ Катакана – одна з двох японських складових азбук.

Я збирався висловити все це старенькому Акіфусі під час свого візиту до нього.

Коли їдеш автомашиною з Камакури до Цусі, доводиться проїжджати через тунель; це не дуже приємний маршрут, бо перед тунелем стоїть крематорій, і ходять чутки, ніби звідти виходить привид. Нещодавно в машину, яка їхала пізно вночі повз крематорій, сів привид молодої жінки.

Оскільки я їхав удень, то все було спокійно, але я все-таки запитав про цю пригоду добре знайомого мені водія.

– Я, щиро кажучи, не мав нагоди зустрічатися з тією жінкою, але до одного з наших водіїв вона підсідала, та, власне, й не тільки до нього. Вона вже їздила і в багатьох інших машинах, тому коли я маю їхати цією дорогою вночі, то беру собі помічника, – відповів водій. Здавалося, він переповідав це бозна в котрий раз і йому воно вже обридло.

– А де це відбувається?

– Якраз отут.

– А коли в машині вже є пасажир, вона теж з'являється?

– Ну, той випадок, про який я чув, був з порожньою машиною, що поверталася з Цусі. Коло крематорію шоферові чомусь здалося, що привид уже в машині. Найцікавіше те, що машини ніхто не зупиняє, і отже, не можна точно визначити, коли саме вона сідає. Просто шофер відчув, ніби щось не так, озирнувся – а там сидить молода жінка. А в дзеркалі її не видно.

– Який жах! Невже привид не відбивається в дзеркалі?

– Хто його знає. Кажуть, що ні. Мовляв, вони з'являються тільки на людські очі.

– Тому що людські очі дивляться з душі, а дзеркало душі не має – так, напевно, вам пояснювали? – мовив я й заперечив: – А хіба в дзеркало дивиться людина, що не має душі?!

– Ну, не знаю, але це говорив не один і не двоє, – відповів водій.

– І далеко вона їде?

– Водії не тямлять себе від страху і мчать як навіжені. Тільки в Камакурі переводять подих і полегшено зітхають, коли бачать, що її вже нема.

– Отже, жінка з Камакури, так? Мабуть, вона хоче заїхати додому, в Камакуру. А хто вона, не знаєте?

– Не знаю. Кажуть тільки, що вона вдягнена в кімоно і дуже гарна з лица. Але ніхто не зважиться обернутись і спокійно на неї подивитись.

– І нічого не каже?

– Ні пари з вуст. Могла б принаймні подякувати за послугу, хіба ні? Хоча, з другого боку, слова привида завжди віщують лихо.

Перед в'їздом у тунель я глянув на гору, де стояв крематорій. Мимоволі спадало на думку, якщо крематорій призначений для мерців з Камакури, то спалені там покійники можуть хотіти повернутись додому. Отож вони обертаються на жінку і їдуть собі машиною. Однак я особисто не вірив у це.

– Якщо це дух, то хіба він не може їхати куди йому заманеться чи з'являтися будь-де і без машини?

Дім Акіфуса Омія був відразу за тунелем.

О четвертій дня захмарене небо мало ясно-жовтий колір, очевидна прикмета весни, – а я стояв перед ворітьми садиби Акіфуен і чомусь вагався.

За ті вісім місяців, відколи старенький Акіфуса став мовби жовтим привидом, я навідувався до нього тільки двічі. Перший раз, коли він тільки зліг. Акіфуса був старший за мене років на двадцять, шанований письменник зажив великої популярності, і мені було страшенно шкода бідолаху.

Ще один, навіть легкий інсульт, буде для Акіфуса останнім. Від Цусі до Камакури два кроки, і мене гризло сумління, що я барюся з повторним візитом. Не один мій знайомий покинув цей світ, поки я надумався відвідати його. Я ладен був змиритися з думкою, що таке вже наше життя. Та й марно сподіватися, що Акіфуса напише ще бодай пів-аркуша. Як письменник він перестав існувати. Так нерідко буває. Може, й сам того не уникнеш.

Я знав багатьох письменників, що померли наглою смертю від крововиливу в мозок, паралічу серця чи стенозу. Але я не знаю нікого, хто, повернутий до життя, був би в такому безпорадному стані, як старенький Акіфуса. Мені здається, краще б він уже помер. А старенький Акіфуса, можливо, почував себе щасливим, лишившись живим, хоч і безнадійно хворим. Утім, сторонній людині важко повірити в таке щастя, важко збагнути, чи сам Акіфуса усвідомлює те щастя чи ні.

Минуло вісім місяців, як він лежить непорушно. Мабуть, мало хто тепер навідується до нього. Важко розмовляти з глухим, а з тим, хто чує, а відповісти не може, не легше. Коли не знаєш, чи співбесідник розуміє тебе і чи хоче щось сказати, то це гірше, ніж розмовляти з глухим.

Акіфуса давно розлучився з дружиною, але з ним залишилася дочка. Власне, він мав дві дочки: молодша вийшла заміж, а старша опікувалася батьком. Оскільки Томіко вела домашнє господарство, то Акіфуса, хоч і не одружився вдруге, жив спокійно і вигідно, перекидаючи всі турботи й труднощі на її плечі. Він був людиною сильної волі, не хотів скорятися марним пристрастям, тому й не волів одружуватися вдруге. А може, була на те й інша причина.

Старша дочка вдалася в батька: висока на зріст, з таким самим привабливим обличчям, вона не була схожа на стару діву. Тепер, очевидна річ, мала вже за сорок, але навіть не підмальовувалася і виглядала дуже просто й природно. В ній не відчувалося ні крихти похмурості чи ущипливості. Мабуть, вона втішалася тим, що всю себе до останку віддавала батькові.

Отож хоч-не-хоч гості провадили розмову не стільки з Акіфусою, скільки з Томіко. Вона завжди сиділа в головах у батька.

Мене вразило, що Томіко дуже схудла. Аж дивно, що це мене так вразило, хоча в тім не було нічого неприродного. Та в ту мить, коли я побачив за багато часу постарілу й побляклу Томіко, мені стало шкода її; я подумав, що, мабуть, таки важко вести господарство цього дому.

Розпитавши про здоров'я хворого, я не мав про що говорити далі, то й мовив:

– А ви знаєте, ходить чутка, ніби по той бік тунелю з'являється привид. Сьогодні я знову чув це від шофера...

– Невже? А я нічого такого не чула, бо ні на крок не виходжу з дому, – відповіла Томіко.

Оскільки Томіко виявила зацікавленість, я коротко розповів їй що знав, хоча й подумав, що, може, краще було б і не говорити їй про це.

– Неймовірна історія, – додав я. – В таке важко повірити, поки сам не переконаєшся. А втім, привиди таки існують...

– От якби пан Міта сьогодні, коли їхатиме додому, спробував пересвідчитися – з'являється той привид чи ні, – сказала Томіко.

Я не чекав від неї такого і відповів:

– Поки не стемніє, він не з'являється.

– Якщо ви залишитеся з нами пообідати, то й звечоріє.

– Ні, щиро дякую, але я вже піду. До того ж, якщо шофер не сам, а з пасажиром, то, кажуть, привид не з'являється.

В такому разі вам нічого боятися. А батько дуже радий, що ви прийшли. Він каже: йому буде приємно, якщо ви залишитесь. Тату, може, чимось почастувати пана Міту?

Я глянув на старенького Акіфусу. Здавалося, він кивнув головою, яка лежала на подушці. А може, то був знак, що його порадував мій прихід? На його очах проступили сльози, навколо зіниць розпливлася жовтизна і видавалося, ніби зіниці проблискують зі споду тої жовтизни. А якби вони спалахнули сильним блиском, то чи не було б це симптомом другого інсульту? Я чомусь боявся, що інсульт станеться при мені.

– Я засидівся у вас, та й сенсей, мабуть, утомився...

– Ні, батько не втомився, – запевнила Томіко. – Мабуть, не дуже приємно сидіти коло такої немічної людини, але коли приходять письменник, то батько відчуває, що він також письменник, отож...

– Невже?

Мене трохи здивувала переміна в тоні її голосу, але я вирішив посидіти ще.

– Сенсей, звісно, завжди відчуває, що він письменник.

– Відколи батько занеміг, я часто згадую один його роман. Там описано юнака, який мріяв стати письменником і щодня посилав моєму батькові химерні листи: потім він таки збожеволів і опинився в психіатричній лікарні. Йому не давали ні ручки, ні чорнильниці, ні олівця, бо то було небезпечно; йому приносили до палати тільки папір. Він сидів як пришитий і писав, писав... Власне, уявляв, що пише. А папір залишався чистий-чистісінький. Оце досі все так було і в житті, а далі вже йде батьків домисел. Щоразу, коли до нього приходила мати, він просив: «Мамо, оце я написав, прочитайте вголос, а я послухаю». Мати брала неторкнутий папір, і сльози застиляли їй очі, але вона казала, що написано гарно і цікаво, ще й лагідно усміхалася. Та він просив почитати вголос, і мати читала з чистого паперу. Вона вдавала, що читає написане, а сама вигадувала якусь історію і розповідала йому. Потім вона стала розповідати синові його біографію, а божевільний думав, що мати читає спогади, які він написав у лікарні. Його очі сяяли від щастя й гордості. Мати не знала, розуміє він чи ні, що насправді відбувається. Та щоразу, коли вона його навідувала, все повторювалося. Потроху вона набула навик, і вже і їй самій здавалося, що вона справді читала синові твори. Мати почала пригадувати навіть те, що давно забула. І чим далі, спогади сина видавалися їй все цікавішими. Він допомагав матері провадити

розповідь, і виходило так, ніби він знов і знов переробляв твір, і вже важко було збагнути, чи то твір матері чи сина. Та й мати, коли оповідала, зовсім забувала, що син утратив тям. Коли він безмовно слухав її, не можна було збагнути, божевільний він чи ні. В таку мить і мати і син були щасливі, мовби їхні душі зливалися воєдино й підносилися на небо. Мати завзято читала з чистого паперу, бо леліяла надію, що синові проясниться в голові і він одужає.

– Це ви розповіли про роман «Мати читає»? Це один із шедеврів Омія-сенсея. Незабутній твір.

– У романі сина названо Кадзуро, але в спогади його дитинства вплетено багато чого з моїх і сестриних дитячих років.

Я вперше чув про це.

– Мене часто непокоїть думка – навіщо батько написав цей роман? Відколи він занеміг, цей роман жахає мене. Звичайно, він ніколи не був божевільним, та й я не зуміла б, як та мати, читати його ненаписаних романів, але мені здається, що батько пише в голові нові твори.

Мене вразило, що Томіко осмілюється говорити про це вголос, адже старий Акіфуса, мабуть, її чує. Я не знав, що відповісти.

– Сенсей встиг написати багато чудових творів, отже, аналогії з молодим літератором бути не може.

– Ви так гадаєте? А у мене враження, що батько й тепер хотів би творити. Я не здатна писати замість батька. Але часом думаю: от якби створити роман під назвою «Дочка читає»...

Мені здавалося, що це говорить не дочка, а якийсь вампір. А що коли вона, живучи разом з батьком, подібним до привида, ввібрала в себе частину Акіфусової душі? А коли Акіфуса помре, чи не напише вона страшні спогади? Я сказав:

– Чому ви не спробуєте написати спогади про сенсея?

Я не додав – «поки сенсей живий». Несподівано згадалися мені слова Марселя Пруста. Один аристократ спалюжив у своїх спогадах багатьох покійних людей, і письменник сказав: «Скоро я помру. І буду радий, якщо ніхто мене не згадає. Бо я вже не зможу відповісти». Але Акіфуси й Томіко все це не може анітрохи стосуватися. Вони не чужі одне одному, і може, крім того, що вони, батько і дочка, мають якусь спільну таємницю.

Мені прийшла в голову думка: а що якби Томіко уявила себе батьком і спробувала написати про нього?

Невідомо, що з того вийшло б – мирна розмова чи трагічний твір, але це була б розрада для обох. Акіфуса німий, як чорна ніч, і, може,

хоч цим вона врятує його від словесного голоду. А словесний голод нестерпний.

– Сенсей, звичайно, зрозуміє і оцінить те, що напише панна Томіко. Адже ви справді могли б написати спогади про батька і прочитати їх йому.

– А чи буде це батьків твір. Хоч до деякої міри?

– До певної міри так, безперечно так. Решту знає тільки бог і ви обоє. Ліпше хай це буде за його життя, ніж по смерті. Якщо все піде гладко, то ви створите щоденник літературного життя нинішнього Акіфуси. Хоч сенсей німий, але він ще може допомогти вам і дещо поправити.

– Мені здається, що у мене нічого не вийде. Але я пораджуся з батьком, – сказала, пожвавішавши, Томіко.

Здається, я знову сказав зайве. Може, ця розмова нестерпна для безпомічної людини. Може, ми ліземо брудними пальцями в душу Акіфуси. Може, він перестав писати не тому, що безсилий вивести хоч одну літеру, може, він онімів з глибокого горя чи тяжкого каяття. Я можу повірити, що таке затяте безслів'я викликане болісними переживаннями.

– Батько каже, щоб я приготувала sake для Міти-сана, – промовила, встаючи, Томіко.

Я глянув на Акіфусу – він не озивався ані звуком.

Томіко пішла, і ми залишилися самі, а обличчя Акіфуси було звернуте до мене. Чи він хоче щось сказати, чи думає, що гість сподівається почути від нього хоч слово? Треба заговорити з ним.

– Вчителю, що скажете про нашу розмову з Томіко?

– ... ..

– Це може бути ще разючіший твір, ніж ваш роман «Мати читає». Я відчув це в розмові з Томіко-сан.

– ... ..

– Ви, вчителю, не написали ні автобіографічного роману, ні автобіографії, то, може, хай такий твір появиться з-під пера іншої людини. Сам я не написав ні слова про себе, та й, мабуть, не вийшло б. Якби я був німий і міг писати, то це, може, було б для мене втіхою і голосом життя, хоч до цього ще треба бажання.

Томіко прийшла з sake і закускою.

– Прошу пригощатися.

– Дякую. Пробачте, що п'ю перед сенсеєм.

– Хвора людина воліє на це не зважати.
– Нашу недавню розмову я спробував продовжити з сенсеєм.
– Я підігрівала sake і думала, що, мабуть, було б цікаво, тепер, коли матері вже не стало, описати батькове кохання. Він розповів мені все, нічого не приховуючи. Дещо він уже й сам забув, а я пам'ятаю, отож... Коли батько занеміг, до нього прийшли дві жінки. Міта-сан, мабуть, знає про це?

– Знаю.

– Чи тому, що батько зовсім нерухомий, чи через мене, але вони більше не приходять. Про них я також багато знаю, бо доводилось чути.

– Але ви, мабуть, не знаєте всього того, що знає сенсей.

Томіко-сан це, здається, не сподобалося.

– Не думаю, щоб батько говорив неправду, та й я почала розуміти батькову душу, – сказала Томіко і встала. – Спробуйте самі запитати батька. А я тим часом попораюся на кухні.

Коли Томіко вийшла, я взяв склянку. Перед розмовою з німим співбесідникові треба підкріпитися sake.

– Кохання сенсея тепер перейшло до Томіко-сан, чи не так? Що воно, власне, значить – наше минуле?

– ... ..

Я сказав «минуле», бо боявся слова «смерть». Але поки старенький Акіфуса живий, те кохання, мабуть, залишається з ним. А може, тепер це вже їхній спільний набуток?

– Ідучи сюди, я думав, що учитель міг би писати катаканною, та не пише ні літери – чи тільки тому, що не бажає? Коли треба щось попросити, от хоча б води чи чаю, То можна написати «в» або «ч».

– ... ..

– Чи, може, ви не пишете ні літери з якоїсь поважної причини?

– ... ..

– Мабуть, так. Літер «в» і «я» було б досить, аби сказати про якусь свою потребу. Саме так каже мала дитина, хіба ні? Якби сенсей з почуття подяки писав навіть одне тільки «д», і писав його саме панні Томіко, яка б це була для неї радість.

– ... ..

– Може, та літера «д», сповнена великої любові, звучала б у сто крат сильніше від усіх романів сенсея за сорок років праці.

– ... ..

– Вчителю, чому ви мовчите? Чи ви вже не можете витиснути з себе хоч щось подібне до звуку «д»? Спробуйте написати «а».

Я вже хотів був покликати з кухні Томіко, щоб дала олівець і папір, але вчасно стримався.

– Це вже занадто. Пробачте мені за нечемність.

– ... ..

– Пробачте, що я розтривожив німого сенсея.

Томіко потелефонувала з сусіднього рибного магазину і замовила машину.

– Батько просить, щоб ви часом приходили побалакати.

– Гарзд.

Я сів у машину.

– Ще не зовсім споночіло, та й у машині є пасажир, то, гадаю, привид не з'явиться, – мовив шофер.

Коли виїхали з тунелю і проїздили повз крематорій, машина враз помчала як на крилах.

– Що – привид?

– Так, привид. Сидить поруч з вами.

– Я поглянув набік.

– Не лякайте. Це погані жарти.

– Та ні, він тут.

– Не морочте мені голову. Їдьте тихіше.

– Але ж він сидить. Хіба не бачите?

– Ні, не бачу. Я не бачу, – відповів йому, а самому мороз пішов по шкірі, але я, мов хизуючись своєю силою волі, сказав: – Якщо він справді сидить, то, може, з ним побалакати?

– Не жартуйте. З привидом не можна запанібрата, бо буде лихо. Я сам не свій від страху, сидіть спокійно. Краще мовчки доведемо його до Камакури.

(1953 р.)

(Переклад М. Федоришина)

КІКУЦІ (ХІРОСІ) КАН

(1888-1948)

ШАТИ

Накамура Сімбей був ватажком самураїв князя Мацуяма Сінске, володаря половини провінції Сеццу. Слава про його бойові звитяги линула по всіх п'яти провінціях округи Кінай, землі якої доходили мало не до столиці. Про Накамуру чули навіть у Китаї.

За тих часів Кінай був під владою князів Цуцуї, Мацунага, Арагі, Вада і Бессьо, і серед їхніх вояків, певно, не було жодного, хто б не знав «Накамури-списа». Так прозвали його за те, що не було йому рівних у мистецтві володіння бойовим списом. А на полі бою він звичайно гарцював у барвисто-блискучому обладунку. Коли серед бойових лав з'являвся він у червоно-багряному кімоно-хаорі й позолоченому шоломі з шишаком, серця ворогів стискалися від страху, а друзі торжествували.

– Червоне хаорі, шолом з шишаком! – репетували з переляку ворожі піхотинці. – Рятуйтеся, хто може! – І кидалися навтьоки, не чекаючи, поки Накамура помчить на них, наставивши свого довгого списа.

А коли в скрутті опинялися спільники Накамури, вони здіймали руки до неба, благаючи, щоб воно послало їм багряного воїна, що буде, мов скеля, об яку розбиваються хвилі розбурханого моря. А вороги не знали нічого страшнішого, ніж позолочений шолом, коли він з'являвся на чолі кінноти, що вихором летіла на них з усіх сторін.

Отож червоне хаорі і шолом-шишак Накамури-списа для ворогів були символом страху, а для союзників – символом віри.

– Сімбей-доно, маю до вас велике прохання, – звернувся до Накамури з низьким поклоном красень-самурай, який щойно сягнув повноліття.

– Навіщо такі церемонії. Кажі, що за прохання, – і Сімбей глянув на нього приязним поглядом.

Юний самурай був позашлюбний син Сімбеевого володаря Мацуями Сінске. Сімбей виховував його змалку і любив, як рідного сина.

– Я маю одне прохання. Завтра мій перший бій. Будь ласка, позичте мені свої червоне хаорі і шолом. У вашому славетному обладунку я б нагнав на ворога доброго страху.

– Ха-ха-ха-ха! О свята простота, – зайшовся реготом Сімбей. Його розсмішило по-дитячому наївне честолюбство юнака. – Невже ти думаєш, що досить вдягнути обладунок Накамури Сімбея і відразу набудеш його відвагу? – і Сімбей знов вибухнув реготом.

Наступного дня на полі Сеццу відбулася січа війська Мацуями з самураями Дої Дзюнке провінції Ямато. Ще до початку битви попереду, як завжди, вигравав на коні воїн у багряному хаорі і шоломі, що сліпив очі на ранковому сонці. Воїн скося поглядав на ворожі лави. Враз він помчав до ворога і вривався у саму гущу самураїв.

Одне крило ворожих шерэг розбіглося, мов вітром здуте, а тих, що залишилися, вершник у багряному хаорі легко поверг своїм списом. Потім він спокійно повернувся до своїх.

Накамура Сімбей, що цього разу вперше був у чорному шкіряному панцирі на шнурівках і тьмяному залізному шоломі південних чужинців⁷⁶ і приглядався до дій хвацького вояки у багряному хаорі і задоволено усміхався. Він був дуже гордий тим, що навіть сам його обладунок має таку силу.

Він вирішив, що тепер настала його черга, тож скочив на коня і стрілою помчав на ворога. Ворожі шерєги, що без бою розбіглися перед воїном у багряному хаорі, тепер навіть це здригнулися. Роздратовані тим, що не витримали натиску «Накамури-списа» в багряному хаорі, вони вирішили зігнати свою злість на цьому воякові у чорному панцирі.

Сімбей бачив, що все йде не так, як завжди. Він звик, що від самого його вигляду вороги тремтять, як вівці перед тигром. Їх знезроював панічний жах. Але нині вони билися з незвичною для Накамури мужністю і відвагою. Кожен піший стояв проти нього за дванадцятьох. Годі було повергнути хоч двох-трьох. Вістря ворожих списів раз у раз сягали його. Сімбей бився відчайдушно, вдвоє з більшою силою, ніж звичайно. І все-таки зазнав поразки. На мить

---

⁷⁶ Тобто шоломі європейського взірця. Південними (або ще білими) чужинцями в Японії називали європейців, що прибули морем з півдня.

майнула думка-каяття, що так легковажно позичив свій шолом і багряне хаорі. І враз ворожий спис розтяв шнурівку і простромив його наскрізь.

(1921 р.)

(Переклад М. Федоришина)

ЯСУОКА СЪОТАРО

(нар. 1920 р.)

ЗАХОПЛЕННЯ

Звичайно: вбогий – то ще не злидар. Але до того йдеться. Про це я душів не раз. У родині нас було трое: батько, мати і я. Останні кілька років ніхто з нас не заробив ні гроша, і треба було сподіватися, що ми скоро підемо з торбами, та ми наче і не бачили, що в домі пусто, як виметено, і вітер свище. А з другого боку – повно всякого непотрібу.

Батько, колись військовий, чотири роки тому повернувся з півдня і треба думати, не був воєнним злочинцем, бо служив ветеринаром. Але в чужих краях він набрався такого страху, що й тепер, у Конума, ні на крок не виходив за браму. Мати навпаки – любила товариство, і це вселяло надію, що хоч вона візьметься до якогось діла. І справді, вона зважилася на торгівлю сахарином, але відразу засипалася. А сталося це так: за нечувану ціну продала одному з сусідів фальшивий товар, і відтоді їй уже не вірили, навіть, коли була її черга розподіляти харчі, одержані на картки. Все закінчилося тим, що її опосіло таке сильне почуття неповноцінності, що вона сама собі не вірила, а найгірше, що не була впевнена в своїх грошових розрахунках, бо коли давала продавцеві гроші за дрібні покупки, то просила перерахувати. Я не вставав з ліжка – спав або просто лежав, бо давалася ознаки недуга хребта, яку прихопив у війську, – отож так безголово лікувався.

А нелад у домі був такий, що годі собі уявити. Якби хтось побачив у буфеті пилку, то набрався б неабиякого страху. А матері щось стрельнуло в голову, і вона переплутала її з різакон для сушеної риби. Батько за фронтовим звичаєм усе своє причандалля ховав, мов якийсь скарб. Його пилка, операційні ножиці, шматочки скла, насіння якихось особливих трав і всяке інше надзвичайно акуратно покладано на полиці вкупі з військовими відзнаками і намотаними на

шкіряну шпульку нитками кольору хакі. Сорочки і робочі штани, – а що вже казати про носові хусточки і шарпетки, – вже зносилися: єдине, на що вони були придатні – добувати сіль з морської води. А поруччя, стеля, шнур лампочки, звичайно, були обсновані павутинням, ще й припали якоюсь білою цвіллю. Ні, то була не цвіль, а пух ангорського кроля. Я ніколи не любив ніяких кролів. Дім засмердівся від них: невже дехто справді любить тварин, які лащатся до людей? Що й казати, проти кроля кіт – мила забава.

Одного разу прийшов якийсь чоловік – він казав, що на фронті був під командою батька і звертався до нього «ваша честь». Він розповів батькові свій сон і пішов. А вранці батько переодягнувся і, що б ви думали, подався кудись. Ми з мамою тішили себе надією, що нарешті він знайшов добру роботу, і трохи ожили.

– Якби тато дістав постійну роботу, то це було б чудово! – говорила мати, і я притакнув.

У важливі хвилини життя – підвищення по службі, нагорода і таке інше, батько завжди виходив з дому, не кажучи ані слова. Але цього разу ми помилилися. Батько повернувся додому пізно ввечері, тримаючи в руках велику скриньку; годинника, купленого ще в Сінгапурі, на руці не було – вкрали. Так у нашому житті з'явилися ці гидкі тварини. Спочатку, коли зі скриньки, мов злодії в лагідній подобі, тихенько вилізли два кролики – самець і самиця, та й причаїлися на підлозі, навіть у мене вихопилося:

– Які гарні!

Мати накришила хліба, і вони, боязко витягнувши шиї, вхопили по шматку й забилися в куток. То була весела сцена, коли вони, білі-білісінькі, легко стрибали по підлозі, і здавалося, що довокола просяняться і веселішає. Батько, звісно, був вельми задоволений.

Він, такий небалакучий, заговорив:

– За півроку у нас буде щомісяця вісім тисяч ієн прибутку.

На ці слова мати ахнула і вражено розтулила рота, наче дитина, якій дали на диво велику цукерку. А батько провадив:

– За рік начешемо пуху, і з нього буде стільки-то фунтів вовни, стільки-то сяку⁷⁷ тканини...

Мати не могла натішитися, вона, як у безмежно щасливому сні, теревенила про те, що за стільки-то тканини буде принаймні стіль-

---

⁷⁷ Сяку – 30 см.

ки-то, а вона вторгує стільки-то – і що ті вісім тисяч... Здавалось, вона вже має гору тканини й пряжі.

Раптом я побачив на підлозі чорні круглі кульки. Їх було вже багато розсипано по кімнаті. Кролики стрибали собі й стрибали, а з-під їхніх хвостиків вискакували чорні горішки, а тим бешкетникам ні стиду, ні сорому. Їхні тупі пискі з булькатими червоними очима вселяли мені лихі передчуття.

Від наступного дня батько взявся до роботи. Я спокійно дивився на його заповзятість. У погожу днину він рвав траву в саду, а в дощ майстрував якісь химерні коробки. Практично вони ні до чого не були придатні, а робити так, для розваги – це не вмещалося в його голові. Його запопадливість у цій роботі була така, що й уявити годі. Море біля Конума відоме своїми штормами та сильними вітрами, і коли я бачив, як батько серед куряви під пронизливе завивання вітру вимахує мотикою, мов у безтямному танці, то мені серце боліло, що він такий самотній і в такому відчаї.

День у день він майстрував, і скоро були готові безліч усяких скриньок – для гнізд, на корм, для переносу. В клітках, як і в тих химерних скриньках, була батькова вигадка, і ніхто, oprіч нього, не вмів відчинити в них дверцята. В усьому домі тільки й було чути, що вищання пилки, стукіт молотка, долота, рубанка, і в такий час я не міг ні читати, ні чогось іншого робити, і хоч-не-хоч мусив змиритися з його безглуздою заповзятістю, від якої аж голова тріщала.

Досі я не звертав уваги на те, що кролики пищать. Це мене чомусь страшенно дратувало. На душі ставало так тоскно, як тоді, коли я вперше по радіо почув голос імператора. Мимоволі доводилося терпіти. Батько боявся злодіїв і прибудних псів, то поставив клітку з кроликами в коридорі коло входу. Звідтіля до голови мого ліжка не більше як три сяку. Вдень кролі сплять, а вночі бенкетують. З темноти завжди долітали всякі звуки – було чути, як вони гризуть клітку, топчуться по дошках, а по вигадливій бляшаній трубці течуть випорожнення. Вночі я скидався від страшного сну, що мені ногу або голову гризе величезна миша, яка шмигнула до спальні з коридора. А вже як прокинувся, то годі заснути. Мене obsідають найстрашніші привиди. З кінчиків ніг, що вперлися в ковдру, повзе вгору і залазить аж у поранений хребет якийсь дивний лоскіт. В таку мить усе, що торкалося тіла, паралізувало мені руки і ноги. Я пробував зняти гіпс, здерти сорочку й почухати спину – не допомагало.

Лоскіт ховався всередині тіла. Я відчайдушно намагався схопити його і втискав пальці між ребра, а в унісон моєму борсанню починали метушитися звірята в клітці. До того ж було чути, як у сусідній кімнаті батько і мати хропуть дустом і щось верзуть у сні. Раптом батько так зареготав, мов кінь заіржав, і вголос:

– Питьки хо-цю!

Я добре прислухався і таки збагнув: «цицьки хочу». Він був наймолодший з дев'яти братів і до тринадцяти років ссав бабині груди. В перші дні батькового повернення з фронту я вважав, що він вдає з себе дурника, аби тільки не працювати. Та коли я пив молоко з сухого порошку, то бачив його жадібний погляд і подумав, що все не так просто. Той сон приходив до нього щоночі від голоду. А втім, такі гротескні сцени розважали мене. Сам образ батька, що жадає материнського молока, був мені байдужий. Але той крик: «питьки хоцю» занепокоював. А що крик був невиразний, то й мій неспокій глухо озивався лихим передчуттям. Від безсоння і нічних вигуків мені ще більше дошкуляли нерви, часом здавалося, що тіло струхлявіло і за мить розсиплеться на порох. А лоскіт у хребті вже нестерпний. Здавалося, що в тій хаотично-безладній кімнаті, заваленій сміттям, лахами, обпльованими клаптями паперу, як із болота, булькає газ і повзе в саме моє нутро. Намагаюся стерпіти той лоскіт у тілі, бо годі його відігнати, напружую всі свої сили, витягуюсь, як струна. Але знову чути писк. Чому вони так жалібно пищать, а бешкетують так буйно?

Невдовзі самиця окотилася. Батько, виявляючи свої ветеринарні здібності, дуже опікувався вісьмома кролятами. Він ніяк не хотів розповісти нам подробиць, але за ту пару кроликів напевно заплатив чималі гроші. Він щодня важив кролят і міряв температуру самиці. А над усе дбав про корм – по кілька разів на день змішував його і вдавався до різних способів годівлі. Скриньок уже бракувало. Вимудруваний пристрій з трубкою зіпсувався, але він і не брався його лагодити, бо мав клопіт з розміщенням кролят. Врешті-решт нам довелося жити разом з ними у вітальні. Майже весь дім перетворився на хлів, та над усе вселяло страх, що ми почали дивитися одне на одного не як люди. Ще до появи кролят по всій хаті стелився кролячий пух, а тепер він літав по кімнаті й огортав кожного з ніг до голови, мов сивим туманом. А коли батько чесав кролів щіткою, то в хаті западали сутінки. Бувало, він їв самими передніми зубами і я бачив, що з кожним його вдихом і видихом у ніздрях колихається білий пух.

З його обличчя, здавалося, поступово щезала людська подоба. А в матері після появи кролят пробудилося почуття материнства. Вона від ранку до вечора, носила на руках маленьких пухнастих звірятко і навіть спала, поклавши собі їх за пазуху, дарма, що вони могли подряпати їй груди. А потім почала примовляти до них так само, як у дитинстві до мене, і без кінця мимрила дитячі слова. Навіть батько не витерпів:

– Та послухай, то ж кролик, а не людина.

У тарілках, горщиках, усякому іншому посуді були залишки супу, риба луска, стара заварка чаю і ще казна-що. Батько знав напам'ять таблицю поживності всіх продуктів і аж трусився, щоб не мили посуду, бо чого доброго піде за водою кілька вітамінів і калорій, на які розраховував. А за столом він завжди дивився на нас великими очима, чи залишимо щось на тарілці. Мати й до того не любила кухонної роботи, але тепер і за холодну воду не бралася. Це була для неї зручна підстава. Вона казала, що залишає брудними чашки і тарілки, аби кролики мали більше поживи. Тим-то в хаті завелось безліч мух, слимаків, черв'яків і ще там хтозна-чого. А що мати мала багато вільного часу, але не було куди йти на посиденьки, то залишалася коло мене – прийде, впаде на підлогу коло моєї постелі і забавляє кролят, а коли наскучить, то згадає собі про пиріжки з квасолею, тістечка та інші ласощі, тяжко зітхне і каже:

– Ой-йой, яка я голодна.

Але на відміну від мене й батька, вона дедалі гладшала, живіт і лице заокруглилися, а з-під розхристаного кімоно виглядали маленькі, наче дитячі, ніжки. Такий спосіб життя, мабуть, дуже збуджує уяву, бо ні сіло ні впало вона, відкривши навгад роман, починала розповідати, як я приведу невістку. А найгірше, що непомітно та «невістка» цілком уподібнювалася до матері.

Коли вдень ми спали, з усієї околиці в наш дім зліталися мухи. їх була тьма-тьмуца, і вони дзижчали, аж у вухах дзвеніло. Я вже звук до того і не дратувався. Та коли одного разу я торкнувся рукою голови, а з волосся вилетіли дві зелені спаровані мухи, то аж здригнувся від огиди.

Батько знав тільки свою безглузду роботу. Хоч він ні на крок не виходив за ворота, але, маючи тонкий нюх старого вояки, хтозна-де і як нашукав скляних паличок, металевих сіток, мідних дротиків і всякого іншого причандалля та й підготувався до хімічних дослідів. Він мав великий план: добувати з людського волосся поживні речо-

вини і згодовувати їх кроликам, а отже прискорювати ріст кролячої шерсті. Той план, мабуть, здавна в'ївся йому в голову, бо щоразу, коли стригся, то старанно загортав волосся в газетний папір і ховав. Однак того волосся, треба думати, було замало, і він уголос роздумував: «От узяти б у перукаря». Врешті мати послала мене до перукаря по волосся. Але якщо ні мати, ні я не піддавалися на його натяки і вдавали, що нічого не розуміємо, батько ходив зажурений і понурий. Тоді здавалося, його обличчя скидається на кроляче. Одного разу я навмисне сказав таке:

– У перукарні я чув, що санітарна інспекція префектури забороняє продавати волосся. Кажуть, за порушення правила перукарню закривають.

Ефект був страшний. Батько затрусив головою (так вік завжди тамував свій гнів), замовк і вже не повторював своїх натяків.

Ну, думаю, тепер він вже вгомониться. Але де там. Батько вступлювався в мене й починав манірно зітхати:

– О-ох... о-ох...

Вночі або вдень, коли я сплю, він прийде, стане наді мною і дивиться якимсь лукавим поглядом.

Нарешті одного вечора батько не витерпів, почухав потилицю і сказав:

– Слухай, чи не забагато на твоїй голові волосся?

Я мимоволі обома руками схопився за голову. Мене охопив панічний страх. Батько рано лягав і рано вставав. О четвертій він уже був на ногах. І якщо йому заманеться, то обстриже мене наголо уві сні – тими операційними ножицями, які так беріг. Хоча зробити це не так просто, бо моє волосся густе і грубе. Та тільки я вимикав світло і намагався заснути, як перед моїми очима з'являлася постать батька в подібі різника, що тримає в руці ножаку. Може, і в мене вже вселився дух тої бездарної, боягузливої і все-таки на диво нахабної тварюки?

Нарешті прийшов день, що вмить розвіяв усі батькові надії. Кілька днів безперестану ішов дощ, і весь батат погнив. До того ж, мода на ангорську вовну минула. Сподівання на вісім тисяч щомісяця з продажу пуху і кролят та на перший приз виставки-конкурсу щезли, як примарний сон. А кролики бешкетували по всій хаті, залишаючи по собі білий пух, мов попіл утрачених ілюзій. Тепер життя стало ще жахливіше, ніж досі, бо кролята плодилися і плодилися, а батько до них навіть не підходив. Вони вибрикували по кімнаті, розкидали до-

слідне приладдя, яке стояло без діла, трошили скельця. Нарешті добралися і до паперових пакунків з волоссям.

Мати продала кімоно: їй, мабуть, ввижалося, що ті напасні тварини його жують.

Тепер разом з кролячим писком чувся істеричний голос старої жінки:

– Ой лишенько! Знов напудили. Одного дня мати привела «гостя». То був знайомий, що рік тому вперше з'явився в нашому домі. Ми з батьком побачили його у воротах, він вів велосипед з бамбуковим кошиком. Це нас занепокоїло. Ми дивилися на нього очима солдатів в облозі, що бачать підхід якогось війська, але не знають, чи то ворог, чи союзник. Мати підбігла до меле й шепнула на вухо: «Він їде на ковбасну фабрику, але батькові ні слова». То був скупник м'яса. Я відразу заспокоївся. Так чи так треба було щось робити. Якби їх смачно приготувати, то я й сам би поласував кролячиною.

Скупника привели на галерею, де зібрано докупи все батькове поголів'я, і він похвально озвався:

– О! Які кролики!

Батько й на гадці не мав, що з нього насміхаються, і від радості аж почервонів. А скупник спохопився. Він змінив тон і заговорив так голосно, що двері двигтіли:

– Дитяча розвага, – та й рукою із засуканим рукавом схотів першого-ліпшого кролика за шкірку. Той висів у повітрі, підібравши всі чотири лапки. Скупник сказав:

– Спочатку всі хочуть коня чи корову, але це дорого, і обходяться свинею. А хто не має грошей на свиню, береться вирощувати кроликів. Але свійські кролики є всякі: ангори, шиншила, сріблясті, всіх не перелічиш.

Здавалося, він говорить якоюсь чужою мовою. Ми не могли збагнути, що він каже, тільки у вухах бринів той насмішкуватий грубий голос.

– Корова стала морського свинкою. Ха-ха-ха, – реготав він. – Коли то кролики, їх можна їсти, а морських свинок ні. Гм, м'ясо тих ангорів, певно, смачне.

Аж тут кролик, якого так довго тримано в повітрі, що з-під шерсті вже світилася синява шкіра, раптом тріпнув лапами і вкусив скупника в руку. Той скрикнув: «Наволоч!» – і шваркнув кролика головою об стовп галереї. Гупнуло так, що затріщали кості. Кролик не

тріпнувся. Він дивився на нас широковідкритими, невидючими очима. Скупник жбурнув його до бамбукового кошика, потім без слова похапав інших кроликів за вуха, повпихав їх туди. Накрив кошика і перев'язав шпагатом. З щілин вилазив білий пух і ворухився, як жива істота.

Скупник вийняв з гамана кілька папірців, глянув на батька, але відразу відвернувся, мов зляканий, і подав гроші матері.

Ми всі троє мовчки стояли й дивилися, як той чоловік веде свого велосипеда через город, де буйно розрослися агави і лози, що їхнє листя з давніх-давен давало поживу кролям.

(1952 р.)

(Переклад М. Федоришина)

СІГА НАОЯ

(1883-1971)

Сіґа Наоя народився 20 лютого 1883 року у місті Ісіномакі префектури Міяґі в родині успішного бізнесмена і банкіру. Дитинство, з трьох до семи років, майбутній письменник провів із бабусею та дідом, самураєм високого рангу, та перейняв їх норми поведінки та світогляд.

З 1899 року Сіґа навчався у престижній Школі Перів – Гакусюїн, найбільш привілейованому навчальному закладі тогочасної Японії. Навчався Сіґа посередньо, навіть двічі ставав другорічником, проте восени 1896 р. хлопчик разом із друзями школи Гакусюїн бере участь у створенні літературного гуртка. У 1900 р. Сіґа Наоя знайомиться із відомим у Японії християнським проповідником і культурним діячем Утімура Кандзо (1861-1930) та згодом приймає християнство. У віці тринадцяти років Сіґа втратив матір, батько одружився вдруге. Стосунки хлопця з мачухою склались на диво добрими, вона ставилась до нього, як до рідного сина й намагалася залагодити конфлікти між ним і батьком, які здебільшого виникали через несприйняття батьком захоплення сина літературою, оскільки вважав літературну діяльність марною тратою часу.

Коли Сіґа виповнилося 23 роки, він вступив до Токійського Імператорського університету на факультет англійської філології, через 3 роки перевівся на факультет японської філології, але майже не відвідував лекцій. Увесь свій час він присвятив літературній творчості. Разом з з Мусянокодзі Санаецу (1885-1976), поетом Кіносіта Ріґен (1886-1925), Арісіма Такео (1878-1923) та іншими юними літераторами він створює журнал некомерційний рукописний журнал під назвою «Перспектива» (1908-1910), у першому номері якого і розпочав літературну кар'єру публікацією оповідання «Одного ранку». У 1910 р. журнали «Перспектива», «Пшениця», засновником якого був молодший брат Арісіма Такео, Сатомі Тон, і «Персиковий сад» об'єднуються у суспільство гуманістично-ідеалістичного (*дзіндосю-*

ті-рісосюгі) спрямування «Сіракаба», назву якому було вибрано під впливом російської літератури та особливо через захоплення гуманістичними ідеями Льва Толстого, та започатковують одноіменний журнал. Найяскравішими представниками цієї групи були молоді заможні аристократи, випускники Гакусюін: Арісіма Такео, Мусянокодзі Санаецу, Сіга Наоя, Сатомі Тон (1888-1983), Арісіма Ікума (1882-1974), Нагайо Йосіро (1888-1961). Літератори групи «Сіракаба» виступали проти методів натуралізму та песимістичної літератури, розквіт яких у Японії припадає на перші десятиліття ХХ століття. Переконання літераторів спілки «Сіракаба» базувалися на ідеях лібералізму, гуманізму та ідеалізму, вони відкидали загальноприйняті норми поведінки, критикували станові привілеї, були проти традиційного погляду на людину як на безособову, нееоістичну та підпорядковану суспільству, натомість вважали за необхідне розвиток індивідуальності в людині. У першому номері «Сіракаба» виходить оповідання Сіга «До Абасірі» (1910), у якому він яскраво й лаконічно змальовує життя і глибинні почуття молодої жінки лише описом короткого дорожнього епізоду. Група «Сіракаба» надала Сіга найкращі можливості як для дружби, так і для друку творів, і саме він приніс журналу популярність та визнання своїми успішними оповіданнями.

Не закінчивши університет, у 1910 році Сіга покинув навчання. Саме тоді розпочався найбільш продуктивний етап літературної діяльності письменника, напружені пошуки самого себе і вибору свого шляху в житті. Між 1909 і 1913 роками Сіга плідно працює й публікує найбільш відомі оповідання, зокрема «Злочин Хана» (1910), «Лезо» (1910), «Щоденник Клавдія» (1912), «Справедливість» (1912), «Те, що я згадав» (1912), «Сейбе та його довгасті гарбузи» (1913), «Подія» (1913). Автор у своїх творах чітко підводить читача до відвічних моральних питань, відповідь на які можливо знайти, зазирнувши у підсвідомість.

У 1913 році Нацуме Сосекі, який на той час був редактором газети «Асахі», запропонував Сіга написати роман для газети. Сіга дуже поважав Нацуме Сосекі й погодився на його пропозицію, але у нього ніяк не виходив повноцінний роман, і в 1914 році він відмовився. Протягом наступних трьох років він взагалі не міг нічого написати. Того ж року Сіга переїхав до Кіото і без дозволу батька заручився із двоюрідною сестрою Мусянокодзі Санаецу – Каденокодзі Садако,

вдовицею з дитиною. Це спричинило повний розрив із сімейством та стало причиною відмови письменника від спадщини, проте незабаром відбулось примирення батька й сина, одразу після якого у повісті жанру «повісті про внутрішній світ» *сінкьо-сьосецу* під назвою «Примирення» (1917) Сіґа описав свої почуття на кожному кроці «замирення».

З 1917 року творча позиція письменника поступово схиляється до пошуків традиційної внутрішньої гармонії, притаманній східному світу, та він знов починає плідно працювати. Журнал «Сіракаба» публікує його твір «У Кіносакі». Весь цей час письменник продовжував працювати над своїм єдиним романом «Шлях у мороці ночі». Цей твір у жанрі еґо-белетристики був високо оцінений японською критикою і сьогодні вважається одним з найкращих творів модерної японської літератури. Роман виходив у світ з 1921 по 1937 р. в журналі «Кайдзо». «Шлях у мороці ночі» вважається одним з найбільш глибоких за змістом творів автора, у ньому чітко і виразно відобразилися настрої доби, зображено складний внутрішній світ тогочасної людини. Цей твір відомий не стільки своїм зворушливим сюжетом, скільки специфічним стилем оповіді: у коротких реченнях письменник зумів виразити повноту людських почуттів і глибину переживань.

Після землетрусу 1923 року журнал «Сіракаба» перестав існувати, творча активність Сіґа помітно зменшилась і він переїхав до Кіото. У 1929 році Сіґа збудував у Нара будинок і жив у ньому до 1938 року. Літературно-мистецька атмосфера Кіото завжди привертала літераторів, і невдовзі навколо Сіґа з'явилась літературне товариство. В цей період автор повільно пише прості оповідання та есеї, найвідоміші з яких: «Снігова прогулянка» (1929), нотатки «Сакура у Нара» (1931), есе «Молоде листя у Нара» (1931), оповідання «Неділя» (1934), «Ранок, день, ніч» (1934).

На початку 30-х років у творчості більшості японських письменників переважали ідеї марксизму та соціал-демократизму, які дратували Сіґа Наоя настільки, що він знов майже перестав писати. Починаючи з середини 30-х років творчість письменника набула іншого напрямку – він займався переважно культурною і критичною діяльністю: писав відгуки і нотатки до творів видатних митців слова і лише інколи – есеї та оповідання. Літературна критика у 1935 році визнала бездоганний, щирий стиль Сіґа Наоя природженим талантом у

жанрі *ватакусі-сьосецу*, а шанувальники назвали його *сьосецу-но камісама* («Богом сьосецу»).

У воєнний час Сіґа занурився у «Війну і мир» Л.Толстого, творчість якого він дуже шанував та опублікував єдине есе «Падіння Сінгапуру» (1942), де дав коментарі з приводу «духовної та технічної переваги Японської армії» під час падіння Сінгапуру. Після війни Сіґа продовжував займатись критичною діяльністю: написав післямови до своїх творів чи коментарі та критичні статті до творів інших авторів. Письменник опублікував «Відгук до повної збірки творів Сайкаку» (1950), «Відгук до повної збірки творів Мусянокодзі Санаецу» (1950), «Відгук до повної збірки творів Г.Мопасана» (1950), есе «Я та східне мистецтво» (1951), есе «На виставці Матіса» (1951), «Відгук до видання бібліотеки Іванамі для молоді» (1955). У 1949 році письменник отримав від японського уряду Орден Культури.

Рух проти Сіґа, що набрав сили у п'ятдесяті роки, письменник описав у оповіданні «Біла Лінія» (1956). І попри те, що Сіґа став менш активним як письменник, його особа привертала велику увагу літераторів, критиків і художників. Багато людей відвідували його будинок у Атамі, а, згодом, і його токійську резиденцію.

Сіґа у віці 72 роки збудував у районі Токіо Сібуя простий і практичний та водночас дуже вишуканий будинок, до якого переїхав з Атамі у 1955 році. Залишившись з дружиною в новому будинку, він смакував свою старість та час від часу писав короткі нариси. Там, 21 жовтня 1971 року у віці вісімдесяти восьми років він помер від тяжкої пневмонії.

Найбільш успішним та продуктивним етапом Сіґа був початок його літературної діяльності, а останні 35 років він мало писав, інколи різноманітні літературні видання запрошували його для інтерв'ю, у яких письменник більшим чином згадував діяльність у «Сіракаба» та колишнє захоплення християнством. Величезний талант і відносна матеріальна свобода дали можливість Сіґа втілити усі його творчі бажання. Увесь час, за винятком періоду молодості, завдяки матеріальній підтримці батька він міг слідувати своїм творчим бажанням і не залежати від гонорарів. Одна з найважливіших цінностей, яку Сіґа Наоя незмінно відстоював у житті і творчості, – вірність собі та вільному вираженню своїх настроїв. Письменник прагнув змальовувати гідним те, що відчував і вважав гідним, і по-

ганим те, що відчував і вважав поганим. Як і властиво для людини настрою, Сіґа цікавився лише тими питаннями, які приваблювали його.

Творчість письменника займає одну з провідних позицій в рейтингу сучасної японської белетристики. Лаконізм його стилю дійсно впливав на багатьох письменників. Сіґа високо цінували Акутаґава Рюноске, Танідзакі Дзюн'ітіро, Кобаясі Такідзі (1903-1933), Аґава Хіроюкі (1920-), Нацуме Сосекі, Міямото Юріко (1899-1951), Кавабата Ясунарі та багато інших. Акутаґава Рюноске захоплювався здатністю Сіґа писати, яку він назвав «ханасі-но най ханасі», тобто «оповідання без розповідання». І сьогодні Сіґа поклоняються за його стиль, який замість драматичних інцидентів та героїчних вчинків фокусується навколо думок і вражень особистості. Приділяючи особливу увагу природності індивідуального існування, літератор передає складний психологічний стан героя у підтексті натяком чи алюзією. Основною темою творчості Сіґа Наоя був складний внутрішній світ людини – представника нової модерної Японії, її пошуки, протиріччя між індивідуалістською мораллю і дійсністю, яка змінювалася надто швидко, прагнення до морального самовдосконалення і самоствердження, душевна криза, і пошуки шляхів подолання цієї кризи. Попри те, що більшість його творів побудовані на інтроспекції подій власного життя та власних хвилювань і майже повністю відірвані від подій «великого» світу, він зміг у своїх творах охопити найбільш типові риси світогляду японців. Оповіданням Сіґа притаманна струнка структура, точність деталей і поетична мова, яка згодом викликає спогади.

Т. Вестель

СЕЙБЕ ТА ЙОГО ДОВГАСТІ ГАРБУЗИ

Це історія про хлопця на ім'я Сейбе, якій обожнював свої довгасті гарбузи. На превеликій жаль, після пригод, які сталися з Сейбе, його пристрасть до довгастих гарбузів зникла, але хлопець незабаром знайшов собі нову втіху. Його захопленням стало малювання, у яке він відтоді поринув із тією ж наснагою, із якою він раніше колекціонував свої довгасті гарбузи...

Батьки знали, що всі свої гроші Сейбе витрачає на довгасті гарбузи, – йому вже вдалося зібрати, здається, десяток висушених довгастих гарбузів ціною від трьох-чотирьох до п'ятнадцяти сен⁷⁸. Він сам старанно вирізував отвір-горлянку і витягував насіння. Корок теж сам робив. Спочатку за допомогою чайної заварки він вбивав неприємний запах гарбуза, а вже після цього старанно полірував його припасеними залишками батьківського sake. Завзятість Сейбе була дивовижною. Одного дня, як завжди міркуючи про гарбузи, він йшов вулицею Хама, що тягнеться понад берегом, та раптом йому на очі потрапила одна незвичайна річ. Йому аж запаморочилось. Це була лиса голова пана Джіі, який виринув з однієї із тих крамниць, що вишикувались в ряд понад берегом так, ніби вирішили стримати море. Сейбе здалося, що він бачить довгастий гарбуз. «Прегарний гарбуз», – подумав хлопець та навіть знепритомнів. Згодом, прийшовши до тями, він сильно здивувався: адже то була голова пана Джіі, який саме завернув у провулок, похитуючи своєю мальовничою лисиною. Сейбе засміявся так дзвінко, що не міг зупинитись. Безупинно сміючись, він пройшов з півкварталу, але все ще не міг втриматись від сміху.

Він був дійсно захоплений «колекціонер». Ідучи вулицями міста, він завжди зупинявся скрізь, де продавали довгасті гарбузи та пильно вдивлявся: і в антикварній лавці, і в овочевому, і навіть там, де торгують хатнім начинням чи дешевими ласощами.

Сейбе було лише дванадцять років, він навчався у молодшій школі. Однак, коли він повертався зі школи, то не біг бавитися у

---

⁷⁸ Сен – грошова одиниця, що дорівнює 1/100 ієни.

двір з іншими дітьми, а весь час один ходив містом у непринних пошуках довгастих гарбузів. Потім, увечері, схрестивши ноги в куточку їдальні, він подовгу працював над своїми гарбузами. Скінчивши перший етап обробки, він наливав в них sake, обертав рушником і клав до металевого коробу. Тож і лягав він спати лише після того, як усе це ретельно ховав у kotaцу⁷⁹. Доволі часто вранці, ледь прокинувшись, він зазирає до kotaцу: шкуринка гарбуза вкрилась краплинками вологи, – і він міг подовгу цим милуватися. Потім дбайливо підвісивши гарбуз на сонячне місце під дахом, він вирушав до школи.

Містечко, де жив Сейбе, вважалось портовим і торговельним центром, й через це його називали містом, хоча найдовшу частину цього міста можна було перетнути пішки лише за двадцять хвилин. Тому Сейбе, який майже щодня кружляв у пошуках довгастих гарбузів, завжди міг переглянути усю ту безліч крамничок, де їх продавали.

Хлопця майже не цікавили висушені й оброблені довгасті гарбузи, його цікавили лише незаймані. До того ж, більшу частину його колекції складали звичайні довгасті гарбузи, які мали форму овалу.

- Він ще зовсім дитина, то ж йому і подобаються ці звичайнісінькі. Але ж це – довгасті гарбузи, хіба ж може воно, мале, щось у цьому тямити, – сказав гість його батька-тесляра побачивши Сейбе, який самовіддано шліфував свій довгастий гарбуз.

- Авжеж, дитина. Але ж хіба то діло – бавитися весь час довгастими гарбузами. Занадто чудернацький ... – батько відчув огиду та озирнувся у той кут, де сидів Сейбе.

- Годі вже гаяти стільки часу. Сказати правду, вони ж у нього всі такі негарні. Хіба можна такі збирати? От якби він дійсно визнані купував, – сказав гість.

- А вони саме такі найгарніші! – відповів Сейбе.

Батькова розмова з гостем про довгасті гарбузи продовжилась.

- Кажуть, з усіх товарів, що були на ярмарку цією весною, найкращим був довгастий гарбуз Бакіна, – сказав батько хлопця.

- Той величезний гарбуз.

- Величезний та довжелезний.

---

⁷⁹ Kotaцу – кімнатна жаровня-стіл, яка вмонтована у підлогу та накрита ковдрою.

Сейбе, слухаючи ці теревені, посміхався у душі. На той час довгасті гарбузи майстра на ім'я Бакін були у великій пошані. Хоча Сейбе і не був знайом з майстром, хлопцеві довгасті гарбузи Бакіна видавались марними й не вартими уваги.

- Мені той довгастий гарбуз здався геть не цікавим. Дебелий та й годі, – злетіло у нього з язика.

Батько, почувши це, розсердився і вирячивши очі grimнув:

- Що? Та що ти там можеш уторопати. Затули пельку!

Сейбе замовк.

Якось Сейбе кружляв провулками і несподівано помітив, що біля занедбаної крамниці бабця, яка продавала сушену хурму та мандарини, розвісила на огорожі десь з два десятки довгастих гарбузів.

- Дозвольте подивитись? – запитав Сейбе і пильно роздивлявся кожен по черзі. Один з тих довгастих гарбузів, п'ять сун⁸⁰ завбільшки, який на перший погляд здавався зовсім звичайним, хлопцю чомусь видався дивовижно гарним.

У нього аж перехопило подих. Він спитав:

- Оцей скільки коштує?

- Хлопчик, ти ж зовсім ще малий. Ну, то добре, тобі за десять сен віддам, – відповіла бабуса.

- Будь ласка, не продавайте нікому. Я лише збігаю за грошима й одразу повернусь, – ледь стримуючись, благав хлопчик.

Розчервонівшись і захекавшись, він за мить повернувся, вхопив свій довгастий гарбуз і зник.

З того часу він не розлучався з цим довгастим гарбузом. Навіть у школі неспинно продовжував його полірувати під партою. Аж раптом це помітив вчитель. Кропітка робота хлопця дуже роздратувала вчителя.

Пан вчитель, який приїхав з інших земель, навіть і гадки не мав про те, що людей можуть цікавити довгасті гарбузи. Він був людиною, яка поважає Бусідо. Коли до міста приїздили на гастролі актори з чотириденною театральною виставою, три дні він обов'язково проводив у театральному балагані. Навіть учні, які прогулювали уроки і співали пісні на шкільному стадіоні, не дратували його так, як розлютив довгастий гарбуз Сейбе. У нього навіть голос від злості задривав:

---

⁸⁰ Сун – міра довжини, яка дорівнює 3, 03 сантиметри.

- Ось подивіться, це той, хто взагалі про майбутнє не думає!

Вчитель відібрав найдорогоцінніше – довгастий гарбуз, у який хлопчик уклав усю свою душу. Сейбе навіть не сплакнав.

Увесь блідий, хлопець повернувся додому, сів біля kotaцу та мовчки сидів.

Прийшов вчитель, і, тримаючи в руках пакунок з книжками, спитав батька, але той був на роботі.

- Я до вас. Справа у тому, що сім'я повинна нести відповідальність за все, що в ній відбувається, – сказав вчитель, повернувшись до матері.

Мати зніяковіла.

Сейбе налякала одержима настирливість вчителя, він почував себе геть нікчемним, знітився та сидів у кутку кімнати з тремтячими губами. З балки, що була за спиною вчителя, звисали хлопцеві довгасті гарбузи. Сейбе розхвилювався: хоч би він їх не помітив, невже помітить?

Вчитель виказав усі свої жорстокі докори та нарешті пішов, не звернувши увагу на ті довгасті гарбузи. Сейбе зітхнув із полегшенням. Мати заридала, з її губ зірвалось невпинне безглузде голосіння.

Батько повернувся з роботи та вислухав усе, після чого схопив хлопця і сильно вдарив.

- Я той, хто не думає про майбутнє, – сказав Сейбе.

- Тож і забирайся геть звідси!

Аж раптом батько помітив підвішені під балкою довгасті гарбузи, взяв довбешку й усі по черзі розтрошив. Сейбе зблід і замовк.

А вчитель, який відібрав у Сейбе гарбуза, неначе якусь брудну річ чи сміття, віддав його шкільному сторожеві. Той забрав його до своєї малесенької покритої кіптявою кімнати та почепив під балкою.

Місяці через два, коли у кишнях старого сторожа стало зовсім пусто, він вирішив хоча б за декілька монет продати довгастий гарбуз та відніс його в сусідню лавку старизни.

У цій лавці приймали геть усе. Крамар пильно оглянув довгастий гарбуз із усіх боків, поставив його перед шкільним сторожем та байдуже сказав:

- Ну гаразд, за п'ять ієн – заберу.

Старий здивувався та потішився. Він був досить кмітливим і спокійно відповів:

- Ні в якому разі. За п'ять ієн я його не віддам.

Крамар підняв ціну на десять ієн. Але сторож на це теж не погодився.

Врешті-решт, ця річ дісталась крамарю за п'ятдесят ієн. Сторож страшенно зрадів: йому поталанило отримати суму, що дорівнює його зарплатні в школі за чотири місяця. Це назавжди залишилось його таїною, ані вчитель, ані Сейбе нічого не дізнались. Взагалі не було жодної людини, яка б знала подальшу історію того довгастого гарбуза.

Однак розумник шкільний сторож навіть не міг собі уявити, що крамар продав цю річ у будинок місцевого вельможі за шістсот ієн.

...Зараз Сейбе захоплено віддається малюванню. І вже в його серці немає злоби ані на вчителя, ані на батька, який розчавив довбешкою дорогоцінні й улюблені довгасті гарбузи.

А батько вже потроху почав буркотіти й щодо його занять малюванням.

(Переклад Т. Вестель)

ДО АБАСІРІ

Я сказав товаришеві з Уцуномія, що коли повертатимусь до Нікко, неодмінно до нього завітаю, а він відповів, що це буде до речі, бо вінтакож поїде туди. То було в серпні, стояла нестерпна спека, і я вирішив поїхати до нього поїздом, що вирушав у двадцять хвилин на п'яту. Поїзд йшов до Аоморі. Коли я прибув на вокзал Уено, біля входу на перон уже зібралось багато людей. Я змішався з натовпом.

Задзвонив дзвінок, люди загомоніли, заклацали ножиці контролера. На вході, як завжди, була метушня: одні аж вгиналися під тягарем багажу, до того ж заважали перила, другі, випхані з головного потоку, марно намагались знову пробитись до входу, а інші навіть не пробували втиснутись. З-за спини кожного контролера пасажирів оглядав ще й поліцейський. Хто зумів протовпитися, мерщій біг на перон і, не зважаючи на чергових та їхні вигуки: «перші вагони вільні, перші вагони вільні», намагався сісти в найближчий вагон. Я надав ходи, щоб сісти у найперший вагон.

Передні вагони, як і треба було сподіватися, були вільні. Я ввійшов в останнє купе першого вагона. Хто не сів у хвості поїзда, то переходив сюди. Але вагон заповнився не більше, як на дві третини. Скоро вже й час рушити. Всюди грюкали двері. До мого купе підійшов станційний службовець у кашкеті з червоним околицем і хотів був зачинити двері, але раптом підняв руку й сказав:

– Прошу сюди, сюди, – і відчинив двері. До вагону зайшла бліда рідковолоса жінка років двадцяти шести-семи з двійком дітей – одне сиділо на плечах, а друге вона тягнула за руку. В цю мить поїзд рушив.

Жінка сіла біля протилежного від мене вікна, в яке ще заглядало вечорове сонце. Іншого вільного місця не було.

– Мамо, посунься, – озвався семирічний хлопчик, насупивши брови.

– Але ж тут душно, – спокійно відповіла мати і зсадила з-за спини немовля:

– Ну то й що?

– На сонці в тебе знову болітиме голова.

– Ні, не болітиме, – хлопчик злякано і невдоволено глянув на матір.

– Такі-сан, – спокійно мовила мати. – Ми їдемо далеко. А коли в дорозі в тебе розболиться голова, то що я зроблю. Хоч сядь та плач. Але ти слухняний хлопчик, правда? Послухай, що мама каже. А коли звільниться місце коло вікна, де нема сонця, то відразу там і сядеш. Добре?

– Ні, голова не розболиться, – наполягав хлопець.

– Не треба, тобі буде тяжко.

І тут я сказав:

– Сідай тут, – та й відсунувся трохи від вікна. – Тут нема сонця.

Хлопець глянув на мене запаленими, очима. Він мав якийсь дивний вигляд – колір лица нездоровий, маківка приплюснута. Я аж пересмикнувся. Його вуха й ніс були заткнуті ватою.

– Дуже вам дякую, – на сумне обличчя жінки зійшла усмішка. – Такі-сан, подякуй і сядь там, – вона поклала руку йому на плече, і мовби підштовхнула.

– Ну сідай же, – я взяв хлопця за руку і посадив коло себе. Він час від часу поглядав на мене якимось дивно, але скоро вже не відривався від вікна.

– Та дивись, щоб не запарошило очі.

Хлопець не озвався. Незабаром ми прибули до Ураві. Тут два пасажирки, що сиділи напроти мене, зійшли, і жінка разом з речами перебралася на їхнє місце. Я сказав «з речами», але у неї були тільки торбинка і клуночок з хустини – фуросікі.

– Ну, Такі-сан, переходь сюди. Дуже вам дякую, – сказала жінка і вклонилася мені. Через цей порух дитина прокинулася і заплакала, мати почала колисати її на колінах, але мале заревло ще дужче. Тоді жінка, не перестаючи колисати маля, одною рукою вийняла з торбинки цукерку і дала дитині. Але це не допомогло. А хлопець сказав:

– Мамо, дай і мені, – і скорчив невдоволену гримасу.

– Візьми сам, – сказала мати. Вона розстебнула блузку і дала немовляті груди, а потім витягла з-за пояса бруднувату полотняну хусточку, притримала її підборіддям і накрила собі перса.

Хлопець встромив руку до торбинки і довго там шарудів, а потім замотав головою:

– Такої вже нема.

– Якої?

– Круглої.
– Круглої нема. Я не взяла.
– Не хочу. Некруглої не хочу, – захлипав він.
– На самому дні є льодяники, бери їх. Будь гарним хлопчиком, льодяники також смачні.

Хлопець знехотя погодився. Мати знову одною рукою взяла з торбинки кілька льодяників і дала синові.

– Ще, – попросив він.

Мати дала йому ще зо два.

А дитя наситилось і почало забавлятися гребінцем, що випав з маминого волосся, і врешті захотіло взяти його до рота.

– Не можна, – вона схопила рученята, дитя розтулило рота і повернулося личком до матері. В нижніх яснах виднілися два біленькі зубчики.

Коли немовля побачило льодяник, що впав матері на коліна, то перестало пхикати і якусь мить мовчки дивилося туди, потім схопило льодяника рукою, з якої вже забрано гребінця. Дитя силкувалося запхати цукерку в рот разом з кулачком. І з рота аж текла слина.

Жінка почала лаштувати дитину до сну і помацала пелюшки. Здається, було мокро.

– Зараз поміняємо, – мовила жінка і звернулася до хлопчика: – Такі-сан, устань на хвилику, ти мені заважаєш.

Хлопець знехотя підвівся.

– Сядь тут, – я знову звільнив місце, де він сидів перед тим.

– Дуже дякую. Він такий вередливий і з ним так важко, – сумно всміхнулася вона.

– Мабуть, тому, що у нього болять вуха і ніс.

– Пробачте, – жінка обернулася і вийняла з клуночка паперовий згорток, в якому були сухі і мокрі пелюшки. – А таки так.

– І давно вони болять?

– Від самого народження. Лікар каже, це тому, що його батько дуже пиячив; з цим ще півбіди, але на голову він скаржитья, мабуть, також через батька.

Немовля, яке жінка поклала на лавку, заплакало, кліпаючи повіками. Мати вмить змінила пелюшки, заховала мокрі і знову взяла дитину на руки.

– Дякую вам... Такі-сан, ходи-но сюди.

– Він мені не заважає, хай сидить тут, – сказав я, але хлопець без слова встав, сів навпроти і знову припав до вікна.

– Пробачте, – якось жалісно сказала вона.

Невдовзі я запитав:

– Ви куди їдете?

– На Хоккайдо. В містечко, що називається Абасірі. Кажуть, то дуже далеко і справжня глушина.

– В якій провінції?

– Здається, в Кітамі.

– Це страшенно далеко. Треба їхати днів п'ять.

– А потім ще йти пішки. Кажуть, цілий тиждень треба добиратися.

Поїзд минув станцію Мамада. Десь із лісу, мов навздогін, долітав голос цикад. Сонце зайшло. Люди, що сиділи коло західного вікна, опустили жалюзі. Повіяв холодний вітер і почав тріпотіти коротеньким волоссям немовляти, що спало на руках у матері. Над ледь розтуленим ротиком дитини літало кілька мух. Жінка взяла клуночок і поклала на нього немовля, потім витягла з торбинки дві-три листівки та олівець і почала писати. Але рука з олівцем завмерла.

– Мамо, – сонно озвався хлопчина, що вже наситився красвидами.

– Що, сину?

– Ще далеко?

– Так, ще далеко, і як хочеш спати, то прихилися до мене, поспи собі.

– Не хочу спати.

– Ну, то візьми книжку.

Хлопець кивнув головою. Мати вийняла з клунка кілька книжок з малюнками. Серед них були старі ілюстровані видання. Хлопець сперся до стіни і, похнюпившись, переглядав книжку за книжкою. І тепер я завважив, що його очі і очі матері, яка вже дописувала листівку, були подібні, як дві краплі води.

Мене здивувала така разюча подібність. Такі очі часом побачиш у брата і сестри, коли вони їдуть у трамваї з батьками. А буває, що й у зовсім далеких людей, чоловіка і жінки, така подібність виявляється в рисах обличчя і в поставі, аж здається, що вони підібрані одне до одного.

За дивною асоціацією я вмить уявив собі і обличчя, і постать чоловіка тої жінки. В школі, в одному класі зі мною вчився синок родовитих батьків на ім'я Магані, хоч він був старший від нас на п'ять-шість років. Я згадав його. Він був п'яниця. А нап'ється, то його наче прорве – говорить безперестанку. У нього був орлиний ніс, з обличчя блідий, зросту високого, а вчитися зовсім не хотів. Два-

три рази він провалився на іспитах, а потім сам покинув школу. Вже по російсько-японській війні я прочитав десь у газеті, що він президент відомої фірми. Не знаю, що він робить тепер.

Він у цю мить згадався мені, і я подумав, чи не схожий на нього батько того хлопця. Та він тільки багато говорив, а вдачу мав не таку вже й круту. Був веселун і навіть жартівник. А втім, така вдача інколи оманлива. Яка б весела не була людина, а коли їй часто дошкуляють невдачі, то й вдача зміниться. На круту й похмуру. А щоб якось розрадити своє горе, почне зганяти злість на слабосилій дружині в занедбаному домі.

Чи, бува, батько того хлопця не такий?

Хоча жінка була вже в літах, свою крєпдешинову сукню вона підперезала сіро-голубим поясом-обі. З її кімоно та обі я міг уявити собі, яка гарна вона була до шлюбу. Більше того, я міг уявити собі навіть ті злигодні, яких вона зазнала потім.

Поїзд минув Оояму, потім Коганеї, а відтак Ісібасі і їхав далі. По-троху за вікном темнішало.

Коли жінка дописала дві листівки, хлопчик запхикав.

– Мамо, я хочу...

У цьому вагоні не було туалету..

– Не можеш трошки потерпіти? – розгублено запитала мати. Хлопчик кивнув і насупив брови.

Жінка пригорнула його і оглянулася довкола, але якось безцільно.

– Ще трошки почекаєш? – заспокоювала вона, а хлопчина затрясся і сказав, що, мабуть, не витримає.

Незабаром поїзд прибув до Судзуме-номія і, коли провідника запитали, чи довго він тут стоїть, він відповів, що треба почекати до наступної станції, бо тут зупинка дуже коротка. Наступна станція була Уцуномія, і там поїзд стояв вісім хвилин.

Мати, певно, добре намучилася, поки доїхала до тої станції. Тим часом немовля пробудилося зі сну. Мати годувала його грудьми і примовляла:

– Вже скоро.

Враження було таке, що цю жінку чоловік своїми знущаннями зведе у могилу, а якщо вона переживе його, то ця дитина не дасть їй просвітку.

Та от поїзд засвистів, наближаючись до станції. Він ще не зупинився, як хлопець скорчився, вхопився за живота і заволав:

– Швидше, швидше!

– Вже йдемо, – мати переклала немовля з колін на лавку, нахилилася над ним і мовила: – Почекай трошки, – а до мене: – Будь ласка, пригляньте за ним.

– Добре, – радо погодився я.

Поїзд зупинився. Я відразу відчинив двері. Хлопець вийшов з вагона.

– Кімі-цянь, будь чемненький, – мовила мати, перш ніж вийти з вагона, а немовля простягнуло ручки і заверещало, мов попечене.

– От біда, – сказала вона і затрималася на хвилинку. Вийняла з клунка вузький дитячий пояс, просунула його під обидві пахи немовляти і взяла його на спину, а відтак витягла з рукава полотняну хусточку, поклала її собі на потилицю, зв'язала кінці й зійшла на платформу. Я також зійшов і сказав:

– Ну, тут я виходжу.

Вона здивовано сказала:

– Невже? – а потім: – Дякую вам за все, – і вклонилася.

Коли ми йшли залюдненим пероном, вона сказала:

– Перепрошую, чи не опустите ці листівки, – і хотіла вийняти їх з-за пазухи, але заважав ремінь, що оперезав груди навхрест. Вона зупинилася.

– Ма-а-мо, що там? – нетерпляче озвався хлопець.

– Хвилинку, зачекай... – жінка вперлася підборіддям в груди і щосили намагалася послабити ремінь на грудях. Від натуги їй аж вуха почервоніли. А я побачив, що хусточка зсунулася з потилиці на плече, і торкнувся її плеча, щоб поправити. Жінка здивовано глянула на мене.

– Хусточка зсунулася, – пояснив я і почервонів.

– Дякую, – поки я поправляв, жінка не поворухнулася.

Коли я нарешті взяв руку з плеча, вона повторила:

– Дякую.

Ми розійшлися, навіть не познайомившись.

Я підійшов до виходу зі станції з листівками в руках. Там була поштова скринька. Але мені кортіло прочитати листівки. Я подумав, що нічого не станеться, коли прочитаю.

На мить я завагався, а коли опускав їх до скриньки, то перевернув адресою догори і викидав по одній. Коли вони були вже там, мені закортіло вийняти їх назад і таки прочитати. За ту мить, що опускав їх,

я побачив тільки, що обидві адресовані до Токіо, одна – на жіноче, друга – на чоловіче ім'я.

(1910 р.)

(Переклад М. Федоришина)

ІБУСЕ МАСУДЗІ

(1898-1993)

КРАПЛІ

Один поет написав такого вірша:

*У струмені ріки – голос води,
В плескоті хвиль – голос води,
В шумі дощу – голос води,
В усякій течії – голос води.*

Далі не пам'ятаю, але то був вірш про замилювання звуками води. Я також не байдужий до голосу води, але мені ніколи не кортіло податися в гори, щоб послухати шум гірської ріки. Не ходив я і до джерела спеціально для того, щоб слухати його дзюрчання. В одному вірші я натрапив на такі слова:

*Хочеш чути, як падає крапля,
То постав тут храм.*

Може, йдеться про те, що хтось збудував храм біля джерела, бо хотів слухати, як капає вода? Може, це не вигадка поета, а правда. Вода з джерела в скелі падає краплинами у ковбаню. Біля скелі стоїть пагода. Бризки відлунюють від стін і склепіння пагоди, і виходить такий чистий відзвук води. Як гарно!

Переважно краплі звучать так: «кап-кап-кап-кап-н...» А коли вони падають часто – «цяп-цяп-цяп». Там, де крапля падає у воду, вода підстрибує. В ту ж мить туди падає друга крапля. І тоді звук набуває іншого відголосу. Тому іноді капання з «цяп-цяп-цяп» переходить у «цяп-цяп-дзюр-дзюр-р...» А коли краплі падають звисока: «кап-н, кап-н, кап-н...» – наступна падає тоді, коли вода знову майже гладка

і звук не змінюється. Як краще – з перемінами чи без них, то вже як на чию вподобу.

Цікаво, яке капання – скільки краплин на хвилину, буде ідеальне для слуху? Один мій приятель, що евакуювався у Кофу⁸¹, вважав, що ідеал – сорок краплин на хвилину. А мій ідеал був приблизно п'ятнадцять краплин. Та й тепер так вважаю. Ми з ним про це не обмовилися ні словом, але тричі мовчки засвідчили свою незгоду.

Він більше як рік мешкав на одній з околиць того міста, поки воно не згоріло від бомб. Я тоді також евакуювався до Кофу і оселився у передмісті. А коли бував у місті, то заходив повечеряти до готелю «Сливова гілка». Потім сидів у барі, де полюбляв випити вина, і мій приятель також навідувався туди на вино. То був скромний готель, і туалет містився поряд з баром, двері були коло самого столу. Кран там зіпсувався, і поки закрутиш воду наглухо, пальці болять. А як закрутиш легко, вода капає у мийницю: «кап-н, кап-н, кап-н...» Це було чути дуже добре. Може, тому, що відлунювало від стін й від скляних дверей. До «кап-н, кап-н» домішувалося щось подібне до «бюн». Навіть, коли сидиш за столиком, той відзвук добре чути.

Я не був байдужий до цього звуку. Коли вслухаєшся уважно, то бачиш, що це достоту чистий голос води, що падає з джерела в скелі. Здається, моєму приятелеві також подобався цей звук. Але він ані словом не обмовився про це. Соромився. Як сказано в одній з його новел, коли хтось виставляє напоказ свої нахили, скажімо, любов до чайної церемонії, то це знак нетривких і безглузких уподобань.

Він був легкодухий. Найбільше остерігався критики інших, та коли вже його хтось зачепить за живе, то боронився запекло, до безтями. А про свого кривдника починав плести щось несусвітнє.

Я також не згадував про капання з крана. З усього було видно, що йому подобається цей звук, але він ні слова про це, то й я нічого не казав, щоб не видати свого здогаду. Проте я завважив, що коли він ходив до туалету, то завжди однаково туго закручував кран і повертався на своє місце з переможним виглядом на лиці. А ще я примітив, що він напускав до раковини води, аби краплі падали лункіше. Звук «цяп-цяп-цяп...» не різнився від голосу джерела в скелі. Для мене це капання було надто часте, воно трохи дратувало мене, в кожному разі звертало на себе увагу. Але я не хотів, щоб він здогадав-

---

⁸¹ Йдеться про японського письменника Дадзай Осаму (1903-1948). (Прим. перекладача).

ся. Невдовзі я йшов до туалету і поправляв ритм краплин. «Цяп-цяп...» я скручував на повільніше «ка-ап-н, ка-ап-н...» Тоді сила звуку майже подвоювалася і з'являвся відзвук «бюн»... Щоб досягти цього, кран доводилося крутити поволі, як ручку радіоприймача.

Через кілька днів я знову зустрів його в барі. Цього разу я перший пішов до туалету і зробив так, щоб звучало: «ка-ап-н, ка-ап-н...» Тепер, здається, і він завважив, що я не байдужий до голосу води. Він збагнув нашу незгоду. У кожному разі так мені видалося. Коли хтось із постояльців сходив з другого поверху до туалету і залишав недбало закручений кран, то здавалося, що зараз мій приятель скипить. Мене це вразило. Але він не йшов туди задля того, щоб змінити ритм краплин. А коли йшов з потреби, то на свою вподобу робив той нестерпний звук: «цяп-цяп-цяп...» «Ото впертюга», – подумав я і тут же пішов поправити звук на «ка-ап-н...» Бо такий був мій стандарт капання.

Потім це повторилося ще раз. Ми так і не дійшли згоди. Наприкінці липня в Кофу була пожежа, той готель згорів. Дім, де мешкав мій приятель, також згорів.

На другий день після бомбардування я вийшов до міста і випадково зустрів його. Ми постояли, побалакали, потім він пішов до префектурного відділу допомоги, а я чекав на нього на майже вигорілій вулиці. Він був недовго, сказав, що там – ні душі. Ми пішли на згрище готелю.

По війні він повернувся до Токіо. Здавалось, він поїхав туди мовби для того, щоб знайти свій трагічний кінець. Там разом з коханкою він кинувся до озера.

Я пішов поглянути на місце його смерті. Там, на землі, я побачив два глибокі сліди від його гета⁸² – мабуть, в останню мить він опирався смерті. Ті сліди не стерлися й через місяць, хоч щодня падав дощ.

По його смерті я почав захоплюватися рибальством. Ловив навіть кижуча, хоч це й заборонялося. Рибалив здебільшого в гірських річках провінції Кофу. Готель, куди ми навідувалися в Кофу, відбудували за подібним планом, і бар був точна копія попереднього. Окремо була прибудова для туалету, і кран там також був зіпсований. Його можна було прилаштувати так, що краплі видавали пружний

---

⁸² *Гета* – дерев'яне взуття на високих підборах.

відгук «бюн, бюн...». А не легкий звук «ка-ап-н, ка-ап-н...». А що це була прибудова, то постояльці туди не ходили. Той звук «бюн, бюн...» можна було залишити на весь вечір, і ніхто не крутив кран.

Примітка:

Цитований вірш – про краплі, що падають зі стріхи, а не з джерела в скелі. Та оскільки настрій однаковий, я процитував його.

(1949 р.)

(Переклад М. Федоришина)

НАЦУМЕ
СОСЕКІ
(1867-1916)

СЕРЦЕ
(РОМАН)

НАЦУМЕ СОСЕКІ

СЕРЦЕ

Книга перша

СЕНСЕЙ І Я

I

Його я завжди називав Сенсеєм. Тому й тепер не назву справжнього імені, а лиш писатиму «Сенсей». Це тому, що так для мене природніше, а не тому, що соромлюся людей. Щоразу, коли згадую про нього, кортить сказати – Сенсей. Та й коли перо в моїх руках, набігає таке саме бажання. І мені зовсім не до душі вживати холодні ініціали.

Познайомився я з Сенсеєм у Камакурі, тоді був ще студентом. Товариш, що відбував канікули на морі, написав, щоб я неодмінно приїхав до нього. Отож я вирішив роздобути трохи грошей і податися туди. На це згаяв кілька днів. А на третій день мого перебування в Камакурі приятель отримав телеграму, щоб негайно повертався до дому. Він не повірив вістці, ніби мати хвора. Вже відколи батьки приневолювали його до одруження, а він щосили відмагався. Як на теперішні звичаї, був замолодий для одруження. Та й наречена не подобалася йому. Отож на літні канікули він не поїхав додому, а навмисне гайнув до моря недалеко від Токію. Показав мені телеграму й спитав, що робити. Я сам не знав. Звісно, якщо мати справді хвора, то треба їхати. Отож він зрештою таки поїхав. А я тепер залишився сам.

До початку нового навчального року залишалось ще чимало часу, то мені було однаково – чи сидіти в Камакурі, чи вдома, тож і надумав ще трохи побути в тому готелі. Мій товариш був син багатія з префектури Цюокуку й не журився за гроші; втім, ще студент, до того ж зовсім юний, то його гаманець виявився не дуже повнішим від мого. Тож я тепер не мав потреби думати про дешевше пристанище.

Готель стояв на самому краю Камакури. Коли хотілось розважитися більярдом чи поласувати морозивом, то доводилося йти стежкою через велике рисове поле. Рикша взяв би двадцять сенів. Де-неде тут були приватні вілли. Море під боком, і де вже шукати кращого пляжу!

Я щодня купався в морі. А коли приходив до берега через квартал похилених хаток під стріхою, то увесь берег обсідали відпочивальники. Часом море аж кишіло чорними головами, як міська лазня. Я не мав тут жодного знайомого й був радий загубитися серед того гамірного велелюддя, безжурно грівся на піску чи плескався у хвилях.

І от у тім гамірнім велелюдді я вперше зустрів Сенсея. Там, на пляжі, тоді було дві чайні. Я без особливого наміру завжди ходив до одної з них. Тутешні курортники не мали таких вигод, як власники вілли. Хасехені, а що не було окремих перевдягалень, то десь мусила бути одна спільна. Отож тут не тільки пили чай та відпочивали, а полоскали купальники, змивали з тіла солону воду, давали на схов капелюхи та парасольки. Я не мав купальника, але боявся, щоб мене не обікрали, тому щоразу залишав свої речі тут.

VII

Мені це видалося дивним. Але я ходив до Сенсея не задля того, щоб його вивчати, отож не дошукувався істини. Якщо зважити тепер, то моє тодішнє ставлення до нього було тим рідкісним у житті, що варто шанувати. Й, думаю, саме тому між нами були щирі людські стосунки. Якби моя цікавість бодай трохи спрямовувалась на його серце, якби я був занадто цікавий, то, мабуть, нитка приязні, що єднала нас, урвалася б відразу. Я, молодий, тоді ще того не розумів. Може, тому це й дороге мені. А якби був схибив і вивідав його потайки, то що сталося б між нами? Страшно навіть подумати. А все одно в тих холодних очах завжди чаївсь острах, що його вивчають.

Я вже ходив до Сенсея по двічі-тричі на місяць. Одного разу, коли прийшов раніше, ніж завжди, Сенсей несподівано запитав:

- Чому ти так часто приходиш до такого, як я?
- Чому? А так собі... Може, я вам докучаю?
- Я не кажу цього.

І справді, ніщо в поведінці Сенсея не свідчило про те, ніби я йому заважаю. Я знав, що приятелів і знайомих у нього дуже мало. Знав і про те, що в той час у Токіо мешкало лише два чи три його однокурсники. Іноді до Сенсея приходили студенти, що були односельці, але я мав враження, що жоден з них не ближчий до нього, ніж я.

– Я самотня людина, – сказав Сенсей, – і радий, коли ти приходиш. Але хотів би знати, чому ти так часто приходиш.

– А навіщо вам це знати?

На такий перепит Сенсей нічого не відповів, тільки пильно поглянув на мене, потім мовив:

– Скільки маєш років?

Ця розмова була для мене дуже незгачною, і тоді я пішов додому, не замислюючись над його словами. Але не минуло й чотирьох днів, як знову подався до Сенсея. Він зустрів мене з усмішкою:

– Що, знову прийшов?

– Атож, – відповів я й також усміхнувся.

Гадаю, якби хтось інший сказав мені так, то я неодмінно образився б. Але з вуст Сенсея це звучало зовсім по-іншому. Я не тільки не образився, а навіть зрадів.

– Я самотня людина, – знову того вечора повторив Сенсей. – Я самотній, але, власне, чи й ти не самотній? Я в свої літа можу обійтися без руху, а ти, молодий, навряд. Тобі завжди потрібен рух. І в тому русі, може, на щось натрапиш...

– Я нітрохи не самотній.

– Ніколи не буваєш самотнішим, ніж замолоду. І все ж таки: чому ти так часто приходиш до мене?

Ось і тепер Сенсей звернув на те саме.

– Гадаю, навіть у зустрічах зі мною в тобі десь чаїться самотність. Але я не маю таких сил, щоб її розвіяти. Ти зустрінеш когось іншого і відразу розкриєш обійми. А до мене забудеш дорогу.

Сенсей сказав це й сумно усміхнувся.

Х

Ми поверталися мовчки. Аж згодом Сенсей знову заговорив.

– Я зробив недобре. Вийшов з дому гнівний, то уявляєш собі, як вона переймається. Все-таки то жінка – бідолашне створіння. Моя дружина, крім мене, не має більш нікого.

На мить він замовк і без знаку, що сподівається від мене якоїсь відповіді, провадив далі:

– З моїх слів виходить, ніби чоловік почувається певніше, але то смішно. От скажи, який я у твоїх очах? Сильний чи слабкий?

– Середній, – відповів я.

Здається, то була несподівана для нього відповідь. Він більше не сказав ні слова, і далі ми знову йшли мовчки.

Його дорога пролягала біля мого пансіону. Коли ми дійшли до рогу вулиці, я подумав, що не личить тут же попрощатися з Сенсеєм.

– Провести вас додому? – запитав я.

Він різко відмахнувся:

– Вже пізно. Йди додому. Я також іду додому, задля жінки.

Ті останні слова «задля жінки» якимсь дивним теплом овіяли моє серце. І вдома я легко заснув. А потім ще довго не міг забути тих слів – «задля жінки».

З того я дійшов думки, що непорозуміння між Сенсеєм і дружиною не було поважне. Потім не раз бував у Сенсея й бачив, що то був рідкісний випадок у їхньому житті. Більше того, одного разу Сенсей прохопився:

– Я знаю в світі лише одну жінку. Жодна інша, крім моєї дружини, не прибавлює мене як жінка. А вона також вважає, що для неї я єдиний. Отож ми мали б бути найщасливішою парою в світі.

Я вже забув, за яких обставин це було, то й не можу достоту з'ясувати, чому Сенсей так довірився мені. Але добре пам'ятаю, що він говорив серйозно, а в його голосі відчувалася туга. Тоді мені трохи дивними видалися слова: «ми мали б бути найщасливішою парою в світі». Чому Сенсей не сказав, що вони найщасливіші, а висловивсь ухильно – «мали б бути»? Цього я не збагнув. А надто не міг збагнути, чому Сенсей наголошує на цьому. Чи він справді неймовірно щасливий, а чи тільки «мав би бути», та не випадає? Втім, то були тимчасові сумніви, які потім розвіялись.

Одного разу мені випала нагода порозмовляти віч-на-віч із Сенсеєвою дружиною, коли його не було вдома, – він поїхав на вокзал Сімбасі о пів на дев'яту ранку до Йокогами, а звідти пароплавом – за кордон. Я хотів порадитись із Сенсеєм стосовно одного твору, то прийшов о дев'ятій, як ми й були домовились. Але той від'їзд став несподіваним для Сенсея – напередодні товариш спеціально прийшов попрощатися, і вже не випадало не піти на вокзал. Сенсей пе-

реказував, щоб я його почекав, він скоро повернеться. То я, чекаючи у вітальні на Сенсея, розмовляв з його дружиною.

XI

Тоді я вже вчився в університеті і вважав себе зовсім дорослим порівняно з тим, коли вперше прийшов до Сенсея. Та й його дружину вже добре знав і тепер не ніяковів перед нею. Ми сиділи одне проти одного й розмовляли про різні речі. Але в тій бесіді не було нічого особливого, й я вже зовсім забув, про що ми говорили. Щоправда, запам'яталось одне, але перш ніж розповісти про це, я зроблю невеликий відступ.

Сенсей закінчив університет. Це я знав із самого початку. Але що він ніде не працює й нічого не робить, довідався невдовзі по поверненні до Токію. Й мене відразу зацікавило, чому він нічого не робить.

Ім'я Сенсея не було відоме. Отож, крім мене, що був з ним у близьких стосунках, мало хто міг оцінити його високі знання й думки. Я завжди казав, що це велика втрата. А він торочив одне:

– Нема чого такому, як я, подавати свій голос у світі. – Та й уривав розмову.

У цій відповіді я бачив не так скромність, як скептичне ставлення до світу. Іноді він безжально критикував своїх однокурсників, що тепер стали відомими людьми. Й одного разу я зумисне звернув його увагу на цю суперечність. Зробив це не з обурення, а з жалю від того, що світ не знає Сенсея й байдужий до нього. А Сенсей понуро відповів:

– Нічого не вдієш. Я не з тих, що змінюють світ.

На його обличчі проліг глибокий знак якогось зрушення. Я не міг збагнути, чи то відчай, чи неспокій, чи печаль, у кожному разі він не міг зліпити до купи двох слів, і я не мав сміливості озиратися.

З його дружиною ми говорили про нього, а врешті торкнулися й цього питання.

– Чому Сенсей так живе, тільки вдома – думає і вчиться, а ніде не працює?

– Це не для нього. Він не любить того.

– Одне слово, вважає, що то марниця?

– Вважає чи не вважає, але я, жінка, того не збагну. Гадаю, річ не в тім. Він, здається, таки хоче щось робити. Але не може. Як мені жаль його...

- Але ж Сенсей здоровий. А більше що йому могло дошкуляти?
- Цілком здоровий. Жодної недуги.
- То чому нічого не робить?

Не знаю. Якби знала, то так не переймалася б. І слів нема сказати, як мені жаль його.

В її голосі звучало глибоке співчуття. Але уста ледь усміхалися. Збоку тільки я міг здаватися поважним. Та тепер насупився й мовчав. Раптом вона, мов на якусь згадку, знову заговорила:

– Замолоду він не був такий. Замолоду був зовсім інший. А тепер невідомо змінився.

– Замолоду – коли це було? – запитав я.

– Ще коли був студентом.

– Ви його знали ще студентом?

Вона раптом зашарілась.

ХІІ

Сенсєва дружина була токійка. Це я чув і від нього, й від неї самої.

Правду кажучи, я змішаного походження, – казала вона півжартома, бо її батько був з Тотторі чи звідки там, а мати народилася в Іцїгаї, коли Токіо ще називали Едо. А Сенсей був родом зовсім з іншої місцевости, з провінції Нїїгата. Отож, якщо вона знала його ще студентом, то не тому, що вони з одної місцевости. Тут вона стала вже не така говірка, але я теж не допитувався.

Від початку знайомства й до самої смерти Сенсея я знав, як він дивиться на різні речі, але майже нічого не почув про обставини його одруження. Інколи мені спадало на думку, що це добре. Мав таке враження, ніби він, старший, навмисне стримується від спогадів про своє кохання перед молодим. Інколи ж мені думалось, ніби це зле. Я здогадувався, що Сенсей уникає розмови про свої юнацькі роки не тому, що він і його дружина були виховані на звичаях попереднього покоління. Втім, це були голі здогади. Вбудь-якому разі я мав враження, що їхньому одруженню передувала романтична історія.

Й справді, в цих здогадках був сенс. Але я міг відтворити в уяві лише одну сторону того кохання. За романтичним коханням Сенсея була й страшна трагедія. До того ж дружина сном-духом не знала,

яка загроза в тому для нього. Вона й досі нічого не знає. Сенсей помер і не сказав їй про це ні слова. Перш ніж збавити її щастя, він збавив себе життя.

Тепер я не казатиму про це. Вони, мов народжені для той трагедії, нічого не розповідали мені про своє кохання. Вона зі скромности, а він – з куди поважнішої причини.

Але один випадок назавжди вривався в мою пам'ять. То було в пору цвітіння сакури, і я разом із Сенсеєм пішов до парку Уено. Там ми побачили пару закоханих. Вони залюблено обнялися й походжали під квітучими деревами. Місце було людне, і багато хто дивився не так на квіти, як на них.

– Здається, то молоде подружжя? – мовив Сенсей.

Я відповів:

– Вони, мабуть, дуже закохані.

Сенсей навіть не спробував усміхнутися. Він повернув в інший бік. А потім запитав:

– Чи ти колись кохав?

Я сказав, що ні.

– А хочеш покохати?

Я не відповів.

– Не кажеш, ніби не хочеш, еге ж?

– Еге.

– От ти щойно насміхався з тих молодят. І в тому насміху прикро вчувалося, що ти хочеш покохати, а не маєш кого.

– Невже це прозвучало в моїх словах?

– Атож. Хто знав кохання, так не скаже. Але... але ти знаєш, що кохання – то зло?

Я був здивований. І нічого не відповів.

XXIV

По поверненні до Токіо я вже не застав новорічних прикрас. Містом гуляв холодний вітер і ніде й сліду Нового року.

Я відразу пішов до Сенсея повернути йому борг. Водночас поніс і гриби. Мені було ніяково давати їх йому до рук, то я сказав, що мати передала це для нього, і поклав їх перед його дружиною. Гриби були в новій коробці від цукерок. Господиня ласкаво подякувала і взяла

коробку, щоб віднести до сусідньої кімнати. Мабуть, здивувалася легкістю й запитала:

– Які це цукерки?

У таких випадках вона з близькими знайомими показувала своє на диво простодушне дитяче серце. Вони обоє поцікавилися батьковим здоров'ям, а Сенсей ще додав:

– Що ж, батько почувається добре, й тепер не страшно, але хвороба є хвороба і треба шануватися.

Сенсей знав про недугу нирок набагато більше, ніж я.

– Ця хвороба прикметна тим, що людина вже хвора, а ще не знає цього і живе собі спокійно. Я знав одного офіцера, що вмер від такої хвороби зовсім несподівано. Навіть дружина, яка спала поруч з ним, не мала часу на допомогу. Він збудив її й поскаржився на слабкість, а вранці вже був мертвий. А дружина подумала собі, що він знову заснув.

Я, досі такий спокійний, раптом захвилювався.

– Чи таке може статися й з моїм батьком? Хто запевнить, що ні? – А що каже лікар?

– Лікар каже, що вже нічим допомогти не можна. Але він також каже, що наразі нема чого перейматися.

– То й добре, якщо лікар так каже. А офіцер, про котрого я оце говорив, не шанувався, ще й любив веселе життя.

Я трохи заспокоївся. А Сенсей на таку перемену додав:

– Але людина, здорова чи хвора, – слабка істота. Кожен колись і від чогось мусить померти.

– І ви про це думаете?

– Так і я, хоч би який був здоровий, не можу не думати про це.

На Сенсеєвих вустах майнула тінь усмішки.

– Хіба раз приходить нагла смерть? Природна смерть. А буває, вмирають у змиг ока. Від неприродного насильства. Що то таке — неприродне насильство?

– Не знаю, але, мабуть, усі, хто збавляє себе віку, вдаються до неприродного насильства.

– То й замордовані також помирають від неприродного насильства, еге ж?

– Про це я чомусь зовсім не думав. Але, мабуть, так.

Того дня на тому й урвалася наша розмова. Я повернувся додому, й батькова недуга вже мене не так непокоїла. Сенсеєві слова про

природну і неприродну смерть не справили на мене надмірного враження і не залишили глибокого сліду в пам'яті. Тепер я більше думав про те, що час уже нарешті взятися до дипломної роботи, до котрої вже не раз брався, та ніяк не міг почати.

XXV

У червні того року я закінчував останній семестр і до кінця квітня мусив написати дипломну роботу. «Два, три, чотири», – рахував я на пальцях дні, що залишились, і вже навіть засумнівався в своїх силах. Інші мали вже чимало зібраного матеріалу і виписок, а я не мав нічого, хоч нібито й працював. Мав рішучий намір взятися до роботи тільки з нового року. І почав рішуче. Та раптом побачив, що не посуваюся вперед ні на крок. Досі с'як-так міркував над своєю темою і думав, наче вже маю майже готовий скелет, та коли почав писати, то вхопився за голову. Зрештою, щоб не морочитись доведенням до ладу своїх думок, я вирішив використати матеріал з літератури й додати свої висновки.

Тема, яку обрав, була дуже близька до Сенсеєвого фаху. Колись я поцікавився його думкою про мій вибір, він поставився схвально. Тепер, опинившись у скруті, відразу пішов до Сенсея й запитав, яку літературу маю взяти. Сенсей охоче розповів мені все, що знав, і навіть запропонував кілька книжок зі своєї бібліотеки. Та він ні на волосинку не хотів узяти на себе керівництво моєю роботою.

– Останнім часом я мало читаю, тому відстав. Ліпше звернутися до котрогось університетського професора.

Тоді я раптом згадав слова його дружини про те, що колись Сенсей читав надзвичайно багато, а потім чомусь геть утратив інтерес до книжок. Я навіть забув про свою дипломну роботу й запитав:

– Чому тепер вас не цікавлять книжки, як колись?

Чому? Без причини... Мабуть, тому, що хоч би скільки прочитав, однаково не стану видатним. Та й...

– Та й що?

– Просто так, раніше, коли мене хтось щось питав і я не знав, то мені було ніяково, аж майже соромно, але останнім часом я вважаю, що не треба соромитися, коли чогось не знаєш. Тому, мабуть, і пропало бажання намарно читати. Словом, швидше тому, що я постарів.

Сенсей говорив дуже спокійно. Ці слова мене не дуже вразили, бо в них не відчувалось того гіркого присмаку, властивого людині, яка повернулася спиною до світу. Я пішов додому без думки про його старість, хоч і без захоплення як видатною особою.

Ото мучився сам, аж очі почервоніли, як у причинного, що чимось марить. Я шукав порад у товаришів, які закінчили університет попереднього року. Один з них сказав, що ледве встиг здати роботу в останній день, примчавши рикшею. Другий сказав, що приніс роботу чверть по п'ятій, і йому були б завернули її, якби не доброзичливість професора. Мене охопив неспокій, та водночас прийшла рішучість. Я щодня висиджував, скільки мав сил. А коли вставав з-за столу, то йшов у напівтемну бібліотеку і водив очима вгору по полицях. Мої очі бігали по золочених літерах обкладинок, мов у дилетанта, який вишукує рідкісну книгу.

Розквітли сливи, а потім холодний вітер повернув на південь. Згодом я то тут, то там уловлював вістки, що нібито розцвіла сакура. Але, мов запряжений кінь, був підвладний і поганяла мене дипломна робота. До кінця квітня, поки вчасно закінчив роботу, я не ступав на Сенсеїв поріг.

XXXVI

Наступного дня, хоч яка була спека, я пішов купувати все, що мені замовили. Коли читав листа, все здавалося дрібницею, а згодом відчув, скільки того всього. У трамваї, обливаючись потом, я з ненавистю думав про селян, що не шкодують ні чужого часу, ні чужих клопотів.

Я не мав наміру ціле літо байдикувати, а заздалегідь склав собі розпорядок дня і тепер хотів знайти потрібні книжки. Задля цього був ладен втратити півдня на другому поверсі книжкового магазину Марудзен. Я підійшов до полиці з цікавими книжками й переглянув їх від початку до кінця.

З покупками найбільше клопоту завдали мені жіночі змінні комірки. В магазині їх було безліч. І я не знав, який обрати. Та й ціни були дуже різні. Дешеві на мій погляд виявлялись дуже дорогі, а котрі я мав за дорогі, були дешеві. Хоч як я крутив ними, а не міг добрати, чому така різниця в ціні. Я зовсім розгубився. І навіть пошкодував, що не попросив це зробити Сенсеєву дружину.

Я купив валізу. Звичайно, вона була проста, не імпортна, але двох блискучих бляшок на ній було досить, щоб сподобатися на селі. Ту валізку я купив на мамине прохання. Вона написала в листі, щоб по закінченні університету купив нову валізку і в ній привіз додому всі гостинці. Коли я прочитав це, то засміявся. Зрозумів, що вона мала на увазі, але це видавалося жартом.

Я виїхав з Токію, як і казав Сенсеєві, на третій день. Від самої зими чув од нього застереження щодо батькової недуги й мав би непокоїтися, але я чомусь був спокійний. Більше думав про маму, як то їй буде, коли батька не стане. Десь у душі вже був готовий до того, що скоро батько помре. І в листі до брата на Кюсю написав, що вже нема надій на батькове одужання. Навіть порадив братові постаратися ще цього літа навідатись додому й побачитися з батьком. А ще додав такі щемкі слова, що старим дуже самотно в селі й ми, діти, повинні б жаліти батьків. Я написав це під хвилиним враженням. А потім мій настрій змінився.

У поїзді я думав про таку суперечність. І сам собі здавався таким лицеміром, що зробилось неприємно. Я знову згадав про Сенсея та його дружину. Особливо на пам'яті була та розмова, коли три дні тому мене було запрошено на вечерю.

«Хто помре перший?» – повторив я в думці те запитання, що виникло тоді між Сенсеєм і його дружиною. Я подумав собі, що на таке запитання ніхто не дасть певної відповіді. А якби було очевидно, хто помре перший, то що б зробив Сенсей? Що зробила б пані? Я подумав, що вони не придумали б нічого мудрішого, як жити своїм звичним ладом. (Як ото я, що не можу нічого вдіяти, коли знаю, що батькові залишилися лічені дні.) Я дивився на людину як марну істоту, а її лицемірство, породжене безпорадністю, мав за нікчемство.

Книга друга

БАТЬКИ І Я

I

Я приїхав додому й здивувався, бо батькове здоров'я майже не змінилося відтоді, коли я був на канікулах.

– А-а, приїхав? От і добре, що вже закінчив університет. Почекай-но трошки, я вмиюся.

Батько саме порядкував у садку. Він пішов за хату, де була криниця:, а за ним маяла хусточка, прив'язана ззаду до старого бриля, щоб не пекло сонце.

Я був зворушений такою батьковою радістю, бо сам ставився до закінчення університету як до звичайної події.

– Як добре, що ти вже закінчив університет.

Ці слова він повторював багато разів. Я подумки порівнював його радість із настроєм Сенсея, коли того вечора за столом він сказав: «Вітаю». Сенсея, що вітав на словах, а в душі був байдужий, я мав за шляхетнішого від батька, що тішився цим, як дитина. Врешті я почав перейматися неприязню до батькової обмеженості. Я сказав:

– Нічого особливого в цьому немає. Щороку сотні людей закінчують університет.

Батько здивувався.

– Я не кажу про саме закінчення. Хоча й це дуже добре, але я маю на оці щось інше. Якби ти знав!..

Я просив пояснити, що він має за увазі. Батько не дуже радо, але врешті сказав:

– Власне, я кажу, що це для мене дуже добре. Сам знаєш: я хворий. Тоді, як ти був на зимових канікулах, я думав, що протягну заледве три-чотири місяці. Яке щастя, що я досі на ногах, і навіть у русі. Й ось ти закінчив університет. Тому я щасливий. Хіба це не щастя для батька, що його син, для котрого він так старався, закінчив університет ще за його життя, а не посмерті? Тобі, вже такому вченому, може, й не цікаво, що я тільки й кажу: «Як добре, як добре, що ти закінчив університет». Але подивися на все моїми очима й

побачиш, то все інакше. Закінчення університету більше тішить мене, ніж тебе. Розумієш?

Я не мав слів. Я був вражений так, що не здобувся на пробачення, і похнюпив голову. Здавалось, батько спокійно чекає своєї смерти. Більше того, він уже був начебто змирився з думкою, що напевно помре раніше, ніж я закінчу університет. Який же я дурень, мені й на гадку не спало, як відгукнеться в батьковому серці моє закінчення університету. Я вийняв з валізки диплом і показав батькові та матері як щось дороге. Диплом був чимось притиснутий і втратив свій первісний вигляд. Батько старанно розгладив його.

– Таку річ треба скрутити й нести в руці.

– Треба було в середину вставити осердя, – докинула мати.

Батько роздивився диплом, а потім підвівся, підійшов до токономи й поклав його на видноті, щоб відразу впадав у вічі. На такі випадки я завжди мав що сказати, але тоді почувався якимось незвичайно. Не хотів ні слова перечити батькові й матері, а мовчки здався на їхню волю. Цупкий папір ніяк не піддавався батькові. Тільки-но прилаштує, а він знову скручується.

II

Я відвів маму набік і запитав про батькове здоров'я.

– Він так вештається в садку, наче геть здоровий. Чи то добре?

– Наче ж добре. Здається, він одужав.

Мати була дуже спокійна. Як жінка, що живе далеко від міста серед лісів і полів, вона не зналась на таких речах. Мені здавалося навіть дивним, що тоді, коли він був знепритомнів, вона аж так налякалася і так переживала.

– Але ж пам'ятаєте, лікар тоді сказав, що справи кепські?

– Так, але нема нічого дивнішого від людського тіла. Он же сусід, якого лікар мав за пропашого, дотепер в доброму здоров'ї. Попервах я сама переживала, думала, йому треба якнайменше рухатись. Але така вже його вдача. Хоч він і шанується, але дуже впертий. Як візьме собі в голову, що вже здоровий, то хоч гопки скач.

Я згадав, як тоді, на зимові канікули, батько намагався, щоб мати дозволила йому встати з ліжка. «Я вже здоровий, а мама все перебільшує», – на згадку про ті слова не хотілося докоряти матері. «Але

інші повинні хоч трошки його стримувати», – мало не сказав я, та в останню мить передумав. Тільки розповів їй усе, що знав про його недугу. А мої знання не сягали далі почутого від Сенсея і його дружини. Мати нічим не показала, що це її занепокоїло.

– Ти ба! Й від тої самої хвороби? Жаль. А скільки мала років? – спитала мати.

Що вже тут було казати, я залишив це запитання без відповіді й пішов до батька. Він слухав мої зауваги серйозніше, ніж мати.

– То правда. Все, як кажеш. Але мій організм є мій, і хто за стільки літ ліпше знає, як маю шануватися? – сказав він.

На ці слова мати криво посміхнулася.

– От бачиш, – мовила вона.

– І все-таки тато рихтується до смерті. Тим-то так зрадив, що я вже закінчив університет і повернувся додому. Він сам казав, що вже сумнівався, чи дочекається мого закінчення, й тепер дуже щасливий, що я за його життя повернувся з дипломом.

– Та то він на словах, а в душі певен, що зовсім здоровий.

– Невже?

– Каже, проживе ще десять чи й двадцять років. А часом і переді мною журиться. Зовсім недавно сказав: «Що ти будеш робити, коли я вмру? Сама залишишся в цій хаті?»

Я уявив собі стару велику сільську хату, де по батьковій смерті залишилася сама мати. Чи довго потривав би цей дім без батька? Що зробить брат? Що скаже мати? Чи я за таких обставин зміг би розлучитися з цією землею і безжурно жити в Токію? Я глянув на матір і згадав Сенсеєві слова про те, аби я за батькового життя домігся розподілу майна.

– я не журюся, бо коли людина сама каже, що помре, то ще не скоро помре. Хоч батько одно говорить про свою смерть, та, мабуть, ще проживе не один рік. Мабуть, ближчі до смерті ті, що мовчать і здорові.

Я слухав мамині простодушні розумування, про котрі годі сказати – з теорії вони чи зі статистики.

ХІІ

Коли приїхав брат, батько читав у ліжку газету. Він здавна за таким заняттям не бачив нічого довкруги, а відколи не вставав, то з

нудьги читав ще більше. Ні мати, ні я не перечили йому, бо вважали, що хворому треба дати волю.

– Я радий, що ви ще так добре почуваетесь. Бо думав, що приїду, а вам геть кепсько. А наразі нічого страшного, еге ж? – сказав брат до батька. В його надміру веселому тоні мені вчувалася нещирість. Та й потім, наодинці зі мною, він мав пригнічений вигляд.

– Батько не повинен читати стільки газет, еге ж?

– І я так думав, але він дуже хоче читати, то що вдієш. Брат без слова вислухав мене, а потім каже:

– Чи він розуміє?

Мабуть, брат припускав, що в недузі пригас батьків розум.

– Аякже. Недавно я говорив з ним мало не півгодини і не завважив найменших звихів. Він, мабуть, ще досить довго потримається.

Майже одночасно з братом прибув наш зять, швагер. Він був куди спокійніший від нас. Батько розпитував про нашу сестру.

– Так, здоров'я треба шанувати і нема чого без потреби трястися в потязі. Я більше журився б, якби вона не послухалась і приїхала до мене, – сказав батько, потім додав: – Я не маю нічого проти, бо як одужаю, то поїду до вас подивитися на малого.

Про смерть генерала Ногі батько також дізнався перший з газети.

– Яка смерть, яка смерть! — скрикнув він.

Ми нічого не знали й стояли як укопані.

– Мені аж мороз по шкірі пішов, — сказав потім брат. — Мене шибнула думка, що він спав з глузду.

– Я також злякався, — співчутливо додав зять.

Тоді в газетах було чимало саме таких статей, які полюбляли селяни. Я сидів коло батька й терпляче читав йому. А в вільну хвилину брав газети з собою й перечитував від початку до кінця. Перед моїми очима ще довго стояли постаті генерала Ногі у військовій формі і його дружини в убранні придворної пані.

В ту мить, коли негадано зірвався вітер і побурило дерева й трави сільського краєвиду, я отримав від Сенсея телеграму. В такій закутині, де навіть пси гавкають на людину в європейському одязі, телеграма була великою подією. Її вручили матері, і вона, дуже здивована, відкликала мене набік, щоб ніхто не чув нашої розмови.

– Що там? — спитала вона, стоячи біля мене і чекаючи, поки я сам відкрию.

У телеграмі тільки й було, що Сенсей хоче побачитися зі мною, то чи не міг би я приїхати. Я похнюпив голову.

— Це, напевне, щось про посаду, — висувала мати.

Я припускав і таку причину. Але задля подібної справи це здавалося трохи дивним. У будь-якому разі я порадився з братом і швагром, і стало на тім, що я не можу покинути хворого батька й поїхати до Токію. Мати була такої ж думки, то я відповів телеграмою, що не можу поїхати. При тому додав кілька слів про тяжкий батьків стан, та це не заспокоїло мене, і ще того ж дня я написав і відіслав йому листа зі всіма подробицями. Мати була цілком певна, що йшлося про мою посаду, і зажурено сказала:

— В таку неслухну годину, то що вдієш.

XVII

Того дня хворий почувавсь особливо погано. Коли я хотів був вийти на подвір'я, мене в коридорі окликнув брат: «Куди йдеш?» таким тоном, як вартовий питає гасло.

— Стан у батька тяжкий, треба бути коло нього, — зауважив він.

Я й сам це знав, ото ж повернувся до кімнати, а лист ще був за пазухою. Батько розтулив очі і запитав, хто тут є. Мати називала кожного, а він щоразу кивав, що розуміє. А коли не подавав знаку, то мати говорила голосніше і питала, чи зрозумів, що це той і той.

— Дуже дякую за клопоти, — казав батько.

І знову впадав у непам'ять. Усі, хто був коло нього, мовчки дивилися на хворого. Потім хтось перший устав і вийшов до сусідньої кімнати. За хвилину ще один. Я третім подався до своєї кімнати. Хотів нарешті прочитати листа, якого досі тримав за пазухою. Що й казати, то не просто було зробити біля батька. Та й лист був дуже великий, і я не зміг би прочитати його там одним духом. Аж ось нарешті влучив хвилину.

Я розірвав міцний конверт, мов хотів здерти його. Звідтам виглянув рукопис на гарному розлінованому папері. Лист було складено вчетверо, я випростав зігнутий папір, щоб легше читати.

Моє серце затремтіло на думку, що б то могло бути в такій великій купі паперу й чорнила. А водночас мене непокоїли події в кімнаті хворого. Я мав передчуття, що не дочитаю листа, як щось станеть-

ся з батьком або ж хтось мене покличе — брат, мати чи й дядько. Я не міг заспокоїтись і ґрунтовно взятися до листа, а хапливо перебіг очима першу сторінку. Там було таке:

«Ти питав мене про моє минуле, але тоді я не міг відповісти тобі. А тепер, думаю, вже з легкою душею розповім усе дочиста. Бо я досяг свободи. А вона — звичайна людська свобода, що може відійти, поки ти прийдеш до Токію. Отже, якщо не скористатися нею тепер, то чого доброго назавжди пропущу нагоду вповісти тобі своє минуле як досвід життя. В такому разі моя тверда обіцянка обернулася б брехнею. З огляду на обставини я поклав розповісти тобі пером про те, що повинен був говорити вголос».

Я дочитав до цього місця і аж тепер збагнув, задля чого написано такого довгого листа. З самого початку я був певен, що Сенсей нічого не напише мені про посаду. Але чому це він, що не любив брати до рук пера, завдав собі клопоту написати аж так багато? Чому він не міг почекати, поки я приїду до Токію?

«Розповідаю тому, що прийшла свобода. Але ця свобода щезне назавжди».

Я повторяв це у думці і намагався збагнути все. Та враз мене пройняв страшний неспокій. Я знову взявся до листа. І в цю мить з кімнати хворого брат покликав мене. Я злякано зірвався з місця й побіг сіньми. Був готовий до того, що прийшла остання батькова година.

XVIII

Біля хворого вже був лікар. Він саме робив промивання шлунку. Медсестра спала в окремій кімнаті, бо за ніч натомилася. Брат розгублено стояв коло лікаря, адже така процедура була йому незвична. Коли прийшов, він сказав: «Поможи-но», а сам сів. Я замінив брата і підставляв під батька проолієний папір.

Видно було, що батькові полегшало. Лікар просидів коло нього з півгодини, поки впевнився, що шлунок промито. Сказав, що ще прийде, а в разі потреби його можна викликати будь-коли.

Я відразу забрався з кімнати, де відчувалася лиха переміна, й знову взявся до листа. Але на душі було бентежно. Я ще не сів за стіл, як причув, ніби знову гучний братів поклик. Зі страху на саму думку, що це вже востаннє, мої руки затряслись. І я безтямно гортав сторінки Сенсеевого листа. Мої очі бачили лиш ієрогліфи, старанно

виписані на сторінках з рівними полями. Але я не мав сил читати їх. Я не міг читати навіть з п'ятого на десяте. Коли я дійшов до останньої сторінки, то вже хотів був згорнути листа, аж тут мені в вічі впали останні слова:

«Коли цей лист буде в твоїх руках, то я вже, мабуть, покину цей світ. Вже буду покійник».

Я здригнувся. Відчув, що моя неспокійна досі душа враз мов заціпеніла. Я почав гортати сторінки назад і наприкінці кожної читав по реченню. Хотів у цю ж мить дізнатися про те, що повинен був знати, і жадібно хапав очима мерехтливі знаки. Тоді мене найбільше цікавило, як чувається Сенсей. А його минуле, те минуле, про котре він колись обіцяв розповісти, було мені байдуже. Я невдоволено згорнув листа, в котрому не міг відразу схопити потрібне, гортаючи ззаду наперед.

Я підійшов до порога батькової кімнати, щоб глянути на хворого. Там було дуже тихо. Самотньо і втомлено коло нього сиділа лиш мати. Я запитав:

– Як він там?

Мата відповіла:

– Та начеб тримається.

Я нахилився над ним і спитав:

– То як, допомгло промивання?

Батько кивнув. Навіть виразно сказав:

– Дякую.

Його розум був напродив ясний.

Я знову пішов до своєї кімнати. Там глянув на годинника і почав переглядати розклад руху поїздів. Раптом підвівся, поправив пояс-обі, стромив Сенсеєвого листа до кишені, а відтак вийшов тильними дверима. Я вбіг до лікаря в дім у безтямі. Хотів почути від нього, чи батько протягне ще два-три дні. Але лікаря вдома не було. Я не мав часу чекати, поки він повернеться. Серце калатало як шалене. Я наїняв рикшу й мерщій на станцію.

Там я взяв клаптик паперу й написав олівцем записку матері й братові. Записка була зовсім проста, але на думку, що це ліпше, ніж поїхати без слова, попросив рикшу негайно завезти її моїм рідним. І без вагання вскочив у поїзд, що прямував до Токію. В гуркітливому вагоні третього класу вийняв з кишені листа й нарешті почав читати його від початку до кінця.

Книга третя

СЕНСЕЙ І ПЕРЕДСМЕРТНИЙ ЛИСТ

I

«...Цього літа я отримав два чи три твоїх листи. Й добре пам'ятаю, що в другому ти просив знайти тобі посаду в Токіо. Коли отримав листа, хотів щось зробити. Принаймні, думав, треба відповісти. Але скажу тобі правду, я ані пальцем не кивнув, щоб виконати твоє прохання. Як сам знаєш, не можу в тім ділі нічого зробити, і не тільки через вузьке коло знайомих, а й через мою самотність у світі. Але все це марне. Правду кажучи, в цей час я не знав, що робити з самим собою. Чи й далі нидіти серед людей, мов покинута мумія, чи?... Я здригався щоразу, коли в думці повторював оте «чи». В таку мить сам собі здався людиною, що опинилася край прірви й глянула в страшну безодню. Я не мав відваги. І як багато безвольних, мучився в душі. На жаль, щиро визнаю: тоді ти для мене не існував. То що вже казати про такі речі, як твоя посада, твої засоби до життя. Це мене зовсім не обходило. Я був байдужий і не хотів перейматися цим. Поклав твого листа до теки й знову поринув у свої думки, згорнувши руки. Чи повинна журитись і клопотатись про якусь там посаду людина, що допіру закінчила університет і має змогу пожити вдома? Так думав я тоді про тебе під свій пригнічений настрій. Щиро признаюсь тобі на виправдання, бо мусив щось сказати й про це. І говорю навідруб не для того, щоб розсердити тебе. Я щиро вірю, що коли ти прочитаєш листа до кінця, то все достоту зрозумієш. А що я ні словом не озвався тоді, коли треба було щось відповісти, то хочу пробачитися перед тобою за таку провину.

Потім послав телеграму. Бо хотів побачитися з тобою. Й виконати твоє бажання — розповісти про своє минуле. Ти відповів телеграмою, що зараз не можеш виїхати до Токіо, і я був у відчаї. А що ти написав мені ще й великого листа, то я добре зрозумів, чому не можеш приїхати. Не маю причин вважати тебе неввічливим чи яким там. Чи ти міг залишити дім з огляду на недугу дорогого батька? Втім, я зле зробив, бо забув, що твій батько стоїть між життям і сме-

рту... Коли я слав телеграму, то зовсім забув про твого батька. Хоча тоді, в Токіо, сам радив тобі поспішати, бо він у тяжкому стані. Але такий-ото я нерозважний. І не через розумову слабкість, а від того, що мене гнітить минуле. Я й у цьому цілком визнаю свою провину. Даруй же мені.

Коли я читав твого листа — останнього, то подумав, що зле вчинив. Узяв перо з думкою написати тобі про це, але не написав ані рядка. Як писати, думав собі, то оцього останнього листа, але тоді ще було зарано. Тим-то й надіслав тобі другу телеграму, що можеш не приїжджати.

II

Потім я взявся до цього листа. А що не звук щодня тримати в руках перо, то тяжко мучився. Мене гнітило, що не годен передати всього — обставин, думок, як хотілося. Я мало не зрікся ідеї виконати свій обов'язок перед тобою. На певний час навіть облишав перо, щоб трохи перечекати, але з того нічого не виходило. Не минало й години, як мене тягло до писання. І якби ти був мною, то, мабуть, не повірив би, що бачиш людину, яка шанує почуття обов'язку. Що ж, не перечу. Але добре знаєш, що я самотня людина, яка майже зреклася світу, й коли розглянуся на всі чотири сторони, то ніде не бачу такого, до чого справді мусив відчувати обов'язок. Навмисне чи мимоволі, але я жив так, щоб до краю обмежити цей обов'язок. І не тому, ніби байдужий до цього. Може, якраз навпаки, через надто гостре почуття обов'язку, якого не годен позбутися, я почав таке тихе життя. І мене мучить сумління, що не виконав обіцяного. А щоб спокутувати свою провину, знову й знов беру до рук відкладене перо.

Я хочу написати не тільки про це. Обов'язок — то одне, але я маю згадати про своє минуле. А що воно — мною пережите, то, мабуть, можу сказати, що це — моя власність. То чи не жаль померти і нікому не передати того? Таки, думав, жаль. Але якби я мав передати тому, хто не може прийняти його, то вже ліпше забрати з собою в могилу. І якби я не знав тебе, то моє минуле, мабуть, назавжди залишилося б минулим і ніхто навіть здогадом нічого не дізнався б. Серед мільйонів японців я хочу розповісти про своє минуле тільки

тобі. Бо ти відвертий і щирий. Бо ти так просто й сказав, що хочеш учитися з живого людського життя.

Я безоглядно кидаю на твою голову темну хмару людського світу. Але не бійся, пильно вдивляйся у темряву й бери те, що знадобиться. Я називаю темним те, що в своїх основах є темне з погляду людської доброти. Я виховався в доброті. Може, сьогоднішня молодь має вже інше розуміння людської доброти. Та хоч би як я помилявся, але що моє — то моє. І воно не тимчасове, взяте на заставу вбрання. І я гадаю, що воно хоч трохи знадобиться тобі, людині, яка прагне досягти щось.

Мабуть, пам'ятаєш, як ти часто сперечався зі мною про сучасні ідеї. І, мабуть, добре знаєш моє ставлення до них. Я не ганив твоїх поглядів, але й не знаходив у душі поваги до них. Твої міркування не мали виразного тла, та й ти замолодий, щоб мати своє минуле. Іноді я сміявся. А часом бачив, що ти невдоволений. Врешті ти почав наполягати, щоб я розкрив перед тобою власне минуле, як книжку з малюнками. Тоді я вперше відчув повагу до тебе. Бо ти безоглядно засвідчив свою рішучість вихопити з моєї душі щось живе. Хотів розпанахати моє серце й сьорбнути теплої крові. Тоді я ще був живий. І не хотів умирати. Тому я відповів: хай колись. Тепер же я сам розпанахую своє серце і його кров'ю хлюпаю в твоє лице. Буду радий, якщо в годину, коли перестане битися моє серце, в твоїх грудях зажевріє нове життя.

III

Мої батьки померли, коли я не мав ще й двадцяти років. Пам'ятаю, дружина колись тобі говорила, що обоє померли на ту саму недугу. А ще вона говорила, і тебе це здивувало, що вони померли майже одночасно. Правду кажучи, батько помер від страшного черевного тифу. А мати, доглядаючи його, заразилася.

Я був у них єдиний син. Батьки жили в достатку й виховували мене з почуттям людської гідності. Коли оглядаюсь на своє минуле, то думаю, що якби вони тоді не померли або залишився живий хтось один, батько чи мати, то я, мабуть, донині зберіг би це почуття людської гідності.

По їхній смерті я залишився на роздоріжжі. Не мав ні знань, ні досвіду, то й жодних практичних навиків. Коли батько вмирав, мати

не могла бути коло нього. Коли вмирала мати, їй ще не сказали про його смерть. Я не знаю, чи мати знала це, а чи, як дехто казав, була певна, що батько вже поправляється. Вона попросила дядька, щоб він заопікувався всім. У ту мить я був коло неї, і вона, мов киваючи пальцем на мене, сказала: «Прошу тебе, подбай про мого сина». А що я вже раніше мав дозвіл поїхати до Токію, то вона, здавалось, хотіла сказати й про це. Але на її слова «до Токію» він урвав її:

– Добре, але тобі не треба хвилюватися.

Мабуть, вона витримала велику лихоманку, бо дядько обернувся до мене й похвально сказав:

– Міцна.

Коли я думаю тепер, то не знаю, чи то справді був мамин заповіт. Вона, звісно, знала, яка страшна в батька недуга. І знала, що й сама заразилась. Але не вірила, що та хвороба таки доконає її, й сподівалася на порятунок. Вона часто марила, і хоч які виразні та логічні були її слова, та потім нічого вона не пам'ятала. Тому... але річ не в тім. Відтоді-то я взяв за звичку доходити до суті речей і розглядати їх зусібіч. Мабуть, варто застерегти тебе від думки, що як приклад з життя, це не дуже стосується головної теми. Втім, читай далі. Вважаю, що моя вдача привела мене до розважного погляду на вчинки й поведінку окремих людей і до того, що згодом я щораз більше сумнівався в людській повазі до засад моралі. І запам'ятай, що це дуже допомогло мені в усіх поневіряннях і муках.

Якщо збачимо з головної теми розмови й важко стане розуміти, до чого воно, то повернімося трохи назад. Вважаю, що порівняно з іншими людьми, що опинилися в такому ж становищі, я досить врівноважений, щоб писати цього довгого листа. Вже навіть не чую дренькоту трамваїв, хоч їх чути, коли всі сплять. З-за вікна вловлюю тільки тихе й сумне сюрчання цикад, яке навіює згадки про росяну осінь. За стіною спокійно спить собі дружина й ні про що не здогадується. Коли пишу, кінчик пера рипить на кожному ієрогліфі. Тепер я спокійно схилився над папером. Думаю, почерк такий поганий не з нервів, а від незвички до писання.

IV

Коли я залишився сам-один, то не мав іншого виходу, як поклатися на дядька, та так казала й мати. Дядько прибрав усе до своїх

рук і всім порядкував. Навіть вирядив мене до Токіо, як я того прагнув.

Там я вступив до коледжу. Тодішні студенти мали куди крутішу і нахабнішу вдачу, ніж теперішні. Серед моїх знайомих був такий, що одного разу зчинив сварку з якимсь ремісником і до крові побив його голову своїми сандалями. То сталося під кінець п'ятики, і в запеклій бійці противник забрав його формовий кашкет. А на підкладці кашкета на білому ромбику полотна було виразно написане ім'я власника-студента. Отож він ускочив у добру халепу, так що мало не дійшло до поліції. Але приятелі зробили все, й урешті пощастило уникнути розголосу. Такі бешкети можуть видатися тобі, що вчився в теперішніх пристойних умовах, безглуздими. Зате в них була якась невимушеність, чого нема в теперішніх студентах. Тоді я діставав щомісяця від дядька значно менше грошей, ніж ти отримуєш від батька на навчання. (Звичайно і ціни змінились.) Але я не знав біди. Більше того, мені не доводилося заздрити однокурсникам. Коли згадую про це тепер, то навіть думаю, що інші заздрили мені. Бо, крім щомісячних грошових переказів, я міг просити в дядька гроші на книжки (вже тоді любив купувати книжки) або на якісь непередбачені потреби, і ці гроші витрачав на свій розсуд.

Я тоді нічого не знав про наші газетні справи і не тільки вірив дядькові, а з доброго серця навіть поважав його як благодійника. Дядько був ділова людина. Він навіть став депутатом префектурної ради. Здається, завдяки цьому мав зв'язки з політичною партією. Він був молодший брат батька, але вдачу мав зовсім іншу. Батько був людина чесна, шанував і оберігав спадок, який перейшов до нього від діда-прадіда. Його найбільша радість були чай і квіти. А ще він любив читати вірші. Здається, також кохався в рідкісних книжках і каліграфічних картинах. Наш дім був у селі, а з міста, що за два рі, — там жив дядько, — до батька спеціально приходив торговець, щоб запропонувати какемону чи курильницю для пахошів. Власне кажучи, батька можна було назвати man of means. Він був сільський дженгльмен з досить вишуканими вподобаннями. Тому в їхній вдачі, батька та дядька, що дивився на все далекосяжно, була велика різниця. І все-таки вони жили дружно. Батько, говорячи про нього, зауважив, що то людина діла й подає більші надії, ніж він сам. А ще казав, що люди, які успадковують майно від батьків, нікудишні, бо їм не доводиться боротись за місце під сонцем і їхні здібності гас-

нуть. Ці слова мати також чула. І я чув. Враження таке, що батько казав їх саме для мене.

— Запам'ятай це собі! — Й він настановчо глянув на мене.

І я цього досі не забув. Чи міг я сумніватися в дядькові, якому так довіряв і якого так хвалив мій батько? Коли не стало ні батька, ні матері, а до полагодження всіх моїх справ мусив узятися він, то я не тільки пишався ним. Він став людиною, потрібною для мого існування.

Х

Тепер, коли я вже був не без грошей, то надумав покинути гамірний пансіон і збудувати собі дім. Але журився, що матиму мороку з купівлею домашніх речей, та й доведеться найняти бабусю, аби доглядала за домом, а коли трапиться нечесна людина, то буде біда, а особливо, коли доведеться кудись поїхати. Отож здійснення цього задуму здавалося мені сумнівним. Одного разу я вибрався на прогулянку, а водночас хотів приглянути собі хату, то пішов на захід схилом Хонгодай, а потім узяв угору схилом Коїсігава в бік храму Дендзу. Відколи тут пролягла трамвайна лінія, місце невпізнанно змінилося, колись же лівобіч була глиняна стіна зброярні, а праворуч — пустир, порослий бур'яном. Я стояв у траві і бездумно дивився на крутосхил. Та й тепер тут непогане місце, але тоді привабливість західної сторони була особлива. Скільки сягало око, стелилася густа свіжа зелень, і серце відпочивало. Раптом мені спало на думку, чи, бува, тут не натраплю підходящого будиночка. Отож я перейшов зарослий пустир і вузькою вуличкою подався на північ. Цей квартал не приваблює і тепер, а тоді ряди перехняблених будиночків мали зовсім неохайний вигляд. Я обійшов кілька разів ті вулички й провулки. Врешті зайшов до солодарні й запитав у господині, чи не має тут хтось до винайму невеликого дому. Вона перепитала: «До винайму?» — і на якийсь час схилила голову, щось собі мурмочучи. Я вже ні на що не сподівався і хотів собі йти. Аж тут вона питає: «А приватний пансіон не досить?» Я на мить завагався. А потім почав міркувати, чи не ліпше бути квартирантом з харчем у чиємусь домі, ніж морочитися з власним господарством. Отож я примостився в тій солодарні й попросив господиню докладніше розповісти про все.

То був дім, де мешкала офіцерська вдова з донькою, осиротіла сім'я. Господиня казала, що офіцер загинув на японо-китайській війні. Ще торік вони мешкали десь біля військового училища на Іцігаї. Тримали навіть свою стайню, а дім був дуже великий, вони продали його й перебралися сюди. А що родина маленька і самим сумно й прикро, то взяли б квартиранта, якщо трапиться підходяща людина. Я довідався від господині, що в удови є ще й служниця. Спало на думку, що там повинно бути спокійно й затишно. Але якщо припреться несподівано такий, як я, що видає себе за студента без певного походження, то йому відразу відмовлять, Я подумав, чи не почекає. А втім, як студент я справляв не таке-то й погане враження. Та й на голові мав студентського кашкета. Ти, мабуть, дивуєшся, чому я згадую про студентський кашкет. Річ у тім, що тодішні студенти, на відміну від теперішніх, мали довіру в людей. І в таких випадках чотирикутний кашкет додавав мені впевненості. Я зробив так, як радила господарка солодарні: не шукав знайомств, а просто пішов до дому вдови-офіцерші.

Я покликав господиню й виклав свою потребу. Вдова розпитувала мене про походження, про університет, фах. Мабуть, мої відповіді задовольнили її, бо вона відразу сказала, що можу перебиратися будь-коли. Це була безпосередня й відверта людина. Я подумав, чи то всі жінки військових такі, і почувався захопленим. Я і захоплювався, й дивувався. І навіть почав був сумніватись, чи залишилося в її вдачі місце для смутку.

XI

Я відразу переїхав у той дім і винайняв тут житло. То була найгарніша кімната в усьому домі. Тоді в районі Хонго вже де-не-де будували розкішні пансіони, і я знав, що як студент маю теж дуже гарне помешкання. Але моя нова квартира була набагато гарніша. Тоді вона здавалася мені аж занадто розкішною.

Кімната була велика — мала вісім дзьо. В токономі встановлено дводільну полицку, а в стіну навпроти веранди — шафу. Вікна не було, зате з веранди, оберненої на південь, падало багато світла.

Коли я перебрався туди, то побачив у токономі живі квіти й біля них кото, оперте до стіни. Ні квіти, ні кото не подобалися мені. Я,

вихований коло батька, що кохався в китайській поезії, каліграфії і церемонії чаювання, ще змалку набув стриманих уподобань. Мабуть, тому зневажливо ставився до таких прикрас.

Ті рідкісні речі, що їх батько збирав усе життя, дядько порозтри-нюкував, лишилося небагато. Коли я від'їжджав із села, то попросив свого давнього шкільного приятеля взяти їх на зберігання. Але чотири чи п'ять какемоно, які сподобалися мені, поклав на дно валізки й привіз до Токіо. Відразу по переїзді хотів вийняти їх і повісити в токономі собі на втіху. Та коли побачив, що тут є кото й ікебана, то не наважився. Згодом дізнався, що ті квіти поставлено саме для мене. В думці я криво посміхнувся. Кото стояло там і раніше, а іншого місця начеб не було, то вже мало залишитися.

Нічого дивного, якщо в ході моєї розповіді в твоїй уяві майнула дівоча постать. Мене це цікавило ще до переїзду. Чи тому, що я вже був під впливом таких поганих думок, чи ще не звик до людей, під час першої зустрічі з дочкою я промимрив якесь невиразне привітання. А вона зашарілася. До того я уявляв собі її копією матінки. Й мої уявлення були не на користь дочки. Вдова — жінка військового, то що вже хотіти від неї, думав я собі, але мені спало на думку, що й дочка така сама. Та тільки-но побачив її, як мої припущення розвіялися. Й мене якось по-новому торкнувся повів протилежної статі, як ніколи досі. Відтоді ікебана в токономі перестала бути мені осоружна. І кото в тій токономі вже не драгувало.

Коли квіти починали в'янути, з'являлися свіжі. І кото часом брали до кімнати за рогом моєї. Тоді я підпирав щоку руками і в своїй кімнаті слухав гру на кото. Я не розумів, чи то вправна гра. Та оскільки не чув складних мелодій, то думав, що гра, мабуть, невправна. І навіть дійшов висновку, що дівчина грає на кото так само, як робить ікебану. На квітах я добре знався і бачив, що дочка до цього не вдатна.

Але дівчина ні на що не зважала і прикрашала мою токоному різними квітами. І букет завжди був однаковий. Годі було завважити, чи міняла вона колись вазу. Втім, її музика була ще дивніша за квіти. Вона тільки вдаряла по струнах і зовсім не подавала живого голосу. Не кажу, що не співала, але голос був такий тихий, мов у потаємній розмові. А коли їй дорікали, то зовсім стихала.

Я з приємністю дивився на ту невмілу ікебану і слухав ту нехитру гру на кото.

XX

К. і я вступили на той самий факультет. На гроші, що йому надсилала прийомна родина, К. незворушно йшов дорогою, яка йому подобалася. Здавалось, його серце було спокійне, що там нічого не дізнаються, і безстрашне, бо коли дізнаються — йому все одно. К був холоднокровніший від мене.

На перші літні канікули К. додому не їздив. Сказав, що винайме кімнату в одному з храмів Комагоме і вчитиметься. На початку вересня я повернувся, й він справді сидів як прикутий у брудному храмі біля Великої Каннон. Жив у тісній кімнаті коло головного залу, але мав вигляд щасливої людини, яка може вчитися чого і як хоче. Думаю, тоді я міг сказати, що його життя стає подібним на життя ченця. На зап'ястку він носив чотки. Я спитав, нащо вони йому, а він показав мені, як перебирати їх великим пальцем. Мабуть, не один раз перебирав їх за день. Але я не розумів, навіщо це. Хоч скільки перебирай, а кінця не дійдеш. Цікаво, з яким настроєм він робив це? Дрібниця, не варта уваги, але я про це часто думаю.

А ще я бачив у його кімнаті Біблію. Згадалося, що досі не раз чув від нього про сутри, а про християнство, навіть коли питали, не казав ні слова, — і це мене трохи здивувало. Я не міг не запитати його про причину цього. К. сказав, що особливої причини нема. До того ж, додав він, коли буде нагода, охоче прочитає й Коран. Здається, його дуже цікавили слова «Мохаммед і меч».

На друге літо вдома зажадали, щоб він приїхав, тож К. не міг відмовитися. Хоч і був там, але, здається, нічого не сказав про свій факс. Утім, його про це не дуже й питали. Ти сам закінчив університет і, мабуть, знаєш, що люди, на диво, не мають уявлення ні про студентське життя, ні про університетські порядки. А що ми живемо порівняно замкнено, то перебільшено думаємо, що всі подробиці наших переживань відомі кожному. З цього погляду К. ліпше від мене знав людей, то й з легким серцем знову повернувся до Токію. Із села ми виїхали разом, і тільки-но сіли в поїзд, я відразу запитав, як там справи. Він казав, що все гаразд.

Третє літні канікули випали на той час, коли я вирішив назавжди покинути землю, де була могила моїх батьків. Тоді я вмовляв К., щоб він поїхав зі мною, але він не погодився, і навіть запитав мене, чому я щороку їжджу додому. Він, здається, хотів бути лише в Токію

й вчитися. Що ж, довелося їхати самому. Про те, які неспокійні були для мене ті два місяці у рідному селі, я вже писав і повторюватись не буду. У вересні, коли на душі було сумно й тяжко, до того ж самотньо, я знову зустрівся з К. В його житті також сталися зміни. Він написав своїм прийомним родичам листа, в якому зізнався в обмані. Я про це нічого не знав. Може, К. сподівався на легкодушну відповідь, що тепер нема іншої ради і має йти вибраною дорогою? У кожному разі здавалося, К. не хоче далі обманювати їх щодо свого навчання в університеті. Втім, він мав розуміти, що коли й далі обманюватиме, то так довго не потриває.

XXII

Коли вже та справа трохи притихла, я отримав довгого листа від чоловіка його старшої сестри. К. казав, що той чоловік як родич прийомної родини був близько причетний і до всиновлення, і до його повернення до рідних.

У листі він просив розповісти, як тепер мається К. Хотів якнайшвидше отримати відповідь, бо, писав, сестра переживає. К. більше любив свою сестру, що тепер жила в іншій родині, ніж брата, що посів батькове місце в храмі. Всіх народила одна мати, але між К. і його сестрою була досить велика різниця в роках. І здавалося, що в дитинстві справжньою матір'ю К. була не мачуха, а та сестра.

Я показав листа К. Він нічого не сказав, тільки згадав, що сам дістав од сестри два чи три листи такого змісту. І кожного разу відповідав, щоб не переживала. На жаль, сестра віддалася за незаможного і, крім співчуття, вона нічого не могла дати молодшому братові.

Я відповів його швагрові те саме, що й сам К., а також натякнув, що все буде добре, бо в разі чого я допоможу товаришеві. З самого початку я вважав це за свій обов'язок. Крім доброзичливого намагання заспокоїти стурбовану сестру, в тому листі була ще й погорда до одної й другої родини, які колись, вважав я, зневажили мене.

К повернувся до рідних, коли був ще на першому курсі. І півтора року, до середини другого курсу, без жодної допомоги сам утримував себе. Але потроху з'являлись ознаки того, що таке натужливе життя підриває його здоров'я й дух. До цього, мабуть, спричинилася й та дотична проблема: розрив із прийомною родиною. Він ставав

щоразу вразливіший. Іноді з його слів здавалося, що він один несе на своїх плечах усі лиха людства. А на найменше заперечення шаленів. Сама думка про те, що надії розвіюються, виводила його з терпіння. Що ж, кожен починає навчання в університеті з великими надіями, це мов нова мандрівка, та мине рік-другий, а там і навчанню кінець, й аж тоді завважиш, який повільний твій поступ. Половина студентів розчаровуються, й з К. було так само, навіть ще гірше, бо його розчарування було більшим. Урешті я подумав, що головне — заспокоїти його.

Я сказав йому, щоб не перепрацьовувався, й порадив, що задля майбутнього варто трохи розважитись і відпочити. Я давно знав, що його важко в чомусь переконати, бо він упертий, але тепер, коли взявся вмовляти, я побачив свою цілковиту безсилість. К. відповідав, що його мета — не просто навчання. Він хоче стати мужньою людиною, гартує в собі силу волі. А для цього, певен, треба жити в суворих умовах. Усе це нагадувало примху. Та й його сила волі в суворих умовах нітрохи не міцніла. Навіть з'явилися ознаки неврастенії. Що я міг удіяти? Вдавав, ніби цілком згоден з ним. Я навіть сказав, що сам хотів так жити. (Втім, це не були даремні слова. Бо К. мав здатність переконувати в своєму.) Врешті я сказав, що хотів би жити разом з ним і разом іти його нелегкою дорогою. Я навіть підігнув коліна перед нами, щоб похитнути його впертість. І врешті він прийшов до мого дому.

XXVI

Ми з К. були на тому самому факультеті, але на різних відділеннях, тож виходили з дому і поверталися в різний час. Якщо я з'являвся першим, то просто минав його порожню кімнату, а якщо він уже був удома, то я вітався і йшов до себе. Коли відчиняв двері, К. відривав очі од книжки. Й неодмінно питав, чи я щойно повернувся. Я або мовчки кивав головою, або відповідав «еге» і йшов собі.

Одного разу я мав справи в Канді й повернувся пізніше, ніж досі. Швидкою ходою підійшов до вхідних дверей і рвучко відчинив їх. І виразу почув голос хазяйчиної дочки. Мені спало на думку, що її голос доходить з кімнати К. Розташування кімнат у будинку було таке: просто від переднього входу — їдальня й кімната дочки, ліво-

руч — кімнати К. й моя, отож я вже обвикся тут і добре вловлював голоси. Я відразу причинив двері. В цю мить і її голос стих. Поки я скидав мешти — я носив незграбні мешти зі шнурівками, що саме ввійшли в моду, — й поки схилився, розшнурував, звідти вже нічого не стало чути. Це видалося дивним. А втім, думаю, може, помиляюсь. Я своїм звичаєм пішов через кімнату К., і коли відсунув фусуму, побачив їх обох. К., як завжди, запитав, чи я щойно повернувся. А дівчина сидючи привіталася. Може, то видалося, але її звичайне привітання прозвучало дуже сухо, так, мов у її голосі було щось неприродне. Запитав її, чи окусан удома. В моїх словах не було жодного умислу. Я запитав про це, бо в домі було напродив тихо.

Окусан таки не було вдома. Служниця також пішла разом з господинею. Вдома залишилися тільки К. та дочка. Я схилив голову набік. Бо давно вже жив тут, але ще жодного разу окусан не залишала мене самого з донькою. Я ще раз запитав у неї, чи сталося щось непередбачене. А вона тільки засміялася. Я ненавидів жінок, що сміються в подібних ситуаціях. Може, така вже їхня вдача, але дівчина часто сміялася з найменшої дрібнички. Та коли вона глянула на моє обличчя, то вмить споважніла. Відповіла, що нічого непередбаченого не сталося, просто мати мала якусь справу. Далі мені, квартирантові, питати не личило. Більше я нічого не сказав.

Я перевдягся й ще не сів, як повернулись окусан і служниця. А там і вечеряти був час, і ми всі зібралися за столом. У перші дні оселення до мене ставилися як до гостя, і коли наставала пора їсти, служниця вносила до моєї кімнати столик-тацю, але потроху мене відовчили від цього, бо узвичаїлося запрошувати до протилежної кімнати. Коли К. перебрався сюди, я наполіг, щоб до нього ставилися так само. А на знак удячності подарував окусан гарненького столика, збитого з вузьких дощин, на складаних ніжках. Тепер, мабуть, у кожному домі є така річ, але тоді небагато родин сідали до їди за таким столом. Задля цього я сам їздив до столяра в Оцяномі-дзу і замовив його за власним рисунком.

За столом окусан пояснила мені, що продавець риби чомусь вчасно не прийшов, то вона пішла купити щось на вечерю. Я подумав: коли є квартиранти, то це природна річ, а дочка глянула на мене й розсміялася. Але окусан насварила її, і та притихла.

XXVII

Аж за тиждень мені знову випало застати їх разом у кімнаті К. І дочка засміялася, як тільки я ввійшов. Мабуть, треба було відразу спитати, що тут смішного. Та я мовчки пішов до своєї кімнати. К. навіть не встиг традиційно поцікавитися, чи я щойно повернувся. А дівчина, здається, відразу відслонила сьодзі й пішла до їдальні.

За вечерею вона сказала, що я дивна людина. Я не запитав чому, тільки спостеріг, що окусан гнівно глянула на дочку.

По вечері я пішов з К. на прогулянку. З тильного боку храму Дендзу ми обминули ботанічний сад і знову зійшли до підніжжя Томідзака. Для прогулянки не було мало, але за цей час ми майже нічого не сказали один одному. К. мав ще мовчазнішу вдачу, ніж я. Я сам не любив багато балакати, але під час прогулянки мені хотілося втягти його в розмову. А тема — передусім родина, де ми тепер жили. Мене цікавило його ставлення до окусан й одзьосан. Але він говорив такими відмовками, що не збагнеш, де тепло, а де зимно. Попри таку невиразну відповідь усе видавалося простим. Він більше дбав про навчання, ніж оглядався на цих жінок. Що ж, це було перед іспитами другого курсу, і з погляду звичайної людини К. був справжній студент. До того ж він приточив слова Сведенборга про те-то й те-то, чим здивував мене, неосвіченого.

Окусан була дуже рада, що ми склали іспити. Вона нагадала, що нам залишився ще рік. А донька, єдина її гордість, також скоро мала закінчити школу. К. сказав мені, що дівчата, закінчуючи школу, нічого не знають. А шиття, кото, ікебану, чого наша господинька навчилася поза школою, він, здавалось, узагалі має за ніщо. Я сміявся з його необачности. І знову повторив свою давню думку, що вартість жінки не в цьому. Він не дуже перечив. Але й не визнав, що так воно й є. Це справило мені приємність. Його байдужий тон, здавалось, свідчить про давнє зневажливе ставлення до жінок. Він начебто був байдужий і до дочки, яку я вважав представницею жіноцтва. Коли озирнутися назад, то, очевидно, вже тоді в мені пробудилися ревності до К.

Я запитав його, чи не хотів би він разом зі мною поїхати кудись на канікули. К. натякнув, що нікуди не поїде. Що ж, він не міг мати таких забаганок, але коли я запрошував, то можна було б і погодитись. Я запитав, чому він відмовляється. І почув: просто так. Сказав,

що хоче побути тут і почитати книжки. Я переконував його, що заради здоров'я ліпше поїхати в яесь курортне місце й там читати в прохолоді, та він відрубав, що в такому разі хай я їду собі сам. Але я не хотів залишати його тут. Мені вже не справляло великої приємності, що він потроху зближується з господинями. Можна навіть сказати, що здійснення моїх початкових намірів тепер було мені неприємне. Що й казати, я був дурень. А господиня побачила, що ми не можемо дійти згоди, й устряла в суперечку. Врешті ми поїхали на Босю.

XXXIV

Я запитав К., чи він ходив разом з молодою хазяйкою. К. сказав, що ні, й пояснив, що вони випадково зустрілися на вулиці Масаго, то вертались разом. Мені довелося стриматись від інших запитань, які мимоволі виникали. Але під час обіду закортіло спитати дівчину. Вона засміялася ненависним мені сміхом, а потім сказала відгадати, куди ходила. Тоді я ще був запальний, і мене драгувала така несерйозна поведінка. До речі, з присутніх це завважила тільки старша пані. К. був незворушний. З поведінки доньки годі було певно зрозуміти, чи вона навмисне драгує мене, чи жартує без умислу. Як на свій вік, хазяєчка виявляла велику обачність, та я не міг не завважити в ній і властивих молодим дівчатам рис, які мені не подобалися. До того ж ті невідомі риси я побачив тоді, коли в нас замешкав К. Я ніяк не міг збагнути, від чого це, — чи з моєї ревності до К., чи такі вже вибрики хазяйчиної дочки! Я й досі не позбувся тої ревності. Як не раз тобі говорив, добре розумів, що на зворотній стороні мого кохання ворухилося саме це почуття. Сторонній міг подумати, що нерідко воно оживало від не вартих уваги дрібниць. Втім, чи такі ревності — не одна з граней кохання? Я знав, що по одруженні це почуття потроху гасне, але й почуття кохання не стає палкішим.

Мені спадало на думку, чи не скласти до її ніг своє нерішуче серце. Під «нею» я розумів не дочку, а її матір, окусан. І вже схилився до думки, чи не поговорити з господинею, щоб віддала за мене свою доньку. І хоч я вже це твердо вирішив, та щодня відкладав розмову. Все це свідчить про мою нерішучість, але мені байдуже, та я не міг зробити ні кроку вперед не через брак сили волі. До появи К. мене

стримував страх обману, і я не хотів прискіпувати справи. А після появи К. мене весь час доймали сумніви, чи, бува, дочка не схилиться до нього. Я тримався думки, що якби вона звернула своє серце на К., а не на мене, то ліпше й не признаватися в коханні. Річ не в тім, що я боявся сорому. Всі мої помисли переймала думка, що осоружно жити разом з тою, чиї закохані очі впиваються в іншого. Я гадав, що є люди, які щасливі й тоді, коли одружаться з уподобаною дівчиною навіть проти її волі. Вони, думав собі, або ліпше знаються на життєвих справах, або телепні, що не розуміються на коханні. Я був такий спантеличений, що відганяв думку про можливість заспокоєння по одруженні. Власне, був теоретик вельми високого кохання. Водночас лишався практиком на диво обхідного кохання.

За той час, коли ми жили разом, не раз була нагода відверто звіритися в почуттях самій панночці, та я навмисне уникав цього. Тоді в мені сильно засіла думка, що за японським звичаєм так робити не личить. Та не можна безоглядно сказати, ніби мене стримувало тільки це. Я знав, що японці, а особливо дівчата, рідко осмілюються так просто звіритися в своїх почуттях.

XXXVI

К. ніяк не хотів припинити розмову про окусан і одзьосан. Нарешті почав розпитуватися про такі делікатні подробиці, що й я не міг відповісти. Це видалося мені не так докучливим, як дивним. Я згадував, як раніше заводив з ним розмову про цих жінок, і тепер не міг не бачити, що тон його мови змінився. Врешті я запитав, чому саме сьогодні він завів таку розмову. І тут К. раптом замовк. Але я добре бачив, як сіпаються його стиснуті уста. Він мав неговірку вдачу. Коли хотів щось сказати, то своїм звичаєм спочатку щось мимрив собі під ніс. Мабуть, йому тяжко було розтулити уста й вони розтулялися мовби проти його волі; сказані слова були вагомі. А коли голос уже пробивався крізь уста, то був удвічі дужчий від звичайного.

Я дивився на його губи й відчував, що він хоче ще щось сказати, але я й на думку не покладав, про що може піти мова. І був дуже здивований. Уяви собі мене в ту мить, коли з його ледачих вуст упало зізнання в непереборному коханні до нашої молодой хазяйки. Я онімів, наче від помаху чарівної палички. Й не міг поворухнути язиком.

Чи тоді я був звалищем страху? Чи звалищем мук? У кожному разі був звалищем. Від голови до ніг я раптом остовпів, як камінь чи залізняка. Так заляк, що вже ледве дихав. На щастя, це тривало недовго. За мить я знову став самим собою. Й подумав, що тепер уже все. Пропало моє майбутнє.

Та яке майбутнє, того виразно й сам не уявляв. Сидів непорушно й відчував, як моя сорочка просякає неприємним потом з-під пахов. А тим часом К., як завжди, поволі розтуляючи свої мляві губи, звирявся в своїх почуттях. Це була для мене нестерпна мука. Й думаю, всі ті муки були видимі на моєму обличчі, як великі ієрогліфи реклами. К. мав би щось завважити, але він, мабуть, так був поглинутий своїм клопотом, що й не скинув оком на моє обличчя. Своє зізнання він од початку до кінця вимовляв одним тоном. Той тон був важкий і повільний, але справляв враження невідступності. Я то слухав його, то мучився думкою, що робити, і подробиці майже не доходили моїх вух, лише звук слів, які спадали з його вуст, сильно відлунював у моїх грудях. Тому, як я вже казав, у моїй душі були не тільки муки, а й страх. Власне, страх од того, що суперник такий сильний.

Коли К. нарешті виговорився, я не знав, що сказати. Мовчав не з думки, що вигідніше — чи самому зробити таке ж зізнання, чи не відкривати своє серце? Просто я не міг нічого сказати. Та й не хотілося говорити.

За обідом ми з К. зайняли місце один супроти одного. Подавала служниця. Я їв, як ніколи, без апетиту. За столом ми не обмовилися ні словом. Служниця не знала, коли повернуться окусан і одзьосан.

XXXIX

Ота непевна відповідь позначилася й на його поведінці наступного дня й за день опісля. К. не подав жодного знаку, що хоче повернутися до розмови, яку сам почав. Щоправда, не було й нагоди. Ми не могли спокійно вести мову про це, поки окусан і одзьосан не підуть з дому на цілий день. Я це добре розумів. І все-таки був дуже неспокійний. Отож вирішив, що не чекатиму, поки він заговорить про це, а сам поведу мову.

Водночас я приглядався до жінок. Але ні в ставленні окусан, ні в поведінці її дочки не завважував нічого особливого. А що все було

так, як і до зізнання К., то виходило, що про це знав лише я, а ні головна особа — одзьосан, ні «наглядачка» окусан ще не були освідомлені. Ця думка трохи заспокоїла мене. Отож я вирішив певний час не порушувати цієї теми, щоб не вишукувати нагоди, а дочекатися слушної хвилини і тоді вже сказати все.

Якби ж то на тім стало. Але в моєму серці, як на морі, були припливи й відпливи. Я бачив незворушний вигляд К., і це навіювало різні думки. А слова та вчинки старшої й молоді господинь зароджували в душі сумніви щодо їхнього доброго серця і я подумав, чи той складний механізм, умонтований у людських грудях, так само точно й непохибно показує на позначки циферблату, як годинникова стрілка. Словом, візьми на увагу, що врешті я заспокоївся, так і сяк мізкуючи над цією справою. Втім, слово «заспокоївся» тут, може, й не пасує.

Тим часом в університеті знову почалися лекції. Коли вони були в один час, ми разом виходили з дому, а часом і поверталися разом. Зовні ми були такі дружні, мов нічого й не сталось. Але в душі кожен, безперечно, думав про своє. Одного разу несподівано на вулиці я поставив усе руба перед К. Передусім запитав, чи зізнання К. зробив тільки мені, а чи про це вже знають окусан і одзьосан. Я сподівався, що його відповідь допоможе визначити моє ставлення. А він недвозначно сказав, що, крім мене, ніхто не знає. А що все було, як я й припускав, то мені відлягло. Я добре знав, що К. завзятіший від мене. Також розумів, що не зрівняюся з ним відвагою. А з іншого боку, на диво довіряв йому. Три роки він обманював свою прийомну родину, яка платила за його навчання, та це нітрохи не підривало моєї довіри до нього. Можна навіть сказати, що саме завдяки цьому я й почав йому довіряти. І попри всі великі сумніви в душі моїй не виникло наміру заперечувати правду його слів.

Я запитав, що він має намір зробити в цій справі: приховувати почуття чи висловити їх і пожати плоди? Але не почув відповіді. К йшов мовчки, похнюпивши голову. Я просив, щоб він нічого не приховував од мене й розповів усе дочиста. К. твердо відповів, що не має потреби щось приховувати. Але ні слова не сказав про те, що мене цікавило. Розмова відбувалася на вулиці, то я не міг ворухити все до дна. На тому й закінчилось.

XLIII

То був час, коли ми ще не вживали таких слів, як «пробудження» чи «нове життя». К. не зрікся себе самого і не кинувся стрімголов у новий напрям не тому, що був далекий від сучасних віянь. Минуле було для нього таке дороге, що він не міг його відкинути. Можна навіть сказати, що завдяки тому минулому він дожив до цього дня. І хоч не біг стрімко по прямій до мети свого кохання, це не означає, що його кохання було мляве. Хоч би яке кохання горіло в серці, К. не хотів намарно ступити й кроку. А що не зазнав того струсу, коли забуваєш усе на світі, то міг зупинитися й глянути на своє минуле. А отже, повинен був і далі йти дорогою, якою вело його минуле. До того ж він мав таку впертість і таке терпіння, яких нині вже ніхто не має. Гадаю, саме через це я добре розумів його душевний стан.

Вечір, коли ми повернулися з Уено, був для мене досить спокійний. Я пішов за К. до його кімнати і сів біля столу. І навмисне почав плести всілякі нісенітниці. Його це наче гнітило. Мабуть, переді мною майнуло сяйво звитяги, бо в голові явно звучала врочиста радість. Я трохи погрів руки біля його хібаці й пішов до своєї кімнати. Я, що в усьому поступався К, аж тепер усвідомив собі, що можу не остерегатися його..

Того вечора заснув дуже легко. Але прокинувся несподівано на чийсь оклик. У прочинених дверях побачив чорний силует К. У його кімнаті ще горіла лампа. Зірваний зі сну, я спочатку тупо дивився на той силует і не міг вимовити слова.

К. запитав, чи я вже спав. Він завжди лягав пізно. Я відповів йому, подібному на чорну тінь ченця, запитанням, чи чогось потребує. К. відповів, що нічого особливого, просто йшов з туалету й подумав, сплю я чи ні. Світло лампи падало з-за його спини, то я не бачив ні його обличчя, ні очей. Зате голос був спокійніший, ніж завжди.

К різко зачинив двері. В моїй кімнаті знову стало темно. Я відразу забувся. Але вранці, коли згадував оті відвідини, все видалося мені дивним. Я навіть подумав, чи це не був сон. І за сніданком спитав про це. К. сказав, що так – відчиняв двері й кликав мене. Я запитав – навіщо, але він не міг мені достоту пояснити. А по мовчанні сам запитав, чи останнім часом я міцно сплю. Все це мені видалося дивним.

Того дня наші лекції починались одночасно й ми разом вийшли з дому. Мене з самого ранку хвилював той випадок, і дорогою я знову

допитувався в К. Але його відповіді не заспокоювали мене. Я поцікавився, чи він не хотів знову поговорити про оту справу. К рішуче відтяв, що ні. Мов нагадав свої слова в парку Уено: «Ліпше обличмо цю справу». К мав гостре почуття власної гідности. Завваживши це, раптом згадав собі його вчорашні слова, що «серце готове». І ці два слова, що досі не привертали моєї уваги, тепер міцно засіли в голові.

XLVIII

Виходило, окусан розмовляла з К. два дні тому. За цей час він зовсім не зміняв свого ставлення до мене, то я ні про що й не здогадувався. Думаю, його незворушність була гідна поваги. Я зіставляв себе з ним і схилявся до думки, що він кращий. У душі вирували такі почуття: «Хоч я переважив хитрістю, та як людина зазнав поразки». Й подумав собі, що К. має зневажати мене. Моє обличчя залилось рум'янем. Тепер було понад мої сили піти до К. і витримати приниження.

Я вагався — піти зараз чи потім, і врешті вирішив почекати ще день.

То було суботнього вечора. Але того ж вечора К. ввірвав собі життя. Я й тепер здригаюся, коли згадую це. Завжди спав головою на схід, а того вечора випадково постелив собі на захід і, може, це пов'язане з тим. І раптом я пробудився від того, що в голову дме холодний вітер. Двері між моєю і його кімнатами, що завжди замкнені, були прочинені. Але тепер у них не стояла чорна постать К. Мов людина, що відчула якийсь поштовх, я сперся на лікті й зазирнув до кімнати К. Лампа ледь жевріла. Але постіль було постелено. Ковдра збилася в одному кутку. К. лежав долілиць спиною до мене.

Я окликнув його. Але відповіді не почув. Я знов покликав і запитав, що сталося. К. й не ворухнувся. Я вмить підвівсь і ступив до порога, звідти оглянув його кімнату в тьмяному світлі лампи.

Моє перше враження було майже таке, як оте несподіване зізнання К. Я ще не сгнув поглядом його кімнати, як очі вирячилися. Я закам'янів на місці. Мені видалося, що якийсь вихор ухопив мене і відкинув назад. Непроглядна темінь огорнула моє майбутнє і виставила на світло все моє життя, яке тепер було мов на долоні. Я затремтів усім тілом.

Але ні на мить не забував про себе. Мені відразу впав у вічі лист на столі. Як мені й майнуло, він був адресований мені. Я в безтямі розкрив його, але там не було тих слів, на які я чекав. Мав би знайти там жорстокі й правдиві слова. І я боявся, що коли він потрапить на очі окусан чи її дочки, то вони зненавидять мене. Та коли перебіг його очима, то перша думка була, що я врятований. (Головне — врятовано мою репутацію, а за тих обставин вона здавалася найголовнішим.)

Зміст листа був простий, доволі простий. Написано, що К. увірвав собі віку зі слабодухости і зі зневіри в майбутньому. А далі було про те, що він дякує мені за всі клопоти, яких я завдав собі. Також просив залагодити всі його посмертні справи. А ще благав пробачення в окусан, що завдав їй такого клопоту. І висловив прохання сповістити про все рідних. Про кожну таку справу писав лиш одним словом, та ніде не було імени хазяйської дочки. Я дочитав листа й подумав, що він навмисне не згадав її. Але найбільше вразило останнє речення, написане трохи грубіше – про те, що він повинен би вмерти трохи раніше, й сам не знає, чому дожив аж до цього дня.

Тремкими руками я згорнув листа і вклав його до конверта. А конверт поклав на стіл, де він і лежав, щоб усі побачили. Я роззирнувся і щойно тепер побачив кров, яка бризнула на стіну.

ЛІІ

Мене ніколи не покидало відчуття провини перед покійним товаришем. Правду кажучи, відтак я не мав спокійної години. Навіть церемонія шлюбу, чого я давно прагнув, була овіяна неспокоєм, Я сподівався, що цей шлюб буде для мене, зневіреного в майбутньому, початком нового життя. А коли став її чоловіком і з ранку до вечора бачив її перед собою, моя марна надія, опинившись перед суворими буднями, розсипалась на скалки. Коли я бачив дружину, то в моїй уяві був і К. Власне, вона була та ланка, що навіки зв'язала мене з К. Не можу нарікати на дружину, хоча є таке, що я б волів оминати. І це відразу наклало знак на жіночу душу. Хоч причина залишалася нез'ясована. Вона часто питала мене, чому я так багато думаю, чи не тривожить мене щось. Іноді обходила усмішкою, а іноді була дуже дратлива. І врешті дорікала мені: «Може, ти мене не любиш?» або «Напевно, ти щось приховуєш від мене».

Не раз я хотів розповісти дружині геть усе. Але в останню мить якась сила стримувала мене. Ти знаєш усе, то, гадаю, не треба надто докладно пояснювати, але скажу те, що повинен сказати. Тоді я не мав найменшого наміру виставляти себе перед дружиною з кращого боку. Не сумніваюсь: якби покаювся перед нею так само щиросердо, як перед покійним товаришем, то вона по сльозах суму і радості простила б мені мій гріх. А не зробив я цього не з надмірної практичності. Я не зізнався просто тому, що не мав відваги затьмарити його пам'ять. Ласкаво прошу тебе, зрозумій, що для мене то була велика мука хляпнути чорну краплину на ніжно-біле тіло.

Моє серце, хоча вже рік минув від смерти К, не мало спокою. Я спробував забутися в читанні й з великим завзяттям узявся до книжок. Сподівався, що настане день, коли зможу віддати людям плоди своєї вчености. Але то була самоомана — непевна мета й непевні сподівання, а на душі лишалось невесело. Я не зміг забутися в читанні. І знову почав бездіяльно дивитися на світ.

Дружина пояснювала це нудьгою мого серця від легкого життя. Підстави до цього були, бо одне, що її мати мала певні кошти на сякий-такий прожиток, а друге, що й я міг не працювати. Та й, мабуть, досі мені надто добре жилося. Та головна причина мого безруху була зовсім не в тому. Коли дядько ошукав мене, то я гостро відчув, що на людей звіритися не можна. Та й лише інших мав за поганих, а себе — за порядного. Десь там жевріла думка, що хоч який лихий увесь світ, а я добрий. Та коли завдяки К ця віра розвіялася на порох і я зрозумів, що такий самий, як мій дядько, то це підкосило мене. Я, що втратив довіру до людей, утратив її й до себе й утратив сили життя.

LV

Я твердо вирішив далі жити так, мовби я вмер, але іноді від спонук світу моє серце прокидалось. Та тільки-но я намірюся до чогось, як хтозна-звідки надходить страшна сила, прищемлює моє серце, і я вже безвладний. І та сила наче вбиває мені в голову: «Ти вже не здатний ні до чого». Від самих цих спів я хилюся. Коли ж переходом знову замірюсь до руху, знов чую прищемлене серце. Я зіцплюю зуби й люто кричу: «Ти чому заважаєш мені?» А вона, та сила, бездушно сміється: «Сам знаєш чому». Я знову хилюсь.

Хочу, аби ти знав, що в моїй душі, попри одноманітне життя без збурень і збочень, увесь час точилася така запекла січа. Дружину це мусило дуже мучити, але мене мучило ще більше. Й коли вже не міг більше спокійно сидіти в цій в'язниці, коли не міг повалити її, то почав схилитися до думки, що мені залишилось одне — самогубство. Тобі це може видатися дивним, що таємнича страшна сила, яка завжди гнітила серце, стримувала всі мої намагання, залишаючи вільною тільки дорогу смерти. Я міг або не рухатись, а коли рухатися, то тільки вперед цією дорогою.

Вже й раніше я кілька разів намірявся піти тою найпростішою дорогою, що вказувала мені доля. Але щоразу моє серце прихилилося до дружини. А взяти її з собою я не мав відваги. Я не міг зізнатися їй в усьому, й мені страшно було навіть подумати про такий підлий учинок, щоб укоротити їй віку як жертві моєї долі. Вона мала свою лиху долю, як і я свою. Навіть без огляду на здоровий глузд, не для мене була страшна крайність — кидати двох у вогонь, розкладений для одного.

Водночас мені було нестерпно тяжко уявити собі дружину, коли мене не стане. Мені глибоко в душу запали її слова по смерті матері, що тепер я — її єдина опора в світі. Я довго вагався. Бувало, гляну на дружину і радий, що зупинився. А потім знову мертвий. А дружина іноді дивилася на мене з обуренням.

Отак я жив. І коли ми вперше зустрілися в Камакурі, гуляючи за містом, мій настрій був не набагато ліпший. Мене завжди переслідувала чорна тінь. Я животів і нудив світом задля дружини. Коли ти закінчив університет і повернувся додому, було так само. Я не обманював тебе, коли обіцяв зустрітись у вересні. Я справді сподівався побачити тебе, і коли мине осінь, і настане зима, й коли мине зима.

І раптом серед палючого літа не стало імператора Мейдзі. Мені видалося, що дух Мейдзі почався і закінчився разом з ним. Мене аж до серця пронизало почуття, що ми, хто виріс у добу Мейдзі, будемо нещасними пережитками в подальшій житті. Я відверто сказав це дружині. Вона лиш усміхнулася, та по якійсь надумі жартома відповіла, чи не ліпше вчинити дзюнсї, тобто піти слідом за нашим паном.

LVI

Я вже майже забув слово «дзюнси». Воно не належить до тих слів, які вживають повсякденно, і тепер було для мене чимось таким, що впало на дно пам'яті й почало тліти. На жарт дружини я вперше від давніх пір згадав його й відповів, що коли вдамся до дзюнси, то хіба задля смерті разом з добою Мейдзі. Моя відповідь, звичайно, також була жартом, але тоді мені чомусь видалося, що те давно невживане слово розквітло новим життям.

Відтоді минуло з місяць. У вечір похорону імператора я сидів, як завжди, в своєму кабінеті і слухав залпи. Це вдаряло в мій слух як оповіщення, що доба Мейдзі канула в небуття. Потім я подумав, що це також оповіщення про небуття генерала Ногі. Я, тримаючи в руках екстрений випуск газети, без задуми сказав до дружини: «Дзюнси, дзюнси!»

В газеті я прочитав про передсмертного листа генерала Ногі. Там йшлося про те, що з часу сейнанської війни, коли він утратив у битві прапор, думав лише про смерть, щоб спокутувати свою вину, й дожив до цього дня. Я й незчувся, як почав рахувати на пальцях, скільки років прожив генерал Ногі з думкою про смерть. Сейнанська війна йшла в десятому році Мейдзі, а тепер сорок п'ятий, то виходить, що тридцять п'ять років. Отже, всі ті тридцять п'ять років Ногі думав тільки про смерть і чекав нагоди вмерти. Я подумав собі: що більша мука — жити так тридцять п'ять років чи та мить, коли встромлюєш меч у живіт?

Кілька днів опісля я також вирішив учинити самогубство. Може, ти не зрозумієш причини моєї смерті, так само як я не зовсім розумів причину самогубства Ногі, та що вдієш, мабуть, це різниця людей, що прийшли з різних часів. А може, правдивіше буде сказати, що це вроджена різниця особи. В цій розповіді я, скільки міг, відслонив себе, щоб ти міг зрозуміти незбагненного мене.

Я залишаю по собі дружину. На щастя, коли мене не стане, вона не журитиметься, за що прожити. Я не хочу завдати їй переляку. Маю намір померти так, щоб дружина не бачила моєї крові. Нишком піду з цього світу тепер, коли вона нічого не знає. Нехай думає, ніби то — нагла смерть. Буду радий, якщо дружина навіть подумає, ніби я збожеволів.

Вже минуло понад десять днів, відколи я вирішив померти, але хочу, щоб ти знав: увесь той час я майже те й робив, що писав для

тебе цю главу автобіографії. Спочатку хотів зустрітися з тобою і все розповісти, але радий, що зробив це письмово, бо так докладніше виклав себе. Пишу не з примхи. Моє минуле є частина людського досвіду і, крім мене, його ніхто не знає, то, думаю, моя щира сповідь не буде даремна ні для тебе, ні для когось іншого, хто не знає людей. Зовсім недавно я почув про те, що Ватанабе Кадзан відтяг на тиждень час своєї смерти, щоб написати картину «Ханьданський сон». Може, для когось це даремна справа, але можна також сказати, що це неминуче, бо того вимагало серце людини. І я також спромігся на ці зусилля не тільки тому, аби дотримати свого слова. Передусім це від того, що мене спонукувала якась внутрішня потреба.

Тепер я підбив усі підсумки. Вже ніщо не тримає мене на цьому світі. Коли лист потрапить до твоїх рук, я вже, мабуть, не буду живий. Буду мертвий. Днів десять тому дружина пішла до тітки в Іцігаю. Та занемогла і потребує помочі, то я й послав дружину. Більшу частину цього листа написав, коли її не було вдома. Коли вона навідувалася сюди, я ховав писанину.

Хочу, щоб моє минуле — і добре, й погане — було повчальне для людей. Але знай, що моя дружина є єдиний виняток. Я не хочу, щоб вона бодай щось дізналася про це. Моє єдине бажання — зберегти незатьмареною її пам'ять про моє минуле, отож прошу тебе: поки вона жива, все, що я відкрив тобі як свою таємницю, тримай у сховку своєї душі.

(Переклад М. Федоришина⁸³)

Примітки:

Асіда – дерев'яні черевики на високих підставках.

Бу – міра довжини = 3,03 мм.

Ватанабе Кадзан (1793-1841) – японський художник, представник південної школи китайського стилю живопису, вчинив самогубство (харакірі) на другий день по закінченні картини «Ханьданський сон», яку залишив як спомин свого життя.

Гета – дерев'яні сандалі.

Дзюнісі – у феодальну добу самогубство вслід за смертю свого сюзерена.

Дзьо – одиниця виміру жилої площі = 1,5 кв. м.

Какемону – картина або каліграфічний напис на подовгастій смузї шовку чи паперу; вивішують прямовисно або зберігають згорнутою.

Карти – новорічна гра японців, яка полягає в тому, що на підлозі розкладаються карти й на кожній є частина вірша танка із збірки «Хяку-нін – іс-сю» (По одному віршу ста поетів),

---

⁸³ Перекладено за виданням: Нацуме Сосекі. Кокоро. Кадокава сьотен, Токіо, 1972.

кожен учасник гри по черзі читає вірш, а решта присутніх намагаються першими знайти відповідну карту.

Кірісіма – дослівно: Туманний острів.

Кото – тринадцятиструнний музичний інструмент.

Котацу – кімнатна жаровня в підлозі, де в зимку гріються, забравшись під ковдру, котру застелюють поверх котацу.

Котацу-ягура – дерев'яний місток над котацу, який застелюють ковдрою.

Мейдзі (1867-1912) – назва доби правління імператора Муцухіто (Мейдзі), відзначалася посиленою капіталізацією країни й опануванням надбань європейської культури.

Ніцірен (1222 -1282) – основоположник одної з буддійських сект.

Одзьосан – панна.

Окусан – ввічливе звертання до заміжньої жінки; господиня, пані.

Рі – міра довжини = 3,9 км.

Сведенборг Еммануїл (1688 -1772) – шведський філософ-містик.

Сейнанська війна – Сацумський заколот у лютому – вересні 1877 р., велике самурайське повстання у префектурі Кагосіма (колишнє князівство Сацума) під проводом Такаморі Сайго.

Сенсей – ввічливе звертання до вчителя, лікаря і т.д., до особи, котру вважають своїм наставником.

Сун – міра довжини = 3,03 см.

Сяку – міра довжини = 30,3 см.

Сьодзі – розсувні паперові перегородки в японському домі, головним чином між кімнатою та верандою.

Тай – загальна назва певного виду окуневих риб.

Тандзьодзі – у перекладі: Храм народження.

Токонома – стінна ніша з припіднятою підлогою та полицками, в якій виставляють ікебану, какемоно чи родинні реліквії.

Фусума – розсувна дерев'яна перегородка в японському домі між кімнатами.

Ханьдань – мається на увазі картина Ватанабе Кадзана «Ханьданський сон»; Ханьдань – місто в Китаї, з яким пов'язана легенда про чарівну подушку («ханьданська подушка»), яка робить людину вві сні знатною та багатою; збудившись, людина повертається до яву – вбогости та нікчемства.

Хаорі – накидка, частина японського національного парадного жіночого та чоловічого костюма.

Цубо – міра площі = 3,3 кв. м.

Man of means (англ.) – заможна людина.

ДАДЗАЙ ОСАМУ

(1909-1948)

Дадзай Осаму (справжнє ім'я – Цусіма Сю:дзі) народився 19 червня 1909 року в невеличкому місті Канагі префектури Аоморі в заможній аристократичній родині. Після навчання в середній гімназії, в 1927 році він вступає на філологічне відділення ліцею в Хіросакі, а через три роки починає навчання на факультеті французької філології в Токійському університеті. Після скандалу і повного офіційного розриву з родиною Цусіма через роман із гейшею Беніко Дадзай намагається разом із офіціанткою з бару на Гіндза покінчити життя самогубством закоханих за змовою. Дівчина загинула, але юнака врятували.

У світі літератури Дадзай Осаму дебютував у лютому 1933 року з оповіданням «Поїзд», а невдовзі журнал «Гюлень» почав публікувати його оповідання та перший роман «Спогади». Громадськість радо вітала появу нового письменницького таланту, та після чергової невдалої спроби самогубства у 1935 році Дадзай потрапив до лікарні, де через загострення апендициту і перитоніт постійного вживав наркотики як знеболювальне. За спогадами друзів, після виходу з лікарні весь свій час Дадзай Осаму проводив, завзято працюючи над рукописами, але натхнення йому надавали саме наркотики. Дослухавшись порад близького друга Ібусе Масудзі, наступного, 1936 року він ліг до психіатричної лікарні, де лікувався від наркотичної залежності, але після виходу з лікарні перебував у глибокій депресії.

Новий творчий підйом Дадзай відчув у 1938 році, після розлучення з Хацуїо та переїзду до передмістя Токіо з новою дружиною на ім'я Ісіхара Мітіко деякий час потому. У цей період Дадзай пише нові оповідання, повісті; і навіть у воєнні роки, коли доводилося багато переїздити з місця на місце через пожежі та різні незручності воєнного періоду, він не припиняв письменницької справи. Після повернення в Токіо у 1946 році Дадзай отримував велику кількість замовлень, але апатія йому не дозволяла працювати плідно. Наступного року письменник повертається до літературної діяльності та пише одні з найкращих своїх творів, зокрема «Сонце на заході»

(1946) – повість, яка не тільки мала шалений успіх, але й стала своєрідним символом аристократичних сімей, міць і слава яких згасала. Того ж року в родині Дадзай Осаму народилася третя дитина, дочка Сатоко, яка стала відомою японською письменницею зі світом ім'ям.

Останнім великим твором письменника стала повість «Пропаша людина», повного друку якої Дадзай не дочекався: загострилися безсоння та хвороба легень. Залишивши на столі рукопис оповідання «Гуд бай», 13 червня 1948 року він покінчив життя самогубством із Ямадзакі Томіе. Їхні тіла знайшли в токійському водозбірнику лише 19 червня, і саме цей день став днем вшанування пам'яті письменника, днем «Поминання вишень» (*отоймі*). Прах Дадзай Осаму захоронили 18 липня поблизу храму Ейкан-до: (інша назва – Дзенрін-дзі) в Кіото, поруч із одним з його найулюбленіших письменників – Морі Огай.

За коротке і сповнене трагізму життя Дадзай написав десятки творів, які й досі не втрачають своєї художньої цінності – навіть сьогодні Дадзай вважається одним із п'яти найвидатніших письменників Японії. В останній період свого життя Дадзай писав забарвлені в кольори песимістичного світовідчуття твори, де намагався розв'язати важливі для себе екзистенційні проблеми. Як і деякі інші японські еґо-белетристи тієї доби, він усвідомлено і з дивовижною цілеспрямованістю руйнував своє життя та самого себе, щоб переплавити свої душевні травми на мистецтво, «справжню, істинну» літературу. Літературна діяльність Дадзай Осаму до певної міри сформувала естетично-філософську думку повоєнної доби, означивши її ідеями натуралізму, нігілізму та декадансу, вона мала значний вплив на настрої масового читача і викликала неоднозначні відгуки літераторів того часу.

Твори останнього періоду життя Дадзай стали маніфестом його етики, світогляду та життєвих переконань, у них відбилися етапи поступового формування особистості письменника, а наприкінці життя – душевна криза і одне єдине бажання – залишити цей світ, звільнити рідних, друзів і колег від сорому та страждань. «Спогади» (1933), «Human Lost» (1937), «Вісім краєвидів Токіо» (1941), «На схилі років» (1946), «Вечірнє сонце» (1946), «Пропаша людина» (1948) – у цих та інших творах Дадзай відтворює історію свого життя, висловлює погляди на різні важливі для нього теми, ділиться з читачем своїми роздумами, почуттями та болем.

Вважається, що повість «Пропаша людина» Дадзай писав навіть не стільки для своїх читачів, скільки для самого себе: каючись привселюдно, він намагався залікувати душевну травму, яку він дістав після перебування в лікарні для душевнохворих у 1938 р. Сам процес написання повісті став для нього своєрідною самореабілітацією. «Пропаша людина» – це останній великий твір, в якому письменник «підбиває підсумок» свого життя: аналізуючи власні вчинки та взаємовідносини з близькими людьми, Дадзай доходить висновку: «Людина, пропаша. Точніше, я зовсім перестав бути людиною». Автор намагається простежити своє життя від самого дитинства до майже останніх років та зрозуміти, яким чином він перетворився на «пропашу людину», як на його життя вплинули стосунки з родиною (у творі досить чітко виписаний образ батька – авторитарної людини), з учнями в гімназії та студентами університету в Токію, з жінками та «позауніверситетськими» друзями. Дадзай у подробицях описує, як, прагнучи знайти контакт із «зовнішнім світом», він опиняється на самісінькому дні суспільства і змушений топити свій відчай спочатку у вині, а згодом – шукати забуття в наркотиках. Отже, читачеві пропонується два авторські погляди на власне життя: один – зовнішній, дистанційний і розсудливий, інший – інтеріоризований, як переказ власного життєвого досвіду.

Типова для більшості художніх текстів сповідальної літератури структура повісті «Пропаша людина» складається з «Передмови», зошитів-щоденників головного героя Йодзо Оба і «Післямови». Таким чином, сам текст повісті формально можна поділити на три частини.

У першій частині («Передмові») читачеві пропонується детальний опис трьох фотографій центрального героя повісті: в дитинстві, юнацтві та зрілому віці. На декількох сторінках епізодично і фрагментарно (так, як це «відбито» на фотокартках) розгортається все життя «цього дивного чоловіка», а до докладного опису кожного фотознімка оповідач додає свої особисті враження від людини на фото.

«Передмова» – це авторський відступ, який налаштовує читача на певний емоційний настрій, окреслює предмет зображення і тематику твору, свого роду стислий переказ оповідачем із наданням його суб'єктивної оцінки того, про що йтиметься в обрамленій частині. Як у логічно завершеному, самостійному тексті, події не переповідаються в розгорнутому викладі, коли епізоди плавно переходять з

одного в інший, а статично змальовуються як кінцеві, так би мовити, підсумкові, зафіксовані на трьох фотокартках стани (фізичні, психічні, соціальні) в різні періоди життя ще невідомого читачеві чоловіка. Оповідач «Передмови» – це стороння людина, яка ніяк не ідентифікує себе. Його зорова перспектива обмежена незнанням про те, що й як трапилось у житті людини на фото, і тому він просто переказує в хронологічній послідовності (дитинство – юнацтво – зрілі роки чоловіка) лише про те, що він бачить та ділиться своїми спостереженнями.

З героєм читач безпосередньо знайомиться у другій частині повісті – трьох зошитах Йодзо Оба, де послідовно переповідаються події його життя від раннього дитинства до двадцяти семи років. Записи поділені відповідно на три частини: проведене в колі родини дитинство і навчання у школі; юнацькі роки в коледжі та знайомство з життям великого міста; життєвий фініш і самооцінка автором свого життя. Саме в обрамленій розповіді розкриваються подробиці життя героя; всі події стають відомими зі слів самого Йодзо. Читач бачить події з особистісно-суб'єктивних позицій героя, крізь призму його почуттів, хвилювань і думок. Зі спогадів дитинства про героя відомо зовсім небагато: знайомлячись із зовнішнім світом, хлопчик дедалі більше переконується в раціональності дорослих, обачності, поміркованості та меркантильності їхніх вчинків і спонувань. Наївно-дитяче сприйняття дійсності та нерозуміння причин власної «несхожості» до ближніх приводять героя до рішення стати комедіантом, грати клоунаду. Вже дитиною він усвідомив, що йому необхідна маска як медіум між двома світами (світом дорослих і його власним – світом дитячих фантазій та уявлень) для того, щоб особливо не вирізнятися серед людей і щораз виправдовувати їхні очікування. Так, дитячі дивацтва та блюзнірство героя були прийняті, але це не позбавило його від страху бути не таким, як усі, та зміцнило почуття недовіри до людей.

Далі автор описує свої студентські роки, коли його поглинає шум і маячня, спокуси та сумнівні розваги великого міста. Повне неприйняття «колективного життя» і небажання вчитися приводять героя до студії одного художника, де він зустрічається з Хорікі Ма-сао, який і познайомив його з «випивкою, тютюном, повіями та ідеологією лівих». Ретельно приховуваний під маскою байдужості чи меланхолії страх перед світом приводить Йодзо до підозрілих знайомств і навіть змушує зайнятися підпільною діяльністю в якомусь

комуністичному гуртку. Але й цей досвід спілкування підтвердив уже перевірену істину: якщо хочеш стати «своїм», бути прийнятним до гурту – почни блазнювати. Втягнений у вир життя багатоголосого міста, герой шукає забуття в розгулі та потрапляє до в'язниці за спробу здійснення *сіндзю* (подвійного самогубства коханців) і зізнається, що лише в камері, немов злодій, він вперше за тривалий час зміг спокійно заснути.

У третьому зошиті розповідається про те, як після втечі з-під домашнього арешту в будинку батькового знайомого на прізвисько Палтус і остаточного розриву стосунків із родиною, Йодзо повертається до круговерті столичного життя. Він оселяється в новій знайомій Сідзуко та починає заробляти карикатурами в одному видавництві. Усвідомлюючи свою «непотрібність» і «зайвість» Сідзуко та її п'ятилітній доньці, боячись зруйнувати їхнє тихе сімейне щастя, герой іде з дому. Після блукань по шинках він прибивається до господині бару на Кьобасі та майже рік заробляє малюнками в дешевих журналах під псевдонімом Дзьосі Ікіті, омонім якого – «свіжа кров самогубця (за змовою)».

Після знайомства з молоденькою Йосіко життя Йодзо змінюється: він кидає пити й одружується з цією по-дитячому довірливою дівчиною. «...Почала потихеньку зігрівати солодка думка про те, що я поступово стаю схожим на людину, що не доведеться загинути жахливою смертю». Але з появою давнього приятеля Хорікі, який зайшов узяти грошей у борг, перед очима Йодзо постають всі перипетії його життя, що вже стали минулим, – він не може дати їм пояснення, але шукає виправдання. Згвалтування Йосіко дрібним комерсантом на очах у героя знову штовхає його на самогубство: він випиває смертельну дозу снодійного, але його рятують. Далі стрімкий розвиток подій виводить героя на фінішну пряму: спочатку – дешева випивка, потім – морфій (щоб не пити й у забутті працювати), а насамкінець – санаторій для божевільних. Записи закінчуються словами: «Зараз мені здається, що в Пеклі – так званому світі «людей» – схоже, існує лише одна *істина*.

Просто – все минає.

Цього року мені виповниться двадцять сім. Голова моя вкрилася сивиною, й багато хто вважає, що мені за сорок».

Ю. Осадча

ДАДЗАЙ ОСАМУ

«ПРОПАЩА ЛЮДИНА» (Повість)

Передмова

Я бачив три фотокартки цього чоловіка.

На першому знімку цей чоловік, слід сказати, ще в дитинстві – йому років приблизно десять, в оточенні багатьох дівчат (здається, його старших і молодших рідних і двоюрідних сестер) стоїть неподалік від ставка в садку, одягнутий в хакама⁸⁴ в широку смужку, нахиливши голівку градусів на тридцять вліво, та потворно посміхається. Потворно? Однак люди нечутливі (іншими словами, люди, які зовсім не можуть відрізнити красу від потворності), скрививши байдуже обличчя і стримуючись у компліментах так, щоб це не виглядало відвертими лестощами, скажуть щось на подобу «такий милий хлопчик», оскільки у посмішці цієї дитини все-таки була тінь того, що зазвичай зветься «милим», проте, коли б це була людина, яка б хоч трішечки тямала у красі, то вкрай незадоволено буркнула б «до чого ж огидна дитина», мабуть, відкинула б це фото так само, як струшують з себе гусінь.

Сам не знаю чому, але обличчя цього хлопчика викликає почуття легкої відрази тим більше, чим довше на нього дивишся. Але ж це зовсім не посмішка. Ця дитина – не всміхається взагалі. Доказ цьому – його міцно стиснуті кулачки. Людина не може водночас посміхатися і стискати кулаки. Мавпа. Мавпяча посмішка. Хочеться радше назвати його «поморщеним малюком», настільки він дійсно дивний та ще й мерзотний. Коли дивишся на фото, то починає якось дивно нудити. Ще жодного разу я не бачив хлопчика з таким дивним виразом обличчя.

---

⁸⁴ *Хакама* – широкі традиційні чоловічі штани в згортки, схожі на спідницю або на шаровари.

На превеликий подив вираз його обличчя на другій фотокартці змінився. Тут він уже студент. Так і не зрозуміло, чи це знімок за його роки в гімназії, чи студентський, але, так чи інакше, виглядає він студентом-красенем. Проте, знову, як це не дивно, він якийсь неживий. У студентській формі, з кишені на грудях виглядає кінчик білої хустиночки, сидить у плетеному кріслі, закинувши ногу на ногу, та, звісно, всміхається. Цього разу на обличчі не поморщена мавпяча посмішка, а радше вельми вишукана усмішка, хоча від людської чимось-таки відрізняється. Чи то немає повноцінного смаку життя, чи то кров у жилах не грає, й саме цьому вираз обличчя – немов білий лист паперу; відчувається легкість навіть не птаха, а пиріжки. Ось так він посміхається. Одним словом, від голови до п'ят – манекен. Просто сказати «пихатий» – це нічого не сказати, «манірний» – нічого не сказати. Сказати «чепурун» – теж нічого не сказати. Сказати «франт» – звичайно ж, недостатньо. Однак, якщо ретельніше придивитися, то, хоча студент – просто красень, але таке враження від фото, що аж мороз по шкірі, ніби починаєш відчувати жах, просочений страхами, як від оповідань про привидів та чудовиськ. Досі ще жодного разу я не бачив юнака такої дивакуватої краси.

Ще одна фотокартка, найстрашніша. Вік взагалі не можливо визначити. Голова майже сива. Він сидить у кутку брудної кімнати (на фото чітко видно, як місцями обідрані шпалери), маленькі руки підняті вгору до голови, цього разу вже не сміється. На обличчі жодної емоції. Знімок відразливо і зловісно тхне, немов він навприсядки гріє руки над жаровнею хібаті⁸⁵ та повільно вмирає. Жахає не лише це. На цій фотокартці обличчя вийшло досить чітко, і я можу роздивитися кожну його рису, але звичайнісінький лоб, зморшки на чолі також звичайнісінькі, брови також звичайнісінькі, очі також звичайнісінькі, ніс теж, уста теж, підборіддя теж. Та, чи лише емоції? Навіть будь-якого виразу на обличчі немає. Обличчя без прикмет. От, наприклад, дивлюся на картку і заплющую очі. І вже цього обличчя я не можу пригадати. Стіни кімнати, маленьку хібаті можу уявити, а вираз обличчя людини серед них, як не намагаюся, не можу згадати, воно нібито розчиняється й зникає в тумані. Обличчя, яке не можна змалювати. Обличчя, на яке навіть карикатуру не намалюєш. Відкриваю очі. Немає навіть радощів: «О! Саме воно! Згадав!». Йду на

---

⁸⁵ *Хібати* – переносна жаровня, що традиційно використовується для обігріву приміщень.

крайність – дивлюся вдруге, але все одно не можу пригадати. Вже обридло, дратує, ні, немає більше сил дивитися.

Скажімо, «погляд мертвяка». А от що було б, якби, задля того, щоб обличчя набуло хоч якого-небудь виразу, до людського тіла причепити морду шкапи? Вираз обличчя змінився б чи ні? Як би там не було, а людину, яка дивиться на цю фотографію, вона змушувала здригнутися, викликала огиду.

Досі жодного разу не доводилося бачити такого дивного чоловіка.

Післямова

Я особисто не знайомий із божевільним, який зробив ці записи. Проте трохи знаю людину, яка за описом у цих записах схожа на господиню бара на Кьобасі. Маленька на зріст, бліде обличчя, розкосі маленькі очі, ніс дереться догори – її швидше можна назвати красивим юнаком, аніж вродливою жінкою. Здається, що у цих записах зображений переважно Токіо приблизно п'ятих-сьомих років Сьова⁸⁶. Я іноді заходив із друзями на чарку хайболу до цього бару на Кьобасі, але то були часи, коли ідеї японського мілітаризму набували свого нестримного розвитку, тобто десь у десяти роки Сьова⁸⁷. Тож я не мав можливості бачити чоловіка, що залишив ці записи.

Однак у лютому цього року мене запросив до себе один приятель, який під час війни був евакуйований до містечка Фунабасі префектури Тіба. Ми товаришували ще зі студентських років, а зараз він читає лекції в жіночому коледжі. Насправді я збирався посвятити за нього одну зі своїх родичок, а за нагодою – почастивати свіжими морепродуктами своїх домашніх. Тому я закинув рюкзак за плечі та вирушив у подорож.

Фунабасі – досить велике місто на брудному морському узбережжі. Знайти будинок товариша, що мешкав серед новобудівель, навіть якщо розпитувати місцевих мешканців, було доволі складно. Було зимно, плечі починали нити під вагою рюкзака, і я, привабливий звуками скрипки, штовхнув дверцята одного кафе.

Я впізнав хазяйку кафе, і коли запитав, то виявилось, що вона та сама маленька «мадам» з бару на Кьобасі, куди ми заходили років

---

⁸⁶ П'яти-сьомі роки Сьова – 1930-1932.

⁸⁷ Десять років Сьова – друга половина 30-х років.

десять тому. Мадам зробила вигляд, ніби також відразу згадала мене. Удавано дивуючись та сміючись, оминаючи прийняті в ті часи розмови про пожежі та бомбування, ми почали грайливу розмову:

– А ви, однак, не змінюєтеся.

– Та ні, вже стара. Тіло рипить, немов старе дерево. А от ви все такий же молодий.

– Про що ви кажете! Маю вже трьох дітей. От, приїхав купити харчів цим ненажерам, – обмінюючись привітаннями, немов давні друзі після тривалої розлуки, ми розпитували один одного про спільних знайомих. Поміж цим мадам, змінивши голос, запитала:

– Ви, мабуть, знали Йо-чан⁸⁸?

Коли я відповів, що ні, мадам пішла кудись всередину і, повернувшись із зошитами і трьома фотокартками, передала мені.

– Може згодяться на оповідання, – сказала вона.

Я не з тих, хто може писати за отриманими від когось матеріалами, і тому вирішив відразу ж усе повернути, але серце потягло до цих карток (я вже писав про ці фотокартки та їхню дивину у «Передмові»). Я вирішив узяти ці зошити, а дорогою назад зайти сюди і повернути. Я запитав, чи не знає мадам, де живе пан викладач жіночого коледжу за такою-то адресою, і вона відповіла, що це, напевне, новопоселенець, який час від часу заходить до її кафе. Він жив неподалік.

Того вечора, розпивши з приятелем невеличку пляшечку sake і отримавши запрошення заночувати в нього, я до самого ранку, не зімкнувши очей, із захопленням читав ті зошити.

Описані в тих зошитах події сталися давно, та навіть нинішній читач знайде чимало цікавого для себе. Я подумав, що ніж додавати ще щось своєю безталанною рукою до вже написаного, то краще нічого не змінюючи, попросити якогось видавця опублікувати ці зошити.

У подарунки дітям з морепродуктів – лише в'ялене. Я надів на плечі рюкзак і, попрощавшись із приятелем, попрямував до кафе.

- Дякую вам за вчорашнє. До речі, ... – відразу ж почав я. – Ці зошити, ви не позичите їх мені на деякий час?

– Так, будь ласка.

– Цей чоловік, він ще живий?

---

⁸⁸ Йо-чан – зменшувально-пестливе скорочення імені Йодзо.

– Я й не знаю напевне. Років з десять тому на адресу бару на Кьобасі надійшов пакунок із фотокартками і зошитами. Я вирішила, що відправником був Йо-чан, але на пакунку не було ані його адреси, ані навіть імені. Під час бомбардувань зошити загубилися між іншими речами, і їх дивом вдалося врятувати. Я сама лише недавно прочитала їх повністю...

– Напевне плакали?

– Та ні, не те щоб плакала... Не можна так, все ж таки людина. Та коли й так, не можна.

– Минуло десять років, і мабуть його вже не стало. Напевне, він надіслав вам це на знак подяки. Місцями він і перебільшує... Утім, ви також зазнали чимало лиха через нього. І якщо це все правда, і якби я був його товаришем, можливо, так само відвіз би його до лікарні для душевнохворих.

– Це все через його батька, – якось неохоче сказала вона. – Йо-чан, якого ми знали, був дуже щирою, послужливою людиною, якби він тільки не пив так, та хоча нехай би й пив... Він був хорошою дитиною, немов божество.

(Переклад Ю. Осадчої)

ПЕРЕД СХОДОМ СОНЦЯ⁸⁹

Незвичайна пригода сталася в одній із токійських сімей на початку доби Сьова. У районі Йоцуя, на одній з вулиць, в одному з будинків жив доволі-таки відомий художник на ім'я Цурумі Сенноске. На той час йому вже переступило за п'ятдесят. Він був сином токійського лікаря, але змолоду поїхав до Франції, де брав уроки європейського живопису у великого майстра Ренуара, а після повернення до Японії зміг посісти належне місце серед художників. Дружина його була родом із Муцу. Народилася вона в сім'ї викладача та, коли батька по роботі кожного разу переводили з місця на місце (а переїздив він із усією родиною), об'їхала всі провінції. Йшла її сімнадцята весна, коли батька за підвищенням по службі призначили на посаду директора токійської школи німецької мови. Невдовзі в неї з'явилася сваха, і вона вийшла заміж за Сенноске, який був ось-ось повернувся з-за кордону. Народилися хлопчик і дівчинка. Кацудзі та Сецуко. Трапилася ця історія в середині літа, коли Кацудзі було двадцять три, а Сецуко – дев'ятнадцять.

Паростки цієї пригоди пробилися ще трьома роками раніше. То був конфлікт між Сенноске та Кацудзі. Сенноске – людина невеликої комплекції, витончена та шляхетна. У молоді роки був, схоже, неабиякий любитель лихословити, але зараз увесь час мовчав. Навіть із домашніми про буденні справи майже не розмовляв. Говорив за необхідністю, низьким голосом і спокійно. Схоже, він не любив ані говорити, ані слухати дурниць. Курити – кури́в, але не пив. Студія та подорожі. Виглядало так, ніби життя Сенноске складається лише з двох речей. Втім, у мистецьких колах напівпошепки подекували, що Цурумі завжди пильнує свою скарбницю, а коли так, то життя Сенноске складалося з трьох речей. Але такі плітки ходили серед винятково бідних і розбещених художників, і тому немає впевненості, що то не була просто істерична мстива наруга. І що би там не було, а звичайні люди ставилися до Сенноске з належною повагою.

---

⁸⁹ Інша назва оповідання – «Фесрверк» (花火 – «Ханабі»).

Кацудзі був несхожий на батька: він був крупнішим за нього, і навіть у зовнішності відчувалася тупість, до того ж він міг спалахнути через будь-яку дрібницю, а щодо мистецтва, то здібностей у нього було ані на кінчик нігтя. З дитинства він обожнював собак і, коли навчавсь у середній школі, тримав двох бійцівських псів. Він любив сильних собак. А після того, як втратив будь-який інтерес до них, захопивсь кулачними боями. Якраз тієї весни, коли він із тяжкою бідою закінчив школу, до цього залишившись на другий рік навчання, тоді й відбулася ця сутичка між ним і батьком. До цього батько виглядав повністю байдужим до справ Кацудзі. Здавалося, тільки мати й хвилювалася за майбутнє сина. Однак цього разу батько під приводом закінчення школи вимусив Кацудзі розповісти, який шлях у житті той хоче обрати. «Ну, жити звичайним життям». Але батько був надто наполегливим. «Буде лікарем, – сказав він. – І ніким іншим. Тільки лікарем. Виберемо медичний коледж, куди вступити найлегше, і буде туди вступати два, три рази, доки не вступить. Для Кацудзі – це найкращий шлях. Причини називати не буду, потім обов'язково дійде», – виніс він вирок Кацудзі, сповістивши матір. Але наміри самого Кацудзі сильно розходилися з рішенням батька.

Кацудзі хотів відправитися до Тибету. Чому від задумав подібну авантюру? Чи не тому, що він щось прочитав у журналі для юнаків, і це його глибоко зворушило? До пуття нічого не було відомо, але бажання поїхати до Тибету, хай як би там, було непорушним. Мати була розгублена через таке різке розходження жадань сина і батьківської волі. Бажання поїхати до Тибету було надто несподіваним. Вона спочатку благала Кацудзі в надії, що той відмовиться від такого нерозважного рішення. Вмовляння не допомагали. «Вже давно Тибет є моїм ідеалом майбутнього. І коли я навчався у школі, головним для мене було не закінчити її, а загартувати тіло, щоб підготуватися до цієї подорожі. Якщо людина не прямує шляхом, який вважає найкращим для себе, то хоча вона й живе, але все одно, що мрець. Мамо, людина рано чи пізно, але все одно помре. Моє справжнє бажання – йти обраним мною шляхом, віддаючи всі сили, і полягти в дорозі», – здригаючись усім тілом і обливаючись гарячими сльозами, цей здоровий чолов'яга твердив своє так, що в його сльозах відчувалася завзятість наївного підлітка; він був навіть славний. Мати була збентежена. «І зараз найбільш за все я хочу податися до Тибету чи Землі Омріяної». І щоб він не казав, відмовляючись і знову повертаючись

до думки про подорож, Кацудзі все більше й більше переконувався у своєму трагічному рішенні. Мати не знала, що робити. Пригнічена, вона повідомила про це батькові. Однак не наважилася сказати йому про Тибет. «Він хоче поїхати до Маньчжурії», – повідомила вона йому. Батько, не змінюючи виразу обличчя, замисливсь. Відповідь була дійсно неочікуваною:

– Хоче – нехай їде, – сказавши, він поправив палітру. – У Маньчжурії також є медичні коледжі.

Через це ситуація стала ще заплутанішою, але нічого вже було не вдіяти. Тепер мати вагалася, чи казати про Тибет чи ні. Так усе й залишивши, вона казала Кацудзі: «А якщо ти облишиш думку про Тибет, і вступиш до медичної школи в Маньчжурії? Це майже поруч», – відчайдушно намагалася вона вмовити, але Кацудзі, легковажний дурень, тільки сміявся: «Якщо вже Маньчжурія, то це до Сома і Тацу з мого класу, вони казали, що їхатимуть. Маньчжурія – саме те місце для таких нікчем, як вони. Ніякої містичності. Такі люди, як я, їдуть до Тибету. Буду першопрохідцем з Японії, триматиму десять тисяч овець, а потім...» – продовжував він безладно повідувати про свої юнацькі вигадки. Мати плакала. Згодом це дійшло до вух батька. Той, злегка посміхаючись, спокійно сказав в обличчя Кацудзі:

– Недоумок.

– Ну та й потому. Та я все одно поїду.

– Краще їдь. Їхатимеш пішки?

– Не роби з мене дурня! – накинувся Кацудзі на батька. То був початок непокори батькові.

Розмови про подорож до Тибету вщухли, але відтоді Кацудзі як жахливий руйнівник родини почав проявляти свій жорстокий характер. Чи складав він іспити до медичного коледжу (Кацудзі казав, що склав), чи готувався до наступного (Кацудзі казав, що вчиться) – дійсно сумнівно. Якимось за столом в матері, сповненої недовіри до слів Кацудзі, несподівано з вуст зірвалося «Справді?». Кацудзі виплеснув їй на голову суп місо.

– Який жах, – витираючи фартухом волосся матері та вдаючи, ніби нічого не сталося, з легкою посмішкою сказала Сецуко і прибрала. Молодша сестра Сецуко. Все ще гімназистка. Відтепер на сцену виходить рідкісна вдача Сецуко.

Кишенькові витрати, визначені та видавані матір'ю щомісячно: для Кацудзі – тридцять ієн, для Сецуко – п'ятнадцять. Кацудзі не вистачає. Усе просяджує за день. На що він їх витрачав, стало відомо лише пізніше, але спочатку Кацудзі казав: «Хіба не зрозуміло? Книжок треба купити!» У день видачі кишенькових грошей Кацудзі несподівано протягує праву руку Сецуко. Сецуко, хитнувши головою, покірливо кладе на велику долонь старшого брата свою купюру в десять ієн. Тільки після цього він прибирає руку, але потім ще раз мовчки протягує її. На мить вираз обличчя Сецуко став такий, ніби вона ось-ось розплачеться, але вона, вимушено посміхнувшись, покійно кладе на долонь Кацудзі решту грошей – п'ять ієн.

– Сенкю, – каже Кацудзі. У Сецуко не лишається ані монетки, і від того дня їй доводиться викручуватися. Коли вона вже нічого не може вигадати, залишається тільки, заливаючись фарбою, звернутися до матері. Мати каже:

– Хіба тільки Кацудзі? Ти також майстер смітити грішми.

Сецуко не виправдовується.

– Добре. Наступного місяця, все добре, – каже вона нехитрим тоном.

Тоді знову все затихло. Почали зникати кімоно Сецуко. Яюсь непомітно просто зникають із шафи. Спочатку, коли Сецуко помітила, що зникло її ще жодного разу не вдягнуте ошатне кімоно, навіть змінилася в обличчі. Вона запитала в матері. Мати заспокійливо відповіла: «Ти одна, хто його ще носитиме? Пошукай ще» – «Але...», – почала була Сецуко, проте так і замовкла. У коридорі вона побачила Кацудзі. Брат підморгнув їй. Неприємне відчуття. Сецуко вдруге обшукала шафу.

– Але ж було...

– Коли вони залишилися вдвох, Сецуко пошепки запитала в брата:

– Вже продав?

– Не знаю, – «та-ра-ра, та, та-та-та» відбиває в коридорі чечітку. – Чоловік поверне! Потерпи! Яюсь невдовзі.

– Точно?

– Не кривися! Проговоришся – віддубашу!

Вона не боялася. Сецуко вірила братові. Це парадне кімоно він так і не повернув. Але не лише тільки це вихідне кімоно, після того ще два-три зникли з шафи. Сецуко – дівчина. Вона шкодує за кімоно, як за власною шкірою. Коли з'ясувалося несподіване зникнення цих

кімоно, Сецуко відчула нестерпну безпомічність, немов би вона втратила ребро. Жити не хочеться. «Але зараз все, що лишається, – це вірити старшому братові. Буду вірити йому до останнього», – подумала Сецуко.

– Продав. Як же прикро, – час від часу зовсім засмученим голо-
сом вона пошепки казала Кацудзі.

– Дурна! Ти що, вже не віриш мені?

– Вірю.

Нічого не лишалося, як вірити. До журби Сецуко через зниклі кі-
моно додавалося і страшне занепокоєння тим, що буде, якщо мати
про все дізнається. Два-три рази вона вигадувала для неї вистражда-
ні відмовки.

– Здається, в тебе було кімоно з мейсен⁹⁰. Не хочеш його вдягнути?

– Та ні, ні. Мені і в цьому добре, – в душі Сецуко була ні жива, ні
мертва, на волосину від загибелі.

Сецуко потроху здогадувалася, куди були знесені її зниклі кімоно.
Вона знала про існування ломбарду і знала про систему застав. У
зовсім безвихідній ситуації, коли треба було – що б там не сталося! –
показатися на очі матері в одному з закладених кімоно, вона, скрі-
пивши серце, знаходила гроші, а потім повертала їх особисто в руки
братові. Кацудзі казав щось на подобу «Олрайт» і незграбно викочу-
вався із дому. Траплялося, що він відразу прихопивши кімоно, пове-
ртався додому, а потім вертався лише глибоко вночі п'яним, казав
«Пробач» і поводив себе, ніби нічого і не сталося. Пізніше бувало
навіть, що навчена старшим братом Сецуко сама прямувала до лом-
барду, аби повернути свої кімоно. Коли ж вона не могла дістати
грошей, навчилася мистецтву отримувати з ломбарду потрібні кімо-
но в обмін на інші, винесені з дому в фуросікі⁹¹.

Кацудзі вкрав картину батька. Безсумнівно, то була його рук
справа. Картина хоча і являла собою невеличкий шкіц, проте була
однією з найперших робіт батька. Врожай подорожі до Хоккайдо.
Сенноске привіз із собою близько двадцяти картин, але серед їх усіх
тільки та маленька картина із засніженим пейзажем і подобалася
йому. І хоча він без жодних вагань віддав картин двадцять до рук
торговця, але в себе залишив тільки цю, повісивши її на стіні в студії.

---

⁹⁰ Мейсен – дешева шовкова тканина.

⁹¹ Фуросікі – квадратний шматок тканини, яку використовували для загортання і переноски різних речей.

Кацудзі холоднокровно виніс картину. Навіть за скидовою ціною він мав торгувати за неї більше, ніж сто ієн.

– Кацудзі, а що з картиною? – два-три дні потому запитав батько в Кацудзі за вечерею. Схоже, батько здогадувався.

– А що? – спокійним голосом відповів питанням на питання Кацудзі. Навіть тіні сумніву.

– Куди продав? Цього разу вибачаю.

– Дякую за вечерю, – Кацудзі зі стукотом кинув палички на стіл і вклонивсь.

Підвівшись, Кацудзі попрямував до сусідньої кімнати, наспівуючи «тра-та-та-та-та-та-та». Батько, змінившись у обличчі, підвівся.

– Тато! – утримувала Сецуко. – Ви неправильно зрозуміли. Неправильно зрозуміли.

– Неправильно зрозумів? – батько подививсь у обличчя Сецуко. – Ти знала?

– Ні, – Сецуко не знала подробиць, однак здогадувалась. – Я подарувала подрузі. Подруга хворіла довгий час, тому й... – і, звісно, збилася.

– Он воно як? – батько, ясна річ, зрозумів, що то була брехня. Однак його підкупив щирий голос Сецуко. – Погань! – не кажучи нікому конкретно, сказав батько й знову взявся вечеряти. Сецуко заплакала. Мати також потупила голову.

Сецуко почала розуміти, з чого складалося життя її старшого брата. У брата були погані друзі. Серед величезної кількості знайомих товаришував він особливо з трьома.

Кадзама Сітіро. Він був великою шишкою. Кацудзі протягом підготовчих занять до іспитів тимчасово ходив на курси до інституту Т., а Кадзама Сітіро був там, так би мовити, хазяїном. За віком він – близько тридцяти, плюс-мінус. Часто носив піджак. Лоб вузький, очі запалі, рот великий, обличчя достатньо енергійне. Казали, що Кадзама – племінник члена палати перів у парламенті, але навряд чи. Дійсно, професійний негідник. Краще буде назвати його так.

– Тіру-тіру (пестливе ім'я від Цурумі Кацудзі), що буде, якщо ти почнеш жити чесно? Синочок художника Цурумі і в таких обставинах! Сумно, та чим тут зарадиш? Можеш не соромитися перед нами, – поринувши у роздуми, розводив він сентименти.

Більш за все вражає прізвисько «Тіру-Тіру». «Ми що, чужі люди? Батяня – то батяня, а я – то я, Дзама-тян (пестливе ім'я від Кадзама),

ти єдиний безсмертний, – мелючи загадками дурниці, все більше й більше присягав Кацудзі на вірність Кадзама та його ватазі.

Кадзама з серйозним виглядом під'їздить до будинку Кацудзі. Підкреслено манірно. Мета – Сецуко. Сецуко хоч і досі гімназистка, але має витончене личко, і нічим не схожа на старшого брата. Сецуко несе чай до кімнати брата. Кадзама, виставивши білі-білі зуби, сміється: «Добридень!» Війнуло свіжістю.

– Ти в такому порядному домі, – говорить він голосно, щоб його слова почула Сецуко, яка йде до сусідньої кімнати. – Як тут не вчитися? Наступного разу я, коли дістану зошити, вчитимусь.

Кацудзі регоче.

– Правда! – сплескує Кадзама.

Кацудзі квапливо:

– Ну, гм, ну, давай.

Навіть тупий Кацудзі потроху почав усвідомлювати. Все яснішою ставала загроза того, що Кадзама хоче дістати Сецуко. Здавалося, вирішив: «Піднеси її мені, як данину». Приходить у гості до Кацудзі та без будь-якої потреби кличе Сецуко до кімнати, а сам тихенько ховається. Дурнуваті вибрики. Пізніми вечорами примушує її проводити себе до зупинки, без потреби приносити підручники й решту до себе на квартиру в Сіндзюку і таке подібне. Сецуко завжди підкорялася наказам старшого брата. Брат каже, що Кадзама – з родини багатія, талановитий, і людина витончена. Нічого не лишається, як вірити йому. Фактично, Сецуко сподівалася на Кадзама.

Якось Сецуко принесла до нього на квартиру підручники:

– О-о, дякую! Відпочинь. Я наллю тобі кави, – невимушено приймав її Кадзама.

Сецуко продовжувала стояти у дверях.

– Кадзама-сан, допоможіть нам, – вираз обличчя був до жалю благаючим.

Кадзама повеселішав. «Ну ось, нарешті», – подумав.

Ще один – Сугіура Тома. Спілкуватися з ним Кацудзі було найважче. І розпрощатися з ним він також не міг. Подібні стосунки трапляються іноді між знайомими. Але дружба між Кацудзі та Сугіура була комічна, безглузда і незвичайна. Сугіура Тома – бідний студент. Ходив на вечірні курси до університету Т. Марксист. Чи було то правдою – невідомо, але поза іншим все він розказував про надзвичайне. Кацудзі був зачарований цим Сугіура Тома.

Від народження слабкий у теорії Кацудзі просто тримав рот закритим. Він усе ніяк не міг заперечити тому, що казав Сугіура Тома. У позі, так би мовити, кроля, зачарованого удавом, він покірливо стовпнів: ні поворухнутися, ні зробити що-небудь не міг. Не найкраща картина. Здається, що це сталося з трьох причин. Підліток, якому в житті нічого не бракувало і який зростав у достатку, ледь не інстинктивно боїться підлітка, який народився у настільки злиденній родині, що змушений все вирішувати власними силами. Наступне, що можна припустити: Сугіура Тома взагалі до роту не брав ані чарки, ані цигарок. Для Кацудзі і тютюну, і алкоголь були обов'язковими, і навіть вже встиг втратити невинність. Людину, яка веде розпусне життя, обов'язково тягне до життя стоїчного. Той, хто живе стоїчним життям – навіть якщо міркувати абстрактно – не може протистояти і, жахливо принижуючи себе, помалу підтримує стосунки. І третє – це впевненість у зачарованості цим Сугіура. І нехай Кацудзі був зачаклованим і мовчазним, але в душі йому було приємно, коли такий благородний борець як Сугіура казав: «Цурумі-кун подає надії». Кацудзі не знав, які надії він подає, але серед знайомих тільки цей Сугіура Тома серйозно хвалив теперішнього Кацудзі. Якщо не брати до уваги цього Сугіура, то доволі сумна картина виходить, і тому Кацудзі було все важче віддалитися від нього. Сугіура був людиною дійсно пишномовною. Із валізою в руках він міг з'явитися пізно ввечері у вітальні Кацудзі і тихим голосом: «Я знову у великій небезпеці. Здається, за мною хтось стежить, тому піди, оглянь околиці будинку». Кацудзі у напрузі тихесенько виходить на вулицю через сад і окидає оком навколо: «Нібито нічого незвичного», – повідомляє тихим голосом. «Справді? Дякую. Можливо, після цієї ночі я з тобою більше не зможу зустрітися, однак пропаганда для мене важливіша за загрозу безпеки. Навіть за мить до арешту я не облишу пропаганди», – так само тихим голосом, без жодної запинки починає красномовно пояснювати. Небезпечне становище Сугіура просто жахливе. «Так, так», – каже, стримуючи позіх. Бувало, Сугіура ночував у Кацудзі. Що вдієш, коли на вулицю виходити небезпечно? Після повернення він вимагав то десять, то двадцять ієн, кажучи, що все це на партійні витрати. Зі слізьми на очах отримував у руки і, сказавши «Данке», йшов геть.

Ще один був дійсно дивним приятелем. Аріхара Сюсаку. Йому ледь минуло тридцять. Кажуть, письменник-початківець. Його ім'я

було мало відомим, але він був – так люди кажуть – письменником-початківцем. Кацудзі називав Аріхара сенсеєм. Познайомився з ним через Кадзама. Приятелі Кадзама називали його Аріхара-сенсей, і Кацудзі, наслідуючи їх, звертався до того тільки «сенсей». Кацудзі нічого не тямив у літературі. Приятелі Кадзама казали, що Аріхара має талант, і надавали його пальму першості, тому й Кацудзі поважно ставився до Аріхара як до особливої людини, яка відрізняється від решти людства. В Аріхара на подив красиве обличчя, фігура струнка, і дихає він благородством. Іноді користується косметикою. Скільки б не випив, вдає байдужість до жінок. Який спосіб життя він вів у постійних переїздах із місця на місце, та решта речей – все це було, схоже, невизначеним. Цей чоловік з якоїсь причини привабив Кацудзі та не відпускає. Це нагадувало малюнок, де король утримує чорношкірих борців, а коли стає сумно, бавиться ними, як іграшками.

– Тіру-тіру, ти теорему Піфагора знаєш?

– Не знаю, – Кацудзі якось знітивсь.

– Та знаєш ти, тільки словами виразити не можеш.

– А-а, – Кацудзі заспокоюється.

– Чи не так? У теоремах усі так.

– Правда? – догідливо сміючись, із захопленням дивиться знизу на красиве обличчя Аріхара.

І це він, хто владно наказав Кацудзі вкрасти картину Сенноске. І це він, хто привів Кацудзі в Хонмоку⁹² і кинув його там самого. Поки Кацудзі спав міцним сном, Аріхара вислизнув, а наступного дня Кацудзі не знав, як розплатитися за рахунком. На додаток, тієї ж ночі Кацудзі підчепив якусь хворобу. І хочеться забути, та не виходить. І віддалитися від Аріхара Кацудзі не може. В Аріхара є щось подібне до дивної погорди: ніколи в гості не навідується. Викликає Кацудзі переважно по телефону.

– Чекай мене на станції Сіндзюку.

– Добре, скоро буду, – і відразу виходить.

Витрати Кацудзі тільки збільшуються. Врешті-решт, дійшов навіть до того, що крав заощадження служниці Мацуя. У кутку на кухні Мацуя заявила про це Сецуко. Сецуко не повірила власним вухам.

– Та що ви таке кажете? – спробувала заперечити вона Мацуя. – Брат зовсім не така людина!

---

⁹² Район Хонмоку –

– Так, – Мацуя дивно посміхнулася. Їй вже за двадцять. – Годі вже с тими грішми, але ми збираємося одружитися...

– Одружитися? – тіло чомусь затрясло.

– Так, – сказала тихим голосом Мацуя і потупила погляд.

По спині пробіг мороз.

– Мацуя, я – жахлива, – Сецуко, так і продовжуючи стояти, розплакалася.

Мацуя понуро подивилася на Сецуко.

– Все добре. Мацуя нічого не скаже господарю і хазяйці. Хазяйка, ви збережіть в собі це як таємницю.

Мацуя також була однією з жертв. Вкраденими були не тільки заощадження.

Кацудзі в скрутному становищі. Однак, цей маленький деспот і не знає, що таке попросити пробачення. Схоже, він вважав, що вибачитись – це страшенно принизити себе. Коли ж із ним траплялися невдачі, навпаки, злився з будь-якої нагоди. І завжди об'єктом злостивості була Сецуко.

Одного разу Кацудзі покликали до батька в студію.

– Благаю тебе! – пан Сенноске прискорено дихав. – Не винось картин!

Кацудзі вибрав серед недописаних картин, що були звалені горою в кутку студії, дві чи три майже закінчені роботи та виніс їх.

– Та ви знаєте, хто я такий? – батько в такі хвилини до власної дитини починав звертатися як до незнайомця. – Я прагну стати першокласним художником! Якщо ви винесете на базар хоч яке-небудь з недописаних полотен, ви знаєте, що тоді буде? Я – художник! За ім'я прикро! Прошу. І ще одне – годі ледарювати! – обличчя Сенноске, коли він говорив тремтячим голосом, виглядало як посиніла відморожена фізіономія чорта. Навіть Кацудзі покоровило.

– Це більше не повториться, – Кацудзі похилив голову й пустив сльозу.

– Доводиться говорити такі речі, які не хочеться говорити, – батько змінив тон, спокійно підвівся і відкрив велике вікно в студії. Вже початок весни. – А що з Мацуя?

Кацудзі був приголомшений. Випнув маленькі оченятка і, бачачи перед собою лише батька, не міг вимовити ані слова.

– Повернеш їй гроші, – батько милувався свіжою зеленню в саду, – і я розрахую її. Я чув, ви збиралися одружитися, але... – батько

злегка посміхнувся, – вряд чи ти серйозно обіцяв женитися на ній, чи не так?

– Хто це сказав? Хто?! – Кацудзі несподівано закричав надколотим голосом. – Скотина! – топнув об підлогу. – Це ж Сецуко? Зрадила тварюка!

Коли відчуття сорому доходило до межі, Кацудзі завжди зливсь, неначе прицілюючись. Як правило, об'єкт злостивості – Сецуко. Вилетівши бурєю зі студії, він продовжував кричати «Скотина! Тварюка!» Кацудзі шукав її всюди і, помітивши в приймальні, бив, доки на ній місяця живого не лишилося.

– Пробач мені, братику, вибач, – Сецуко не кричала. – Батько сам якось дізнавсь...

– Не клей з себе дуру, тварюко! – таскаючи її з боку в бік і штурхаючи носачами, він самий, здавалося, теж розрюмсався.

– Я не прикидаюся! Не прикидаюся! Брате, ой, мені здалося, від людей почула, просто один лише раз, – безглуздо виправдовувалася. Сумна розмова про єдину мою гордість – приречення на неминучу смерть цього чоловіка: жодного разу в житті він не заплатив за людські розваги.

Мацуя було звільнено. Кацудзі став ще нестерпнішим. Його майже ніколи не бувало вдома. Було вже навіть не дивним, коли він не з'являвся додому по два-три дні. Його двічі забирали до дільниці за гру в маджан⁹³. Іноді бувало, що після бійки з кимось вертався додому в закривавленому одязі. Коли побачив, що з шафи Сецуко зникло більш-менш варте уваги вбрання, почав продавати всі підряд дрібні прикраси матері. Виніс печатку батька, якимось чином примудривсь, віддавши під заклад домашній телефон, позичити грошей. Наприкінці місяця почали надходити рахунки на солідні суми з навколишніх різних ресторанчиків і тому подібне. Атмосфера в домі стала ще зловіснішою. Все зайшло настільки далеко, що сім'я вже не могла повернутися до спокійного життя, щось та мало відбутися.

Це сталося в середині літа, в парку Інокасіра на околицях Токіо. Події того дня потребують більш детального опису. Рано-вранці Сецуко подзвонили. Сецуко відчула щось недобре.

– Панна Сецуко? – почувся жіночий голос.

---

⁹³ Маджан (кит. назва – маджонг) – китайська азартна гра у фішки з використанням костей. До Японії потрапила на початку ХХ ст. і відразу ж набула надзвичайної популярності. Офіційно була заборонена у 1937-1945 роках з політичних мотивів.

– Так, – Сецуко трохи заспокоїлася.

– Зачекайте хвилинку.

– Добре, – знову збентежилася.

Деякий час потому:

– Сецуко? – грубий чоловічий голос.

Скоріш за все – Кацудзі. Він десь три дні тому пішов з дому й до сих пір не з'являвся.

– Ти хочеш, аби твого брата посадили до в'язниці? – несподівано сказали. – П'ять років каторги. Цього разу він влип. Прошу. Якщо буде двісті ієн, то ще можна врятувати. Все поясню потім. Брат виправивсь. Правда. Виправивсь, виправивсь. Останнє прохання. Справа всього життя. Якщо буде двісті ієн, то ще можна врятувати. Приходь сьогодні. У парку Інокасіра, е-е, я буду в Такаратей близько гори Готей. Добре зрозуміла? Коли зможеш принести двісті ієн чи сто, чи сімдесят, е-е, сьогодні, прошу. Я буду чекати. Брат може померти, – голос був начебто п'яний, але переконливий. Сецуко затремтіла.

Двісті ієн. Це неможливо. Проте вона хотіла роздобути їх, вигадавши щось. Ще раз вона хотіла повірити братові. «Ще в останнє, і брат так само говорить. Старший брат може померти. Брат – нещасна людина. По суті, він не злодій. Просто водиться з поганими друзями. Я ще раз хочу повірити братові».

Хоча Сецуко й почала переривати все у шафі, намагаючись знайти хоч одну річ, за яку можна було б виручити грошей, але нічого цінного там уже не лишилося. Після довгих вагань вона, зізнавшись у всьому матері, стала благати її.

Мати була вражена. Відштовхнувши Сецуко, яка утримувала її, вона немов божевільна, із навіженим криком вбігла до студії батька і сіла перед мольбертом. Батько відклав пензель і підвівся:

– Що?

Мати, запиноючись, переказала повністю зміст телефонної розмови. Вислухавши її, батько сів навприсядки, підібрав пензель і знову сів перед полотном:

– Ви теж дурні. Сам заварив, нехай сам і печеться. В'язниця й так інше – брехня це все.

Мати пішла з пониклою головою.

До вечора в будинку стояла гнітюча тиша. По телефону більше ніхто не дзвонив. Сецуко це навпаки непокоїло. Не витримавши, вона:

– Мамо! – голос був тихий, але цей поклик прорізав матері груди.

Мати почала непокоїтися.

– Сказав, що виправиться? Звичайно ж виправиться, так сказав?

Мати сунула Сецуко складену купюру в сто ієн:

– Іди віддай.

Сецуко, хитнувши головою, почала одягатися. Весною цього року Сецуко закінчила коледж. Одягнула сукню з грубої тканини, підфарбувалася і крадькома вийшла з дому.

Інокасіра. Сутеніло. Сецуко увійшла в парк, на неї полилися голоси цикад. Гора Готен. Відразу ж знайшла Такаратей. То було занепада велична споруда, оточена старими криптомеріями, що була водночас і рестораном, і готелем. Сецуко запитала в покоївки: «Цурумі є? Перекажіть йому, що прийшла сестра». Невдовзі по коридору почулися грімкі кроки:

– А-а, як раз вчасно, – почувся гучний голос Кацудзі. Схоже, наліганий. – Зізнатися, вона зовсім не моя молодша сестра. Ми коханці, – по-дурному пожартував.

Сецуко стало соромно. «Так і повернусь», – подумала.

У сорочці й трусах, повиснувши на плечі в покоївки, з'явився Кацудзі.

– Е-е, ми коханці. Хотіли зустрітися. Ну, зразу ж, відразу.

Якась дешева вистава. Сецуко почервоніла і ледь всміхнулася – нічого більше не лишалося. Босоніж, жалюгідний настільки, що сил дивитися немає. «Невже й цього разу надував?» – подумала Сецуко.

Коли удвох поруч шли коридором:

– Принесла? – Кацудзі сказав тихим голосом, і Сецуко відразу ж передала йому гроші.

– Одна бумажка? – обличчя стало жорстоким.

– Так, – голос став таким, що ось-ось розплачеться.

– Нічого не вдієш, – тяжко позіхнувши, – Гм, що ж робити? Сецуко, сьогодні не поспішай. Можеш заночувати тут. Яка ж нудота!

У кімнаті Кацудзі все було шкереберть. У кутку був чоловік. Сецуко захолола від страху.

– Візит школярки. Ми коханці, – сказав Кацудзі цьому чоловікові.

– Молодша сестра? – у чоловіка була хороша інтуїція. Аріхара. – Я образив вас, пробачте.

– Ну, хіба не чудово? Пийте ще пиво. Ну, хіба не добре? Грошей – сила. Я на хвилинку, – Кацудзі, стискаючи гроші, кудись зник.

Сецуко зжалася і сіла під стіною. Вона хотіла знати. «Я не можу повернутися додому, доки не дізнаюся, над якою прірвою повис

брат», – думала вона. Аріхара, не звертаючи на Сецуко уваги, мовчки пив пиво.

– Щось, – наважилася запитати Сецуко, – сталося?

– А-а? – розвернувшись. – Не знаю, – Аріхара був спокійний.

Деякий час потому:

– А, ось ви про що, – хитаючи головою, – так би мовити, Тіру-Тіру сьогодні сам не свій. Я дійсно нічого не знаю. Цей будинок, ми час від часу приходимо сюди. Нещодавно, коли я зазирнув сюди ненароком, він був тут і доволі на підпитку. Схоже, він тут вже два-три дні. Я сьогодні випадково... І справді нічого не знаю. Але, схоже, щось таки трапилося, – Аріхара говорив із похмурим обличчям і в повному спокою так, що було навіть важко запідозрити його в брехні.

– А-а, даруйте, даруйте, – повернувся Кацудзі. Побачивши, що грошей у руках уже не було, Сецуко здалося, ніби вона розуміє, що відбувається.

– Брате! – обличчю ніяк не вдавалося надати приємного виразу. – Давай повернемося.

– Ходімо, прогуляємося? – Аріхара з невинним обличчям підвівся. Була місячна ніч. На сході по небу пливла половинка місяця. Гайок криптомерій був вкутаний легким туманом. Утрюх вони шли крізь туман під криптомеріями. Кацудзі, як і був у одній сорочці та трусах, бурмотів під носа «Місячна ніч – неважливо, чи світанок, чи захід, чи опівніч – не добрати» і загорланів «Милі верби на Гіндза колись». Аріхара та Сецуко мовчки продовжували йти. Тієї ночі Аріхара також йшов, глибоко замислившись, і не глузував із Кацудзі.

Несподівано від тіні старих криптомерій віддалився невеликий на зріст чоловік у білому юката⁹⁴.

– А, батько! – Сецуко затрясло.

– Хе-е, – простогнав Кацудзі.

– Прогулянка, – дещо посміхаючись, промовив батько. Потім кивнув головою у бік Аріхара на знак привітання. – Колись і ми частенько приходили сюди розвіятися. Давно я тут був в останнє, та не багато, як бачу, відтоді змінилося.

Однак було незручно. Вчотирьох мовчки вони безцільно пробрели вперед.

---

⁹⁴ Юката – літнє кімоно без підкладки.

Прийшли до заболоченого озера. За декілька днів до того пройшов дощ, і води додалося. Гладінь, немов дьоготь, виблискувала чорнотою, і жодної хвилі не пробігало. Поверхня озера була спокійна. Біля берега стояв покинутий човен.

– Сідаймо! – закричав Кацудзі. Було схоже на спробу приховати збентеженість. – Сенсей, сідаймо!

– Даруй, – приглушеним голосом відмовивсь Аріхара.

– То й добре. Нехтусте? Тоді я сам, – хитаючись, сідає у човен. – І весла на місті. Зроблю коло по озеру і повернусь, – Кацудзі понесло.

– Я також сяду, – батько проворно встрибнув у човен, який вже почав рухатися.

– Яка честь! – сказав Кацудзі й калатнув веслами по воді. Човен вільно відплив від берега. Знову сплеск весел. Човен легко пішов по воді та, охоплений темнотою від тіні маленького острівка, так і зник із виду. Було чутно п'янючий голос Кацудзі, який горланив пісню «Тато, будьте здорові, яюсь ... мамо також».

Сецуко та Аріхара, стоячи поруч, дивилися на воду.

– Здається, брат знову замовк. Сімдесят разів по сім, так би мовити...

– Чотириста дев'яносто, – перебиваючи, продовжив Аріхара. – Ще небагато – й п'ятсот. Я маю вибачитись. Ми теж негідники. Зробили з Цурумі-куна іграшку для забави. Найгірше, коли приятелі не поважають один одного. Я хочу пообіцяти: хочу повернути вам Цурумі-куна хорошим братом.

Тон був таким серйозним, що було легко повірити.

Знову сплеск весел, з-за острівка з'являється човен. У човні був один батько. Човен легко йде по поверхні озера і причалює до берега.

– А брат?

– Зійшов на берег біля мосту. Схоже, п'яний як хлющ, – сказав спокійно батько, сходячи на берег. – Ходімо додому.

Сецуко хитнула головою.

Наступного дня труп Кацудзі знайшли між палями моста.

Батько, мати і молодша сестра Кацудзі – всі були опитані в поліції. Аріхара також як свідка викликали до суду. Кацудзі загинув чи то через сильне сп'яніння, чи то вчинив самогубство, але справа здавалася легкою. Однак в останню хвилину, коли мали винести остаточне рішення, у справі втрутилася страхова компанія: надійшов запит на повторний розгляд справи. За два роки до цього Кацудзі

застрахував своє життя. Одержувачем страховки значивсь пан Цурумї Сенноске, а сума перевищувала двадцять тисяч ієн. Цей факт був надзвичайно несприятливим для пана Сенноске. Прокуратура почала повторне розслідування обставин інциденту. І звичайні люди, і відповідні органи влади однаково вірили в непричетність Цурумї Сенноске: така відома люди навряд чи могла скоїти настільки безглуздий злочин, але страхова компанія надто наполягала, і вдруге почалося ретельне розслідування.

Батько, мати, молодша сестра, Аріхара були викликані вдруге, але тепер їх затримали. В міру просування допитів до суду була викликана і Мацуя. Кадзама Сітіро разом із цим довгим ланцюгом свідків також давав свідчення. Сугіура Тома був заарештований перед центральним входом до університету Т. Показання пана Сенноске почали плутатися. Несподівано пригода стала страшенно складною, але в автора немає наміру розповідати про безрадісні подробиці цієї справи. Автор просто хотів донести до читача дивні слова дівчини.

Сецуко була звільнена раніше всіх. Прокурор під час прощання сказав душевним тоном:

– Тепер усе наладиться. Нехай брат і був негідником, але прикро, коли помирають такою смертю – все ж таки родичі. Бувайте здорові.

Дівчинка, здійнявши очі, відповіла. Її слова змусили б замислитися навіть Ієгова. Слова настільки нові, що в світовій літературі вони, здається, ще не з'являлися:

– Ні, – відповіла дівчинка, здійнявши очі. – Брат помер, тому ми стали щасливі.

(Переклад Ю.Осадчої)

СТО ВИДІВ ФУДЗІ

Верхівка Фудзі на картинах Хіросіге⁹⁵ має кут вісімдесят п'ять градусів, а Фудзі на картинах Бунтьо⁹⁶ – близько вісімдесяти чотирьох, однак, за топографічною картою сухопутних військ, у розрізі зі сходу на захід буде сто двадцять чотири градуси, а якщо ще спробувати зробити переріз уздовж із півдня на північ – сто сімнадцять. Окрім картин Хіросіге та Бунтьо, на більшості картин Фудзі зображена гостроверхою. Верхів'я тонке, високе й хитке. А на картинах Хокусай⁹⁷ її верхів'я взагалі має ледь не тридцять градусів, вона, Фудзі, навіть схожа на Ейфелеву вежу. Однак у дійсності Фудзі тупокутна, ой і тупокутна: незграбно, полого стелеться зі сходу на захід на сто двадцять чотири градуси, з півдня на північ – на сто сімнадцять, і аж ніяк не справляє враження великої гори. Наприклад, коли б я жив у Індії чи якій-небудь іншій гірській країні, і якби мене схопив орел, переніс через океан і кинув на узбережжя в околицях Нумадзу, і якби я побачив цю гору, то, напевне, я б не здивувався. На людину з чистою та наївною душею, людину, яка не бачила такої дешевої реклами про вандефул і зарання омріяну японську Фудзі-яму, хіба може така гора справити враження? Та коли так, то Фудзі – сумнівна гора. Низька. У підніжжя вона порівняно широка. Низька. Аби бути горою, як на картинах, із такими розлогими рукавами, Фудзі має бути принаймні втричі більшою.

Лише Фудзі, яку я бачив на перевалі Дзіккоку, була високою. То було мальовничо. Спочатку верхів'я не було видно з-за хмар, і я, враховуючи нахил підгір'я, намітив верх гори, можливо, десь там, і подумки ставив позначку на хмарі, але потім хмари розбіглися, я

---

⁹⁵ Утагава Хіросіге (1787–1858) – художник-графіст кінця доби Едо, працював у жанрі укійо-е, майстер кольорової ксилографії. Автор близько 5400 гравюр із ліричними пейзажами за жанровими мотивами; майстерно відтворював стани природи, туман, сніг, дощ тощо. Працював під псевдонімом Андо Хіросіге.

⁹⁶ Тані Бунтьо (1763–1840) – художник і поет кінця доби Едо, працював у традиції школи Кано, згодом став майстром китайської Північної школи пейзажного живопису.

⁹⁷ Хокусай (1760–1849) – художник, гравер й ілюстратор кінця доби Едо, працював у жанрі укійо-е; один з найвідоміших на Заході японських граверів.

подивився: ні, помиливсь. Блакитна верхівка чітко виднілася і була рази у два вище позначки, яку я поставив для себе. Я не стільки здивувався, скільки від подиву відчув себе незручно та голосно зареготав. «Ось такої!» – подумав я. Здається, людина, коли стикається з абсолютною непохитністю, спочатку починає непристойно сміятися. Таке відчуття, ніби випрямилася внутрішня пружина, або – це буде дещо невдале порівняння, та все ж – якби розсміятися через розв’язані мотузки на обі⁹⁸. І якщо ви зустріли кохану людину, і – коли тільки-но зустріли – вона розсміється, це буде радим вітанням. І, звісно, не можна її засуджувати за таку невічливість. Кохана людина, зустрівшись із вами, цілковито оточена вашою абсолютною непохитністю.

Фудзі, яку видно з вікна квартири в Токіо, викликає в мене гіркі почуття. Взимку її видно чітко, виразно. Крихітний білосніжний трикутник, що ледь-ледь пнеться вгору, – це і є Фудзі. Нічого особливого. Нічогісінько. Різдяне прикрашене печиво. Безпомічно похнюпивши ліве плече, вона схожа на військовий корабель, що йде на дно кормою донизу. Взимку, три роки тому я розгубивсь, коли одна людина сповірила мені одну неочікувану істину. Тієї ночі в одній із кімнат квартири я одинцем самотній великими ковтками випивавсь спиртним. Пив без перерви всю ніч. На світанку я підвівся з малої потреби; через чотирикутне вікно туалету, затягнуте сіткою, виднілася Фудзі. Маленька, біла-біла, трішки схилена вліво – таку Фудзі я не можу забути. Асфальтовою дорогою під самісіньким моїм вікном нісся велосипедом торговець риби і бурмотів собі під носа: «Але ж! До чого ж ясно видно Фудзі сьогодні! Брр, ну й холоднеча!» – чи щось подібне, і я, мовчазно стоячи посеред туалету і проводячи рукою по дротяній сітці на вікні, тихо плакав. Я не хочу, щоб подібні думки вдруге верталися до мене.

На початку осені тринадцятого року Сьова⁹⁹ я вирішив почати життя спочатку: взяв із собою лише одну тільки сумку і вирушив у дорогу.

Косю. Особливість цих гір – у їхній пологості та дивовижній непоказності. Кодзіма Усуї у своєму трактаті «Ландшафти Японії»¹⁰⁰

---

⁹⁸ Обі – пояс для кімоно; носить і чоловіками, і жінками.

⁹⁹ 1938 р.

¹⁰⁰ Кодзіма Усуї (1873–1946) – альпініст, есеїст. Книга «Ландшафти Японії» була видана в 1905 році.

писав: «Тут багато гір, із якими важко вжитися. Вони, схоже, відреклися від суєтного світу». Гори в Косю виглядають такими дивними. Після годинної трусанини в автобусі з Кофу я дістався перевалу Місака.

Висота Місака над рівнем моря 1300 метрів. На самій вершині цього перевалу є маленький чайний будиночок під назвою «Тенка»¹⁰¹. Тут, на другому поверсі, від самого початку літа, усамітнівшись, трудився шановний Ібусе Масудзі¹⁰². Я знав про це і приїхав туди. Думав, що якщо не буду заважати, то зніму кімнату поруч і поживу деякий час на самоті.

Шановний Ібусе працював. Отримавши його згоду і влаштувавшись у цьому чайному будиночку, я кожного дня – як би мені того не хотілося – був змушений бачити Фудзі, що стояла прямісінько навпроти мене. Цей перевал, розташований на шляху з Кофу до Камакура, який виходить на тракт Токайдо, був важливим перевалочним пунктом і називавсь типовим оглядовим майданчиком Фудзі на півночі. Вид на Фудзі звідси з давніх-давен вважається одним із трьох найвідоміших видів на Фудзі. Але попри таку славу, він не подобавсь мені. Більше, ніж просто не подобавсь, я навіть зневажав його. Занадто все ідеально, як на малюнку: в самому центрі – Фудзі, внизу розливається прохолодою озеро Кавагуті, а сопки поблизу немов охопили його руками, присівши навпочіпки по обидва боки. Від першого погляду на це я був обурений, кров ударила мені в лице. Все це – малюнки у громадських лазнях. Театральні декорації. Пейзаж, намальований за бажанням замовника. Мені було нестерпно соромно за Фудзі.

Минуло декілька днів від мого приїзду на перевал. Робота шановного Ібусе була завершена, і одного з ясного дня по обіді ми піднялися на перевал Міцу. Перевал Міцу знаходиться на висоті 1700 метрів і ненабагато більший за перевал Місака. Здираючись близько години крутим схилом, ми дісталися вершини. Вирачковуючись вузькою гірською стежкою і деручись крізь зарості витких рослин я, безсумнівно, являв собою не надто приємну картину. Шановний Ібусе, одягнутий в альпіністський костюм, виглядав дуже провор-

---

¹⁰¹ Можливо, Дадзай Осаму вдається до гри слів, оскільки біном «тенка» можна перекласти як «піднебесна», «вся країна», «народ» і «поводити себе, як заманеться».

¹⁰² Ібусе Масудзі (1898–1993) – видатний японський письменник, лауреат численних премій, почесний мешканець Фукуяма і Токіо. Літературну діяльність почав у 20-х роках.

ним і рухливим. Але я, що не мав такого спорядження, був у дотера¹⁰³. Одягнутий у коротке дотера з чайного будиночку, з оголеними на цілий сяку¹⁰⁴ волохатими ногами, крім того, взутий у табі¹⁰⁵ на гумовій підшві, також позичені в старого з чайного будиночку, я намагався виглядати якнайкраще; підперезаний какуобі¹⁰⁶, з насунутою шляпою, знятою зі стіни чайного будиночку, я виглядав ще дивніше. Не можу забути, як шановний Ібусе, який ніколи не надавав особливого значення зовнішності людини, навіть він співчутливо поглянув на мене і заспокійливо тихим голосом сказав: «Однак, чоловікові не варто так перейматися своєю зовнішністю». Хай як би там, але коли ми дісталися самісінької вершини, все навколо несподівано вкутає густий туман, і навіть стоячи на краю урвища (так званого оглядового майданчику), нічого не можна було розгледіти. Нічого не було видно. Шановний Ібусе був у самій гущині туману; він присів на камінь і, неспішно курячи сигарету, зіпсував повітря. Схоже, йому дійсно все було нецікаво. Тут, на майданчику, вишикувавшись у лінію, стоять три чайні будиночки. В одному скромненькому будиночку, господарями якого були старий зі старою, ми пили гарячий чай. Хазяйка з засмученим виглядом говорила: «Дійсно прикро. Такий густий туман. Коли туман хоч трішечки розійдеться, Фудзі відразу ж стане видно, немов на долоні». Сказавши це, вона винесла з крамнички велику фотографію Фудзі та, високо піднявши її обома руками і ставши на краю урвища, почала старанно коментувати: «Як аз у цьому місці, ось тут. Така велика. І так добре видно. Саме так». Ми, попиваючи бантя¹⁰⁷, дивилися на цю Фудзі та сміялися. Ми бачили хорошу Фудзі і зовсім не жалкували про те, що навкруги був густий туман.

Якщо не помиляюся, наступного дня шановний Ібусе залишав перевал Місака, і я проводжав його до Кофу. У Кофу я мав оглядини з однією дівчиною. У супроводі шановного Ібусе я подався на околицю міста до домівки цієї дівчини. На шановному Ібусе був невідповідний моменту альпіністський костюм, я ж був підперезаний ка-

---

¹⁰³ Дотера – одяг, який шийється довшим за звичайне кімоно, утеплюється ватою та має широкі рукава. Одягається поверх звичайного одягу для захисту від холоду.

¹⁰⁴ Сяку – міра довжини, дорівнюєт приблизно 30,3 сантиметрам.

¹⁰⁵ Табі – низькі шкарпетки з окремим великим пальцем; часто носяться із сандаліями дзорі.

¹⁰⁶ Какуобі – вид чоловічого поясу, традиційно популярного серед торговців.

¹⁰⁷ Бантя – сорт дешевого чаю.

куобі та одягнений у літнє хаорі¹⁰⁸. У саду близько будинку дівчини росло багато троянд. Її мати зустріла нас і провела до кімнати для гостей. Ми привіталися. Потім увійшла дівчина, втім її обличчя я не побачив. Шановний Ібусе і хазяйка будинку на правах дорослих говорили про різне, і раптом шановний Ібусе сказав: «А, Фудзі.» – і подививсь у бік нагесі¹⁰⁹ за моєю спиною. Я теж вигнувсь і подививсь назад. Там висіла вставлена в рамку фотографія кратеру Фудзі, знятого зверху. Немов білосніжна квітка лотосу. Надивившись, я повільно розвернувсь, і коли сідав, як і сидів раніше, кинув швидкий погляд на дівчину. Вирішено. «Нехай це буде важко, та я одружуся з нею», – подумав я. Я був вдячний тій Фудзі.

Того самого дня шановний Ібусе повернувся до столиці, а я вдруге поїхав до Місака. Минув вересень, жовтень; до п'ятнадцятого листопада я жив і повільно працював на другому поверсі чайного будиночку в Місака, до знемоги розмовляючи з не надто приємним мені «одним із трьох дивовижних видів Фудзі».

Одного разу я довго сміявся. Один мій приятель романіст, чи той, що читає лекції в університеті, чи той, що займається ще чимось, подорожував горами пішки і завітав до мене. Коли ми стояли на другому поверсі в коридорі та дивилися на Фудзі:

– Якась уже занадто банальна ця пані Фудзі. Тобі так не здається?

– Радше, коли дивишся, то, навпаки, відчуваєш себе незручно, – зухвало говорили ми, пихкаючи тютюном. І раптом товариш сказав:

– Гей, дивись-но! А це що за чернець? – і вказав підборіддям у його бік.

Прикривши тіло драною чорною рясомою і волочучи за собою довгу палку, закидаючи голову і дивлячись на Фудзі, на перевал дерся маленький на зріст чоловік років п'ятдесяти.

– Сайгьо¹¹⁰ споглядає Фудзі, не інакше. Статурний, – я відчув щось спільне, близьке до цього монаха. – Напевне, якийсь відомий-монах.

– Досить нісенітниці верзти. Голота, – товариш був байдужим до нього.

---

¹⁰⁸ Хаорі – коротка накидка, верхній жакет, який додає офіційності. Раніше хаорі носили тільки чоловіки, але з кінця епохи Мейдзі мода дозволила жінкам також носити їх із тією різницею, що жіночі хаорі були довші за чоловічі.

¹⁰⁹ Нагесі – в японських будинках прикріплена до стіни між палями декоративна заслона.

¹¹⁰ Сайгьо (1118–1190) – один з найвідоміших поетів порубіжжя періодів Хейан і Камакура.

–Та ні, ні. Є в ньому щось не від цього світу. Манера йти, чи що, доволі шляхетна.

–Кажуть, що в давні часи буддійський монах Ноїн¹¹¹ на цьому перевалі склав пісню, що оспівує Фудзі¹¹², але... – поки я говорив, то-вариш засміявся.

–Та ти тільки подивися! Йому ще далеко до монаха!

«Монах Ноїн» був страшенно переполоханий, коли на нього зага-вкав пес на прізвисько Хаті, який жив при готелі. Вся ця сцена була настільки неприємною, що стало навіть огидно.

–Не такий він. Точно.

Злидений панікер із жалюгідним виглядом кидався із боку у бік і, нарешті, здавшись і відкинувши палку, в сум'ятті втік. І справді, ви-глядав він убого. І Фудзі банальна, і монах банальний, і навіть коли згадую про це зараз – така нісенітниця.

Нітта, доброзичливий двадцятип'ятирічний юнак, працював на пошті в містечку під назвою Йосіда, яке розтягнулося у підніжжя перевалу, так ось цей юнак сказав, що за поштою дізнався про те, що я тут, і прийшов до мене в готель на перевалі. Призвичаївшись у ме-не в кімнаті на другому поверсі після тривалої розмови, Нітта, смію-чись, сказав: «Якщо бути щирим, то ще двоє-троє моїх друзів разом зі мною хотіли провідати вас, але в останню хвилину злякалися. «Пан Дадзай страшенний декадент, і до того ж, особистість спусто-шена – ‘натура-банкрот’», – так написав у своєму оповіданні сенсей Сато Харуо¹¹³, але ми навіть не могли уявити, що ви така серйозна і пристойна людина. Просто написав так, не подумавши. А я не став тягнути їх силою. Наступного разу приведу їх із собою. Ви не стане-те заперечувати?»

–Та ні, не стану, – я гірко посміхнувся. – Отже, виходить, що ти – відчайдушний малий. Твої друзі послали тебе як розвідника, дізна-тися, хто я та як я.

–Загін смертників, – Нітта був щирим. – Учора ввечері ще раз пе-речитав те оповідання сенсея Сато Харуо і йшов, готовий до всього.

Крізь скляні двері я дививсь на Фудзі. Фудзі незграбно і мовчки стояла. «Велична», – подумав я.

---

¹¹¹ Монах Ноїн (друга половина XI ст.) – автор одного з віршів, які увійшли до укладеної Фудзівара-но Тейка антології «Сто віршів ста поетів» (1235).

¹¹² Тут Дадзай Осаму згадує монаха Ноїна, історії з життя якого зустрічаються у «Дорожніх щоденниках» поета Мацуо Басьо.

¹¹³ Сато Харуо (1892–1964) – відомий поет-символіст, прозаїк і літературний критик.

– Гарна. І все-ж таки Фудзі красива. Молодець.

«Я не можу зрівнятися з Фудзі», – подумав я, соромлячись своїх почуттів, що постійно змінювалися. «І все-ж таки Фудзі велична», – подумав я. – «Молодець».

– Молодець? – схоже, мої слова потішили Нітта, і він проникливо засміявся.

Після того Нітта приводив із собою різних молодих людей. Усі були тишками. Усі називали мене сенсеєм¹¹⁴. Я з повною серйозністю сприйняв це. Мені геть немає чим пишатися. Невіглас. Бездара. Зіпсований тілом, огидний душею. І все ж, тільки мовчки приймати страждання, проходячи крізь них, а те, що ці молоді люди звать мене сенсеєм – це добре. Самовпевненості в собі – на товщину соломини. Але думаю, що тільки цю самовпевненість мені б і хотілося мати. Мене називали примхливою дитиною, а мої страждання насподі – хто насправді знає про них? Нітта та ще один юнак на ім'я Танабе, який вдало складав танка, з ними, двома шанувальниками творів шановного Ібусе, що також заспокоювало, з ними двома я зійшовся найбільше. Одного разу я ходив разом із ними до Йосіда. Жахливо розтягнуте місто. Відчувалося, що це дійсно містечко біля підніжжя гори. Було враження, ніби містечко, схоже на витягнуте стебло – темне і промерзле – було захищено горою Фудзі і від сонця, і від вітру. Уздовж дороги протікав струмок із чистою джерельною водою. Здається, що це – особливість містечок коло підніжжя гір: в Місіма так само через усе місто журчить джерельна вода. Місцеві жителі свято вірять, що це тала вода снігів Фудзі. Вода в Йосіда порівняно з Місіма брудніша, та й струмок мілкіший. Дивлячись на воду, я сказав:

– В якомусь оповіданні Мопассана було описано, як одна панянка кожного вечора, щоби зустрітися з віконтом, перепливала через річку. Але одяг, що вона з ним робила? Навряд чи вона пливла гола.

– Ну так, – юнаки також замислилися. – Не в купальному костюмі ж?

– Клала собі на голову одяг, прив'язувала його, а потім пливла. Так чи що?

Молодь засміялася.

– Або ж заходила у воду, як була, в одязі та вимокала доценту, а потім разом із віконтом після зустрічі удвох сушили одяг над пічкою. Якщо так, то що ж було робити на зворотному шляху? Дово-

---

¹¹⁴ Сенсей – шанобливе звернення до співрозмовника.

дилося знову пливти в одязі, який сушили так старанно. Суцільне неподобство. З боку віконта було б значно галантніше, якби він самий перебирався на інший бік. Він чоловік, і навіть перепливши річку в одних тільки трусах, не виглядав би таким нечупарою. Невже цей віконт плавав, неначе сокира?

– Та ні, просто думаю, що дівчина кохала його більше, ніж він її, – Нітта був серйозний.

– Можливо й так. Дівчата в іноземній літературі відважні та милі. Якщо кохає, то прийде на зустріч, нехай навіть доведеться перепливати річку. В японських творах таких не буває. Була ж якась п'еса. Там посеред сцени протікала річка, по обидва боки якої страждали один за одним чоловік і принцеса. Принцесі – будь там що – не варто тужити. А якби вона перебралася до чоловіка вплав? Коли дивишся п'есу, то річка дуже вузька. А якби перейшла вбхід, то що тоді? Нерозумно горювати через таке. Навіть жалості ніякої немає. Річка Оїгава в Асагао¹¹⁵... тоді була повінь, до того ж Асагао була сліпа, і більш-менш співчуваєш цьому, але все-ж таки можна було й перепливати, вхопившись за палю, вбиту у берег річки. Не слід жалітися на долю – це безглуздо. А, є одна. В Японії також була одна відважна особа. Вражаюча панянка. Знаєте?

– Була? – у юнаків навіть очі заблищали.

– Кійохіме¹¹⁶. У погоні за Антіном вона перепливла річку Хідакагава. Пливла, пливла і перепливла, не побоялася. Дивовижна була. За книгою, Кійохіме на той час було чотирнадцять років.

---

¹¹⁵ Можливо, йдеться про п'есу «Правдива оповідь про Ранкове обличчя», «Розповідь про в'юнок із книжки з картинками» або «Щоденник Ранкового обличчя», створену за сюжетом китайської повісті для Кабуки в 1880-х роках Тікамацу Токудзо. «Ранкове обличчя» і «В'юнок» – одне й те саме слово «асагао», тобто назва квітки, ушавленої у старовинній японській поезії та прозі (зокрема прозвисько Асагао мала одна з панн, закоханих у принця Гендзі з роману «Гендзі моногатари» Мурасакі Сікібу). За змістом «Щоденник...» – пригодницька історія, сповнена любовних сцен.

Можливо, йдеться про одноактну п'есу (1912) відомого японського драматурга Окамото Кідо (1872-1939), автора численних п'ес на тему міського побуду періоду Едо.

¹¹⁶ Кійохіме – головна героїня п'ес для лялькового театру дзьорурі «Легенда про кохання монаха Антін і принцеси Кійохіме на річці Хідака». За сюжетом Кійохіме була дочкою власника готелю, де під час щорічного паломництва до святині Кумаро зупинивсь молодий монах Антін і подарував дівчинці подарунок. Йшов час, Кійохіме стала красунею, а її кохання до монаха тільки зростало. Врешті-решт, вона зізналася йому у своїх почуттях, але той злякався і сховався в монастирі. Кійохіме стала переслідувати Антіна, і, щоб перепливати гірську річку, вона перетворилася на змію. Коли Антін сховався від неї за монастирським дзвоном, Кійохіме обвила тілом і дзвін, і Антіна. Від пристрасті Кійохіме дзвін почав танути, вбиваючи їх обох.

Розмовляючи дорогою про різні дурниці, ми дісталися тихого і старенького готелю на околиці міста, хазяїн якого був, схоже, знайомий із Танабе.

Там ми випили. Того вечора Фудзі була красива. Близько десяти вечора юнаки, залишивши мене самого в готелі, розбрелися по домішках. Я не міг заснути і вийшов на вулицю в дотера. Була дивовижно місячна ніч. Фудзі була казкова. У пронизаному блакиттю місячному сяйві мені здалося, що мене зачаровує лисиця¹¹⁷. Фудзі сочилася блакиттю. Було враження, ніби світиться фосфор. Блудні чортові вогники онібі¹¹⁸. Блудні лисячі вогники кіцунебі¹¹⁹. Світлячки. Трава сусукі. Листя кідзу. Я не відчував землі під ногами, я немов плив прямо нічною дорогою. Тільки стукіт гета¹²⁰ – ніби не власних, а ніби когось іншого – чувся напрочуд чітко. Тихенько оглядаюся – Фудзі. Світиться блакиттю та пливе небом. Я зітхаю. Патріот реставрації¹²¹. Курама-тенгу¹²². Я подумав, що це я. Я йшов, злегка хизуючись, висунувши руки з рукавів і тримаючи їх на грудях. Я здавався собі хорошим малим. Зайшов доволі далеко. Загубив гаманця. Там було щось близько двадцяти п'ятиєнових монет сріблом. Гаманець був важким, мабуть, тому і випав. Я був напрочуд спокійним. Раз грошей не стало, то повертатися в Місака можна й пішки. Так я і йшов. Раптом я збагнув, що якщо знову піти тією самою дорогою, то знайду гаманець. Я, все ще тримаючи руки на грудях, не поспішаючи повертався назад. Фудзі. Місячна ніч. Патріот реставрації. Загубив гаманця. «Курийозна історія», – подумав я. Гаманець блищав посеред доро-

---

¹¹⁷ В японській міфології та фольклорі лисиця кіцуне наділена не тільки великими знаннями, довгим життям, але й магічними здібностями. За повір'ями, лисиці часто приймають вигляд звабливих красунь.

¹¹⁸ Онібі (дослівно «чортовий вогник») – один із різновидів хітодама – духів недавно померлих людей, які, за повір'ям, можуть приймати форму летючих згустків полум'я, що сяють бурштиновим, блідо-синім чи яскраво-білим місячним кольором. Їх часто бачать незадовго перед смертю хворої людини, коли духи залишають слабке тіло та переходять до наступної стадії буття.

¹¹⁹ Кіцунебі (дослівно «лисячий вогник») – назва духів або привидів, що з'являються безпричинно. Традиційно вважається, що їхня поява рідко віщує хороше.

¹²⁰ Гета – традиційні японські дерев'яні сандалії.

¹²¹ Йдеться про політичні події та реформи доби Мейдзі (1868-1911) в усіх сферах японського суспільства другої половини XIX ст. За традиціями радянських часів, термін ісін, запозичений з китайської «Книги перемін», перекладають як «реставрація».

¹²² Тобто тенгу (тератологічна істота в образі чоловіка високого росту з червоним обличчям, довгим носом і іноді крилами) зі священної гори Курама неподалік від Кіото, яка від давніх часів шанувувалася японськими імператорами та вважалася одним з основних центрів підготовки найславетніших воїнів країни.

ги. Так і має бути. Підбравши його і повернувшись до готелю, я заснув.

Зачарований Фудзі. Того вечора я був ідіотом. Повністю безвольний. Той вечір, навіть коли згадую про нього, стаю напрочуд в'ялим.

Після ночі в Йосіда наступного дня, коли я повернувся до Місака, хазяйка чайного будиночку якось недобре всміхнулася, а її п'ятнадцятилітня дочка була холодно-байдужою до мене. З бажання якимось чином повідомити, що нічого бруталного і непристойного не робив, я детально розповів, чим займався увесь учорашній день, хоча ніхто про це й не питав. Я назвав готель, де зупинявся, розповів про смак sake в Йосіда, про Фудзі місячної ночі, про те, як загубив гаманця, – все-все розповів. Дівчина навіть повеселішала.

– Пане! Прокидайтеся! Вийдіть-но подивіться! – якось зранку знадвору закричала дочка хазяйки. Я неохоче підвівся і вийшов у коридор.

Дівчина з розчервленими від хвилювання щічками мовчки показувала на небо. Я подивився: «Сніг». Я був вражений. На Фудзі йшов сніг. Вершина гори, така білосніжна, срібніла. «Не можна настільки недооцінювати Фудзі в Місака», – подумав я тоді.

– Красиво, – похвалив я.

– Дивовижно, чи не так? – із деяким самозадоволенням сказала вона. – Фудзі в Місака навіть зараз вам не подобається? – лукаво запитала, присівши навприсядки. «Вона надто звичайна, ця Фудзі», – казав я останнім часом, і тому дівчинка, можливо, зовсім відчайлася.

– Та все-ж, не піди на Фудзі сніг, вона так само була б такою ж непоказною, – зробивши серйозний вираз обличчя, змінив я власну думку.

Одягнувши дотера, я пішов блукати горами. Набравши повні пригорщі насіння цукімісо¹²³ і розкидаючи їх перед входом до чайного будиночку, я наказував дівчинці:

– Дивися й запам'ятовуй. Це моя цукімісо. Наступного року я знову приїду сюди й подивлюся. І не лий сюди мильної води, зрозуміла? – дівчина хитнула головою на знак згоди.

Був один випадок, який дуже добре запам'ятавсь мені і завдяки якому я свідомо вибрав цукімісо. «Цукімісо так схожа на Фудзі».

---

¹²³ Цукімісо – багаторічна рослина висотою до 30 см. Стебель і листя вкриті волосками; листя має форму низькорослого бамбуку; квітне на початку літа, а коли починає в'янути, стає червоним. Розцвітає на сході сонця, але наступного дня в'яне.

Чайний будиночок у Місака був єдиним, так би мовити, будинком на перевалі, тому пошту туди не доставляли. Аби дістатися до зовсім бідного у буквальному сенсі слова села Кавагуті на березі озера Кавагуті, що знаходиться близько самого підніжжя перевалу, слід було їхати приблизно годину. В поштовому відділенні цього села для мене залишали пошту, і я повинен був раз на три дні їхати і там її забирати. Я їздив туди в хорошу погоду. В автобусі кондукторка, не надто розповідаючи туристам про пейзаж за вікном, все ж доволі прозаїчним тоном, ніби щойно пригадала, казала: «Он там – перевал Міцу. Навпроти – озеро Кавагуті. Там ще риба водиться, вакасагі¹²⁴», – пояснювала вона в'ялим, схожим на нескладне бурмотіння голосом.

Забравши у поштовому відділенні пошту, що надійшла на моє ім'я, я знову сів у автобус, який йшов на перевал. Дорогою назад поруч зі мною поставно сиділа років шістдесяти, дуже схожа на мою мати, одягнута в хіфу¹²⁵ темно-коричневого кольору старенька з блідим обличчям. Кондукторка, ніби згадавши: «Подивіться, сьогодні Фудзі добре видно», – чи то пояснюючи, чи то кажучи самій собі, раптово промовила вона. Розвернувшись, молодий франтуватий службовець із рюкзаком і жінка, яка прикривала ротик носовою хустинкою, з пишною зачіскою в японському стилі та одягнута в шовкове кімоно і схожа на гейшу, вони удвох водночас висунулися з вікна автобуса і, знову ніби дивлячись на пересічну трикутну гору, на деякий час здійняли гомін в автобусі, почавши придуркуватими голосами зітхати й ахкати. Однак старенька, що сиділа поруч зі мною, на відміну від решти пасажирів, можливо, через глибокий душевний сум жодного разу не поглянула на Фудзі, а з глибокою печаллю безперервно дивилася на край дороги, протилежний від Фудзі, у бік урвища. Від її вигляду мені стало настільки приємно, що навіть тіло якось зомліло. «І я, я також не маю жодного бажання дивитися на Фудзі, таку посередню гору, – намагався показати я старенькій свою піднесеного небуття душу. – Я добре розумію все ваше занепокоєння і сум». Мене ніхто не питав, але я хотів показати усім своїм виглядом, що відчуваю те саме, і ніби підлещуючись до старенької, непомітно посунувся у її бік, сів так само, як і вона, і почав дивитися у бік урвища.

---

¹²⁴ Вакасагі – малорота корюшка, риба сімейства лососевих.

¹²⁵ Хіфу – вид верхнього одягу з маленьким круглим коміром, схожий на хаорі. Традиційно хіфу носять жінки та монахи.

Старенька, очевидно, також була приязно налаштована до мене. І вказуючи тонким пальцем на місце край дороги, тільки й сказала:

– А, цукімісо.

Автобус швидко проїхав, і перед моїми очима майнув кожний пелюсток яскраво-жовтого кольору, що й досі не згасає в моїй пам'яті.

Сповнена достоїнства, цукімісо, що мужньо і стійко стояла обличчям до Фудзі висотою в 3776 метри¹²⁶, зовсім нерухома, як би це сказати, трава, міцна, як діамант, ця цукімісо була прекрасна. Цукімісо дуже добре виглядає поруч із Фудзі.

Минуло більше половини жовтня, але моя робота просувалася дуже повільно. Сум за людьми. Хмари низько нависли в багрянному закаті. У коридорі на другому поверсі я курих на самоті і, не звертаючи жодної уваги на Фудзі, вглядався в червоне листя дерев, ніби обагренних кров'ю. Я крикнув хазяйці, яка змітала до купи листя перед чайним будиночком:

– Тітонько, а завтра буде чудова погода! – мій голос прозвучав так схвильовано, що був схожий на радісний вигук. Хазяйка зупинилася, підвела голову й підозріло насупила брови:

– Завтра збираєтеся щось робити?

Я, почувши це, розгубивсь і не знав, що й відповісти:

– Та ні, нічого.

Хазяйка засміялася:

– Сумно вам тут, напевне. А якщо сходите в гори?

– Піднятися на гору? Ні, не варто. Все одно доведеться відразу ж спускатися. Від самої тільки думки про те, що на яку гору не збирайся, все одно тільки й Фудзі з усіх боків і видно, до того ж на душі важко стає.

Мої слова, напевне, були дивними. Тітонька лише невизначено хитнула головою і знову взялася мести сухе листя.

Перед тим, як лягти спати, я тихо підняв завісу в кімнаті і через вікно дивлюся на Фудзі. Місячними вечорами Фудзі стоїть біло-блакитна і всіма своїми обрисами нагадує русалку. Я зітхаю. «Ех, видніється Фудзі!». Зірки такі яскраві. Завтра буде хороша погода. Але що в цьому особливого для мене? «Нічого», – думаю я, і стає смішно. Один, в ліжку, гірко всміхаюся. Тупий біль. Робота... Цей сум у простому написанні рядків, ні, писати – в цьому, навпаки, на-

---

¹²⁶ Насправді висота Фудзі – 3778 метрів.

віть моя радість. Ні, не так; моє світосприйняття, те, що звать мистецтвом, те, що звать літературою завтрашнього дня, так би мовити, свіжість, новизна – про все це нерішуче, з гіркотою думаю. Без перебільшень: ці думки картали моє тіло.

Простота, природність і, відповідно, лаконічність, ясність – усе це охопити за раз, в один прийом і, як є, виплеснути на папір – думаю, нічого іншого й не залишається. У такі хвилини обриси Фудзі перед очима набувають якогось іншого значення. Ці обриси та це значення і містять, врешті-решт, «той єдиний вираз», який собі уявляю. Потроху починаю йти на компроміс із Фудзі. Однак, чимось простота цієї Фудзі, неймовірно пряма, як палка, починає мені набридати. І якщо це мене влаштовує, то і статуетка Хотей¹²⁷ також має влаштовувати. Хотей сильно дратує мене, і я не можу навіть припустити думки, що подібне виглядає пристойно.

Ця Фудзі, цей її образ також якийсь хибний. «Ні, це не так», – знову кажу собі я.

О ранішній порі, вечорами я, дивлячись на Фудзі, проводив похмурі дні. Наприкінці жовтня до Місака з Йосіда, що біля підніжжя гори, приїхала на п'яти автомобілях компанія повій, які, вочевидь, раз на рік мають день відпочинку. Я спостерігав за ними з другого поверху. Повії різних кольорів і мастей, немов згряя поштових голубів, що випурхнула з корзини, вибралися з машин і попервах, не знаючи, куди йти, і просто збившись до купи, мовчазно скупчилися, штовхаючи одна одну. Але скоро ця дивна напруга потроху спала, і вони розбрелися, хто куди. Одна з них спокійно вибирала листівки, виставлені на вітрині чайного будиночку, інша, завмерши, дивилася на Фудзі; не можна лишитися до цього байдужим – похмурий, безрадісний вид. Самотній чоловік на другому поверсі, співчуваючи, не пожалкував би й життя задля щастя цих повій. Що ще можна додати до цього почуття? Мені залишається просто дивитися. Той, хто страждає, – страждай. Хто має власти – падай. Мені немає до цього жодного діла. Це і є життя. Змусивши себе сховатися під маскою байдужості, дивлячись на них, я сильно страждав.

«Попроси Фудзі», – зненацька спало мені на думку. «Прошу, подбай про них». І коли я з таким проханням підвів очі – в морозному

---

¹²⁷ Хотей – один із семи божеств щастя, добробуту

повітрі Фудзіяма, що незграбно стирчала, виглядала зовсім як одягнута у дотера ватажок із засунутими за пазуху руками, у навіть де-що пихатій позі. І я, попросивши Фудзі, безмежно спокійний і звеселений, залишив цю групу повій, узяв із собою шестирічного хлопчика з готелю і кудлатого собаку Хаті і подався на прогулянку до тунелю неподалік від перевалу. Коло входу в тунель худорлява повія років тридцяти на самоті мовчки збирала якісь непоказні польові квіти. Хоча ми й шли повз неї, вона, не розгинаючись, завзято рвала квіти. «Я прошу в тебе за цю жінку», – і знову підвівши голову та попросивши у Фудзі, я потягнув за руку дитину й квапливо ввійшов до тунелю. В тунелі холодна підземна вода крапала на щоки і шию. «Це мене не стосується», – подумав я і навмисне пішов широким кроком.

На той час справи, пов'язані з моїм одруженням, зайшли у глухий кут. Зрозумівши, що з дому ніякої допомоги не буде, я розгубивсь. «Хоча б сто ієн», – самонадіяно думав я про себе. «Якби мати таку суму грошей, то можна влаштувати скромне, але урочисте весілля. А потім гроші на утримання господарства я б заробляв своєю працею», – вирішив я. Однак після двох чи трьох листів, надісланих мною додому, стало зрозуміло, що на підтримку батьків розраховувати не варто. Я не знав, що мені робити. Тепер, опинившись у такому становищі, я вирішив для себе: якщо мені відмовлять, то так тому і бути. Нічого не вдієш. І як би потім не склалося, я розповім про все, не приховуючи свого становища. Один, спустившись із перевалу, я рушив до Кофу, у будинок своєї нареченої. На щастя, дівчина також була вдома. Мене провели до кімнати для гостей, і я, розташувшись навпроти дівчини та її матері, нічого не приховуючи, в усьому зізнався. Іноді моя промова ставала театральною, і я сам ніяковів. Однак, я говорив відверто. Дівчина, спокійно нахиливши голову, запитала в мене:

– Отже, виходить, що ваші батьки проти?

– Ні, не те що б проти, – я тихо опустил на стіл праву долонь. – Думаю, що це означає: ти сам усе роби.

– От і добре, – сказала мати дівчини, задоволено посміхаючись. – Як бачите, ми – люди не заможні, і пишне весілля, навпаки, було б для нас нескромним. Якщо ви одружуєтеся з кохання і серйозно ставитеся до своєї роботи, нам і цього цілком достатньо.

Я, навіть забувши вклонитись, деякий час розгублено дивився в сад. Я відчув, як сльози вдячності підступають до очей. Я подумав, що я подбаю про цю мати, я виконаю свій синівський обов'язок.

Дорогою назад дівчина пішла проводити мене до автобусної зупинки. Я з манірним виглядом запитав її:

– Може, зустрічатимось ще?

– Ні, вже достатньо, – сказала дівчина і засміялася.

– І ніяких більше питань? – почав я нести ще більші дурниці.

– Є.

«Про щоб вона не запитала, щиро відповім їй», – подумав я.

– На Фудзі сніг вже випав?

Я був вражений цим питанням.

– Йшов. На вершині... – не закінчивши говорити, я мигцем поглянув назад: видно Фудзі.

Дивне відчуття.

– Як, хіба з Кофу Фудзі не видно? Не прикидайся, – хуліганським тоном сказав я. – Безглуздо запитувати про це зараз. Не роби з мене дурня.

Дівчина, схиливши голову, тихо засміялася.

– Просто ви живете в Місака, і не запитати про Фудзі, було б неввічливим.

«Яка ж вона забавна, ця дівчина», – подумав я.

По поверненні з Кофу плечі так сильно затекли, що важко було дихати.

– До чого ж добре, тітонько. І все-таки, в Місака добре. Таке відчуття навіть, немов повернувся до рідної домівки.

Після вечері хазяйка чайного будиночку та її дочка, стукаючи по черзі, розминали мені плечі. Кулаки в хазяйки тверді, удари різкі, кулачки в дівчинки – м'які, і результату майже не було. «Сильніше, ще сильніше», – казав я. Тоді дівчинка внесла дров і, взявши у руки поліна, почала колотити мене по плечах. Не зроби вона цього, напруга б так і не минула. Я надто втопився в Кофу, виклався на всі сто.

Після повернення з Кофу два чи три дні, як і слід було чекати, я не міг зібратися з думками, не було жодного бажання працювати. Сидячи за столом, я писав різні різноці, псуючи папір. Викуривши сім чи вісім пачок «Голден Бат», напівлежачи та постійно наспівуючи пісеньку «Якщо не шліфувати, то навіть діамант», я не міг написати жодного рядка.

Зранку я, спершись на стіл і закривши очі, думав про різне. За моєю спиною, протираючи токонома¹²⁸, п'ятнадцятилітня дівчинка зі щирим пересердям у голосі, дещо різким тоном виказувала мені:

– Пане, після повернення з Кофу ви геть розлінувалися.

– Справді, розлінився? – не оглядаючись, сказав я.

– Так, розлінилися, – дівчина не припиняла прибирати токонома. – За ці два-три дні ваша робота аніскільки не просунулася. Мені дуже приємно щоранку складати по ладу розкидані листки вашого рукопису. Дуже добре, коли ви багато пишете. Учора ввечері я також піднімалася до вас на другий поверх подивитися, як ви. Ви знаєте про це? Пане, вкрившись із головою, ви спали.

Я відчув вдячність до цієї дівчинки. Якщо говорити серйозно, то ці слова співучасті, сказані серйозним тоном, – це слова безперечної підтримки для людини, що намагається вижити. Вона говорила їх без будь-якого помислу, не розраховуючи на будь-яку віддачу. Я подумав: «Яка ж вона мила, ця дівчинка».

Настав кінець жовтня, і червоні клени в горах почорніли, стали такими брудними, однієї ночі був буревій, який дуже швидко перетворив їх на по-зимовому чорні ряди дерев. Тепер тих, хто приїздив на екскурсію, можна було перерахувати на пальцях. Готель також обезлюднів, і час від часу хазяйка з шестирічним хлопчиком ходила за покупками до Фунецу та Йосіда, що біля підніжжя перевалу, тому тільки одна дівчинка – туристів не було – дівчинка і я, тільки ми вдвох тихо жили на перевалі. Я засумував на другому поверсі та вийшов на вулицю прогулятися, підійшов до дівчинки – вона прала. Я голосно сказав «Нудота!» І коли неочікувано засміявся, дівчинка опустила голову. Я зазирнув у її обличчя й ахнув. Вона плакала. Очевидно, то був страх. «Он воно як», – прогуляв я, розвернувшись направо і по застеленій опалим листям стежці в страшенно паскудному настрої швидкими й різкими кроками пішов блукати.

Відтоді я став обережнішим. Коли дівчина була зовсім на самоті, я намагався не залишати кімнати. Коли ж приходили відвідувачі, я з бажання захистити дівчинку, важко перевалюючись з ноги на ногу,

---

¹²⁸ Токонома – декоративний альков у кімнатах і будинках японського стилю, що вносить елементи формальності та вишуканості. Головна особливість токонома включає декоративну нішу, котра, як правило, знаходиться вище підлоги в кімнаті. Задня частина підвішена на трьох балках, внизу на підлозі розташовані складені з квітів композиції та інші мистецькі витвори.

сходив із другого поверху і, всівшись у кутку, сьорбав чай. Якось одного разу гостя – на вигляд наречена – у супроводі одягнутого в монцукі¹²⁹ дядечка, удвох приїхали на авто і зайшли до готелю на перевалі перепочити. Тоді також дівчинка була у вітальні сама. Я, як і слід було, зійшов згори і, всівшись на стільці в кутку, попихував цигаркою. Наречена була одягнена в довге кімоно з візерунками на подолі, в намітці нареченої та підперезана поясом обі з золотої парчі. Вона була в розкішному урочистому вбранні. Гості були зовсім незвичними і дівчинка, яка не знала, як правильно прийняти їх, лише налила чаю і, ніби ховаючись за мою спину, так і стояла, мовчки дивлячись на наречену. У найрадісніший день у житті – з того боку перевалу, у бік, що навпроти чи то Фунецу, чи то Йосіда – наречена їхала на власне весілля і дорогою зупинилася для відпочинку на вершині перевалу, щоб подивитися на Фудзі – нехай і збоку, але то було романтично, до легкого тремтіння в тілі. У цей час наречена тихенько вийшла на вулицю, підійшла до краю урвища перед готелем і стала спокійно дивитися на Фудзі. Вона стояла, схрестивши ноги, у задирливій позі. Розкута, до того ж – наречена; Фудзі та наречена. Я ще в захопленні милувався ними, як раптом наречена, дивлячись на Фудзі, позіхнула на весь рот.

– Ах! – з-за спини почувсь тихий скрик. Дівчинка, схоже, також помітила цей позіх. Невдовзі наречена з подорожніми, що вже чекали на неї, сіла в машину і спустилася з перевалу; а потім, коли наречена поїхала, ми відвели душу:

– Видно, вже й звикнути встигла. Вже вдруге, як не втретє заміж виходить. Либонь, наречений її чекає близько перевалу, а вона вийшла з машини та витріщилася на Фудзі. Якби вона була нареченою вперше, хіба б стала так огидно поводити?

– Позіхала! – і дівчинка також, вкладаючи силу в слова, підтримала мене. – Роззявити таку величезну ротяку і позіхати! Безсоромна! Пане, не беріть собі в дружину таку дівицю, як ця.

Я почервонів, як хлопчисько. Справи щодо мого одруження також поступово налагоджувалися: один мій старший приятель про все подбав. Весілля буде бідним, але урочистим, будуть запрошені тільки двоє-трьоє найближчих людей, воно пройде в тісному колі у будинку цього товариша, і я, як хлоп'я, безмежно захоплювався щедрістю цієї людини.

---

¹²⁹ Монцукі – шовкове кімоно, яке одягають для участі в урочистих подіях і церемоніях.

Минав листопад, а разом із ним до Місака прийшли такі сильні морози, що терпіти більше не було сил. У чайному будиночку затопили піч.

–Пане, на другому поверсі, напевне, зимно. Спускайтеся й працюйте біля пічки, – запропонувала мені хазяйка. Але я не можу працювати, коли навколо люди, і відмовився. Тоді хазяйка, не припиняючи турбуватися про мене, з'їздила до Йосіда поблизу перевалу, і купила kotaцу¹³⁰. Я заліз під kotaцу і з величезною вдячністю думав про мешканців цього чайного будиночку. Але, подивившись на Фудзі, що була на дві третини вкрита снігом, на дерева, що похмуро стояли на горах поблизу, я подумав, що немає сенсу більше лишатися тут, у Місака, і терпіти мороз, який пощипував шкіру. Я твердо вирішив спуститися з гір. За день до від'їзду, коли я, вдягнений у дотера, сидів на стільці в чайному будиночку і попивав гарячий бантя, дві молоді на вигляд інтелігентні панянки, одягнуті в зимові пальта, очевидно, машиністки, йшли з боку тунелю і над чимось весело посміювалися. Раптом побачивши перед собою білосніжну Фудзі, завмерли, ніби вражені. Потім про щось перешіптувалися, і одна з них, дівчина з білою шкірою і в окулярах, посміхаючись, попрямувала в мій бік.

–Я перепрошую, чи не могли б ви сфотографувати?

Я збентежився. Я нічого не тямлю у фотоапаратах, і тому не мав уяви, що і як із цим механізмом робити. До того ж, одягнутий у дотера, я мав такий жалюгідний вигляд, що навіть люди з чайного будиночку, дивлячись на мене, посміювалися й казали: «Ну чим не гірський грабіжник?» Та коли ці – можливо токійські – модниці попросили про таку небувалу послугу, у глибині душі я сильно збентеживсь. Однак потім передумав (напевне, я мав вигляд витонченої людини, людини, яка вмів вдало фотографувати, – такі дещо кумедні думки підбадьорили мене), і, натягнувши на себе маску байдужості, я взяв протягнутий мені фотоапарат і спокійним голосом запитав, що треба робити. З легким тремтінням я дивився в об'єктив. Прямо посередині – Фудзі, а знизу – дві маленькі макові квіточки. Вони вдвох, обнявшись і міцно притиснувшись одна до одної, зробили розумний вигляд облич. Страшенно хотілося сміятися. Рука, що тримала фотоапарат, дрижала. Я не міг нічого вдіяти з цим дрожем.

---

¹³⁰ Kotaцу – традиційний тип грілки на підставці з ковдрою.

Стримуючи сміх, я подивився в об'єктив: дві макові квіточки, ще більше напустивши на себе серйозність, завмерли. Важко було сфокусувати на них об'єктив, і я залишив у кадрі тільки Фудзі величиною на всю фотографію. Зі словами «Спасибі, Фудзі, та до побачення!» я клацнув затвором.

– Все, знято.

– Спасибі, – в один голос подякували вони мені. От, напевне, будуть здивовані, коли, повернувшись додому, проявлять знімок: тільки Фудзі-яма знята крупним, крупним планом, а дівчат ніде не видно.

Наступного дня, після спуску з гір я на перший час зупинився в одному з дешевих готелів у Кофу. Ранком наступного дня я оперся на брудні перила в коридорі готелю і дивився на Фудзі. У Кофу Фудзі виглядала з-за гір лише на одну третину. Вона була схожа на рослину ходзукі.

(Переклад Ю. Осадчої)

ТАНІДЗАКІ ДЗЮН'ІТІРО

(1886-1965)

Танідзакі Дзюн'ітіро (谷崎 潤一郎) вважають одним із найвідоміших представників школи японського естетизму або *«тамбісюгі»*, який завжди вірив у першість творчої уяви та краси. Саме захоплення красою, експериментаторство з образами та мовою, неприхований еротизм іноді м'якого, іноді надмірного характеру – це саме ті риси, що характеризують особливість естетизму творчого методу письменника і роблять його поряд з Нагаї Кафу видатним представником цього напрямку.

Танідзакі Дзюн'ітіро народився 24 липня 1886 р. в заможній родині торговця з «нижньої» частини Токіо – *Ніхонбасі*. У 1901 р. письменник став учнем престижної на той час Першої токійської середньої школи, але щоб мати можливість продовжити своє навчання, змушений був переселитися до родини заможного власника ресторану, де підробляв до 1907 р. на посаді домашнього вчителя його дітей. 1908 р. Танідзакі вступив до Токійського Імператорського університету на відділення японської літератури, який йому так і не вдалося закінчити через фінансові труднощі та власні переконання в тому, що справжньому письменнику диплом не потрібен. У той же час він долучився до літературного журналу *«Сінсітьо»* («Нові течії»), створеного групою студентів Токійського імператорського університету, де в 1910 р. були опубліковані його перші оповідання *«Татування»* (*«Сісей»*) та *«Цилінь»* (*«Кірін»*). З 1911 р. Танідзакі поринув у богомне життя літературної молоді Токіо і плідно працював на ниві художньої літератури, пишучи одне за одним яскраві та сповнені пристрастей оповідання.

Великим потрясінням для письменника став землетрус 1923 р. у районі Канто, що призвів до загибелі багатьох тисяч людей. Танідзакі Дзюн'ітіро втратив свій маєток у фешенебельному районі Токіо, після чого залишив дружину та дитину і переїхав до старомодного

на той час району *Кансай* (Осака, Кіото, Кобе). Саме в цей період, коли письменник ознайомився з новим, чужим для нього життям, яке вели мешканці *Кансай*, відбувся певний перелом у його свідомості, який згодом позначився і на його творчості: на зміну «модерній» творчій манері прийшла більш традиційна. До того ж, у районі *Кансай* він зустрів останню жінку в своєму житті – Недзу Мацуко, з якою його познайомив у 1927 р. Акутагава Рюносукє. Пристрасна й палка любов до Мацуко надихатиме письменника на подальшу творчість. Прототип Мацуко можна зустріти на сторінках деяких його творів, зокрема – в романі письменника «Дрібний сніг» («*Сасамеюкі*», 1943-1948).

Після війни до Танідзакі прийшло небувале визнання: він стає лауреатом багатьох премій, йому присуджують звання найвидатнішого сучасного письменника Японії. У 1949 р. він отримує Орден культури від уряду Японії, а у 1964 р. його першим з японських письменників обирають почесним членом Американської Академії та Інституту мистецтв і літературознавства. Помер Танідзакі Дзюн'ітіро 30 липня 1965 р. у місті Югавара, що в префектурі Канагава, незабаром після святкування свого 79-річчя.

Творчість письменника традиційно поділяють на два періоди:

а) *ранній* (1909 р. – початок 20-х років ХХ ст.), позначений впливом модернізму, коли в його творах спостерігаються такі елементи, як посиленна увага до світу внутрішніх бажань та пристрастей особистості, демонічна енергія духу і плоті, тема фатального кохання та підкреслений еротизм, фетишизм тощо. Сюди відносяться такі твори письменника, як: «Татування» («Сісей», 1909), «Цилінь» («Кірін», 1910), «Хлопчаки» («Сейнен», 1911), «Буревій» («Хьофу», 1911), «Тасмниця» («Хіміцу», 1911), «Диявол» («Акума», 1912), «Дзьотаро» (1914), автобіографічний твір «Сум відступника» («Ітанся-но канасімі», 1917), «Маленька країна» («Тісана ококу», 1918), «Туга за матір'ю» («Хаха коуру кі», 1919), «Ноги Фуміко» («Фуміко-но асі», 1919) та ін.;

б) *зрілий* (20-ті роки ХХ ст. – 1961 р.), коли письменник змінює своє захоплення Заходом і віддає перевагу традиційній естетиці та класичній літературі, пропагує цінності попередніх епох, зокрема, за взірць бере добу Едо та життя представників цієї історичної доби: «Любов бовдура» («Тідзін-но ай», 1925), «Сипучий пісок» («Мандзі», 1928-1930), «Хробак, що смакує полин» або «Про смаки не сперечаються» («Таде куу мусі», 1929), «Ліани Йосіно» («Йосіно

кудзу», 1931), «Різьбяр очерету» («Асікарі», 1932), «Історія Сюнкін» («Сюнкін-сьо», 1933), естетичне есе «Поклоніння (Похвала) тіні» («Ін'ей раісан», 1933), «Таємна історія про князя Мусасі» («Бусюко хіва», 1935), «Кішка, Чоловік та дві Жінки» («Неко то съодзьо то футарі-но онна», 1936), «Дрібний сніг» («Самаеюкі», 1943-1948), «Матір Сігемото» («Сьосьо Сігемото но хаха», 1949).

Твір «Таємниця» («Хіміцу») було опубліковано 1911 р., коли редактор одного з визначних літературно-публіцистичних журналів «Тюокорон», Такіта Тьоін, замовив Танідзакі оповідання для свого журналу. В оповіданні простежується протест автора проти традиційних моральних норм через неоднозначний образ головного героя, в якому чітко проступає жіноче начало. Саме ця публікація дала можливість Танідзакі публікуватися у більш серйозних виданнях.

Ю. Бондар

ТАНІДЗАКІ ДЗІОН'ІПІРО

ТАЄМНИЦЯ

Несподівано я відмовився від свого бурхливого оточення, вислизнув із кола чоловіків і жінок, з якими підтримував різноманітні стосунки, і зрештою, після пошуків відповідного притулку, знайшов монастир школи Сінгон у районі Мацуба-сьо в Асакуса, де і винайняв кімнату в чернечому кварталі.

Монастир знаходився по сусідству з відлюдним лабіринтом у тині дванадцятиповерхової вежі, яка простягалась аж до каналу Сінборі прямо від мосту Кікуя за храм Хонгандзі. Наче перекинуте сміття, нетрі поповзли районом, а на окраїні витягнулась земляна стіна брунато-жовтого кольору, яка й оточувала монастир. Огорожа справляла враження величезного спокою, поважності та самоти.

Ніж віддаватись самоізоляції в таких околицях, як Сібуя чи Окубо, з самого початку я вважав, що десь у центральній частині міста я, без сумніву, віднайду якусь таємницю, застаріле місце, більше ніким не помічене. Саме так, як безстічні вири наповнюють бурхливу гірську річку, ізольовані осередки повинні лежати десь серед переповнених вулиць у серці самого міста – тихі квартали, пройти якими більшість людей навіть і не мала нагоди.

До того ж були й інші причини.

Сповнений ентузіазму мандрівник, я побував у Кіото та Сендай, а також подорожував від Хоккайдо на півночі до Кюсю на півдні. Проте саме тут у Токіо, де я прожив двадцять років від дня власного народження в районі Нінгьо-тьо, ймовірно, існували вулиці, якими я ще жодного разу не ходив. Певно, їх і справді було безліч. У переплетінні широких і вузьких вулиць у серці цього величезного міста я більше не міг бути впевненим у тому, які ж з них переважали: ті, якими я ходив, або ж ті, яких я навіть і не бачив.

Мабуть, мені було одинадцять-дванадцять років, коли я пішов з татом до святині Хатіман у Фукаґава.

«Зараз ми сядемо на пором і я пригощу тебе славнозвісною локшиною з Комені, що у Фуюгі», – сказав він, заводячи мене за приміщення святині.

Вузька, сповнена по вінця річка з низькими берегами на відміну від каналів в Каомі-тьо чи Кобуна-тьо мляво проштовхувала собі дорогу поміж звисів дахів, що скупчились до купи по обидва береги. Похитуючись між баржами та ліхтеровозами, що пливли паралельно до берегів та здавались довшими за ширину самого каналу, маленький пором просувався то назад, то вперед з кожними двома-трьома поштовхами жердиною по дну.

Раніше я часто відвідував святиню Хатіман, проте жодного разу не замислювався над тим, що ж знаходилось за самою будівлею. Я завжди звертав більше уваги на головну будівлю, починаючи зі священних воріт торії¹³¹ перед нею, а тому, можна припустити, що я просто думав про неї як про пласку нерухому картину, що мала лише фасад без зворотної сторони, тобто як про панорамне полотно. Зараз дивлячись на річку, пором та землю, що навіки простяглись за нею, незнайома сцена нагадала мені про світи, які часто бачать у снах і які ще більш віддалені від Токіо, ніж від Кіото чи Осаки.

Я намагався увияти вулиці за адміністративною будівлею Каннон у районі Асакуса, проте ніщо не приходило на думку, крім вкритого черепицею даху масивної червоної будівлі, що виднівся з-за лінії крамниць, які вели саме до неї. Коли я виріс і мої контакти розширились, я вважав, що вже дослідив кожен куточок Токіо, коли відвідував друзів, ходив милуватись цвітінням сакури та вирушав у інші прогулянки, хоча досить часто і натикався на приховані хащі, які були схожими на ті, що я знаходив у дитинстві.

Я шукав різні місця, вважаючи, що такий віддалений світ був би ідеальним місцем, в якому можна було б сховатися. І чим більше я шукав, тим більше знаходив околиць, на яких ще ніколи раніше не бував. Я багато разів перетинав міст Асакуса та Ідзумі, проте жодного разу не ступав на міст Саемон, що знаходився між ними. Коли я ходив до театру Ітімурадза в районі Нітьо-тьо, я завжди повертав на розі за крамницею локшини від проспекту, де ходить тролейбус; проте я не міг згадати, щоб колись бував за два-три квартали від театру у напрямку до Рюсейдза. Яким же був східний берег наліво від

---

¹³¹ *Торії* – ворота перед синтоїстськими святилищами у Японії, які уособлюють межу між суетним і божественним простором, позначаючи вхід до світу богів.

старого мосту Eitai? Я не був впевненим. Крім того мені були незнайомі околиці навколо Етідзенборі, Сямісенборі та Сан'яборі.

Монастир району Мацуба-гьо знаходився у найдивнішій околиці 3-поміж усіх. Мене захоплював цей самотній і забутий квартал, який знаходився одразу ж за рогом та тягнувся вниз вузьким провулком від розважального району Рокку та району Йосівара, відомого легалізованою проституцією. Було весело залишити позаду цього старого друга – «пишне, екстравагантне та водночас банальне місто Токіо», – і мати змогу тихо поспостерігати за суетою з власної схованки.

Я не усамітнювався заради навчання. У той час мої нерви були рівномірно зіпсованими, наче старий напилек, і реагували лише на найяскравіші та ґрунтовні стимули. Я більше не міг насолоджуватись першорядним мистецтвом або стравами, які вимагають витонченої чутливості. Я почувався надто виснаженим, щоб реагувати на звичні міські розваги, розуміти шефа у «веселих» кварталах (втілення винахідливого стилю ділової частини міста) або ж захоплюватись майстерністю акторів театру кабукі з західної Японії, наприклад, Нідзаемона та Гандзіро. Передбачуване та ледаче життя, яке я вів по інерції день за днем, зараз було чимось набагато більшим за те, що я міг собі дозволити. Хотілось спробувати більш нетрадиційний, хи-мерний, штучний спосіб життя.

Невже не було чогось доволі дивного та загадкового, що б примусило мої надірвані нерви затремтіти від хвилювання? Невже не було такого місця, де б я міг віддатись втіхам у варварській і фантастичній атмосфері, наближеній швидше до світу мрій, ніж дійсності? Я дозволив думці пуститись у подорож королівствами давніх вавилонських та асирійських легенд, які згадували у своїх детективних оповіданнях Конан Дойл та Руіко і які були сповнені прагненням до спеченої сонцем землі та зелених тропіків зі спекотним сонячним промінням, а також які з ніжністю нагадували про чудернацькі пустощі мого дитинства.

Я думав, що нічого не помічати та навмисно приховувати власну діяльність було достатнім для того, щоб надати життю певної загаковості та романтики. Я насолоджувався таємними розвагами з власного дитинства. Такі ігри, як схованки, пошуки скарбів і піжмурки (особливо пізнього вечора у ледь освітленій коморі або перед подвійними розсувними дверима комори) насамперед сповнювала при-таманна їм аура таємничості. Те, що я заховався у таке відлюдне та

непомітне місце у старій частині Токіо, було викликано бажанням знову пережити ті почуття, якими я так насолоджувався, коли був дитиною і грав у схованки. До того ж зв'язок монастиря з езотеричною школою Сінгон, яка була тісно пов'язана з таємницями, чарами, прокляттями та тому подібним, був розрахований на те, щоб зацікавити мене та спонукати до фантазій.

Кімната знаходилась у недавно розширеному районі жилого кварталу. Її вікна виходили на південь, а циновки розміром приблизно чотири на чотири метри трохи знебарвились від сонця, наділяючи кімнату відчуттям миру та теплоти.

Удень, коли м'яке осіннє сонце спалахувало червоним, наче чарівний ліхтар, на фоні сьодзі¹³² за верандою, кімната ставала такою ж яскравою, як свічка.

Зберігаючи на полицях талмуди з філософії та мистецтва, які до того часу були моїми супутниками, я забив кімнату книжками, переповненими дивними вигадками та ілюстраціями: детективними романами, книгами з магії, гіпнотизму, хімії та анатомії, – що випадково потрапляли мені до рук і в які я занурювався з головою, недбало розкинувшись на циновці. Серед них був «Знак чотирьох» Конана Дойля, «Про вбивство, яке вважали видом образотворчого мистецтва» Де Квінсі, оповідання «Арабські казки» і навіть дивна французька книга про «сексологію».

Я попросив головного ченця позичити мені з його особистої колекції старі буддійські картини, на яких було зображено Пекло та Рай, гору Сумеру, а також лежачого Будду. Ці картини я безладно порозвішував на стінах кімнати, наче мапи на стінах вчительської у школі. Рівномірна смуга рожево-бузкового диму спокійно підіймалася від кадильніці у ніші і наповнювала яскраву, теплу кімнату своїм ароматом. Інколи я ходив до крамниці за мостом Кікуя, де купував для кадильніці трохи сандалового дерева чи алое.

У ясні дні, коли промені обіднього сонця щосили стрибали по сьодзі, кімната виглядала, неначе чарівний спектакль. Яскраво забарвлені Будди, арбати¹³³, бхікшу¹³⁴, бхіксуні¹³⁵, упасака¹³⁶, упасіка¹³⁷,

---

¹³² Сьодзі – стінні ґратовані рами з легких дерев'яних планок, обклеєних матовим папером, які замінюють у традиційній японській оселі вікна.

¹³³ Арбат – загальна назва осіб, що досягли святості та духовної досконалості.

¹³⁴ Бхікшу – вища ступінь чернечої посвяти.

слони, леви та єдиногоги виринали зі старих картин, навішених на стінах, у яскраве світло для того, щоб приєднатися до безлічі живих істот з незліченних книжок, що валялись розкритими на підлозі (про людиновбивство, знеболювання, наркотики, чаклунство, релігію). Так вони зливались з димом ладану та ненадовго повисали наді мною, поки я лежав на невеличкому яскраво-червоному килимі, спостерігаючи за світом скляним поглядом дикуна і день за днем викликаючи уявні галюцинації.

Приблизно о дев'ятій вечора, коли усі інші мешканці монастиря вже міцно спали, я напивався, жадібно сьорбаючи з квадратної пляшки віскі. Потім я відчиняв дерев'яні заслінки на веранді, перелазив через цвинтарну огорожу і вирушав на прогулянку. Щоначі змінюючи вбрання, щоб ніхто не міг мене впізнати, я змішувався з натовпом у парку Асакуса або ж вивчав вітрини антикварних крамниць або букіністичних лавок. Якось увечері я пов'язав шарф на голову, вдягнув коротке бавовняне пальто у вертикальну смужку, наніс червоний лак на нігті обережно відчищених ніг і взув сандалі з шкіряною підошвою. Іншого вечора я міг вийти, вдягнувши темні окуляри в золотій оправі і пальто з накидкою, піднявши комір догори. Мені подобалося використовувати штучну бороду, бородавки або родимки, щоб змінити риси власного обличчя. Однак якось уночі в крамниці ношеного одягу на Сямісенборі я побачив зім'яте жіноче кімоно з витонченим плямистим візерунком на голубому фоні і мене охопило бажання приміряти його.

Коли справа дійшла до драпірування та тканин, я глибоко ними зацікавився, це вже виходило за межі простої симпатії до вдалого поєднання кольорів або ж стильного дизайну. Щоразу, коли я бачив або торкався прекрасної шовкової тканини, я хотів загорнути в неї усе своє тіло. Часто насолода, яку дарувало таке відчуття, росла в мені без краю, ніби я розглядав структуру шкіри коханої. І хоча мене приваблювало не лише жіноче вбрання, все ж таки інколи я заздрив

---

¹³⁵ *Бхіксуні* – жінка-член буддійської общини; зазвичай, перекладається як черниця, що виступає професіоналом у царині релігії і залишила мирське життя для того, щоб іти шляхом Будди з метою досягнення нірвани.

¹³⁶ *Упасака* – чоловік-мирянин (на відміну від монаха-бхікшу), послідовник вчення Будди, який бере участь у годуванні монахів через подання їжі та виконує п'ять священних заповідей.

¹³⁷ *Упасіка* – жінка-мирянка (на відміну від монахині-бхікшу), послідовниця вчення Будди, яка бере участь у годуванні монахів через подання їжі та виконує п'ять священних заповідей.

жінкам, чия доля дозволяла їм без перешкод та у будь-який час, коли їм цього хотілось, носити креповий шовк, який я так любив.

Ідея вдягнути те крепове кімоно з витонченим візерунком, елегантне та свіже, що красувалось у крамниці поношеного одягу, (присмне відчуття, коли до мого тіла прилягає та м'яка, важка та прохолодна тканина) змусило мене здригнутись від самого передчуття. Я сказав собі: «Я хочу його вдягнути! Я хочу ходити вулицями у жіночому вбранні». Довго не розмірковуючи, я вирішив купити кімоно. Потім навіть докупив до пари довге спідне кімоно Юдзен та чорний креповий піджак.

Мабуть, кімоно колись вдягала огрядна жіночка, тому що воно якраз підійшло для такого низького чоловіка, як я. Щойно надворі потемнішало, а величезний і пустий монастир поглинула тиша, я крадькома зайняв своє місце перед дзеркалом і почав наносити макіяж. Спочатку, коли я наніс густо терті білила на жовту шкіру перенісся, враження було трохи гротескним. Проте, коли я розтер долонями товсту білу масу по кожній частині обличчя, вона лягла на диво добре, а відчуття того солодкого аромату та холодної роси, яка проникала краплинами у пори, було підбадьорюючим. Коли я наніс рожеву та блискучу пудру, мене зачарувала трансформація мого білосніжного обличчя в обличчя свіжої та енергійної жінки. Це змусило мене усвідомити, що техніки макіяжу, які щодня випробовують на власному тілі актори, гейші та звичайні жінки, куди цікавіші, ніж мистецтво художника або письменника.

Довге спідне кімоно, знімний комір, нижня спідниця, рукава, що шелестять і обрамлені червоним шовком, – моя плоть відчувала те, що відчуває шкіра кожної жінки. Я відбілів свої зап'ястя та задню частину шиї, вдягнув перуку в стилі «листя дерева гінкго», прикрив голову та рот капюшоном і ризикнув вийти на нічні вулиці.

Стояв темний вечір і, здавалось, дощило. Я трохи поблукав самотніми вулицями перемежованих каналами Сендзоку-тьо, Кійосумі-тьо та Рюсендзі-тьо, але здавалось, що мене не помічали ані поліцейський на варті, ані жоден перехожий. Прохолодний доторк нічного вітру змусив відчути сухість на обличчі так, ніби над нею натягнули додатковій прошарок шкіри. Капюшон, що прикривав рот, нагрівся та зволожився від подиху; з кожним кроком кайма моєї довгої крепової спідниці грайливо заплутувалась між ногами. Завдяки поясу, що підперізував таз, і широкій стрічці, яка міцно огортала

мене від пуповини до ребер, я відчував, нібито в моїх венах природно почала пульсувати жіноча кров, а чоловічі почуття та пози поступово зникали.

Коли я витягнув свої вибілені руки з-під тіні рукавів у стилі Юдзен, їх міцні, чіткі лінії злились із темрявою, в яку вони, такі білі та пухкі, попливли з легкістю. Мені подобалось, як вони виглядали; я заздрих жінкам через те, що в них були такі вродливі руки. Яка ж це забава: вдягатись ось так і вчиняти усі види злочинів, як Бентен Кодзо на сцені! Відчуваючи щось подібне на настрої таємничості та підозри, які так цінують читачі детективних романів і кримінальних оповідань, поступово я вирушив у напрямку багатолюдного місця Рокку у парку. Було неважко уявити, що я був кимось, хто вчинив особливо жорсткий злочин, можливо, вбивство або грабіж.

Коли я вирушив від дванадцятиповерхової башти до прибережної запруди, а потім до перехрестя за оперним театром, декоративне освітлення та дугові ліхтарі мерехтіли на моєму надмірно відшліфованому макіяжем обличчі, а також освітлювали кольори та візерунок кімоно. Дійшовши до театру Такідзава, я побачив власне відображення в величезному дзеркалі біля входу до студії фотографії, яке на славу перетворилося на жіноче серед того бурхливого натовпу.

Товстий білий макіяж повністю приховував таємничого чоловіка – очі та рот рухались, наче жіночі, а коли посміхались, то посміхались по-жіночому. Жодна з тих жінок, що проминули повз мене у натовпі, виділяючи солодкий аромат камфори та шелестячи шовком, навіть і не сумнівалась у тому, що я один із них. Серед них були й такі, що з заздністю дивились на ту елегантність, з якою я замаскував своє обличчя, та моє старомодне вбрання.

Усе, що стосувалось знайомої нічної суєти у парку, виглядало новим у світлі цієї маски. Куди б я не пішов, що б не побачив, – все було таким незвичним та цікавим, наче щось, з чим я мав справу уперше. Здавалось, що звичну дійсність сповнила казкова таємниця, коли я поглянув на неї з-під вуалі загадки, обманюючи людські очі та електричні ліхтарі під покривом витонченої косметики та крепового вбрання.

З того часу я продовжував цей маскарад майже щоночі, сповнюючись впевненістю, достатньою для того, щоб проводити час у галереї театру Міятодза та кінотеатрах. Десь ближче до півночі я повертався до монастиря, проте щойно я туди заходив, одразу ж запалю-

вав керосинову лампу, розвалювався на килимі, навіть не знімаючи одягу зі стомленого тіла, та споглядав зі стихаючим жалем за кольорами мого прекрасного кімоно, похитуючи рукавами назад і вперед. Коли я дивився у дзеркало, то помічав, як біла пудра тоншала, проте все ще трималась на грубій шкірі моїх запалих щік. Коли я пильно вдивлявся у власний образ, неприродна втіха, неначе сп'яніння від старого вина, сповнювала душу. Інколи я в'яло відкидався на стьобану ковдру, наче куртизанка, все ще вдягнений у своє розкішне довге спідне кімоно, і перегортав сторінки дивних томів до світанку перед картинами Пекла та Раю. Набираючись більше хороброті та навиків у маскуванні, перш ніж вийти, я закладав ножа або заспокійливе у складки поясу, щоб викликати ще більше чудернацьких асоціацій. Не вчинивши жодного злочину, я прагнув повністю вдихнути той романтичний аромат, який йому притаманний.

Якось увечері приблизно через тиждень потому надзвичайний збіг обставин зіштовхнув мене з якоюсь дивнішою, примхливішою та неспокійнішою справою.

Того вечора я випив куди більше віскі, ніж звичайно, і підійшов до спеціально зарезервованих місць на другому поверсі кінотеатру Сан'юкан. Напевно, була вже майже десята година. Заповнений кінотеатр дихав важким, димним повітрям, а запах людського тепла підіймався від тихого натовпу знизу, що саме проявляв велике збен-теження, і напливав на мене. Хвилюючись, аби не зіпсувати макіяж, з кожним різким рипом прожектора у темряві та кожним сліпучим променем світла у стрічці з запаморочливим сюжетом моє сп'яніле серце боліло так, наче його розривали навпіл. Час від часу стрічка зупинялась, несподівано вмикали електричне світло. Тоді я озирався навколо з-під глибокої тіні свого капюшону і вдивлявся в обличчя людей, які заповнили кінотеатр, крізь тютюновий дим, що плив над головами з натовпу, наче хмари, що здійснюються над руслом долини. Мені було приємно, що багато-хто з чоловіків зацікавлено придивлявся до мого старомодного капюшону, а з жінок – не одна з заздрістю поглядала на витончені кольори мого вбрання. До речі, жодна з присутніх жінок не була настільки ж помітною, яким був у той момент я, завдяки новизні свого вбрання, спокусливості та красі.

Спочатку біля мене ніхто не сів. Точно не знаю, коли саме заповнилися місця, але коли удруге або втретє увімкнули світло, я зрозумів, що зліва від мене сидять чоловік і жінка.

Жінка виглядала на двадцять два – двадцять три роки, проте насправді була старшою десь на чотири-п'ять років. Її волосся було вправно зачесане у стилі «міцува», а усе тіло огортало лазурне манто з крепового шовку; лише її миле обличчя, що світилось здоров'ям, було чистим, навіть демонстративним, відкритим. Щось у ній не дозволяло зрозуміти, ким же вона була: гейшею чи незаміжною молодістю дівчиною, – проте було очевидно зі ставлення молодого чоловіка, який її супроводжував, що вона не була поважною заміжною жінкою.

«...Нарешті заарештували...», – тихо прочитала вона назву англійською мовою, що з'явилась на екрані. Видихаючи насичений ароматом дим з турецької сигари М.С.С. мені прямісінько в обличчя, її великі очі, що мерехтіли у темряві яскравіше, ніж прикраса на її пальці, окинули мене грайливим поглядом.

У неї був сильний голос, неначе голос професійної співачки, проте він зовсім не пасував до її образу. Без сумніву, це був голос жінки на ім'я Т., з якою я мав неофіційні стосунки на борту судна під час подорожі до Шанхаю два або три роки тому.

Тоді, як я пригадав, я теж не міг сказати точно з її поведінки та одягу, була вона повією чи поважною дамою. Чоловік, який супроводжував її на судні, і чоловік, що був з нею сьогодні, повністю відрізнялись поведінкою та зовнішністю; проте не було жодних сумнівів, що через її минуле пройшло чимало чоловіків, які заповнювали проміжок між цими двома. У будь-якому випадку вона явно була тією людиною, що досить легко міняє чоловіків.

Два роки тому вона закохалась у мене під час тієї морської подорожі, однак ми дістались Шанхаю навіть не обмінявшись справжніми іменами або будь-якою інформацією про себе. Тоді я просто залишив її з полегшенням. Я думав про неї лише як про жінку з мрії на Тихому океані і більше ніколи не сподівався її побачити, особливо у такому місці. Раніше вона була трохи повнішою, проте зараз виглядала напрочуд стрункою й елегантною, а її зволожені круглі очі з-під довгих вій вражали прозорістю та деспотичністю, достатньою для того, щоб примусити чоловіка засумніватись, чи він – чоловік повною мірою. Лише її губи (такого свіжого кольору, що навіть можна уявити собі, як вони лишають темно-червоний кривавий слід на усьому, чого б не торкнулись) і довжина волосся навколо обличчя залишилися незмінними. Її ніс здавався вищим та гострішим ніж раніше.

Чи помітила вона мене? Я не був певен. Коли увімкнули світло, я здогадався з того, як жінка фліртувала у темряві зі своїм супутником, що вона прийняла мене за звичайну жінку і не звертала на мене жодної уваги. Безперечним було тільки те, що сидячи поряд з нею, я відчував сором за те вбрання, яким я так пишався. Чари цієї енергійної, спокусливої істоти навіювали благоговійний страх, і я почувався, наче потвора з макіяжем та в одязі, на які витратив стільки зусиль. Я не міг порівнятись з її жіночністю або вродою, а тому згас, наче зірка перед місяцем.

Якою ж гарною була її гнучка рука, що звивалась, наче риба у тіні манто з такими чіткими контурами на фоні туманного повітря, що так щільно повисло в кінотеатрі. Навіть розмовляючи з чоловіком, вона замріяно здіймала очі та дивилась на стелю, насуплювала брови і звертала погляд униз на натовп, оголювала свої білосніжні зуби у посмішці, і щоразу вираз її обличчя змінювався. Її великі чорні очі, які, мабуть, могли виразити будь-що, розглядали, наче прикраси, навіть з найвіддаленіших куточків кінотеатру. Частини, з яких складалось її обличчя, навіювали забагато думок для того, щоб бути просто органами зору, нюху, слуху або мовлення; вони були занадто солодкими для того, щоб бути ще чимось, як не підсолодженою спокую для чоловічих сердець.

Тепер я вже не привертав до себе жодного пильного погляду. Наче дурень, я відчув заздрість і напад шаленої люті до жінки, чия врода незаконно захопила мою популярність. Нехтування, коли моє власне сяйво, затьмарене чарівними рисами жінки, з якою я колись розважився і яку покинув, дуже принижувало. Можливо, нарешті вона пізнала мене й іронічно помстилася.

Все-таки поступово я відчував, як заздрість до її зовнішності перетворилась на палке бажання. Переможений у ролі жінки, я прагнув знову перемогти її як чоловік, демонструючи тим самим свою перемогу. Мені було конче необхідно схопитися за те гнучке тіло і розчавити його власними руками.

«Чи ти знаєш, хто я? Побачивши тебе сьогодні ввечері, коли минуло вже так багато часу, я знову закохуюсь у тебе. Якщо ж ти відчуваєш, що могла б знову бути зі мною, приходь та почекай на мене на цьому ж місці завтра увечері. Я віддаю перевагу нікому не повідомляти свою адресу, тому благаю тебе прийти сюди завтра у той же час і почекати на мене».

Під покровом ночі я витяг з поясу шматок японського паперу й олівець, нашвидкуруч написав записку, яку непомітно засунув їй у рукав, а потім уважно спостерігав за нею.

Вона спокійно дивилась стрічку, доки та не скінчилась десь об одинадцятій годині. Потім, скориставшись метушнею під час того, як відвідувачі почали підніматись та голосно розходитись, шепнула мені на вухо: «...Нарешті заарештували...» На секунду вона пильно подивилась у моє обличчя навіть з ще більшою впевненістю та хоробрістю, ніж раніше, і зрештою зникла зі своїм супутником у натовпі.

«...Нарешті заарештували...»

Вона впізнала мене. Ця думка примусила здригнутись.

Та чи прийде вона наступного вечора, як я її попросив? Жінка здавалась куди багатослівнішою, ніж раніше. Невже я недооцінив її? Дав їй перевагу? Відчуваючи напруження, викликане занепокоєнням і збентеженням, я повернувся до монастиря.

Там за звичаєм я тільки зняв свій верхній одяг, а тому залишався лише у довгому спідньому кімоно, коли невеличкий шматочок західного паперу, складений у прямокутник, випав з мого капюшону.

Написане чорнилом «Пану С.К.» виблискувало, неначе шовк, коли я підніс його до світла. Без сумніву, це був її почерк. Протягом фільму вона виходила двічі-тричі – певно, в інтервалі встигла швидко написати відповідь і засунути її мені за комір так, що навіть ніхто і не помітив.

«Я ніколи не уявляла собі, що з усіх місць побачу тебе саме тут. Так, ти змінив вбрання, та як я могла не впізнати обличчя, яке жодного разу не забувала всі ці три роки, навіть у снах? Від початку я знала, що та жінка в капюшоні – то ти. До речі, мені вдалось кумедним, що ти залишився таким же диваком, яким був раніше. Одноразово мені неприємно навіть думати про те, що ти просто віддаєшся втіхам своєї ексцентричності, говорячи, що хочеш побачитись зі мною. Проте я дуже щаслива, що маю нагоду судити все правильно, а тому мені варто вчинити так, як ти пропонуєш, і почекати на тебе завтра увечері. Однак з власних причин мені цікаво, чи ти не проти підійти до перехрестя Камінарімон між дев'ятою

та пів на десяту? Рикша¹³⁸, якого я відправлю до тебе, підбере тебе і привезе до мене додому. Лише тому, що ти хочеш приховати свою адресу, я також хотіла б приховати від тебе, де я живу, а тому я найму чоловіка, який привезе тебе до мене із зав'язаними очима. Я сподіваюсь, що ти погодишся на цю умову, а якщо ні, я більше ніколи не зможу побачитись з тобою, а це найсумніше».

Прочитавши листа, я відчув себе героєм детективного оповідання. Цікавість та страх круtilись у голові. Можливо, жінка дуже добре розуміла мої схильності, а тому поводитись так свідомо.

Наступного вечора почалась страшна злива. Повністю перевдягнувшись у чоловіче шовкове кімоно і макінтош, я вийшов шльопаючи по калюжах. Краплі дощу били по шовковій парасолі, наче водоспад, а канал Сінборі навіть розлився по оточуючим вулицям. Я заховав табі¹³⁹ у виріз кімоно на грудях і вирушив босоніж. Ноги блищали у світлі ліхтарів, що лилось від будинків вздовж вулиці. Усе поглинав шум зливи; віконниці на зазвичай галасливих проспектах були здебільшого зачинені, а два чи три чоловіки бігли закотивши кімоно, наче солдати після поразки. Не враховуючи того, що час від час тролейбус розбризкував калюжі води по залізничній колії, якою прямував, тут і там виднілись лише ліхтарі, що височіли над оголошеннями, розклеєними на стовпах ліній зв'язку та електропередач, і злегка освітлювали імлисте, сповнене дощу повітря.

Коли я нарешті дійшов до перехрестя Камінарімон, мій макінтош, зап'ястя та навіть лікті повністю промокли. Стоячи із пригніченим настроєм під дощем, я озирнувся навколо у світлі дугових ліхтарів, проте ніхто до мене так і не підійшов. Можливо, хтось приховувався у темному кутку і спостерігав за мною. Я постояв там деякий час, думаючи про це, доки врешті-решт у темряві не помітив, як вздовж мосту Адзума рухався червоний ліхтар. Старомодний двохмісний рикша швидко проторохтів бруківкою біля тролейбусних шляхів і під'їхав до магазину переді мною.

Візник рикші був у широкому та круглому плетену капелюсі та дощовику. «Пане, сідайте», – щойно його голос розчинився у гомоні дощу, він швидко повернувся за мною, двічі обгорнув мені очі

---

¹³⁸ *Рикша* – візок (найчастіше двоколісний), який тягне за собою чоловік (також називається рикшею), взявшись за голублі. Такий візок розраховано на одну-дві людини.

¹³⁹ *Табі* – традиційні японські панчохи.

пов'язкою з тонкого шовку і так туго затягнув її, що аж защепив шкіру на скронях.

«Ось, сідайте», – чоловік схопив мене своїми грубими руками і посадив у візок.

Дощ бив по цвілому брезентовому чохлах. Було очевидно, що поруч зі мною їхала жінка – у чохлах було душно від нагрітого тіла та запаху білого макіяжу.

Піднявши голоблі, чоловік декілька разів закрутив нас на одному місці, щоб замаскувати напрямок, у якому зрештою він почав рухатись. Незабаром він звернув направо, потім наліво. Здавалось, що ми блукаємо лабіринтом. Час від часу ми в'їжджали на вулицю з троллейбусною лінією або перетинали невеличкий міст.

Нас довго трясло у рикші. Напевне, жінка поруч зі мною була Т., але вона сиділа не промовивши ні слова і не рухаючись. Немає сумніву, що вона їхала зі мною для того, щоб переконатись, що я не зніму пов'язку з очей, хоча я і так не мав жодного бажання її знімати, навіть і без її нагляду. Та жінка-мрія, яку я зустрів під час подорожі, прогулянка у рикші дощового вечора, таємниці нічного міста, зав'язані очі, тиша – все це злилось в єдине і огорнуло мене туманом дивовижної таємниці.

Незабаром жінка трохи розтулила мої стислі губи і вставила між ними цигарку. Вона підпалила її для мене, запаливши сірника.

Приблизно через годину рикша нарешті зупинився. Знову торкаючись мене своїми грубими руками, чоловік спрямував мене на п'ять-шість метрів униз, що здалось схожим на вузький провулок, відчинив те, що повинно б було бути задніми дверима, і завів до будинку.

Мене залишили у кімнаті з зав'язаними очима і я деякий час сидів на самоті. Невдовзі я почув, як відчинились розсувні двері. Не сказавши ні слова, до мене пригорнулася жінка, чие тіло було настільки ж м'яким і рідким, як тіло русалки. Вона оперлася на моє коліно, обвила шию руками і розв'язала пов'язку.

Кімната була розміром приблизно чотири на чотири метри. Конструкція та меблі виявились першокласними, а дерево – підібраним зі смаком. Проте оскільки статус жінки залишався невідомим, я не міг сказати, чи це був будинок для побачень, дім фаворитки або ж порядна резиденція вищого класу. За верандою знаходилась алея, густо обсаджена кущами і оточена дерев'яною огорожею. Враховуючи

лише це, я навіть не знав, звідки почати догадки щодо того, в якій же частині Токіо знаходився будинок.

«Я так рада, що ти прийшов», – промовила жінка, спираючись на прямокутний стіл з палісандрового дерева у центрі кімнати і дозволивши своїм білим рукам, наче двом живим істотам, повільно сповзти на його поверхню. Мене вразила приголомшлива зміна її зовнішнього вигляду у порівнянні з вчорашнім вечором – вона була вдягнена у суворе смугасте кімоно з знімним коміром і поясом у лінію, а волосся було зачесане у повсякденному стилі «листя гінґо».

«Певно, ти вважаєш дивним те, як я сьогодні вдягнулась. Але єдиний вихід для людини перешкодити іншим дізнатись про її обставини полягає у тому, щоб щодня змінювати власну зовнішність», – розповідаючи, вона підняла зі столу посудину і налила в неї трохи вина. Її поведінка була ласкавішою та м'якшою у порівнянні з тим, що я пам'ятав.

«Я рада, що ти не забув мене. З того часу, коли ми розійшлись у Шанхаї, я пізнала різних чоловіків, внаслідок чого і постраждала. Проте, як не дивно, я не могла тебе забути. Будь ласка, більше не залишай мене так. Продовжуй зустрічатись зі мною (завжди) як з кимось, про чие становище та обставини тобі нічого невідомо. Як з жінкою-мрією».

Кожне слово і вираз відбивались сумною луною в мені, наче музика з якоїсь дивної країни. Як могла яскрава, енергійна, розумна жінка, яку я бачив ще вчора, проявити таку сумну і чарівну особистість сьогодні вночі? Все виглядало так, нібито вона все відкинула і зараз відкривала переді мною свою душу.

«Жінка-мрія», «жінка-таємниця» – насолоджуючись цим дивним зв'язком, у якому ніколи не існувала різниця між дійсністю та ілюзією, я ходив до неї додому майже щовечора і насолоджувався там собою десь до другої ранку. А потім з зав'язаними очима мене супроводжували назад до перехрестя біля Камінарімон. Ми зустрічались протягом місяця, потім ще двох, навіть не знаючи ані адреси, ані імен одне одного. Спочатку я і не думав про те, щоб з'ясувати її обставини або ж шукати її оселю, проте минали дні, і мене спонукала дивна цікавість: в яку ж частину Токіо нас віз рикша? Як ми їхали від Асакуса туди, де я зараз проїжджав з зав'язаними очима? Я був рішуче настроєний з'ясувати лише це. Мабуть, її дім, куди зрештою приїжджав рикша після півгодини, години, а інколи і півтори години

руху вулицями міста, на диво, знаходився надзвичайно близько до перехрестя Камінаримон. Коли я щоночі подорожував у рикші, я не міг не зробити таємних припущень щодо нашого місцезнаходження.

Якось увечері я більше не міг витримати. «Зніми цю пов'язку, – я попросив жінку, поки ми сиділи у рикші. – Лише на хвилину».

«Ні, ні, в жодному разі! – вона схопила мої руки у паніці і придулила їх до обличчя. – Будь ласка, не ускладнюй усе. Цей маршрут – моя таємниця. Якщо ти розгадаєш його, то перестанеш зустрічатись зі мною».

«Чого б це?»

«Тому що я більше не буду «жінкою-мрією». Ти любиш жінку з власної мрії більше за справжню мене».

Я вдався до всього, до чого міг подуматись, щоб тільки подолати її небажання.

«Годі в мене немає вибору, – нарешті вона відповіла зітхаючи. – Я дозволю тобі подивитись, але лише на секунду». Очевидно побоюючись, вона відсунула пов'язку. «Ти можеш сказати, де ми зараз?» – вона запитала неспокійно.

На фоні незвично чорного неба у надзвичайно прозорому повітрі усюди мерехтіли зорі, а біла мла Чумацького Шляху пливла від одного обр'ю до іншого. Вузьку вуличку, оточену крамницями з обох боків, яскраво освітлював ліхтар. Провулок був сповненим життя, проте достатньо дивно, але я навіть і не підозрював, що це за місце. Рикша рухався вниз по вулиці, доки у її кінці (за один чи два блоки) не з'явилась назва «Сейбідо», написана великими літерами на вивісці крамниці виробника печаток.

Коли ж я спробував придивитись з рикші до невеличкого тиснення на краю вивіски, де було вказано адресу крамниці, здалось, що вона це раптом помітила. «О, ні!» – сказала вона і знову зав'язала мені очі.

Шумна вуличка з багатьма крамницями та вивіскою виробника печаток скраю навіяла на думку про те, що, мабуть, я ще ніколи не подорожував цією вулицею раніше. І знову мене мучила цікавість. Я почувався, наче дитина, залишена віч-на-віч з загадкою.

«Ти побачив, що написано на вивісці?»

«Ні. Не маю жодного уявлення, де ми. І я нічогосінько не знаю про твоє життя, окрім того, що трапилось три роки тому на Тихому Океані. Таке враження, що ти мене зачарувала і заманила до якоїсь примарної країни за тисячі кілометрів звідси».

Почувши мою відповідь, жінка відповіла різким тоном: «Сподіваюсь, що ти завжди так відчуватимеш. Думай про мене, як про жінку з мрії, яка живе у примарній країні. Будь ласка, більше ніколи не наполягай знову, як ти це зробив сьогодні».

Я здогадався, що на її очах виступили сльози.

Через деякий час після того випадку я не міг забути картини загадкової вулиці, на яку мені дозволили швидко поглянути того вечора. Вивіска виробника печаток скраю тієї шумної, яскраво освітленої вулиці гостро закарбувалась у пам'яті. Я щосили намагався здогадатись, як же дізнатись, що то була за вулиця, поки зрештою не розробив цілий план.

Впродовж усіх тих довгих місяців, коли ми майже щовечора були разом, кількість кругів, які проїхав рикша на перехресті Камінаримон, а також число поворотів направо та наліво прийняли форму заведеного порядку, і я запам'ятав систему, перш ніж дізнався про це. Одного ранку я стояв на розі перехрестя і з заплющеними очима повернувся на місці декілька разів. Коли я подумав, що все майже правильно, побіг з тією ж швидкістю, що і рикша. Мій єдиний метод полягав у тому, щоб найкраще, наскільки це можливо, підрахувати проміжки та повертати у бокові вулиці то тут, то там. Звичайно, був міст і була вулиця з тролейбусними коліями саме там, де їм і слід було бути; а саме тому я подумав, що натрапив на слід.

Маршрут, який починався на перехресті Камінаримон, огинав край парку аж до Сендзоку-тьо і продовжувався вузьким провулком через Рюсендзі-тьо у напрямку до Уено. Біля Курумадзака-сіта він ледве просувався наліво, а після вулиці Окатіматі на сім-вісім блоків був знову поворот наліво. Тут я голосно забіг на вузьку вуличку, яку і бачив тієї ночі.

І саме навпроти мене висіла вивіска виробника печаток.

Розглядаючи вивіску, я почав рухатись уперед, наче досліджував внутрішні глибини таємної печери. Коли я дійшов до кінця вулиці і подивився на перехрестя, мене здивувало те, що я побачив продовження проспекту Сітая Таке-тьо, де щовечора влаштовували ринок. За кілька метрів звідти я помітив крамницю поношеного одягу, в якій придбав те крєпове кімоно з чудовим візерунком. Загадковий провулок з'єднував Сямісен-борі та вулицю Нака-Окатіматі, проте я не міг згадати, щоб хоча б раз бував тут раніше. Деякий час я стояв

перед вивіскою Сейбідо, яка так довго мене цікавила. Тієї ночі над будинками вздовж вулиці простягалось небо, вкрите вражаючими зірками, наповнене казковим, загадковим повітрям і по вінця залите сяйвом червоних ліхтарів; проте зараз будинки виглядали, наче легка закуска, зморщена палючими променями осіннього сонця. Відразу я відчув розчарування.

Мною керувала невгамовна цікавість. І хоча я вже пізнав напрямок, але все ж таки продовжував бігти, наче пес, що повертається додому, керуючись тільки нюхом у дорозі.

Коли я знову повернувся до району Асакуса, маршрут пролягав направо від Кодзіма-тьо, перетинав вулицю з тролейбусними коліями біля мосту Суга, тягнувся вздовж берегу річки Дайті у напрямку до мосту Янагі і виходив на проспект, що вів до Рюоку. Я міг бачити, який обхідний шлях вибрала жінка, щоб заплутати мене. Я пройшов Ягенборі, Хісамацу-тьо, Хама-тьо і перетнув міст Какіхама, аж раптом перестав розуміти, куди йти далі.

Я був переконаний, що її будинок знаходився на сусідній вуличці, тому витратив годину, заходячи в і виходячи з вузьких бокових вуличок у цій околиці.

Прямо навпроти храму Дорьо Гонген у невеличкому місці між звисами щільно скупчених будинків я знайшов скромну, вузьку, майже невидиму вуличку. Інтуїтивно я знав, що будинок жінки знаходився тут. Я зайшов туди. Другий чи третій будинок праворуч був оточений щедрою дерев'яною огорожею, яка використовувалась у господарстві, а з вікна на другому поверсі крізь соснову ширму зверху на мене здивовано дивилась жінка. Її обличчя поблідло від подиву.

Не в силах втримати глузливий погляд, я подивився на другий поверх, проте жінка відвернулася від мене без емоцій так, нібито хотіла продемонструвати, що нічого не знає і видає себе за когось іншого. Дійсно, вона могла прикидатись кимось ще – настільки іншою вона зараз виглядала зовнішньо у порівнянні з тим враженням, яке справляла вночі. Лише раз вона дозволила чоловіку зняти пов'язку, проте цього виявилось достатнім, щоб розкрити усі її таємниці. Слід жалю та суму, які вона, напевно, відчула, швидко відбився на її обличчі, після чого не проронивши жодного звуку, вона зникла за сьодзі.

Її звали Йосіно. Вона була вдовою, достатньо заможною для тієї околиці. Вивіска виробника печаток допомогла розв'язати усі її загадки. Я перестав з нею бачитись.

Через два-три дні я залишив монастир і переїхав до Табата. Задоволення, які я отримував від таємниць дотепер, здавались мені слабкими та млявими. Я мав намір шукати яскраві та кричущі втіхи.

(Переклад Ю. Бондар)

МІШІМА ЮКІО

(1925-1970)

Починаючи з середини ХХ ст., ім'я Мішіми Юкіо (三島 由紀夫, справжнє ім'я – Хіраока Кімітаке /平岡 公威/) звучало зі шпальт усіх японських журналів, екранів телевізорів, радіо, зі сцен театрів. Але ніхто так і не пізнав його до кінця. Найвидатніший «брехун» свого часу Мішіма Юкіо – письменник зі світовим іменем. Його твори перекладені більш ніж у 80-ти країнах світу. Його люблять і поважають за своєрідний стиль письма й неординарне бачення світу. Саме Мішіма Юкіо перший зміг розкрити Заходу сутність японської культури та менталітету японців.

Мішіму Юкіо нині визнають одним із найвидатніших письменників Японії ХХ ст. Псевдонім «Мішіма», написаний іншими ієрогліфами, означає «Зачарований смертю диявол».

Естетичне підґрунтя творчого методу Мішіми Юкіо вражає своєю оригінальністю. Його естетика націлена на дослідження різних аспектів взаємин індивіда з гнітючою й деструктивною красою. Окрім краси, в якості одного з головних художніх концептів естетики письменника виступає смерть з такими її невід'ємними й органічними складовими, як самогубство, краса холодної зброї, привабливість людських нутроців тощо – те, що бере свій початок у царині підсвідомості автора. До основних концептів естетики Мішіми долучаються також такі поняття, як тілесність, хвороба, молодість, гомеротизм та ін.

Навіть побіжне знайомство з художніми творами Мішіми Юкіо свідчить, що для письменника найважливішою темою була тема краси, тема прекрасного. Вивченню таємниці краси, її впливу на людину, способів взаємин людини з прекрасним і механізмів прилучення індивіда до світу прекрасного присвячена більшість художніх і публіцистичних творів Мішіми.

Краса є фантомом – ось підсумок усіх естетичних пошуків Мішіми, підсумок його літературної творчості. Ця теза відсилає нас до

найперших творчих здобутків автора, у яких він декларує й обстоює незбагненність краси, її «закритість» для людини. Однак уся творчість Мішіми Юкіо є щирим намаганням досягнути цю таємницю краси, розгадати загадку її природи.

Для правильного розуміння філософської концепції художніх творів Мішіми Юкіо дуже важливим є також соціально-політичне підґрунтя його творчості. Найбільш яскраво політичні погляди Мішіми виявилися в його оповіданні «Патріотизм», яке стало відправною точкою для формування життєвого кредо письменника, яке зрештою й привело його до самогубства. В оповіданні «Патріотизм» йдеться про події 1936 року – так званий «інцидент 2-26», коли група молодих офіцерів вирішила здійснити державний переворот, оскільки вони щиро вважали, що існуючий уряд зраджує інтереси імператора і нації. Повстанцям вдалося захопити декілька ключових пунктів у Токіо і вбити трьох із шести намічених жертв – членів Кабінету міністрів. Вони мали дієву підтримку серед багатьох тогочасних керівників країни (як військових, так і цивільних) і навіть своїх прихильників з оточення самого імператора, зокрема в особі його брата – принца Чічібу. Однак імператор Хірохіто наказав заарештувати заколотників, які наважилися підняти бунт, і стратити їх. 28 лютого 1936 р. вони були оточені урядовими військами, будь-якої миті готовими до рішучої атаки. Повстанці, зрозумівши безнадійність свого становища й прагнучи уникнути кровопролиття, пообіцяли здійснити самогубство, якщо імператор вимагатиме цього від них через свого посланця. Але той відмовився від діалогу з бунтівниками, попри наполегливі вмовляння наближених. Після нетривалого бою, частина заколотників потрапила в полон, причому перед тим, як здатися, усі вони, повернувшись у бік імператорського палацу, зі сльозами на очах заспівали національний гімн.

У творі описано самогубство молодої подружньої пари. Гвардійський поручик Такеяма, опинившись перед нерозв'язною моральною дилемою, здійснює «сеппуку» («харакірі»). Його юна дружина також позбавляє себе життя. Мішіма описав свій ідеал самогубства, якого сам він, до речі, досягти так і не зміг. Проте, показово інше – вперше письменник заявляє, що смерть має бути не лише «об'єктивізацією» краси, але й «солдатським актом вищого ступеня щирості у всіх сенсах розуміння почесної смерті на полі бою», як він написав у своїй післямові. Таким чином, поняття «патріотизм» у

Мішімі починає поступово асоціюватися з тим, що він сам пізніше назвав «фанатичною відданістю ідеалам, яка перевершує раціональне» – «сутністю японського духу».

О. Левицька

МІШИМА ЮКІО

ПАТРІОТИЗМ

Двадцять восьмого лютого 1936 року, на третій день відомих нам подій, поручик гвардійського транспортного батальйону Шінджі Такеяма, вражений звісткою про те, що його найближчі друзі опинилися в числі змовників і не в змозі погодитися з наказом про придушення заколоту, в одній із кімнат своєї садиби (будинок шість на вулиці Аоба, район Йоцуя) зробив *харакірі* власною шаблею; його дружина Рейко вслід за коханим чоловіком також позбавила себе життя. У прощальній записці поручика була лише одна фраза: «Хай живе імператорська армія!» Дружина теж залишила лист, у якому приносила вибачення батькам за те, що йде з життя раніше них, і закінчувала словами: «Настав день, до якого має бути готова дружина офіцера». Останні секунди життя мужньої пари були такими, що здригнулося б навіть кам'яне серце. Поручикові йшов тридцять перший рік, Рейко – двадцять третій. Від дня їх весілля не пройшло й півроку. Ті, хто був присутній на весільній церемонії або бачив весільну фотографію, в один голос захоплювалися красою молодої пари. Поручик, вдягнений у парадний мундир, стояв поруч із нареченою, гордовито розправивши плечі, права рука на ефесі шаблі, у лівій – кашкет. Обличчя сурове, широко розкриті очі горять молодою відвагою і прямоотою. А краса нареченої, одягненої в білосніжне весільне кімоно, просто не піддавалася опису. Плавний вигин брів, великі очі, тонкий ніс, повні губи – у всіх цих рисах неповторно сполучалися чуттєвість і шляхетність. З рукава кімоно цнотливо визирала п'ять руки з віялом; пальці нагадували ніжні пелюстки луноцвіту.

Після того, як подружжя пішло з життя, люди, дивлячись на пам'ятну фотографію, зітхали й говорили, що такі ідеальні, на перший погляд, союзи завжди приносять нещастя. Здавалося, ніби молодята, що стояли на фоні золотой лакованої ширми, бачать своїми ясними очима лик швидкої смерті.

Подружжя оселилося у мастку на вулиці Аоба, що підшукав для них один зі сватів, генерал-лейтенант Одзекі. Втім, «масток» – ска-

зано занадто голосно: це був невеликий будиночок з маленьким садочком. У дві кімнатки першого поверху майже не заглядало сонце, тому спальню (вона ж вітальня) молодята вирішили влаштувати нагорі. Прислуги в них не було, Рейко господарювала сама.

Від весільної подорожі у зв'язку з важким для батьківщини часами вирішено було відмовитися. Першу ніч молоді провели під дахом свого нового будинку. Перш ніж лягти в постіль, поручик поклав собі на коліна оголену шаблю й вимовив перед Рейко невеличку промову. Дружина офіцера, сказав він, повинна завжди бути готовою до того, що її чоловік загине. Можливо, це відбудеться післязавтра. «Чи не злякаєшся ти, коли прийде фатальний день?» – запитав він. Рейко піднялася, відчинила шухлядку шафи й дістала найдорогоцінніше зі свого приданого – кинджал, який подарувала мати. Як і чоловік, вона мовчки поклала оголений клинок собі на коліна. Таким чином між молодятами був укладений безмовний договір, і поручик ніколи більше не сумнівався у своїй молодій дружині.

За кілька місяців, що пройшли після весілля, краса Рейко розцвіла й засяяла, немов місяць на небокраї після дощу.

Вони були молодими, повними сил, і пристрасть їх не вщухала. Молодята віддавалися коханню не тільки по ночах – часто, повернувшись зі служби, поручик не встигав навіть скинути пропилений мундир, так не терпілося йому обійняти молоду дружину. Рейко відповідала йому не меншою пристрастю. У перший же місяць заміжжя вона пізнала невідоме досі блаженство, поручик знав це і почувався щасливим.

Біле, прекрасне тіло Рейко, її пружні груди, цнотливі і неприступні, раз пізнавши кохання, запалали чуттєвим вогнем. Молоді віддавалися пестошам зі страхаючою серйозністю, що не залишала їх навіть у вищу мить насолоди.

На навчаннях у короткі хвилини відпочинку поручик думав про дружину; Рейко, залишаючись у будинку одна, постійно бачила перед собою образ коханого. Їй було досить глянути на весільну фотографію, і вона переконувалася, що її щастя не сон. Рейко зовсім не здавалося дивним, що чоловік, який був зовсім чужим лише кілька місяців тому, став сонцем, центром усього її всесвіту.

Стосунки подружжя ґрунтувалися на глибокій моральній основі – адже закон, установлений імператором, говорив: «Чоловік і дружина повинні жити у повній гармонії». Рейко ніколи й ні в чому не супе-

речила чоловікові, жодного разу не виникло в поручика приводу бути нею незадоволеним. У вітальні першого поверху, на вівтарі, стояла фотографія імператорської родини, і щоранку, перед тим як поручик відправлявся на службу, молоді низько кланялися портрету. Рейко щодня поливала священне деревце сакакі, що росло у діжці перед вівтарем, і його зелень завжди була свіжою та пишною. Будинок поручика знаходився неподалік від садиби міністра-печатника Сайто¹⁴⁰, але пострілів, що пролунали на світанку 26 лютого, молодята не чули. Трагічний епізод тривав не більше десяти хвилин, і поручика збудила не стрілянина, а звук труби, що розірвав засніжені передранкові сутінки, повідомляючи тривогу. Офіцер ривком піднявся з постелі, мовчки натягнув форму, схопив шаблю, що подала йому дружина, і вибіг на вкриту снігом темну вулицю. До вечора 28-го Рейко його не бачила.

З повідомлень по радіо вона довідалася, що сталося. Ці два дні вона провела тихо, у повній самотності, за щільно закритими дверима.

В обличчі чоловіка, що поспішав піти у сніг і темряву, Рейко прочитала рішучість прийняти смерть. Якщо він не повернеться живим, вона була готова піти за ним. Не поспішаючи, Рейко почала складати свої речі. Вихідні кімоно вона вирішила залишити на пам'ять своїм колишнім шкільним подругам і, загорнувши вбрання у папір, написала зверху імена й адреси. Чоловік вчив її ніколи не думати про завтрашній день і жити днем сьогоднішнім, тому щоденника Рейко не вела й була позбавлена насолоди повільно перечитувати сторінки зі спогадів останніх місяців, спалюючи листок за листком. Біля радіоприймача стояла маленька колекція Рейко: порцелянові собака, заєць, кріт, ведмідь, лисиця, а також ваза й горшечок. Молода жінка подумала, що ці речі навряд чи підійдуть для пам'ятних сувенірів. Незручно буде й попросити, щоб їх поклали з нею в труну. Рейко здалося, що мордочки порцелянових звірят жалібно й неприкаянно кривляться.

Вона взяла крота в руку, але подумки була вже далеко від свого дитячого захоплення; її очі бачили сліпуче сяйво Великого Змісту, уособленням якого був її чоловік. Вона готова полетіти на сонячній колісниці назустріч смерті, але ще є в запасі декілька годин, щоб зайнятися милими серцю дрібницями. Власне кажучи, милими ці

---

¹⁴⁰ Макоето Сайто (1858-1936) – колишній прем'єр-міністр (1932-1934); був убитий змовниками в перший день заколоту.

дрібнички були колись давно; сьогодні вона любила лише спогад про ту безневинну прихильність. Куди більше серце наповнювала пекуча пристрасть, нестерпне відчуття щастя... Тому що Рейко ніколи не думала про радощі, даровані їй плоттю, як про звичайне задоволення. Холод лютого дня, дотик порцеляни холодили її тонкі пальці, але як тільки Рейко згадувала сильні руки чоловіка, що стискають її в обіймах, і відразу знизу, з-під бездоганних складок візерункового кімоно, підступала гаряча волога знемога, здатна розтопити будь-які сніги.

Смерть, що літала десь поруч, не страшила Рейко; чекаючи коханого, вона твердо вірила: усе, що він зараз відчуває й думає – його страждання, його переживання, так само, як тіло чоловіка, що давало їй щастя, – тягне її за собою до насолоди, ім'я якій «смерть». У цій думці, відчувала Рейко, навіть у малій часточці цієї думки, легко може розчинитися вся її сутність.

З новин Рейко довідалася, що в рядах змовників опинилися найкращі друзі її чоловіка. Ця звістка знищила останні сумніви. Рейко все з більшим нетерпінням очікувала імператорського рескрипту, спостерігаючи, як до повстання, яке спочатку йменували «рухом за національне відродження», поступово пристає ганебне клеймо «заколот». Із частини, в якій служив поручик, не надходило жодних вістей. Занесене снігом місто чекало на початок бойових дій.

Вечері двадцять восьмого лютого, коли заходило сонце, Рейко почула голосний стукіт у двері. Вона кинулася у вітальню й тремтливими руками відімкнула замок. Людина, чий нерушливий силует розпливчасто темнів за матовим склом, мовчала, але Рейко відразу впізнала чоловіка. Ніколи ще засув не здавався їй таким тугим. Він ніяк не бажав відкриватися.

Двері не встигли ще повністю відчинитися, а поручик, у захисного кольору шинелі й заляпаних снігом чоботах, вже ввійшов до вітальні. Він зачинив двері на засув і повернув у замку ключ. Рейко не відразу зрозуміла значення цього жесту.

– Добрий вечір, – поклонилася вона, але поручик на вітання не відповів. Він відчепив шаблю і почав роздягатися. Рейко допомогла йому. Шинель була сирою і холодною; від неї не відчувався аромат стайні, як у сухі, сонячні дні; сьогодні вона здалася Рейко надзвичайно важкою. Дружина повісила шинель на вішалку й, затиснувши шаблю й портупею під пахвою, пішла за чоловіком у малюсіньку вітальню нижнього поверху.

У яскравому світлі лампи поросле щетиною обличчя поручика здалося Рейко чужим. Щоки ввалилися й потемнішали. Звичайно, вертаючись зі служби в гарному настрої, він зпершу переодягався в домашнє й вимагав негайно подавати вечерю. Сьогодні поручик сів за стіл у формі й понуро опустив голову. Рейко не стала запитувати, чи потрібно накривати на стіл.

Помовчавши трохи, чоловік вимовив:

– Я нічого не знав. Вони не покликали мене з собою. Напевно, через те, що я нещодавно одружився. Там Кано, і Хомма, і Ямагучі...

Рейко, як наяву, побачила перед собою рум'яні обличчя молодих офіцерів, друзів її чоловіка, що так часто бували у них.

– Завтра вийде найвищий рескрипт. Їх оголосять заколотниками. Я буду зобов'язаний повести на них своїх солдатів... Я не можу цього зробити. Не можу... Мене зняли з охорони, – продовжував він після паузи, – і дозволили провести сьогоднішню ніч вдома. Завтра зранку, мабуть, доведеться атакувати. Рейко, це вище моїх сил.

Рейко сиділа напроти, не піднімаючи очей. Вона прекрасно розуміла, що чоловік повідомляє їй про своє рішення померти. Рішення вже було прийнято. Голос його звучав із особливою незворушною силою, тому що за кожним словом стояла смерть, це похмуре й нерухоме тло. Поручик говорив про свої щиросердечні страждання, проте серце його не відало сумнівів.

Мовчання у вітальні було чистим і прозорим, як струмок талої гірської води. Вперше за два дні безперервного катування, сидячи у своєму будинку віч-на-віч із молодією, чарівною дружиною, поручик відчув, як його душа заспокоюється. Він знав, що можна нічого більше не пояснювати, вона і так все розуміє.

– Ну от... – Поручик підняв очі. Незважаючи на безсонні ночі, погляд цих очей був гострим і незамутненим. Тепер вони дивилися прямо в обличчя Рейко. – Сьогодні вночі я зроблю *сенпуку*.

Рейко не поворохнулася. У її величезних очах була така напруга, що здавалося, цей погляд от-от задзвенить пронизливим дзвіночком.

– Я готова, – не відразу відповіла вона. – Дозволь мені піти за тобою.

Поручик відчув, що сила цього погляду майже придушує його. Слова зірвалися з губ самі собою, немов у маренні:

– Добре. Значить, разом. Але я хочу, щоб ти бачила, як я помру. Згодна?

Він сам не тямив, як міг так легко, майже недбало, дати їй дозвіл на цей страшний крок. Але, коли слова пролунали, серця обох захлиснула жарка хвиля щастя. Рейко була розчулена беззастережною довірою чоловіка. Вона знала, як важливо для поручика, щоб ритуал його смерті пройшов бездоганно. Сеппуку неодмінно вимагає присутності свідка, і те, що на цю роль він обрав її, говорило про найвищий ступінь поваги. І найбільшим знаком довіри було те, що поручик не змушував її помирати першою, а виходить, позбавляв себе можливості перевірити, чи виконає дружина свою обіцянку. Будь він звичайною підозрілою людиною, Рейко загинула б раніше нього – так звичайно й відбувається при подвійних самогубствах.

Поручик вважав, що рішення Рейко було плодом його виховання і наставлянь. Ця думка вселяла йому гордість. Позбавленому самозакоханості поручикові й на думку не спадало, що дружина могла зважитися на смерть з одного лише кохання до нього.

Радість, що охопила душі обох, була настільки велика й непідроблена, що обличчя молодят засвітилися посмішками. У Рейко виникло таке відчуття, немов перед ще одною першою шлюбною ніччю. Не було попереду ані болю, ані смерті – лише вільний і безкрайній простір.

– У мене готова ванна. Приймеш?

– Так.

– А вечеряти будеш?

Слова ці були вимовлені так буденно, що поручикові на мить здалося, начебто вся їх розмова – плід його уяви.

– Їсти, напевно, не слід. От випити *sake* було б непогано.

– Добре.

Рейко підвелася, щоб дістати з шафи халат чоловіка, і попросила його заглянути усередину. Поручик мовчки прочитав адреси подруг Рейко, написані на згортках з вбранням. Побачивши новий доказ обдуманості її рішення, він не відчув ані найменшого смутку, лише серце наповнилося ще більшою ніжністю. Рейко була зараз так схожа на юну дружину, що гордовито показує чоловікові свої милі безглузді покупки, що, не в силах стримати любові, поручик обійняв її позаду й поцілував.

Неголена щетина кольнула їй шию, і Рейко, для якої в цьому дотику полягало все життя, поцілунок здався надзвичайно свіжим – адже незабаром усьому наступить кінець. Кожна мить наливалася

силою, просиналася кожна клітинка тіла. Рейко піднялася навшпиньки, підставляючи шию губам чоловіка.

– Спочатку ванну, потім саке, а потім... Підготуй постіль нагорі, – прошепотів їй на вухо поручик. Рейко кивнула.

Він ривком скинув мундир і ввійшов у ванну. Прислухаючись до плескоту води, Рейко розпалила у вітальні жаровню й стала підігрівати саке.

Потім вона віднесла у ванну халат, пояс і білизну й запитала чоловіка, чи добре нагрілася вода. Поручик сидів у клубах пари й голівся, м'язи на його могутній спині ходили під шкірою слідом за рухом рук.

Усе було як у надзвичайнісінький день. Рейко швидко приготувала закуску з того, що найшлося у будинку. Руки не тремтіли, робота йшла споро, навіть краще, ніж звичайно. І все-таки час від часу десь глибоко в грудях виникало дивне тріпотіння. Воно спалахувало на мить, подібно розряду далекої блискавки, і відразу зникало. А все інше було як завжди.

Поручик, голячись у ванні, відчував, як розігріте тіло лишає втомма, викликана сумнівами й стражданнями. Незважаючи на скору смерть, вся сутність офіцера була сповнена радісним очікуванням. З кімнати чулися кроки дружини, і в ньому прокинулося здорове фізичне бажання, про яке за останні два дні він забув і думати.

Поручик не сумнівався в тому, що радість, з якою вони вирішили померти, була справжньою. Тієї миті, хоча вони про це й не думали, молодята відчули, що їх приховане від усіх щастя знаходиться під надійним захистом Вищої Справедливості, Божественної Волі й Незламної Моральності. Прочитавши в очах один одного готовність прийняти гідну смерть, поручик з дружиною знову усвідомили, яка потужна сталева стіна, яка міцна броня Істини й Краси оберігає їх. Тому поручик був упевнений в тому, що жодного протиріччя між закликком плоті й патріотичним почуттям немає, навпаки, ці почуття природно зливалися для нього воедино.

Уважно дивлячись у затуманене від пари дзеркало, темне і потріскане, поручик рухав бритву дуже обережно: незабаром на цьому обличчі застигне маска смерті, тому небажано, щоб його спотворювали порізи. Щойно виголене обличчя помолодшало і немов випромінювало сяйво, – здавалося, навіть старе дзеркало посвітлішало. У союзі цієї променистої молодості зі смертю було щось невимовно елегантне.

Невже на ці риси незабаром ляже тінь смерті! Уже й зараз обличчя ніби наполовину не належало поручикові й походило скоріше на кам'яний лик пам'ятника загиблому воїнові. Офіцер на мить заплющив очі. Світ зник у темряві, адже бачити може тільки живий.

Коли поручик вийшов з ванної, його гладко поголені щоки відливали глянсовою блакиттю; він сів біля жаровні, на якій нагрівалося саке. Рейко все приготувала й навіть встигла нашвидкоруч причепуритися. Щоки її покривав ніжний рум'янець, губи волого блищали – поручик не побачив в обличчі дружини ані найменшої ознаки суму. Задоволений витримкою Рейко, він знову подумав, що не помилився у своєму виборі.

Осушивши чарку, поручик наповнив її знову й простягнув дружині. Рейко ніколи ще не куштувала вина, вона слухняно піднесла саке до губ і з побоюванням спробувала.

– Іди до мене, – покликав поручик.

Рейко притулилася до чоловіка, і він міцно її обійняв. Груди її затріпотіли, радість і смуток змішалися й забурлили, підігріті міцним саке. Поручик заглянув дружині в очі. Останнє жіноче обличчя, останнє людське створіння, яке йому призначено побачити. Він не поспішаючи й дуже уважно вдивлявся в дорогі серцю риси, як подорожанин, що милується прекрасним пейзажем, який йому вже не побачити знову. Поручик дивився й не міг надивитися: м'які сильні губи зігрівали холодну правильність цієї краси. Він нахилився й поцілував їх. Раптом він помітив, що, хоча обличчя дружини не здригнулося жодним мускулом, з-під довгих вій закритих очей, поблискуючи, котяться сльози.

«Підемо в спальню», – запропонував поручик, але Рейко сказала, що спочатку прийме ванну. Він піднявся нагору, увійшов у спальню, що встигла прогрітися від включеної газової грубки, і, широко розкинувшись, ліг на постіль. Усе було як звичайно, навіть час той самий. Скільки разів по вечорах лежав він так, чекаючи на дружину.

Поклавши руки під голову, поручик дивився на стелю, туди, де темніли неосвітлені лампою дошки. Чого він чекає – смерті або божевільної почуттєвої насолоди? Одне очікування нашаровувалося на інше, і здавалося, що смерть і є об'єктом його прагнень. Як би там не було, ніколи ще поручик не відчував настільки всеосяжну волю.

За вікном проїхав автомобіль. Заверещали шини, ковзаючи по засніженій бруківці. Прогудів клаксон, стіни будинків відгукнулися

луною... Життєве море продовжувало існувати своєю звичною суетою, лише тут, у кімнаті, був самотній острівець. За його межами простиралася величезна бентежна країна, якій поручик віддав своє серце. Заради неї він жертвував життям. Але чи помітить батьківщина загибель того, хто вб'є себе заради ідеї? Нехай не помітить! Поле брані поручика не буде осінено славою, йому не призначено виявити доблесть у боях, але саме тут проходить лінія фронту його душі.

Почулися кроки Рейко. Круті старі сходи скрипіли під її ногами. Поручик любив цей звук, як часто чекав він прекрасну музику старих сходів. Подумавши, що зараз він слухає знайомий скрип востаннє, поручик бажав насолодитися кожною миттю. І миті засяяли райдужними самоцвітами.

Рейко пов'язала поверх купального халата червоний пояс, який у сутінках спальні здавався майже чорним. Поручик потягнувся до вузла, Рейко допомогла йому, і пояс змією зісковзнув на підлогу. Чоловік просунув руки в широкі рукави халата, вона пригорнула ліктями його долоні до тіла, і, відчувши дотик гарячої плоті, він затріпотів від пристрасті.

Вони не помітили, як залишилися оголеними біля палаючої газової грубки.

Їх душі, тіла й думки були повні свідомістю того, що це – востаннє. Немов невидимим пензликом були написані слова ОСТАННІЙ РАЗ на їх шкірі.

Поручик пригорнув до себе молоду дружину, і вони злилися в поцілунку. Його язик заковзав по її роті; невідоме досі смертне страждання загостило почуття, дотик обпалював, як розпечене залізо. Майбутня агонія надавала насолоді невипробовану досі витонченість і чистоту.

– Покажи мені своє тіло. Хочу помилуватися ним востаннє, – прошепотів поручик. Він повернув абажур лампи так, щоб світло падало на постіль.

Рейко, закривши очі, лежала, нерухоючись. Світло, що лилося збоку, рельєфно підкреслювало всі опуклості й западини прекрасної білої плоті. З егоїстичним задоволенням поручик подумав, що, померши першим, не побачить загибелі цієї краси.

Не поспішаючи, закарбовував він у пам'яті чудову картину. Однією рукою він погладив Рейко по волоссю, а іншою повільно провів

по коханому обличчю, припав губами, цілюючи куточки очей. Ясне високе чоло... Тінь довгих вій під тонкими бровами... Прямий, бездоганий ніс... Повні, гарно окреслені губи, волога білизна зубів... Ніжний рум'янець щік і маленьке витончене підборіддя... Перед поручиком начебто постав сяючий лик смерті, і він став жадібно покривати білосніжне горло, куди незабаром устромиться вістря кинджала, поцілунками, поки шкіра не порозовішала. Потім він повернувся до губ і почав ласкаво й ритмічно водити своїм ротом по роту Рейко. Якщо закрити очі, можна було представити, що увесь світ злегка погойдеться на хвилях.

Потім губи поручика слухняно слідували за його поглядом. Затверділі від поцілунків соски, що увінчували високі груди, були схожі на бруньки гірської вишні. Руки від плечей плавними округлими лініями поступово звужувалися до зап'ясть. Тонкі пальці – ті самі, що тримали віяло на весільній фотографії, – соромливо ховалися в долоню від гарячих губ поручика. Западинка між грудьми й животом сполучала одночасно піддатливість і пружну силу; нижче починалися круті вигини стегон, але тут тіло досі ніби-то було підлеглим стриманості й дисципліні. Сліпуча білизна живота в приглушеному світлі лампи нагадувала налите в широке блюдо молоко; посередині темніла малюсінька впадинка, немов слід від дощової краплі. Нижче, де тіні згущалися, чорніла м'яка поросль волосся; від трепетної, налітої пристрастю плоті всі виразніше відчувався запашний аромат.

Тремтячим голосом Рейко вимовила:

– Я теж хочу... Востаннє ...

Уперше зверталася вона до чоловіка з настільки рішучим проханням; здавалося, ніби щось, дотепер ретельно приховуване боязкістю, вирвалося на волю. Поручик безмовно відкинувся на спину. Біле жіноче тіло піднялося; бажаючи у всьому наслідувати прикладу чоловіка, Рейко ласкаво прикрила пальцями очі, що невідривно дивилися на неї.

У пориві ніжності, з розчервонілим обличчям вона пригорнула до грудей коротко обстрижену голову чоловіка. Твердий їжачок волосся боляче колов шкіру, ніс поручика був холодним, а подих – гарячим. Рейко відсунулася й почала розглядати його мужнє обличчя. Густі брови... Примружені очі... Великий ніс... Щільно стиснуті гарні губи... Глянцево-сині після гоління щоки... Рейко поцілувала милі

серцю риси. Потім – сильну шию, широкі плечі, випуклі, немов закриті двома щитками мускулів груди. Від пахв, затінених могутніми м'язами плечей і грудей, відчувався солодкуватий сумний аромат, у якому дивним чином вгадувалося передчуття смерті молодого тіла. Шкіра поручика відливала кольором спілої пшениці, живіт був прикритий рельєфним панциром мускулатури. Дивлячись на цю міцну плоть, Рейко уявила її пошматованою і роздертою. Сльози струмками потекли з очей, і вона довго цілувала живіт чоловіка.

Відчувши, що йому на шкіру капають сльози, поручик відчув нову хвилю мужності, тепер він не мав сумнівів, що винесе будь-яке страждання.

Непотрібно розповідати про те, яке блаженство відчули молодята після подібного прощання. Поручик стис у могутніх обіймах гірко плачучу дружину, обличчя обох прильнули одне до одного із шаленою силою. Рейко тремтіла. Одне тіло злилося з іншим, і, здавалося, ніщо вже не зможе їх роз'єднати, вони перетворилися на єдине ціле. Рейко закричала. Вона немов падала з величезної висоти в безодню, а потім, раптово відчувши крила за спиною, знову злітала вгору. Поручик задихався, як полковий прапороносець на марші... Одна хвиля пристрасті переходила в іншу, подружжя не відало втоми в прагненні до нових і нових вершин.

Коли поручик нарешті відірвався від тіла Рейко, це не означало, що він наситився. Його змусило зупинитися побоювання витратити сили, які знадобляться для сеппуку. І ще йому не хотілося, щоб останні прекрасні моменти їх любові поблякли, розмиті пересиченням.

Відчувши, що чоловік відсунувся, Рейко, як завжди, відразу підкорилося його волі. Оголені, вони лежали на спині, тримаючись за руки, і дивилися в темну стелю. Піт незабаром зник, але пекуче палаюча грубка не давала змерзнути. Ніч була тиха, рух на вулиці вже припинився, а гуркіт потягів і трамваїв від станції Йоцуя сюди не долітав, приглушений парком палацу Акасака. Перебуваючи в цьому мирному куточку столиці, важко було повірити, що десь зараз готуються до бою два ворогуючі армійські угруповання.

Подружжя лежало нерухомо, насолоджуючись теплом, що йде зсередини, і заново переживаючи хвилини райського блаженства: кожна мить, смак кожного незабутнього поцілунку, зіткнення тіл, відчуття щастя, від якого завмирало серце. Але з темних дощок стелі

на них уже дивилося обличчя смерті. Насолода скінчилася й більше ніколи до них не повернеться. Та все одно, молодята подумали: навіть якби їм було призначене довге життя, такого екстазу вони ніколи б уже не відчули.

Їх сплетені пальці – вони також незабаром розімкнуться. Не буде більше цього дерев'яного візерунка на стелі. Близкість смерті з кожною миттю відчувалася усе виразніше. І часу більше не залишалось. Треба було зібрати всю мужність і першим ступити назустріч смерті.

– Ну що ж, настав час готуватися, – порушив мовчання поручик. Слова були сповнені рішучості, але ніколи ще Рейко не чула, щоб голос чоловіка звучав так ласкаво й м'яко.

Вони встали. Потрібно було ще багато встигнути.

Поручик жодного разу не допомагав дружині збирати постіль. Тепер же він сам швидко відкрив шафу й сховав туди *футон*¹⁴¹.

Він вимкнув грубку, поставив на місце лампу, і кімната, ще вдень прибрана Рейко, стала такою, начебто родина очікувала якогось важливого гостя.

– Скільки тут було випито, – зітхнув поручик. – З Кано, Хомма, Ногучі...

– Так, вони любили застілля.

– Нічого, незабаром ми з ними зустрінемося. Уявляю, як вони будуть наді мною жартувати, побачивши, що я привів і тебе.

Перш ніж спуститися на перший поверх, поручик озирнувся та оглянув охайну, яскраво освітлену кімнату. У голові знову промайнули образи друзів, молодих офіцерів, їх гучні хмільні розмови, наївні хвастощі. Не думав він під час тих веселих гулянок, що одного чудового дня в цій же кімнаті розріже собі живіт.

Спустившись сходами, подружжя почало готуватися. Поручик пішов у туалет, потім у ванну. Тим часом Рейко акуратно склала купальний халат чоловіка й принесла у ванну його форму й нову накрохмалену набедрену пов'язку. Поклала на столик у малій вітальні аркуші паперу для передсмертних листів і почала натирати туш. Для себе вона вже вирішила, що напише.

Пальці Рейко із силою терли паличку туші о золоті букви каламаря, і вода в ній каламутніла й чорніла. Рейко забороняла собі думати про те, що рухи її пальців і монотонний шурхіт служать одній

---

¹⁴¹ Ватяний матрац.

меті – наблизити кінець. Ні, це звичайна хатня робота, засіб провести час, що залишився до зустрічі зі смертю. Але піддатливість палички, що вже легко сковзала по каламарю, запах туші – все це здавалося їй невимовно лиховісним.

Із ванни вийшов поручик. Він одягнув мундир на голе тіло, мовчки сів, взяв пензлик і нерішуче подивився на чистий аркуш паперу.

Рейко пішла переодягтися в біле кімоно. Коли вона, умившись і злегка підфарбувавши обличчя, повернулася в кімнату, прощальний лист поручика вже був написаний. «Хай живе Імператорська армія! Поручик Шінджі Такеяма». Рейко присіла напроти чоловіка й теж почала писати. Поручик дуже серйозно й уважно дивився, як білі пальці дружини виводять по паперу ієрогліфи.

Потім він пристебнув шаблю, Рейко засунула за пояс кинджал, і подружжя, тримаючи в руках передсмертні листи, підійшло до вітара й схилилося в безмовній молитві.

Погасивши світло на першому поверсі, поручик почав підніматися нагору. На середині сходів він озирнувся; краса Рейко його вразила – вона, опустивши очі, йшла за ним у темряві у своєму білосніжному вбранні.

Листи поклали поруч, у *токонома* вітальні другого поверху. Поручик хотів зняти зі стіни *какеджіку*¹⁴², але передумав: там було введено велике слово «Вірність», і він вирішив, що їх сват, генерал-лейтенант Одзекі, що написав ці ієрогліфи, вибачить його, якщо до сувою долетять бризки крові.

Поручик сів на підлогу спиною до стіни й поклав шаблю на коліна. Рейко опустила на сусідній *татамі*; оскільки вона була в білому, червона помада на губах здавалася сліпуче яскравою.

Подружжя сиділо поруч і дивилося один одному у вічі. Глянувши на шаблю, що лежала поперек колін чоловіка, Рейко згадала їх першу ніч, і смуток став майже нестерпним. Тоді поручик вимовив здувленим голосом:

– У мене немає секунданта, тому різати буду глибоко. Напевно, видовище буде не із приємних, але ти не лякайся. Будь-яку смерть страшно спостерігати зі сторони. Нехай це не позбавить тебе мужності. Добре?

– Добре, – низько схилила голову Рейко.

---

¹⁴² Каліграфічний напис на довгастій смужці паперу або шовку.

Дивлячись на струнку фігуру дружини, одягнену в білі шати, поручик раптом відчув, що його охоплює дивне хмільне відчуття. Зараз вона побачить чоловіка в новій якості, чоловіка, який виконує свій військовий борг. Тому що його смерть не менш почесна, чим загибель на полі брані. Він покаже дружині, як вів би себе в боях.

На мить уяву поручика захопила дивна фантазія. Самотня загибель у битві й самогубство на очах прекрасної дружини – він ніби готувався померти у двох вимірах одразу, і це відчуття піднесло його на вершину блаженства. От воно, справжнє щастя, подумав він. Загинути під поглядом дружини – однаково, що вмерти, вдихаючи аромат свіжого бризу. Йому випала особлива удача, дістався привілей, недоступний жодному іншому. Біла, схожа на наречену, нерухова фігура персоніфікувала для поручика все те, заради чого він жив: Імператора, Батьківщину, Бойовий Прапор. Всі ці святі символи дивилися на нього ясним поглядом дружини.

Рейко, спостерігаючи за чоловіком, який готується до смерті, теж думала, що навряд чи у світі існує видовище більш прекрасне. Мундир завжди йшов поручикові, але зараз, коли він, звівши брови й зтиснувши губи, дивився в очі смерті, обличчя його набуло неповторну мужню красу.

– Все, час, – вимовив поручик.

Рейко низько, головою в підлогу, поклонила йому. Кудись раптом зникли всі сили – вона ніяк не могла розігнутися. Плакати не можна, сказала вона собі, обличчя нафарбоване. Але сльози текли самі по собі.

Коли вона нарешті випрямилася, то крізь завісу сліз побачила, що чоловік, уже оголивши клинок, обмотує його білою тканиною, щоб залишилося сантиметрів двадцять голої сталі.

Покінчивши із цим і поклавши шаблю на підлогу, поручик схрестив ноги й розстебнув воріт мундира. На дружини він більше не дивився. Його пальці розстібали один за одним плоскі мідні гудзики. Оголилися смагляві груди, потім живіт. Поручик зняв ремінь, спустив штани – з'явилася яскраво-біла тканина набедреної пов'язки. Він опустил її нижче, ще більше відкриваючи тіло, і стис у правій руці обмотаний білим клинок. Очі поручика не відриваючись дивилися на голий живіт, лівою рукою він злегка погладжував себе трохи нижче талії.

Занепокоївшись, чи досить гостра шабля, офіцер спустив штани до половини й легенько полоснув себе по нозі. На шкірі спалахнув червоний рубець, кров декількома тоненькими ниточками побігла по стегну, виблискуючи в яскравому електричному світлі.

Рейко вперше бачила кров чоловіка, у неї перехопило подих. Вона глянула йому в обличчя. Поручик оглядав і оцінював розріз водночас. Рейко відразу стало спокійніше, хоч вона й розуміла, що це почуття полегшення помилкове.

Раптом поручик підняв очі й подивився в обличчя дружини твердим, яструбиним поглядом. Клинок він тримав перед собою, а сам піднявся, щоб тіло нависало над шаблею. По тому, як напружилися мускули плечей під кітелем, було видно, що поручик зібрав всі сили. Він мав намір устроїти вістря в ліву нижню частину живота якнайглибше. Лютий крик розірвав тишу кімнати.

Хоча поручик завдав удару сам, йому здалося, що хтось інший проткнув його тіло товстим залізним прутом. В очах потемніло, і на кілька секунд він перестав розуміти, що з ним відбувається. Оголена сталь ввійшла в тіло до самої тканини, кулак поручика, що стискав клинок посередині, вперся в живіт.

Свідомість повернулася до нього. Клинок простромив черевну порожнину, це безсумнівно, подумав він. Дихати було важко, груди важко здіймалися, десь дуже далеко – не може бути, щоб це відбувалося в його тілі, – народився дивовижний біль, немов там розкололася земля і з тріщини вирвалася вогненна лава. Зі страшною швидкістю біль підкочував все ближче й ближче. Поручик упився зубами в нижню губу, стримуючи крик.

«От воно яке, сеппуку, – подумав він. – Начебто на голову впало небо, начебто захитався й перевернувся увесь світ». Власні воля й мужність, що були незламними до того, як клинок упився в тіло, витягнулися тонкою сталевною ниткою, і думка про те, що треба щосили триматися за цю нитку, наповнила душу поручика тривожною тугою. Кулак, що тримав шаблю, весь змокнув. Офіцер побачив, що й рука, і біла тканина покриті кров'ю. Набедрена пов'язка теж стала яскраво-червоною. «Дивно, що, відчуваючи ці страждання, я так ясно все бачу, а світ існує, як колись», – подумав він.

З того самого моменту, коли поручик пропоров собі шаблею низ живота й обличчя його страшно побіліло, немов на нього опустилася біла завіса, Рейко щосили боролася з нестримним поривом кинути

до чоловіка. Робити цього не можна, вона повинна сидіти й дивитися. Вона – свідок, такий обов'язок поклав на неї чоловік. Чоловік був зовсім поруч, на сусідньому татамі, вона чітко бачила його перекошене обличчя із закушеною губою, у ньому читалося нестерпне страждання, але Рейко не знала, як допомогти коханому.

На чолі поручика блищали краплі поту. Він замружив очі, потім відкрив їх знову. Погляд його втратив звичайну ясність і здавався безглуздим і порожнім, немов у якогось звірка.

Страждання чоловіка сяяли яскравіше літнього сонця, вони не мали нічого спільного з горем, що роздирало душу Рейко. Біль усе збільшувався, набирав силу. Поручик став істотою іншого світу, вся суть його буття сконцентрувалася в стражданні, і Рейко здалося ніби її чоловік – бранець, кинутий у клітку болю, і рукою до нього вже не дістати. Адже вона болю не відчувала. Її горе – це не фізичне страждання. У Рейко виникло почуття, наче хтось спорудив між нею й чоловіком безжалісну скляну стіну.

Від дня весілля весь сенс життя Рейко полягав у чоловікові, кожен його подих був її подихом, а зараз він існував окремо від неї, у полоні свого страждання, і вона, охоплена скорботою, не відчувала землю під ногами.

Поручик спробував зробити розріз поперек живота, але шабля застрягла в нутрощах, які з м'якою пружною завзятістю не пускали клинок далі. Він зрозумів, що потрібно вчепитися у сталь обома руками й всадити її в себе ще глибше. Так він і зробив. Клинок ішов важче, ніж він очікував, доводилося вкладати в кисть правої руки всі сили. Лезо проштовхнулось сантиметрів на десять.

Біль перетворився на потік, розливаючись ширше й ширше; здавалося, живіт гуде, як величезний дзвін, ні, як тисяча дзвонів, що розривають всю істоту поручика при кожному ударі пульсу, при кожному видиху. Утримувати стогін було вже неможливо. Але раптом поручик побачив, що клинок дійшов до середини живота, і із задоволенням відчув новий приплив мужності.

Кров лилася все сильніше, хльостала з рани поштовхами. Підлога навколо стала червоною, по штанах захисного кольору зтікали цілі струмки. Одна крапля маленькою пташкою долетіла до сусіднього татамі й зачервоніла на подолі білосніжного кімоно Рейко.

Коли поручик довів лезо до правої сторони живота, клинок був уже зовсім не глибоко, і слизьке від крові й жиру вістря майже ви-

йшло з рани. До горла раптом підступила нудота, і поручик хрипло заричав. Від спазмів біль став ще нестерпнішим, краї розрізу розійшлися, і звідти полізли нутрощі, начебто живіт теж рвало. Кишкам не було справи до страждань свого хазяїна, здорові, блискучі, вони життєрадісно вислизнули на волю. Голова поручика впала, плечі важко здіймалися, очі звузилися, перетворившись у щілинки, з рота повисла нитка слини. Золотом спалахнули еполети мундира.

Все навколо було в крові, поручик сидів у червоній калюжі; тіло його обм'якло, він опирався об підлогу рукою. По кімнаті поширився сморід, поручика продовжувало нудити, його плечі безперервно тряслися. Клинок, немов виштовхнутий з живота нутрощами, нерухомо застиг у млявій руці.

Раптом офіцер випрямився. Чи можна з чимось порівняти цю неймовірну силу волі? Від різкого руху відкинута назад голова голосно вдарилася потилицею об стіну. Рейко, що, заціпнувши, дивилася тільки на струмочок крові, що повільно підбирався по підлозі до її колін, здивовано підняла очі.

Побачена нею маска була несхожа на живе людське обличчя. Очі ввалилися, шкіру покрила сухість, вилиці й рот, колись такі гарні, набули кольору засохлого бруду. Права рука поручика з видимим зусиллям підняла важку шаблю. Рух був уповільненим і невпевненим, як у sprужинної ляльки. Поручик намагався направити неслухняне вістря собі в горло. Рейко зосереджено спостерігала, як її чоловік робить останній у своєму житті, неймовірно важкий вчинок. Раз за разом слизький клинок, націлений у горло, попадав повз цілі. Сили поручика закінчувалися. Вістря тикалося у тверде шиття, у галуни. Гачок був розстібнутим, але комір все-таки прикривав шию.

Рейко не могла більше терпіти це видовище. Вона хотіла прийти на допомогу чоловікові, але не було сил піднятися. Рачки вона підповзла до нього по кривавій калюжі. Біле кімоно обарвилася в червоний колір. Зупинившись за спиною чоловіка, Рейко розсунула краї ворота ширше – це все, чим вона йому допомогла. Нарешті тремтяче вістря потрапило в оголене горло. Рейко здалося, що це вона штовхнула чоловіка вперед, але ні – поручик сам з останніх сил рвонувся назустріч клинку. Сталь простромила шию наскрізь і вийшла під потилицею. Бризнув фонтан крові, і поручик затих. Позаду із ший стирчала сталь, холодно відливаючи синім кольором у яскравому світлі лампи. Рейко повільно спустилася по сходах. Просочені на-

скрізь кров'ю *табі* ковзали по підлозі. На другому поверсі запанувала мертва тиша.

Вона запалила світло, загорнула газовий кран і хлюпнула водою на тліючі вугілля жаровні. Потім зупинилася перед дзеркалом у маленькій кімнаті й підняла низ свого кімоно. Криваві плями покривали білу тканину дивними візерунками. Рейко сіла на підлогу й затремтіла, відчуваючи, як поділ, мокрий від крові чоловіка, холодить їй ноги. Довго вона накладала на обличчя косметику. Покрила щоки рум'янами, яскраво підвела помадою губи. Грим призначався вже не для коханого, а для світу, що вона незабаром залишить, тому в рухах пензлика було щось величне. Коли Рейко встала, на татамі перед дзеркалом залишився кривавий слід, але вона навіть не глянула на нього.

Потім молода жінка зайшла у ванну й нарешті зупинилася у вітальні. Ввечері поручик зачинив входні двері на ключ, готуючись до смерті. Якийсь час Рейко міркувала над нескладною дилемою. Відкрити замок або залишити закритим? Якщо будинок буде на запорі, сусіди можуть не швидко довідатися про смерть молодої пари. Їй би не хотілося, щоб люди знайшли їх тіла, коли вони вже почнуть розкладатися. Напевно, краще відімкнути... Рейко повернула ключ і злегка відкрила двері. У вітальню ввірвався холодний вітер. Нічна вулиця була порожньою, над верхівками дерев, що оточували особняк навпроти, мерехтіли зірки.

Рейко знову піднялася нагору. Кров на *табі* встигла підсохнути, і ноги більше не сковзали. На середині сходів у ніс їй ударив різкий запах.

Поручик лежав у калюжі крові, уткнувшись обличчям долілиць. Вістря шаблі ще далі вилізло з його шиї.

Рейко спокійно перетнула залиту кров'ю кімнату. Сіла на підлогу поруч із мертвим чоловіком і, нагнувшись, збоку заглянула йому в обличчя. Широко розкриті очі поручика заворожено дивилися в одну точку. Рейко підняла мертву голову, обтерла рукавом закривавлене обличчя й припала до губ чоловіка прощальним поцілунком.

Швидко піднявшись, вона відкрила шафу й дістала звідти біле покривало й шнур. Покривало вона охайно, щоб не пом'яти кімоно, обернула навколо пояса, а шнур туго затягла поверх. Рейко сіла на підлогу в одному кроці від тіла поручика. Вийняла з поясу кинджал, подивилася на світлу сталь і торкнулася її язиком. Гладкий метал був трохи солодкуватим.

Молода жінка не коливалася ані секунди. Вона подумала, що страждання, яке відгородило її від чоловіка, незабаром стане і її надбанням, що мить поєднання з коханим близька, і в її серці була тільки радість. У перекошеному стражданням обличчі поручика вона бачила щось незрозуміле, таємниче. Тепер вона розгадає цю загадку. Рейко здалося, що тільки зараз вона відчуває солодку гіркоту Великого Змісту, в який вірив її чоловік. Якщо колись вона знала про смак цього таємного знання тільки від поручика, то нині випробує його сама.

Рейко приставила кинджал до горла й надала. Рана вийшла зовсім дрібною. Голову охопив жар, затряслися руки. Вона різко рвонула клинок убік. У рот зсередини заюшило щось гаряче, все перед очима почервонило – це з рани вдарив струмінь крові. Рейко зібрала всі сили й устромила кинджал у горло по саму рукоять.

(Переклад О. Левицької)

ЙОШИМОТО БАНАНА

(нар. 1964 р.)

ЙОШІМОТО БАНАНА

«ЦУГУМІ»¹⁴³ (Повість)

ЛИСТУВАННЯ З ДУХАМИ

Все-таки, Цугумі була паскудним дівчиськом.

Вступивши до університету, я виїхала з рідного містечка, що тихо крутилося на рибальському та туристичному промислі. Тепер мешкаю в Токіо. Тут мені також подобається.

Мене звати Марія Шіракава: маю ім'я Божої Матері¹⁴⁴. Але не відчуваю, щоб я ідентифікувалася з нею чи ще з кимсь. Хоча всі мої нові друзі стверджують, ніби я терпляча й стримана. Але це не так. Насправді вдача в мене така ж вибухова і невгамовна, як і в решти. Те, що відрізняє мене від мешканців Токіо, – це щось інше. Тут людей дратує буквально все: чи то дощ полив, чи песик надзюняв, чи лекції немає. В мене ж трохи інакше. Накочується хвиля роздратування, але її, так як морську, відразу всмоктує піщаний ґрунт. Я ж бо виросла в провінції, тому врівноважена, – так я завжди самозадоволено потішала себе.

Однак, повертаючись учора додому, зловила себе на тому, що мене й досі аж тіпає від люті. І лишень через те, що вредний викладач відмовився прийняти в мене реферат через запізнення. Хоча запізнилася я на лекцію не більш ніж на хвилину.

Це все через Цугумі. Та ні: це, напевне, завдяки їй...

Гадаю, кожному людину хоча б раз на день опановує гнів. Я помітила, що в такі моменти мимоволі, так як проказують у глибині душі молитву, я порівнюю себе з Цугумі. Цікаво це не тому, що на мене знаходить злість, та, зрештою, немає чогось настільки критичного. Просто тоді мені видається, ніби Цугумі зі мною. І вчора, коли я так

---

¹⁴³ Перекладено за виданням: Banana Yoshimoto. Tsugumi: Chuokorona, Tokyo, 1992.

¹⁴⁴ Незвичне для японок ім'я. Очевидно, родина Марії належить до нечисленних у Японії християн.

удивлялася в небо, що відблискувало призахідною помаранчею, мені захотілося плакати.

Все-таки почуття ллється скільки завгодно... Зовсім як з водогонів цілої Японії: хоч скільки залишай кран відкритим, а почуття не буде кінця.

Ця історія – спогад того літа, коли я в останнє приїжджала на відпочинок до маленького приморського містечка свого дитинства. Члени родини Ямам ото, що мали там рьокан,¹⁴⁵ уже виїхали, і я не думаю, що мені ще раз лучиться з ними пожити. Тому місце, в яке повертається моє серце, є лише нашими з Цугумі днями й більше нічийми.

Від народження Цугумі була слабовита: то в неї розладнувалося щось одне, то було негаразд із чимось іншим. Лікар відразу оголосив, що дитинча довго не протягне, й усі в родині були до цього готові. Ось чому близькі так її леліяли. А мати не жаліла сил, і, щоб хоч трохи продовжити немовляті життя, возила його до лікарів у цілій Японії. Зрештою немарно. Але тільки-но зіп'ялося на ніжки, дитя стало нестерпним. Очевидно, до цього спричинилось усвідомлення, що власний організм уже може так-сяк функціонувати. Цугумі виросла вередливою, розпешеною хитрункою з невипареним язиком. А тріумфальний вигляд, коли, обравши момент і влучні слова, вона комусь особливо дошкуляла, – о, він був воістину диявольським.

Ми мешкали вдвох із мамою неподалік від рьокану родини Ямам ото, що був також домівкою Цугумі.

Колись мій тато, прагнучи одружитися з мамою, домагався в Токіо розлучення зі своєю попередньою дружиною, з котрою вже давно не жив. Було видно, що татові важко, але, вимірюючи ті ясні дні, коли ми зможемо замешкати в Токіо разом, він здавався щасливим. І хоча ззовні все це мало досить заплутаний вигляд, але я виростала приязною дитиною в батьків, які любили одне одного.

Мама працювала в кухні рьокану Ямамото, де її молодша сестра Сейко була за невістку. Сім'я Ямамото складалася з чотирьох осіб: дядько Тадаші, тітки Сейко й двох доньок – Цугумі та старшої Йоко. Від кепської вдачі Цугумі найбільше постраждала її мама, старша сестра Йоко й навіть я. Дядько Тадаші не дуже часто з нею спілкувався. Хоча ставити себе в ряд із найближчими Цугумі – це, напевно,

---

¹⁴⁵ Рьокан – невеликий пансіон в традиційному японському стилі. Часто його відвідувачі є постійними клієнтами і приїжджають відпочивати щороку.

нахабство. Перші двоє, виховуючи Цугумі, стали такими лагідними, що вже можуть зарахувати себе до янгольського сонму.

Якщо говорити про вік, то Йоко була на рік старшою від мене, а я на рік старшою від Цугумі. Але я ніколи не відчувала, що Цугумі молодша. Дівчина підросла, а її прикра вдача анітрохи не змінювалася.

Коли Цугумі ставало гірше і вона злягала, шаленство ставало ще нестерпнішим. Для дівчини виділили чудову простору кімнату на третьому поверсі, аби могла в спокої повертатися до здоров'я. З усіх приміщень рюкану її кімната мала найкращий краєвид – вікна виходили на море. Чи в обідню пору, коли море сяє під сонцем, чи в дощ, коли знімаються хвилі й воду огортає туман, чи вночі, коли в ньому поблімують вогники рибальських човнів, – море завжди прекрасне.

Сама я здорова, тому не можу уявити собі постійного роздратування, викликаного підступами смерті. Однак мені видається, що я не змогла б обійтися без картини моря та його солонкавого запаху, якщо б цілими днями мусила лежати в ліжку. Однак для Цугумі, очевидно, так не було. Штори пошматовані, віконниці щільно зачинені, посуд з їжею поперевертаний, книжки з полиць витрушені на мати – цілий рік кімната мала такий вигляд, ніби з неї виганяли злих духів.

Зайве казати, що це дуже засмучувало добросердну родину дівчини. Захопившись чорною магією, – було колись і таке, – Цугумі тримала в себе «помічників», «відьмаків», як вона їх називала. Це були то велетенський слимак, то жаба, то краб (останнє зумовлене, напевно, впливом місцевості на методи чаклування). Й тітка, і Йоко, й навіть дядько лили сльози через її витівки, коли відвідувачі почали скаржитися, бо Цугумі тримала своїх «помічників» у загальній вітальні.

Але Цугумі тільки глузувала: «Гей, не плачте. Уявляю, як вам буде неприємно, якщо я вночі нагло помру». Її усміхнене обличчя на диво нагадувало обличчя Будди Міроку.¹⁴⁶

О так, Цугумі була вродлива.

Чорні довгі коси, білосніжна шкіра, величезні мигдалеві чорні очі, а над ними довгі густі вії, тож коли вона опускала очі, вії відкидали

---

¹⁴⁶ Будда Міроку – останній із п'яти бодгісатв, який має стати Просвітленим після Будди Шак'ямуні. Бодгісатва взагалі – це досконала істота, що жертвує себе людям. Аби їм допомогти, бодгісатва не переходить у вищий рівень існування, а залишається у нашому марнотному світі.

ледь помітну тінь. Вона була ідеально збудована: невелика, зграбна, довгонога, а руки мала такі худі, що на них аж проступали жилки – зовсім як лялька, виліплена якимось божеством.

Ще в середній школі Цугумі крутила хлопцям голови. Любила прогулюватися піщаним берегом попідручки з однокласниками. Хоч міняла хлопців, як в анекдотах, що вже би давно взялося на язика в такому малому містечку, однак усі вірили, що це доброта й краса дівчини так безвідмовно чарує інших. *На людях*, справді, Цугумі поводилася дуже пристойно, мовби її підмінювали. Й хоч те було добре, що вона не лізла до постояльців рьокану. А то рьокан узагалі перетворився б на бордель...

Вечір... Призахідною затокою понад високим насипом Цугумі прогулюється з черговим хлопцем. У вечірньому небі низько кружляють птахи. Хвилі, поблискуючи, тихо напливають на берег. Зараз там гасають лише пси. Широко та біло, як у пустелі, кілька човнів віддані вітрові на поталу. Мріють обриси далеких островів. Червонясто відблискуючи, аж десь ген там за обрієм занурюються в море хмари.

Цугумі йде повільно-повільно...

Юнак, хвилюючись, подає їй руку. З потупленими очима Цугумі бере її. А тоді зводить голову й усміхається. На щоках відблискує призахідне сонце...

Це усміхнене обличчя таке ефемерне, як сліпуче вечірнє небо, що змінюється з кожною миттю. І білі зуби, й тонесенька шия, й великі мигдалеві очі, задивлені в нього – це все, здається, ось-ось зникне, накрите хвилиєю, піском чи здмухнене вітром... І ще одне: Цугумі ніколи в таку мить не здавалась неладною, це правда.

Її біла спідниця лопоче на солоному вітрі.

– Ну що ж, тільки тут ти можеш вдавати з себе кращу.

Хоча я часто лихословила про неї, однак при таких сценах на очі мені наверталися сльози. Навіть для мене, яка мала б уже добре знати справжню вдачу Цугумі, це було болісне до щему в грудях видовище.

Ми з Цугумі стали справжніми подругами після одного випадку. Звичайно, в дитинстві ми теж дружили. Тому, хто був ладен терпіти її лиху вдачу і ущипливість, бавитися з нею було цікаво. В її уяві наше маленьке рибальське містечко здавалось безмежним усесвітом,

і навіть піщинка – уламком якоїсь таємниці. Цугумі мала голову до науки. Як на таку кількість пропусків, загалом мала добрі оцінки. З тих же предметів, які її особливо цікавили, мала глибокі знання, перечитавши всі доступні їй книжки. Думаю, як би вона ще трошки більше прикладалася до науки, то не глумилася б так з нас.

Під час навчання в початкових класах ми бавилися в гру «листування з духами». У шкільному садку біля підніжжя гори зберігся каркас будки для метеорологічних спостережень. Для нас це була не коробка, а скринька для листування з потойбіччям – цим пристроєм до нас приходили листи «звідти». За дня ми вкидали туди страхітливі фотки та замітки з журналів, а посеред ночі ходили вдвох усе це забирати (якщо чесно, навіть у день там було страшнувато). Ми пробиралися крізь морок, згнітивши серце. Розвага захоплювала нас.

На жаль, з плином часу такі ігри забуваються, стерті іншими дитячими іграми, яким ліку немає. У середніх класах школи я захопилася баскетболом, з вільним часом стало сутужно і дружба з Цугумі ввірвалася. Повертаючись додому, переважно лягала спати, а ще ж треба було зробити домашні завдання. Поступово Цугумі стала для мене просто сестрою в перших. Саме тоді й трапилася та пригода. Це було на весняних канікулах¹⁴⁷, десь у класі сьомому.

Того вечора сіялася мжичка. Я сиділа в своїй кімнаті. Дощ у приморському містечку пах сіллю. Крапотів дощ, а на серці було гнітюче: буквально вчора помер мій дідусь. Я ж була дідовою пестункою, бо до п'яти років мене виховували дід з бабою. Потім, коли ми з мамою вже перепроводилися до рьокану сім'ї Ямамото, я ніколи не забувала їх відвідати, листувалася з ними.

Того дня я не пішла на тренування. Нічого не чіплялося мені до рук, і я лежала в ліжку з запухлими від сліз очима. І тут з-за фусу-ми¹⁴⁸ мама мені каже, що телефонує Цугумі. «Скажи, що мене немає», – попросила я маму. Не мала сили бачитися з нею. «Гаразд», – сказала мама і пішла. Вона добре знала вдачу Цугумі. Я знову сіла на підлогу і, гортаючи знічев'я журнали, задрімала. Зненацька з коридору до мене долинає ляпання капців.

---

¹⁴⁷ Навчальний рік в Японії розпочинається 1 квітня.

¹⁴⁸ Розсувні паперові двері.

Не встигла я підвести голову, як фусума розчахнулася й переді мною постала промокла Цугумі. Перевівши подих, вона струснула на підлогу краплини з каптура свого дощовика.

– Маріє, — видихнула вона ледь чутно. Очі в неї були широко розплющені.

– Що таке? — спросоння я глянула на неї стривожено, навіть перелякано.

– Чуєш, уставай! — сказала вона з притиском. — Сталося щось жахливе, глянь на це!

Вона витягла з кишені дощовика якусь папірчину й з повагою простягла мені її.¹⁴⁹ «Що вона там знову вигадує?» — недбало, однією рукою взяла я картку. Але шойно глянувши на неї, відчула, ніби мене пожбурили прямісінько під світло прожекторів. Цей напівско-ропис, написаний енергійною рукою... Без сумніву, це був лист мого коханого дідуся. Звертання, як зазвичай у листах, адресованих мені. Ось що було там написано:

Маріє, мій скарбе!

Прощавай. Бережи бабусю, тата й маму. Не соромся імені Божої Матері. Я бажаю тобі вирости достойною людиною.

Твій дідусь Рюзо.

Я остовпіла. Вмить мені пригадалася випростана дідусева постать за столом — серце стислося від цього спогаду.

– Звідки це в тебе? — рвучко запитала я.

Вона вп'ялася в мене поглядом:

– Ти не повіриш, але це було в «скриньці духів», — проказала серйозно і якимось мовби надламано. Її губи дрижали.

– Що ти кажеш?

У моїй пам'яті враз ожила згадка про вже зовсім забуту будку для метеорологічних спостережень. Цугумі прошепотіла:

– Я набагато ближча до смерти, ніж будь-хто з вас. І я це розумію. Мені приснився твій дідусь. Коли прокинулася, то не пригадала собі сну докладно, але мені здається, що твій дідусь хотів щось сказати. Я почуваюся йому зобов'язаною, він мені завжди приносив гостинці. Ти також була в цьому сні. Дідусь хотів з тобою поговорити, адже

---

¹⁴⁹ Тобто подавати за правилами етикету, тримаючи обома руками.

він тебе дуже-дуже любив. Мене неначе щось підштовхнуло, і я пішла подивитися в будку, а там... Слухай, а ти говорила дідусеві про нашу скриньку для листів?

– Ні, – похитала я головою, – не пам'ятаю, щоб говорила.

– О Боже, як страшно! – скрикнула Цугумі і значуще докинула:

– Це справді стало скринькою духів!

Цугумі міцно притулила долоню до грудей і заплющила очі, ніби згадувала, як вона допіру бігла туди крізь дощ. В темряві накрапало, а моє серце, поглинуте нічною пригодою Цугумі, нараз ніби покинуло реальність. Поволі запала тривожна тиша, в якій таємничий вир переносить усе дотеперішнє – і життя, й смерть, в інше, проте таке ж реальне місце.

– Маріс, що нам робити? – говорячи це тихо, геть над силу, зблідло глянула вона на мене.

– У кожному разі... – почала я впевнено. Притлумлена значущістю подій, Цугумі видавалася надивовижу покірливою.

– Цього не можна нікому казати. В кожному разі чимдуж повертайся додому, випий чогось теплого й лягай спати. І перевдягнись. Хоча зараз і весна, але може вискочити гарячка, бо ж дощ. Ми завтра про це докладно поговоримо.

– Добре, так і зроблю. – Цугумі несподівано підвелася: – Ну то я пішла.

– Цугумі, дякую, – сказала я, коли вона вже виходила з кімнати.

– Та ні, немає за що. – Розсунувши фусуму, вона вийшла, навіть не озирнувшись.

А я ще довго сиділа на підлозі й перечитувала того листа. Сльози скрапували на килим. Серце наповнила лагідна святобливість, як тими ранками, коли мене будив дідусів голос: «О, це ж подарунки від святого Миколая!» – і я бачила біля узголів'я пакунки.

Коли за рясними сльозами вже не можна було нічого прочитати, я нахилилася над листом і плакала, плакала.

Ну що ж, сама винна, що повірила.

Я була засумнівалася, бо це Цугумі, самі розумієте. Але та вправна рука. Те письмо. І «мій скарбе», — зачин, про який знали лише ми з дідусем. Цей натиск у погляді й тоні промоклої Цугумі. А ще ж вона цілком серйозно сказала те, про що дотепер говорила тільки жартома: «Я ж набагато ближча до смерті, ніж ви». О, як спиртно вона мене надурила!

Розв'язка настала вранці наступного дня.

Прагнучи почути детальну розповідь про лист, під обід я прийшла до Цугумі, але не застала вдома. Піднявшись у її кімнату, вирішила зачекати, і Йоко, старша сестра, принесла мені чаю.

– Цугумі пішла до лікаря, – повідомила вона зажурено. Йоко – низенька і кругленька. Вона говорить завжди рівним співучим голо-сом. Йоко не тримає зла на сестру за її нерозважні вчинки. Хоч би як Цугумі їй дозолила, Йоко лише щиро зажуриється. Спілкуючись з такими людьми, я почуваюся гіршою. Хоча Цугумі не раз насміхалася з Йоко: «Хіба то старша сестра, ота нездара?», я насправду любила Йоко і в мене вона викликала лише повагу. Живучи з Цугумі, Йоко не могла не мати претензій до сестри, однак була завжди усміхнена і погідна, мала просто янгольську вдачу.

– Цугумі дуже зле? – запитала, я стривожившись. – Не можна було їй все-таки виходити з дому в дощ.

– Так. Узагалі, останнім часом вона щось пише, страшенно заклопотана, й учора в неї підскочила...

– Що-що?

Під поглядом розгубленої Йоко я уважно обдивилась полицки над письмовим столом. Там лежали прописи з напівскорпису. Ще була купа паперу, посудина для розтирання туші, пензлики з тонкими й довгими кінчиками. І я знайшла там точнісінько такий же діду-сів лист: можна було подумати, що його поцупили з моєї кімнати.

Побачене мене радше шокувало, ніж розлютило. Чому вона зайшла аж так далеко? Звідки ця пристрасть у неї, яка і пензля як слід не тримала в руках ніколи? Це все було мені зовсім не зрозуміло.

Підійшовши до вікна, через яке вливалось весняне сонце, я приголомшено втупилася в море, що мінилось на сонці. Коли Йоко вже була зіпнула, щоб запитати мене, в чому річ, повернулася Цугумі.

Зарум'янена від гарячки, вона змучено ввійшла до кімнати, опираючись на тітку Сейко. Відразу перехопила мій погляд і криво посміхнулася:

– Бачу, мене викрили...

Від злоти і сорому я залилася багрянцем. А тоді щосили штовхнула її. Падаючи, Цугумі з гуркотом вибила фусуму й урізалася в стіну.

– Маріє, Цугумі зараз... – почала була тітка, але я її перебила:

– Замовкніть!

З очей лилися сльози. Я свердлила Цугумі поглядом. Так, я не на жарт розлютилася. Цугумі також не могла здобутися на слово. Ще такого не було, щоб її хтось бив.

– Якщо ти маєш час тільки на таку гидоту, – я жбурнула прописи на татамі, – то *вже* вмирай! Вмирай собі!

Якби тоді Цугумі повелася якимось інакше, то я назавжди порвала б з нею будь-які стосунки. І я вже хотіла так зробити, але... Цугумі, лежачи так, як упала, звела на мене ясні очі. А тоді сказала те, чого в своєму житті ніколи й за жодних обставин ще не вимовляла, хай би навіть її різали:

– Маріє, вибач. – Це прозвучало ледь чутно.

І тітка, і Йоко були вражені, але найбільше здивувалася я. Нам трьом аж дух перехопило щось велике, мабуть, у лісі здохло, раз Цугумі просить вибачення... Ми так і закликали в яскравому сонячному промінні, що снопами падало до кімнати. Було чутно лише шум далекого вітру в пообіднім містечку...

– Ха-ха-ха, – прорвав тишу раптовий регіт, — і все ж таки ти повірила, Маріє! — Цугумі аж вигиналася зі сміху. – Як це так? Подумай тверезо. Як небіжчик може писати листи? Але ти ж дурна! Ха-ха-ха...

Не в змозі більше тамувати здушеного сміху, Цугумі заливалася щирим реготом, тримаючись за живіт. Та так заразливо, що я також усміхнулася:

– Здаюся. – Й теж розсміялась.

Не зважаючи на розгублених Йоко і тітку Сейко, ми згадували вчорашню подію й ще довго гиготіли.

Ось, власне, через ту пригоду ми з Цугумі й стали добрими приятельками, і в radoшах, і в горі.

Я І СЕСТРИ ЯМАМОТО

Ранньої весни цього року тато отримав розлучення й викликав нас із мамою до себе в Токіо. Тоді ж я складала вступні іспити до столичного університету. В очікуванні новин (від тата й з університету) ми перебували в такому стані, що кожен телефонний дзвінок викликав у нас страшне нервове напруження. Саме тоді Цугумі взяла собі за звичку телефонувати до нас по кілька разів на день. «Що робиш?», «Абітурієнтка Шіракава провалила вступні іспити» – оці її дзвінки змушували нас аж підскакувати. Але почувши, що то лише Цугумі, ми полегшено зітхали...

Почав танути сніг. Перспектива переїзду до Токіо сповнювала нас приємними передчуттями.

Мама давно вже чекала на це, весь час працюючи в рьокані. Роботою вона була задоволена, й не здавалося, ніби їй гірко. Але я знаю, що вона придушувала навіть найменший натяк на біль. Гадаю, й тато прив'язався, а потім тримався мами власне через її спокій і погідність. Маму аж ніяк не можна назвати сильною особистістю, але вона сповнена внутрішньою силою. Інколи я чула, як мама скажиться тітці Сейко. Робила вона це з усміхом, щоб не сповзти на нарікання. Хоча тітка Сейко їй підтакувала, але не знала, як розрадити сестру. Мама мала жити на утриманні. Хоч би як добре коханець до неї ставився, це не найкраща перспектива. Та вона часом виснажувалася, що плакати хотілось. І я, що (як мені видавалося) добре розуміла мамин стан, виросла, оминаючи прикрощі підліткового віку.

Однак маленьке приморське містечко несподівано багато чого мене навчило, хоч ми в ньому не стільки жили, скільки чогось чекали.

Находила справжня весна. Щодень теплішало. Тільки-но я усвідомила, що ось-ось уже доведеться цю місцину залишити, то всі звичні красиви – старі вичовгані сіни, сяйво від вивіски рьокану, біля якого ввечері роються комахи, гори, які видно крізь обсновану павутинням сушарню, – все це карбувалося перед очима і западало в серце.

Останнім часом я щоранку виводила на прогулянку пса наших сусідів Танак. Звичайнісінького пса з такою ж непретензійною кличкою Почі.

У ясну погоду світанкове море завжди особливо виблискує. У відблисках розсипаються мільярди хвильок. Вони раз по раз холодно набігають на берег і приворожують своєю благодаттю. Я сиджу на красчку гатки. А рибалки прикоськують Почі, який гасає, де йому заманеться.

З якогось часу Цугумі також почала ходити з нами. Це дуже мене тішило, й ось чому. Коли Почі був ще цуценям, Цугумі його дратувала й він раз навіть її вкусив. Ми саме сідали до обіду, коли тітка Сейко зауважила, що Цугумі за столом немає. Й тут уходить Цугумі, а з руки цебенить кров.

– Що сталося?! – Тітка зірвалася на ноги. Як зараз пам'ятаю незворушну відповідь сестри:

– Я постраждала від нашого пса.

То прозвучало так недоречно, що ми мимоволі розсміялися.

Відтоді Цугумі та Почі зненавиділи одне одного. Щоразу, коли Цугумі йшла чорним ходом, Почі аж заливався гавкотом, і ми потерпали, чи не дошкуляє це нашим відвідувачам. Взаємна ворожнеча моїх друзів муляла мене, і ось нарешті вони помирилися.

Цугумі ходила з нами, якщо не було дощу. Зачувши, що в мене відчиняються віконниці, Почі радісно метушиться й вискакує з буди. Я поспіхом умиваюся, вдягаюсь, виходжу й легенько відчиняю хвіртку між садком Танак і рьоканом. А Почі вже бігає, дзеленькаючи ланцюгом. Втихомиривши пса, надіваю йому нашійник і вертаюся через цю ж хвіртку, біля якої не знати звідки з'явилася постать Цугумі.

Спочатку Почі не був задоволений таким товариством, та й Цугумі його остерігалась. Однак потім вони звиклися й пес уже дозволяв, аби Цугумі його вела.

У вранішньому промінні дівчина мала дуже привабливий вигляд. «Не біжи!» – волала Цугумі, стримуючи пса. Коли Почі забігав наперед, вона, впираючись закаблуками об ґрунт, щосили стримувала бідолаху за ремінь. «Насправді вона хоче потоваришувати з Почі», – щеміло мене в грудях, але я все-таки не зводила з неї очей. Не можна ж убивати чужого пса.

Для Цугумі такої прогулянки було чи не недостатньо. Тому, коли вона почала ходити з нами, я скоротила звичний маршрут наполовину, і все одно не позбулася тривоги. Але обличчя дівчини набрало рум'янцю, температура не скакала. Неспокій мій зник.

Це було на одній з таких прогулянок.

Того дня на небі не було жодної хмарини. Блакить і моря, й неба була якоюсь солодкою. Усе навколо сліпило очі золотим маревом. Посеред берега височіла спостережна дерев'яна вежа, де під час літнього сезону пантував рятувальник. Драбиною ми видерлися на вежу. Почі попервах радісно крутився вниз, але зрозумівши, що йому не вилізти, подався геть. «Так тобі і треба!» – знущально крикнула Цугумі, на що пес лише гавкнув.

– Ну навіщо так? – обурилася я.

– Хіба та тварюка розуміє?

Посміхнувшись, Цугумі задивилася на море. Її чубчик легенько ворухивсь од вітерцю, на розпашілих від бігу щоках просвічували венки. В очах Цугумі мерехтливо відбивалося морське плесо. Я також задивилась на море.

Дивовижним у морі є те, що отак удвійці звернені до нього, ми ніколи не переймалися, чи говорити нам, чи мовчати. І дивитись не набридало анітрохи. Ні шум хвиль, ні поверхня моря, хоч би якою бурхливою вона була, нас не дратували.

Там, куди я переїду, моря немає. Чомусь я не йняла цьому віри. Часами мене огортав неспокій, як я не можу втямити такої простої речі. В радощах і журбі, в спеку, коли кишіло відвідувачами, чи взимку під усіяним зорями небом, коли на Новий рік я прямувала до храму, – тільки глянеш убік, і там, як завжди, є море. Чи бути мені маленькою, чи, може, підрости, чи померти сусідській бабусі, чи народитися дитяті в родині лікаря, чи бути першому побаченню, чи втраченому кохання – в регулярних припливах та відпливах море широко обрамлювало наше містечко. За години було видно берег по той бік затоки.

Море чогось вчить людину. Навіть якщо дивитися на нього знічев'я, не вкладаючи душі. Я ще не застановлялася глибоко про життя й хлюпотіння хвиль, але цікаво, в чому тоді люди з мегаполісів знаходять рівновагу? В місяці? Може, і так, але місяць такий далекий...

– Цугумі, знаєш, я не вірю, що зможу жити там, де немає моря, – виплеснула я свої потаємні страхи.

Проміння з кожною хвилиною розливало світлість і силу. Почав долинати гамір міста, що саме оживало.

– Дурна! – розгнівано мовила Цугумі, не обертаючи голови. – Коли щось здобуваєш, то від чогось треба відмовитися. Ви ж нарешті зможете щасливо жити втрюх. Колишню дружину твого батька вже виперли. Це адекватно морю, хіба ні?.. Але ти дитина, одначе...

Мене здивувала серйозність Цугумі. Під цим враженням тривога щезла.

Отже, й Цугумі в глибині душі щось здобуває, а щось і втрачає. Вона завжди так наголошує на своєму ego, що важко здогадатися, ніби щось утрачає чи здобуває. Я не могла позбутися відчуття, ніби мене сфокусували на Цугумі. Стало на диво болісно.

А Цугумі жила з такими почуттями, від усіх їх приховуючи...

Складаючи один по одному свої жалі, я почала готуватися до розлуки з рідними місцями. Побачилася з забутими друзями зі школи, з хлопцем, із яким зустрічалася в старших класах, сповістила їх про свій переїзд. Цей доброчесний жест був зумовлений маминою особою. Чи тому що вона коханка, чи з якоїсь іншої причини мама дуже не хотіла когось уразити своєю поведінкою. Щодо переїзду, то я б радше звідси чемненько зникла, але мама обходила з прощальними візитами ввічливості всіх сусідів. Зрозумівши, що така новина ментально розлетиться по всіх усюдах, я змінила поведінку й постановила зустрітися з усіма тими, з ким би все-таки варто було побачитися.

Й потрошки почала збирати речі. Ця робота подібна до напливу хвиль. Хоча знаєш, що майбутня розлука – природна й зовсім не страшна, але її хочеться уникнути. Зупиняючись мимоволі посеред роботи, відчуваєш, як у душу накочуються гіркота й тягар, прикріші від болю.

Йоко та я підпрацьовували в цукерні на центральній вулиці. Не хочу хвалитись, але в нашому містечку це була найпопулярніша кондитерська із західними ласощами.

Цього дня я збиралася взяти свою останню зарплату, щоб застати на вечірній зміні Йоко. Потім, як я і очікувала, нам дісталися лишки з тогочасного продажу. Йоко вклала наші порції в кошик на велосипеді, й ми рушили додому. Свій велосипед Йоко котила поруч. Всипана гравієм дорога до рьокану Ямамото тягнеться вздовж річки і врешті наштовхується на великий міст. З протилежного боку – море, в яке неквапно впадає річка.

Воду й поруччя мосту освітлювали місяць і ліхтарі.

– О, скільки під мостом квітів! – заглянула Йоко вниз.

На клаптику вільної від бетону землі під мостом цвіло багато білих квітів. Вони колихалися під подувом нічного вітру.

Квіти виринали з мороку, за кожним погойдуванням залишаючи по собі зображення, як уві сні. Збоку струменіла річка. Вдалині – темне море. У ньому єдиною стежкою відбивалося місячне сяйво й, виблискуючи, в’юнилося в чорняві.

«Ще трохи – і я не зможу так просто, мимохідь, милуватися цими розкішними красвидами», – майнула в мене думка. Але я залишила її для себе, аби Йоко не було сумно (останнім часом вона вже надто тонка на сльози).

Ми зупинилися, я сказала:

– Як гарно!

– Еге, – всміхнулася Йоко.

Її довгі чорні коси пестив вітер. Врода Йоко не така яскрава, як у її сестри, але вирізняється шляхетністю. Обидві, дарма що вирости біля моря, мають білісіньку шкіру, а у місячному світлі Йоко виглядала ще блідішою.

Ми неквапом рушили додому. Вже за десять хвилин усі вчотирьох ласуватимемо печивом. Ця картина вже стояла в мене перед очима: гомонить телевізор, травною пахне татамі. «А ось і ми», – скажемо, входячи до світлої кімнати, де вже чекають мама й тітка Сейко. «Я мрію нажертися ваших тортиків», – ущипне нас Цугумі. Вибере три найапетитніші кавалки і повернеться до своєї кімнати зі словами: «Вити хочеться від таких теплих родинних вечорів». Вона завжди так робить.

Ми заходимо у вуличку, з якої моря вже не видно. Але з нами товаришує морський шум. Як і місяць – то поверх дахів, то за ними, однак, увесь час.

Хоча на нас чекали безтурботні хвилини, ми чомусь похнюпились і байдуже дибали далі. Може, тому, що я тільки-но кинула роботу. Поміж нами ледь чутною мелодією плинув сум за часами, котрі ми прожили в добрі, як і личить сестрам у перших. А може, я знову думала про вдачу Йоко, подібну до пелюсток сакури, крізь які просвітлено спадає донизу ніжність сонця¹⁵⁰ ...

---

¹⁵⁰ Гра слів: одним з елементів імені Йоко є ієрогліф, що означає «сонце».

Та ні, нічого такого не було. Жартуючи, ми йшли і говорили про дурниці. Чомусь так є, що хоч зі шкіри пнися, намагаючись не втратити добрий гумор, при згадці про той час пам'ятаєш лише тіні смітників, телеграфних стовпів та нічну темряву.

– Ти казала, прийдеш під саме закриття. Я чекала з нетерпінням, знаючи, що шеф напевно вже віддасть нам залишки із сьогоднішнього дня. Так і вийшло. Супер.

– Так, сьогодні нам пощастило. Буває, що нічого не залишається, нічого не дістається.

– Ох, як прийдемо, з'їмо все, – Йоко лагідно поглянула на мене з-за скелець окулярів.

– Еге ж. Тільки сьогодні я хочу забрати собі яблучний пиріг перед тим, як нас оббере Цугумі.

Я сказала це досить різко.

– Гарзд. У цьому пакунку є лише яблучний пиріг. Ми не покажемо його Цугумі та й годі, – знову посміхнулася Йоко.

Її слова, як і навколишня природа дихали погідним спокоєм. Йоко – розумниця: будь-чию примхливість убирає так, як пісок воду.

У мене є ще кілька таких знайомих, як Йоко, чії сім'ї провадять рьокан (не беручи до уваги надто вже своєрідну Цугумі). Незважаючи на відмінності у їхній вдачі, їх щось об'єднує. Це стриманість, навіть сухуватість у стосунках з іншими, зумовлена зовнішніми обставинами. Вони підросали, краєм ока зауважуючи, як люди приїжджають у їхній власний дім, побудуть певний час і від'їжджають. Ті дівчата звикли розлучатись. Реагуючи на різні почуття, пов'язані з розлукою, вони навчилися не зауважувати навіть того, що сидить у них самих. Я не походжу з сім'ї власників рьокану, але щось від цього в мене є. Вмію уникати болю, завданого байдужістю.

(Переклад О. Забуранної)

МУРАКАМІ ХАРУКІ (нар. 1949 р.)

Популярний сучасний японський письменник (романи, оповідання, есе) й перекладач. Одружений, дітей не має, захоплюється марафонським бігом. На початку 1990-х вів ток-шоу для опівночників на одному з комерційних каналів у Токіо, розмовляв про західну музику та субкультуру. Надрукував кілька фотоальбомів і путівників, захоплювався західною музикою, коктейлями та кулінарією. Відомий своєю колекцією з 40 тисяч джазових платівок. Член клубу мандрівників «Токійська сушена каракатиця». Серед екранізацій творчості: «Тоні Такітани» (2004) за оповіданням «*Тоні Такія*» зі збірки оповідань «*Примари Лексингтона*» (1996) та «Норвезький ліс» (2010) за однойменним романом 1987 року.

Муракамі Харукі народився 12 січня 1949 року в місті Кіото, в сім'ї викладача класичної філології. Дід, буддійський священник, утримував невеличкий храм. Батько викладав у школі японську мову та літературу, а у вільний час також займався буддійським просвітництвом. 1950 року родина перебралася до м. Асія – пригорода порта Кобе.

1968 року Муракамі вступив на відділення театральних мистецтв токійського університету Васеда за спеціальністю класична (грецька) драма, проте навчання не полюблив, переважно відвідував Театральний музей університету, де читав сценарії американського кіно, він загалом надавав перевагу американським письменникам, як-от Курт Воннегут і Річард Бротиган. В університеті познайомився з дівчиною Йоко, з якою 1971 року одружився та живе дотепер. Разом із нею 1974 року Муракамі відкрив джаз-бар «Peter Cat», яким керував протягом 7 років. У квітні 1968 року на бейсбольному матчі Муракамі раптом усвідомив, що може написати роман. Він досі не знає, чому саме: «Я просто це зрозумів».

Відтоді після закриття бару Муракамі дедаді частіше залишався на ніч, писав тексти чорнильною ручкою на простих аркушах паперу, і 1979 року опублікував першу частину т. зв. «*Трилогії Щура*», «*Слухай пісню вітру*», за яку отримав літературну премію «Гундзо сін-дзін-сьо», престижну нагороду, яку журнал «Гундзо» щороку прису-

джує японським письменникам-початківцям. 1980-го Муракамі видав повість «Пінбол-1973», другу частину «Трилогії Шура», а наступного року продав ліцензію на управління баром і зайнявся письменництвом професійно.

1982 року письменник закінчив перший роман «Погоня за вівцею», третю частину «Трилогії Шура», за який отримав премію «Нома», а за три роки – роман «Країна Див без гальм і Кінець світу», за який отримав премію Танідзакі. 1986 року Муракамі поїхав з дружиною до Італії, а пізніше до Греції, промандрувавши кількома островами Егейського моря, наступного року опинився в Лондоні, де 1988-го дописав роман «Денс, денс, денс» – продовження «Трилогії Шура».

1991 року Муракамі переїхав до Америки та обійняв посаду стажера-дослідника Принстонського університету, штат Нью-Джерсі, тоді як в Японії вийшло друком 8-томне зібрання написаного ним за десять років (1979–1989). Наступного року він отримав ступінь ад'юнкт-професора Принстонського університету, а ще через рік перебрався до м. Санта-Ана, штат Каліфорнія, читати лекції з сучасної (післявоєнної) світової літератури в університеті Вільяма Говарда Тафта, а також відвідав Китай і Монголію.

Письменник повернувся в Японію 1996 року й оселився в Токіо. Провівши низку зустрічей та інтерв'ю з жертвами та виконавцями заривною атаки секти «Аум-сінрікьо», що відбулася за рік до того у токійському метро, 1997-го опублікував документальний двотомник «Підземка», а в січні 2001-го перебрався в будинок на березі моря в м. Оісо, же мешкає дотепер. У лютому 2003 року випустив новий переклад роману Джерома Селінджера «Над прірвою в житті», що побив усі рекорди продажів перекладної літератури в Японії початку нового століття. Крім Селінджера, Муракамі переклав з англійської на японську низку творів Френсіса Скотта Фіцджеральда, Трумана Капота, Джона Ірвінга, Джерома Селінджера й інших американських прозаїків кінця ХХ століття, а також казки Ван Альсбурга й Урсули ле Гуїн.

У 2006 році письменник отримав літературну премію імені Франца Кафки. Церемонія нагородження відбулася в Міському залі зібрань у Празі, де номінанту вручили невеличку статуетку Кафки й чек на 10 тисяч доларів США. У 2009-му Муракамі засудив Ізраїль за агресію в секторі Газа та вбивство мирних палестинців. Про це літератор сказав у Єрусалимі, скориставшись трибуною, наданою

йому у зв'язку з присудженням літературної Єрусалимської премії за 2009 рік. 28 травня 2009 року в продаж в Японії з'явилися два перші томи нового роману письменника «1Q84»: стартовий наклад у чотириста вісімдесят тисяч примірників продано в перший день, а до кінця року – понад два мільйони, тож книга посіла першу сходинку серед японських бестселерів. Приємно відзначити, що перший переклад цього роману з'явився саме українською – 12 листопада 2009 року.

Двома роками раніше, у 2007-му, з'явилася книга Муракамі «Про що мені йдеться, коли мені йдеться про біг». За словами автора, це зібрання «замальовок про біг, але аж ніяк не секретів здорового способу життя». «Щиро писати про біг, – говорить Муракамі, – означає щиро писати про самого себе».

Д. Купко

РІЗДВО ВІВЦІ

Літо було вповні, коли Чоловікові-Вівці доручили написати різдвяну мелодію. Вдягнені по-літньому, і він, і гість встигли упріти. Пережити цю пору року було надзвичайно складно: грошей на кондиціонер катастрофічно не вистачало, тому овечі вуха тріпотіли в такт повіям вентилятора.

–Я представляю Овечу Асоціацію, – промовив гість, дозволивши рятівній прохолоді потрапити під ледь послаблену застібку-блискавку. – Щороку музичний талант, якого ми визначаємо, тішить Святого Вівцю власною мелодією, котру виконує на Різдво. Вітаю – тепер обрали саме тебе.

–Не може бути! – здивувався Вівця.

–Зваж, що цього року минає знаменна дві тисячі п'ятисота річниця смерті Його Святості, тож і мелодія має бути надзвичайною, – вів далі гість.

–А й справді, – підтакнув Вівця, чухаючи за вухом.

І подумав, що до Різдва лишилося ще аж чотири з половиною місяці, а якщо щодень працювати, можна створити чудову овечу мелодію.

–Згода! Можете на мене покластися: пісня неодмінно вдасться, – із запалом запевнив він.

Але минув вересень, потім жовтень, почався листопад, а Вівці ніяк не випадало взятися за замовлену Асоціацією мелодію. Вдень він працював у крамниці бубликоподібних пончиків, тому часу на неї лишалося зовсім обмаль. А коли Вівці все ж таки вдалося сісти за своє старе піаніно, в двері одразу загрюкала господиня з першого поверху:

–Припини, бо вже терпець урвався! Через це неподобство телевізора не чути!

–Мені дуже прикро, але... чи не могли б Ви трошки зачекати – лише до Різдва? – наважився попросити Вівця.

–Дурниці! – вигукнула господиня. – Як щось не до вподоби, ніхто тебе не тримає. Мені й без того обридло бути загальним посміховиськом через таких підозрілих суб'єктів, як оце ти.

Вівця в розпачі втупився у календар. До Різдва лишалося всього чотири дні, а мелодія не просувалася ні на такт – піаніно знай мовчало.

І от, коли він похнюплено жував у парку обідні пончики, нагодився Професор-Вівця.

–Що сталося, Чоловіче-Вівця? – поцікавився він.– Погода підвела? Справді, й не скажеш, що незабаром Різдво.

–Та ні, погода тут ні до чого, проблема саме в Різдві, – зітхнув Вівця і незчувся, як розповів Професору-Вівці геть усе – від початку до кінця.

–Так-так, – промугикав той, погладжуючи вуса.– У такому разі я знаю, як тобі допомогти.

–Таке!?! – не повірив Вівця.

Справа в тому, що Професор-Вівця досліджував лише овець, тому в місті про цього незвичайного вченого ходили дивні чутки.

–Приходь о восьмій вечора до мене додому, і я дам тобі корисну пораду. До речі, можна я візьму цей пончик?

І не встиг Вівця сказати ні «так», ні «прошу, будь ласка», той ху-тенько його ум'яв.

Увечері того ж дня Вівця, поклавши в паперовий пакунок шість пончиків, прийшов до професорового будинку, спорудженого з дуже старої цегли. Деревя в садку, дзвоник на дверях, колони на ганку, доріжка – геть усе довкола мало обриси вівці. «Ти ба!» – присвиснув Вівця.

Професор із насолодою і чваканням умить проковтнув чотири пончики, решту дбайливо сховав у буфет, а потім, послинивши палець, зібрав зі столу розсипані крихти й злизав їх.

«От вони які – справжні любителі пончиків!» – захоплено подумав Вівця.

Тим часом Професор, усмак облизавши палець, дістав із книжкової полиці товстий фоліант із назвою «Історія овець» на обкладинці.

–Отже, Чоловіче-Вівця, – урочисто промовив він.– У цій книзі записано все про овець. Зокрема, й те, чому ти не можеш написати мелодію.

–Але ж, Професоре, я вже знаю причину, – нагадав Вівця.– Господиня, в котрої я винаймаю кімнату, не дозволяла мені грати на піаніно – та й годі. Аби я лише міг грати...

–Ось і ні, – похитав головою Професор.– Навіть якби з піаніно все було гаразд, ти б не написав мелодію. Тут глибша причина...

– Але ж яка?

– Тебе проклято, – майже прошепотів дослідник овець.

– Проклято!?

– Саме так, – часто закивав той. – Це все одно заважало б тобі придумувати мелодію.

– І чому мені так не таланить! – простогнав Вівця. – За що мене проклято? Я ж не зробив нічого поганого!

Професор-Вівця швидко гортав сторінки.

– Ти 15 червня випадково не милувався місяцем?

– Ні, я вже п'ять років нічим таким не милувався.

– А у святвечір нічого дірчастого не їв?

– Та я щодня обідаю пончиками. І у святвечір, напевно, теж їх їв.

– Пончики з діркою?

– Авжеж – вони всі такі.

– Отож бо й воно, – мовив Професор і на підтвердження енергійно кивнув. – Тому тебе й проклято. Оскільки ти – вівця, маєш пам'ятати, що у переддень Різдва, 24 грудня, не можна їсти страв із діркою.

– Вперше чую, – здивувався Вівця. – А чому так?

– Ти що, не знаєш про Свято Святого Вівці? – ще більше здивувався Професор. – Отака вона, сучасна молодь! Вас же мали цього вчити в овечій школі!

– Воно-то так. Але, власне, я не був відмінником, – із почуттям провини зізнався Вівця, чухаючи потилицю.

– От через неухажливість і вскочив у халепу. Так тобі й треба! Пончики – ключ до всього. Зараз поясню. Двадцять четвертого грудня збігаються святвечір і Свято Святого Вівці. Справа в тому, що ввечері саме цього дня Його Святість впав у яму й забився. Отож із давніх-давен встановлено сувору заборону не їсти в цей час нічого дірчастого: ні макаронів, ні печених рибних паличок, ні пончиків, ні порізану кружечками цибулю та креветки.

– А навіщо Його Святість десь увечері вештався і чому на дорозі виявилася яма?

– Цього я не знаю. А ти що хотів – з того часу минуло дві з половиною тисячі років! А традиція, проте, залишилася. І знаєш ти про цей закон чи ні – прокляття все одно накладається. Тоді вівця вже ніби й не вівця: ось чому ти не міг написати овечу мелодію.

– Оце то так... – розгублено пробурмотів Чоловік-Вівця. – А як же його зняти, це прокляття?

–Є один спосіб, – по-змовницьки відповів Професор.– Але він непростий. Подужаєш?

–Я готовий на все. Пояснійте.

–Ти сам маєш впасти в яму.

–В яму? – здивовано перепитав Вівця.– А якою вона має бути? Чи будь-якою?

–Не мели дурниць! Усе має значення – і величина діри, і глибина ями. Зачекай хвилику, зараз дізнаємося.

І Професор-Вівця знову зашарудів сторінками – тепер уже старезної обшарпаної книги «Життєпис Святого Вівці».

–Так, так, так... Ось, знайшов. Його Святість впав у яму радіусом два й глибиною двісті три метри. Твоя має бути точнісінько такою.

–Та я ж не зможу її самотужки вирити! А якщо й зможу, то все одно заб'юся ще до того, як зникне прокляття.

–Не лізь поперед батька в пекло, тут є продовження. «Той, хто хоче зняти прокляття, може зменшити глибину ями в сто разів». Отже, тобі цілком вистачить двох метрів і трьох сантиметрів.

–Оце вже інша справа, – полегшено зітхнув Вівця. І додав: – Таке мені під силу – викопаю!

Позичивши в Професора книгу, Вівця повернувся додому. Про заповітну яму, що знімає прокляття, було написано дуже багато, тому він усе старанно занотував.

1. Держак лопати для копання має бути ясеневий: Святий Вівця ходив із ясеневою палицею.

2. У яму треба впасти о першій годині шістнадцять хвилин – тоді ж, коли і Його Святість.

3. Із собою треба мати бенто¹⁵¹ з їжею без дірки.

Перший і другий пункти питань не викликали. А от навіщо у двометрову яму брати бенто, Вівця ніяк не міг второпати. «Щось тут не те, – розмірковував він. – Але нічого не вдієш – доведеться виконувати все, як написано».

Отже, за три дні до Різдва лопатою з ясеневим держакком треба було викопати яму радіусом два та глибиною два метри й три сантиметри. До того ж Вівця відчував, що по самі вуха вплутався в щось дивне та незрозуміле.

---

¹⁵¹ Бенто — сніданок у коробці, який беруть з дому або купують.

Ясеневу гілку він відпиляв у лісі, потім цілий день стругав ножем і нарешті зробив держак. А наступного дня на пустирі заднього двору почав копати яму.

Не знати звідки з'явилася господиня.

– Навіщо ти копаєш яму? – настирливо спитала вона.

– Для сміття, – пояснив Вівця, – так зручніше...

– Гм, та невже! Затям: якщо побачу щось підозріле, одразу повідомлю поліцію, – пригрозила господиня і повернулася в дім.

А Вівця тим часом, скориставшись рулеткою для вимірювання, вирив яму потрібного діаметру й глибини та, задоволений результатом, прикрив її дошкою.

У довгоочікуваний переддень Різдва він приніс із крамниці жменю пончиків, скручених у формі мотузки, – звісно, без дірки, – й запакував у рюкзак. За обсягом вийшло десь як у бенто – саме те, що треба. А в нагрудну кишеню Вівця завбачливо сховав гаманець із маленьким електричним ліхтариком і вжикнув застібкою-блискавкою – усе готово.

О першій годині ночі в сусідніх будинках світло вже загасили, тому на пустирі була непроглядна темрява. Ні місяця тобі, ні зірок. Навіть власних рук не видно. «Мабуть, так само темно було й тоді, коли Його Святість впав у яму», – бурмотів собі під ніс Вівця, присвічуючи ліхтариком у пошуках ями.

Але темрява ставала ще непрогляднішою, а він ніяк не міг натрапити на ляду. «От халепа! З хвилини на хвилину перша шістнадцять! Якщо я не знайду яму, доведеться чекати до наступного Різдва. Тільки не це...»

Аж раптом земля вислизнула з-під ніг – Вівця кудись упав. «Напевно, вдень хтось забрав дошку, – розмірковував він, падаючи. – Може, господиня? На це здатен хіба що той, хто мене дуже недолюблює».

Аж тут Вівця спохопився – за цей час можна було вже сто разів дістатися дна ями у два метри і три сантиметри. Урешті він у неї й гупнувся. Але, попри страшенну глибину, болю зовсім не відчув.

Він оглянувся довкола й хотів посвітити ліхтариком, але той десь зник – певно, загубився під час падіння.

– Казна-що, хай йому грець! – почувся голос із темряви. – Зараз лише чотирнадцять по першій. Ти аж на дві хвилини поквапився, хай йому грець! Ану давай піднімайся нагору і починай усе спочатку!

–Вибачте, будь ласка. Але було дуже темно і я помилково впав у яму, – пояснив Вівця.– А вилізти з такої глибини я все одно ніяк не встигну.

–Яке неподобство, хай йому грець! Ще трошки – і ти б мене розчавив. Я ж думав, що ти впадеш о першій шістнадцять, хай йому грець.

Чиркнув сірник, блимнув вогник свічки. З темряви виступив високий чолов’яга, який, однак, до плеча не відрізнявся від Вівці за зростом. Лише обличчя в нього було занадто видовженим і нагадувало скручений пончик.

–Сподіваюся, ти хоч бенто прихопив, хай йому грець? – поцікавився Скручений.– Якщо ні – погано, хай йому грець.

–Звісно, воно зі мною, – злякався Вівця.

–То діставай, чого чекаєш, хай йому грець! Я зголоднів!

Вівця відкрив рюкзак, дістав один пончик і запропонував Скрученому.

–Що це? – заволав той.– А-а-а, ти навмисно взяв такі пончики, щоби познушатися з мого обличчя, хай йому грець!

–Ні-ні, Ви неправильно зрозуміли, – почав виправдовуватися Вівця, стираючи з лоба піт.– Я працюю в крамниці пончиків, а з їжі без дірки там були лише такі, скручені.

–Міг би їх скрученими й не називати, хай йому грець! – схлипуючи відповів Скручений, а тоді взагалі присів навпочіпки й заридав ридма.– Ти думаєш, мені подобається чергувати в цілковитій темряві на дні ями, та ще й маючи таке обличчя, хай йому грець?

–Не переймайтеся, я ж просто обмовився: хотів сказати «пончики, скручені в формі мотузки».

–Пізно вибачатися, – бурчав крізь сльози Скручений.

Тоді винуватець-Вівця дістав іще один скручений пончик, розкрутив його, випрямив і знову запропонував Скрученому.

–Вправність рук – і він уже прямий. Частуйтеся, дуже смачно!

Скручений узяв пончик, прицмокуючи з’їв, але плакати не припинив. А Вівця тим часом, узявши свічку, роздивився довкола. Дно ями виявилось великою напівпорожньою кімнатою, в якій стояли лише ліжка та стілець Скрученого. «Якщо тут є сторож, значить, має бути і вхід, – подумав Вівця.– Адже якщо є вхід, його треба охороняти». Отак розмірковуючи, він помітив біля ліжка маленький бічний тунель і, прихопивши свічку, гулькнув у нього.

Тунель був дуже темним і звивистим.

–І понесло ж мене двадцять четвертого грудня минулого року пончики їсти! – нарікав сам на себе Вівця.– Якби не вони, не втрапив би в таку халепу.

Але минуло десять хвилин – і навколо почало яснішати. Вихід з тунелю був уже неподалік. Зверху яскраво світило сонечко. «Очам не вірю! Коли я впав у яму, було трохи пізніше за першу годину ночі. Вона не могла так швидко минути», – сушив собі голову Вівця.

Довкола розляглася пустка, лиш ген далеко височіли дерева. По небі пливли білі хмаринки, цвірінькали пташки.

–Ну, й що тепер робити? У книзі зрозуміло написано: прокляття знімається при падінні в яму. А про ці обставини – ні слова, – промимрив Вівця.

Він трохи зголоднів, тому вирішив присісти й підживитися пончиком. А поки їв, ззаду почулися голоси:

–Добрий день, пане Вівця!

–Добрий день!

Вівця озирнувся – за ним стояли дві дівчинки-близнючки. Футболку першої прикрашала наліпка «208», а другої – «209». Якби не вони, схожі як дві краплі води дівчата нічим би не різнилися.

–Так, це я, – озвався Вівця.– Хочете разом поласувати пончиками?

–Із задоволенням! – відповіла дівчинка-208.

–Певно, вони напрочуд смачні! – додала дівчинка-209.

–Аякже – це ж я їх готував, – запевнив Вівця.

Коли з солодощами було покінчено, 209-а сказала:

–Дякуємо за частунок!

–Уперше їм такі смачні пончики, – підтакнула 208-а.

–От і добре, – зрадив Вівця.– Розумієте, мене було проклято. Ви часом не знаєте, як цього позбутися? Я чув, треба тільки сюди потрапити...

–Співчуваю, – засмутилася 208-а.

–Це, мабуть, жахливо – бути проклятим! – співчутливо мовила 209-а.

–І не кажіть! – зітхнув Вівця.

–Треба піти до Кайри-тонкодзьобки, як думаєш? – звернулася 209-а до 208-ї.

–Справді, Кайра-тонкодзьобка має знати, – відповіла 208-а.

–Вона ж спец із проклять, – додала 209-а.

–То, може, ви б мене відвели до цієї – Гайри? – попросив Вівця.
–Не Гайри, – зауважила 208-а.
–А Кайри-тонкодзьобки, – виправила 209-а.
–Гайра і Кайра-тонкодзьобка – зовсім різні речі, – підсумувала 208-а.

–Саме так, – підтвердила 209-а.
–Вибачте! Чи не відведете мене до Кайри-тонкодзьобки?
–Залюбки! – посміхнулася 208-а.
–Ходімо! – запропонувала 209-а.

Всі троє попростували лісною стежкою, і близнючки заспівали:
Якщо нас зустріне вітер,
Він піде на схід і захід.
Якщо вітер нас зустріне,
Вліво й вправо він піде.

За десять-п'ятнадцять хвилин ліс закінчився: вони вийшли до безкрайого – скільки око сягає – моря.

–На вершині он тієї скелі видно халупку. Там і живе Кайра-тонкодзьобка, – показала 209-а.

–Дуже шкода, але нам не можна виходити з лісу, – промовила 208-а.

–Щиро дякую! Ви мені дуже допомогли, – сказав на прощання Вівця і подарував дівчатам по одному пончику.

–І ми Вам вдячні, пане Вівця! – відповіла 208-а.

–Вдалого Вам зняття прокляття! – побажала 209-а.

Дістатися до помешкання Кайри-тонкодзьобки було нелегко. На стрімкій скелі від дороги лишилася одна подоба. До того ж пориви сильного вітру щомиті силкувалися скинути Вівцю.

–Добре Кайрі – вона літати вміє. А як же тим, хто дереться пішки? – нарікав він.

Урешті-решт Вівця добувся до вершини й постукав у двері Кайриного будинку.

–Хто там? По гроші за газети? – прогрімало у відповідь зсередини.

–Ні-ні. Мене звати Чоловік-Вівця...

–А в якій справі? – почувся голос, схожий на Кайрин.

–Так, нічого особливого. Відчиніть, будь ласка.

–Справді не по гроші?

Раптом двері з гуркотом розчинилися і виглянула Кайра – висока на зріст, із гострим, як мотика, кінчиком дзьоба.

–Близнючки сказали, що Ви розумієтеся на знятті проклять і можете все детально пояснити, – промовив Вівця, якого тіпало з переляку.

Лише один удар страшного Кайриноного дзьоба був чи не смертельною загрозою. Кайра уважно та з підозрою оглядала Вівцю.

–Ну то заходь, поговоримо.

Всередині був цілковитий безлад. Підлогу вкривав товстий шар пороху, весь стіл був заляпаний соусом, а сміття вивалювалося з кошика.

Вівця розповів усе, що з ним сталося.

–Чесно кажучи, ситуація неприємна. Ти вийшов не з того виходу, – пояснила Кайра.

–Що ж робити? Повертатися?

–Ні, дороги назад уже немає, – похитала дзьобом Кайра.– Однак я можу доставити тебе на місце зняття прокляття.

–Це було б чудово! – зрадів Вівця.

–Хоча ти, мабуть, важкий, – обережно зауважила Кайра.

–Ні, лише сорок два кілограми, – запевнив Вівця, збрехавши на цілих три кіло.

–Тоді зробимо так: ти прибереш у цій кімнаті, а я відвезу тебе на потрібне місце.

–Згода.

Прибирання у будинку Кайри забрало чимало часу. Ще б пак – цього не робили принаймні місяць! Вівця відмив брудні плями на мисках і горнятках, витер стіл, вимив підлогу, поправ рушники, зібрав і виніс сміття. А по тому геть вибився із сил.

–От же ж хтось мені наврочив із цим прокляттям, – тихо бідкався Вівця, аби не почувла Кайра.

–Ет, яка краса! – задоволено похвалила вона.– Усе як має бути!

–Можемо вирушати?

–Звісно, я обіцянок дотримуюсь. Залазь-но на спину!

Щойно Вівця сів, Кайра легко знялася в повітря. Вівця летів уперше, тож міцно вхопився за її шию.

–А ти таки важкий! І не стискай мені шию, дихати нічим! – закричала Кайра.

–Вибачте, будь ласка! – крикнув Вівця.

З висоти було видно все навколо. Доки сягало око, тягнувся зелений ліс і розливалось темно-синє море, обрамлене білим піщаним узбережжям, схожим на обі¹⁵². Чудовий краєвид!

---

¹⁵² *Обі* — широкий і довгий пояс для кімоно.

– Яка краса, – промовив Вівця.

– Якби ти бачив це кожен день, тобі набридло б, – розчаровано запевнила Кайра.

Тим часом, ніби випробовуючи силу крил, вона зробила пару кіл над будинком і сіла на поле, не віддалене від нього і на сто метрів.

– Що сталося? Вам погано? – занепокоєно спитав Вівця.

– Чого б це? – розминаючи шию, відповіла Кайра. – У цих краях я славлюся здоров'ям!

– Чому ж ми тут сіли?

– Бо це і є потрібне місце.

– Але ж звідси до Вашого будинку і ста метрів немає! – збентежено зауважив Вівця. – Простіше було пройтися, а не везти мене на спині.

– Але ж тоді хіба ти прибрав би у мене в хаті?

– Мабуть, ні.

– До того ж я не казала, що летіти далеко. Лише запропонувала сісти на спину.

– А й справді, – промимрив Вівця, так нічого й не зрозумівши.

Кайра засміялася, злетіла й попрямувала додому.

Вівця роззирнувся довкола й угледів велике дерево, яке самотньо бовваніло посеред поля. На його стовбурі висіла мотузьяна драбина. Оскільки в полі більше нічого не було, Вівця вирішив на неї видертися.

Це також було нелегко – драбина постійно сіпалась і гойдалась з боку в бік. На Вівці вже зійшов сьомий піт, аж ось на рівні тридцятої чи сорокової сходинки він почув з-поміж гілок веселий голос:

– Гей, ти! Як справи?

– Вибачте, я прийшов, аби зняти прокляття. Вам щось про це відомо? – звернувся Вівця у той бік, звідки линув голос.

– А, прокляття! Ха-ха-ха! Заходь! – відповів голос.

Аби не послизнутися, Вівця розсунув гілки, ступив і побачив ду-пло, в якому розташувалась невеличка кімнатка. На порозі сидів Скручений і великою бритвою голив підборіддя.

– Оце так-так! А я не Вас бачив на дні ями? – поцікавився Вівця.

– А от і ні, не мене, ха-ха-ха-ха! – крізь сміх відповів Скручений. – А мого старшого брата! Дивись – я закручений праворуч, а він – ліворуч. Старший брат тільки що – одразу плаче й свариться, фу-фу-фу!

Скручений-праворуч хихотів і майстерно голився, дивлячись праворуч, а підборіддя повернувши ліворуч.

– Брати – а які різні характери! – захоплено зазначив Вівця.

– Отож. А що поробиш: праве та ліве – повна протилежність, фу-фу-фу-фу, – зауважив Скручений-праворуч, голячи за вухом. – Фу-фу-фу-фу-фу.

– А як з прокляттям... – нагадав Вівця.

– Нічого я не пояснюватиму, хе-хе-хе. Побудь іще проклятим, хе-хе-хе-хе-хе!

Вівця розсердився і спустився з дерева. «Що за неприємне місце! Скручений-праворуч і Скручений-ліворуч – обидва із нестерпними характерами, норавлива Кайра-тонкодзьобка», – розмірковував він, крокуючи дорогою, яку бачив перед собою. Ішов довго – аж ось побачив чудове джерельце. Тут Вівця попив води і з'їв пончик. А з'ївши пончик, відчув, що хоче спати, ліг на траву і вирішив подрімати.

Коли Вівця прокинувся, вже почало сутеніти, на небі заблимали зірки. Де-не-де чувся свист вітру, до нього долучалося завивання вовків.

– Кепські справи. Я невідомо де, збився з дороги й досі не зняв прокляття, – гомонів сам до себе Вівця.

– Е-е, як я розумію, у Вас проблеми з прокляттям, – раптом почувся несміливий голос із темряви.

– Хто Ви? І де? – здивовано запитав Вівця.

– Е-е, у мене немає імені, – сором'язливо відповів голос.

Вівця роззирнувся, але було темно й він нікого не побачив.

– Не шукайте мене, будь ласка, – попросив голос. – Я – нікчемне казна-що.

– А може, з'їмо разом по пончику? – спробував запросити Вівця. – Мені одному сумно.

– Е-е, мені наравду й пончика не варто давати, – сказав Казнащосик. – Досить і слів.

– Пончиків у мене багато. Якщо соромитеся, я відвернусь, а Ви підходьте – поласуйте.

– Тоді мені половинку найменшого.

Вівця поклав на траву пончик і відвернувся. Незабаром хтось тихенько підійшов і, голосно чвакаючи, почав жувати.

– Як смачно, справді смачно! – мугикав Казнащосик. – Не оглядайтеся, будь ласка!

– Я й не оглядаюся. Але як знаєте щось про прокляття, може, розповісте, – попросив Вівця.

– Знаю, знаю, чвак-чвак, про прокляття. Яка смакота, чвак-чвак!

– А куди треба йти, щоб його зняти?

– Треба просто пірнути в це джерело, чвак-чвак.

– Та ж я не вмію плавати!

– Цим не переймайтеся. Усе буде гаразд. І все ж таки – яка смакота!

Вівці вже було все одно. Він підійшов до джерела й пірнув. Але поки Вівця пірнав, вода зникла, і він боляче вдарився головою. В очах іскри засвітилися.

– Ой, вибач, – сказав хтось. – Як я міг знати, що ти пірнатимеш головою!

Вівця розплющив очі й побачив маленького дідуся, зріст якого не перевищував ста сорока сантиметрів.

– Боляче, – простогнав Вівця. – А хто Ви?

– Я – Святий Вівця, – привітно усміхаючись, пояснив старий.

– То це Ви наклали на мене прокляття? Чому? Я ж нічим не завинив! А тепер геть виснажений, та ще й гулю на голові набив, – пожалівся Вівця, показуючи її Його Святості.

– Ай-ай-ай, вибач іще раз. Однак ти думаєш про погане, а причини різні, – зауважив старий.

– Хотілося б почути, які! – сердито відповів Вівця.

– Усе в свій час. А зараз ходи-но сюди. Хочу тобі дещо показати.

І Святий Вівця поспішив углиб печери. Вівці лишалося тільки йти за ним, хитаючи головою. Аж ось Його Святість зупинився перед дверима й одразу відчинив їх.

– Вітаємо з Різдом! – закричали всі: Скручений-праворуч зі Скрученим-ліворуч, 208-а з 209-ою, Кайра-тонкодзьобка й Казнащосик. Його виказали крихти пончика навколо рота. Ззаду Вівця помітив навіть костюм Професора.

У кімнаті стояла велика прикрашена ялинка, а під нею лежала гора подарунків, запакованих і перев'язаних стрічками.

– Що це означає? Чому ви всі тут зібралися? – вражено допитувався Вівця.

– А ми на Вас чекали, – відповіла 208-а.

– Дуже довго чекали, – додала 209-а.

– Бо я вирішив запросити тебе на святкування Різдва, – пояснив Святий Вівця.

– Але ж я проклятий... – зауважив Вівця.

– А прокляття наклав, щоб привести сюди, – відповів Його Святість. – Ти трішки похвилювався, зате всі розважилися.

– Ще й як! – підтакнула Кайра-тонкодзьобка.

– Було цікаво, хай йому грець! – спохопився Скручений-ліворуч.

– І весело, фу-фу-фу-фу! – додав Скручений-праворуч.

– А як смачно, чвак-чвак! – закінчив Казнащосик.

Обвєдений навколо пальця Вівця, звісно, дуже розсердився, але в компанії мало-помалу повеселішав, адже обличчя усіх навколо світилися щастям.

– Хай буде так, – скрушно погодився він.

– Може, Ви заграли б на піаніно? – запропонувала 208-а.

– Ви ж добре граєте! – підхопила 209-а.

– А тут є піаніно? – поцікавився Вівця.

– Аякже! – запевнив Його Святість і раптом зірвав тканину.

Під нею виявилось біле-білісіньке піаніно з обрисами вівці.

– Ми приготували його для тебе. Можеш грати, скільки забажаєш!

Цього вечора Вівця був дуже щасливий. Піаніно з обрисами вівці звучало дивовижно, а в голові одна за одною зринали красиві й веселі мелодії.

Скручений-праворуч зі Скрученим-ліворуч співали дуєтом, 208-а з 209-ою танцювали, Кайра-тонкодзьобка лігала кімнатою, Святий Вівця з Професором влаштували пивний турнір, а Казнащосик веселився й качався клубком по підлозі.

Згодом між усіма розділили різдвяний пиріг.

– Смакота, чвак-чвак! – примовляв Казнащосик, з'ївши цілих три шматки.

– Нехай у світі овець завжди панують мир і щастя! – побажав Його Святість.

Прокинувся Вівця на ліжку у своїй кімнаті. Усе, що відбулося вчора, здавалося сном. Але сном не було – Вівця це знав напевне. На голові залишилася гуля, ззаду – пляма від олії, старе піаніно зникло, а замість нього стояло біле-білісіньке у формі вівці. Йому нічого не наснилося.

За вікном падав сніг. Усе було білим – і гілля дерев, і поштові скриньки, і паркани.

Під вечір Вівця вирішив навідатися до будиночка Професора на околиці міста. Але на його місці була пустка. Зникло все – і овечі дерева в саду, і колони на ганку, і доріжка.

«Отже, я більше не побачу всіх, – засмутився Вівця.– Ні двох Скручених, ні близнючок 208-у з 209-ою, ні Кайру-тонкодзьобку, ні Казнащосика, ні Професора-Вівцю, ні Його Святість». Вівця заплакав – усі вони припали йому до душі.

Повернувшись додому, Вівця знайшов у поштовій скриньці різдвяну листівку з овечим зображенням. У ній було написано: «Нехай у світі овець завжди панують мир і щастя!»

(Листопад 1985 року)

(Переклад Д. Купко)

ДЗЕРКАЛО

Ще раніше, коли мені доводилося чути про те, що й з ким траплялося, я помітив, що подібні розмови нескінченні та й теми – найрізноманітніші. Одні розказують про світ живих, інші – про світ мертвих, але все це якимось чином, під впливом якоїсь сили перетинається. Ну, наприклад, привиди чи щось на них подібне. Існують феноменальні явища та здібності, які виходять за межі звичайних для нас понять. Інакше кажучи, здібності передбачити чи передчувати. Думаю, що в цілому все це можна розподілити нібито на дві категорії.

Тепер спробую все це з'єднати. Мені здається, що все, з ким таке траплялося, відбувалося в одній сфері. Якщо казати точніше, то люди, які часто бачать привидів або примар, можуть бачити лише привидів, але ніяк не можуть віщувати чи передбачати, а люди, які можуть віщувати, не можуть бачити примар. Чому так – я не знаю, але, напевне, причина в індивідуальних здібностях. Це залежить від того, хто до чого схильний. Якимось саме так мені здається. Авжеж, є люди, які ні до перших, ні до інших не належать. Ну, я, наприклад. Я живу вже тридцять років, але жодного разу не бачив привидів. І жодного разу мені не доводилося бачити пророчих снів, і передчуттів у мене також не було. Одного разу, коли я їхав ліфтом із двома друзями, вони казали, що бачили привид, але я нічого не помітив. Ті двоє стверджували, що поруч зі мною стояла жінка, одягнена в сірий костюм, але ніяка жінка з нами не їхала, абсолютно. Нас було рівно троє. Я не брешу. Напевне, ті двоє мене навмисно хотіли надурити – ось такі з них друзі. Так, кепське відчуття було. Але я не відмовлюся від своїх слів: «Ніякого привиду я не бачив».

У будь-якому разі було саме так. Я належу до тієї категорії людей, які не можуть бачити примар і не наділені надзвичайними здібностями. Як би це краще сказати, – дійсно прозаїчні люди. Та все ж таки одного разу, тільки один раз зі мною трапився випадок, про який навіть коли тільки згадаю, холодить у душі. Це сталося п'ятнадцять років тому, але до сих пір я нікому про це не розповідав. Розказувати було боязко. Здавалося, якщо розкажу – то щось подібне повто-

риться знову, а тому й мовчав увесь цей час. Але оскільки сьогодні ввечері кожен по черзі розповідав свою страшну історію, то я як хазяїн дому наприкінці не можу не поділитися тим, що сталося зі мною. Тому я також, наважившись, почну.

Ні, ні, не треба. Ну, добре, аплодуйте. Хоча моя історія не така вже й цікава. Перед тим, як розпочати свою оповідь, скажу, що ні з привидами, ні з надзвичайними здібностями це аніяк не пов'язано. А історія не така вже й страшна, як мені здається. Втім, можливо, щось в ній таке є. Як би там не було, починаю.

Старшу школу я закінчив наприкінці 60-х років, саме в час конфліктів учбових закладів чи, як це сказати, у період розпаду старої системи. Я був одним із тих, кого захлеснуло цією хвилею. Після відмови від навчання в університеті я декілька років валандався Японією, працюючи, де доведеться. Я думав, що жив правильно. Завзятість молодості, чи що? А зараз, як згадаю, – веселе життя було! Не те, що б це було неправильно чи невірно. Якби можна було прожити життя від початку, скоріше за все, я прожив би його так само. От такі справи.

Восени, на другий рік мого мандрювання, лише два місяці я працював нічним сторожем у середній школі. Так, середня школа в маленькому містечку префектури Ніїгата. Працював я саме в середині літа. Був доволі витривалим і необачливим. І хто б що б не казав, але працювати сторожем – весела справа. Вдень я відсипався в кімнаті для персоналу, а вночі було достатньо обійти школу два рази. Іноді слухав музику в музичному класі, а хотів – читав книжки в бібліотеці чи самий грав у спортзалі у баскетбол. Одному вночі у школі – зовсім не зле. І зовсім не боязко. Коли тобі 18-19 років, то страх не відчувається.

Ви, напевне, не працювали нічним сторожем у середній школі, й тому поки що поясню порядок процедури: обхід школи здійснюється два рази, один о дев'ятій годині вечора й ще один – о третій годині ранку. Так заведено. Школа була доволі новим триповерховим будинком із вісімнадцятьма-двадцятьма класними кімнатами. Так собі, невеличка школа. Окрім того, там був музичний клас, клас крою та шиття, вчительська та кабінет директора. А також їдальня, басейн, спортзал і лекційний зал. Приблизно це все й треба було вартувати.

Обійти треба було щось близько двадцяти об'єктів по одному, ручкою вписуючи «ок» у бланк. Вчительська – «ок», лабораторія – «ок» – приблизно так. Звісно, можна було й лежачи в себе в кімнаті проставляти «ок», «ок»... Та я не халтурив. Обхід школи не така вже й складна справа, до того ж було б вельми кумедно, якби хтось продерся до школи й напав на сплячого сторожа.

Отже, о дев'ятій та третій годині я брав із собою кишеньковий ліхтарик і дерев'яний меч та йшов обходити школу. У лівій руці тримав ліхтарик, дерев'яний меч – у правій. Я, ще коли навчався у школі, займався кендо¹⁵³, і тому рука в мене міцна. І якщо супротивник був би звичайним любителем, і, наприклад, якби в нього був справжній японський меч, то я б анітрохи б не злякався. Так, скоріше за все – саме так. Зараз, звісна річ, я б кинувся навтікача.

Того вечора дув сильний вітер, зовсім як на початку жовтня, але холодно не було. Повітря було якимось задушливим. З вечора на світло налетіло страх як багато комах. Добре пам'ятаю, що подумав: «Вже осінь» і запалив дві палички пахоців від комарів. Жахливо шумів вітер. Саме в той час зламалися вхідні двері до басейну, набридливо скрипіли та гримали на вітру: бах-бах. «Слід відремонтувати», – подумав я, але через темряву так нічого і не зробив. І всю ніч: бах-бах, стук-стук, бах-бах.

О дев'ятій годині під час обходу нічого не сталося. Двадцятий пункт – «ок», все – «ок». Ключі охайно висіли на місці, все було на своїх місцях, як і має бути. Нічого не змінилося. Повернувшись до кімнати, я завів годинник на третю і міцно заснув. Коли задзвонив будильник, я відчув якесь незвично-моторошне відчуття. Не можу достеменно пояснити, але самовідчуття було дивним. Точніше кажучи, справа в тому, що мені зовсім не хотілося вставати. Таке відчуття, ніби тіло силою стримувало моє бажання підвестися. Звичайно я засинаю і прокидаюся легко. «Так не піде», – подумав я. Примусив себе підвестися і почав готуватися до обходу. Зламані двері без змін продовжували хлопати на вітру: бах-бах, стук-стук, бах-бах. Але я помітив, що звук став якимось відрізнятися від того, що був раніше. Якщо так можна сказати, через відчуття чи що, але тілу було незвично. «Брр, до чого ж жахливо. Не хочу обходити», – подумав я. Поза тим, налаштувавшись рішуче, я вирушив. «Якщо хоч раз схал-

---

¹⁵³ Кендо – традиційне мистецтво володіння мечем.

турю, то й далі так буде». Взяв ліхтарик і дерев'яний меч і вийшов з кімнати.

Жахлива була ніч. Вітер міцнішав, повітря ставало дедалі вологішим. По шкірі пробігли мурашки, і я ніяк не міг зосередитись. Спочатку я перевірів спортзал, лекційний зал і басейн. Усе було «ок». Двері зі скрипом відкривалися і закривалися: бах-бах, стук-грюк, бах-бах. Страшенно нерівномірно. «Уун, йа, уун, йа, йа, йа...» Таке відчуття було... «Дивно якось», – подумав я.

У школі нічого незвичного не було. Все по накатаній. Майже все оглянувши, я заповнив перевірочний бланк: усе «ок». Врешті-решт, нічого не сталося. Тому я з легким серцем вирішив повернутися до своєї кімнати. Останньою у списку була їдальня – поруч із бойлерною, у східній частині школи. Кімната для персоналу знаходилася в західному крилі. Звичайно дорогою до своєї кімнати я проходив довгим коридором на першому поверсі. Звісна річ, темрява була непроглядна. Якби ж виглянув місяць, і хоч частка світла потрапила до коридору! Ані місяця, ані світла не було. Хоч в око стрель. Я йшов і підсвічував дорогу ліхтариком. Тієї ночі наближався тайфун, і, звісно, місяця не було видно. Іноді хмари ненадовго розбігалися, але потім відразу ж знову ставало темно.

Того вечора я йшов коридором швидше звичайного. Гумові підошви моїх баскетбольних кедів рипіли на лінолеумі: рип-скрип, рип-скрип. Коридор із лінолеумом зеленого кольору. Таке враження, ніби підлога поросла мохом. І досі пам'ятаю.

Шкільний вестибюль знаходився на самісінькій середині цього коридору, і коли я йшов крізь нього, мене щось зупинило: «Гей!» Мені здалося, що у повній темряві я побачив якісь обриси. Під пахвами виступив холодний піт. Я міцніше стиснув дерев'яний меч і попрямував у той бік. Різко направив ліхтарик на стіну, біля якої стояли полиці для змінного взуття.

Там був я. Точніше, не я, а дзеркало. Нічого особливого в ньому, дзеркалі, не було, просто відобразалася моя фігура. До вчорашнього вечора на цьому місці ані дзеркала, ані чого-небудь подібного не було, однак якимось чином воно висіло тут, ось щойно прикріплене. Це трохи здивувало мене. Велике вертикальне дзеркало на весь зріст. Я зідхнув із полегшенням, і навіть стало смішно від власної дурості. «Казна-що», – подумав я. Поставив ліхтарик на підлогу, дістав із кишені сигарети й закурился. Потім, спостерігаючи за власним відо-

браженням у дзеркалі, я зтягнувся. На дзеркало з вікна впав промінь ліхтаря з вулиці. За спиною почулося бахкання зламаних дверей: бах-бах, бум-бум, бах-бах.

Я зтягнувся рази три, коли помітив щось надто дивне. Там, у дзеркалі був не я. Ні, зовнішньо, однозначно, був, звісна річ, я. У цьому не було жодної помилки. Але то був зовсім не я. Я відчув це інстинктивно. Ні, не те. Вірніше кажучи, це рішуче був я. Але те було не схоже на мене. Він не був таким, яким мав би бути я.

Маячня якась виходить. Як же ж складно описати це відчуття іншій людині.

Єдине, що я можу пояснити, так це те, що тоді, в той час Він ненавидів мене від усього серця. Він ненавидів мене саме так, немовби держка крижана брила плавала на поверхні синьо-чорного моря. То була неконтрольована, нікому непідвладна ненависть. Тільки це мені й було зрозуміло.

Я, закам'янівши, довго стояв там із розгубленим виглядом. Сигарета випала в мене з пальців. У дзеркалі також. Ми стояли, витріщившись один на одного. Моє тіло стало ватяним, я не міг поворухнутися, ніби мене скували.

Невдовзі цей тип заворушився. Кінчики пальців його лівої руки злегка торкнулися підборіддя, потім повільно, подібно до комах, почали поковзом рухатися догори. Я помітив, що роблю те саме. Я був достоту як зображення у дзеркалі. Іншими словами, цей парубок вирішив контролювати мене.

Я щосили загорланів. Щось на кшталт «Ууу» чи «Гуу». Скам'янілість тіла минулася. Що було духу я шпурнув меч у дзеркало. Почувся дзвін битого скла. Я неоглядки кинувся бігти до себе в кімнату і, замкнувши двері, заліз під ковдру з головою. Непокоїла зронена в холі сигарета. Але піти туди ще раз я нізачо не наважився б. Жакливо заводив вітер. Двері продовжували скрипіти до самого ранку. «Уун, уун, їа, уун, їа, їа, їа...» – й здавалося нескінченно.

Уже наприкінці цієї історії я зрозумів, що від самого початку, звісно, ніякого дзеркала не було.

На світанку тайфун минув. Вітер також вщух, і сонце кидало впевнені теплі промені. Я наважився піти до вестибюлю. Там валявся зронений недопалок. Дерев'яний меч був також там. Але дзеркала не було. Навіть нічого схожого на нього. У вестибюлі, поруч із поли-

цями для змінного взуття, дзеркало ніколи не висіло. Ось такі от справи...

Тому я їй сказав, що привидів не бачив. Все, що я бачив, – був я сам. Але жахів, яких я зазнав тієї ночі, до сих пір не можу забути. Завжди думаю про це. Кажуть, що в цьому світі для людини існують речі, страшніші за неї саму. А ви так не думаєте?

До речі, хіба ви не помітили, що тут немає жодного дзеркала? А на те, аби навчитися голитися без дзеркала, треба прірву часу. От це – точно правда.

(1986 р.)

(Переклад Ю. Осадчої)

ПОВТОРНИЙ НАПАД НА ПЕКАРНЮ

Я й досі не впевнений у тому, чи правильним було розповідати дружині про напад на пекарню. Можливо, то була проблема, яку неможливо вирішити, якщо керуватися критеріями «правильно» чи «неправильно». Іншими словами, іноді в нашому світі трапляється так, що неправильний вибір призводить до бажаного результату, а вірне рішення – до зворотного. Аби уникнути подібної абсурдності – назвемо це так – необхідно зайняти позицію, що ми *в дійсності не робимо одиничний вибір*. І, в цілому, я живу, дотримуючись такої філософії. Те, що з нами трапилося, – вже трапилося, і те, що з нами не трапилося, – все ще не трапилося.

Коли дивитися на речі з такої позиції, то я у *будь-якому випадку і що б там не було* розповів дружині про напад на пекарню. Розповід – значить розповід, а випадок, який трапився, – уже став випадком, що трапився. Я думаю, якщо пригода в очах громадськості виглядатиме дивною, то причина, напевне, полягає в низці обставин, які охоплюють цю подію. Однак, як би я собі не думав, але нічого не зміниться. І це не більше, ніж просто роздуми.

Було дещо, що передувало моїй розмові з дружиною про напад на пекарню. Раніше я й не збирався розповідати про це, коли випадково пригадав, і тому й не слід було починати розповідь зі слів: «До речі, ...». Я й сам якось забув про перший напад на хлібний магазин, доки не вимовив «напад на...».

Я відчув нестерпний голод, і лише тоді, коли згадав про напад на хлібний магазин. Тоді було без чогось два після опівночі. Ми з дружиною легко повечеряли годині о шостій, а о пів-на-десяту забралися в ліжку і поснули, але о другій годині ночі з якоїсь причини прокинулися водночас. Деякий час потому на нас напав голод, подібний на смерч чарівника Оз. То було, так би мовити, – напрочуд – гнітюче відчуття голоду.

Але в холодильнику нічого, що б можна було назвати їжею, не було. Там був соус French dressing, шість банок пива, дві всохлі цибулини, олія та дезодорант. Було лише два тижні, як ми одружилися,

і ще були не визначилися чітко щодо харчування. Тоді інших проблем, які вимагали вирішення, звалилася ціла гора.

У ті часи я працював у юридичній конторі, а дружина – у школі дизайну. Мені було чи то двадцять вісім, чи то двадцять дев'ять (чомусь ніяк не можу згадати, скільки мені було років, коли ми одружилися), дружина була молодшою за мене на два роки й вісім місяців. Ми вели дуже насичене життя, все заплуталося, як у лабіринті, і було вже не до запасів провіанту.

Ми вилізли з ліжка і пішли на кухню і, не уявляючи, чим би таким зайнятися, всілися за столом один навпроти одного. Ми були надто голодні, щоб спробувати заснути ще раз із порожнім шлунком, навіть просто лежати було нестерпно, так само, як і робити щось, вибравшись із ліжка. Ми ніяк не могли втямити, звідки й яким чином з'явився цей дикий голод.

Ми з дружиною, не втрачаючи останній промінь надії, по черзі відкривали й закривали холодильник, але скільки б ми в нього не заглядали, його зміст не змінювався. Пиво, цибуля, олія, соус French dressing і дезодорант. Можна було засмажити на олії цибулю, але не думаю, що ми змогли б наїстися двома всохлими цибулинами. Цибуля з чимось ще, звісно, їстівна, але самісінька цибуля – це не те, чим можна набити шлунок.

– Підсмажити, чи що, соус French dressing із дезодорантом, – я намагався бути дотепним, але, звісна річ, відповіді не було.

– Давай візьмемо машину й поїдемо в цілодобовий ресторан, – сказав я. – Якщо виїхати на трасу, то, напевне, знайдемо щось належне.

Однак дружина від цієї ідеї відмовилася. «Я не буду їсти не вдома», – сказала вона.

– Вибиратися з дому після дванадцятої ночі, щоб поїсти – це якось ненормально, – сказала вона.

Вона у подібних справах страшенно старосвітська.

– Твоя правда, – сказав я після паузи.

Можливо, перший час після одруження подібні речі – звичайна справа, але така думка дружини (чи теза) прозвучала в моїй голові як свого роду одкровення. Почувши її слова, я відчув, що це була серйозна голоднеча – голоднеча, яка охопила зараз мене особисто, голоднеча, яку не задовольнити в ресторані, що працює цілодобово, обіч магістралі.

Особлива голоднеча – що це?

Тут я можу уявити її в одному образі.

1. Я дрейфую в маленькому човні тихою гладдю океану.
2. Дивлюся вниз. У воді видно кратер вулкану.
3. Здається, що між поверхнею моря і вершиною практично немає відстані. Однак, я точно не знаю.
4. Вода настільки прозора, що відчуття віддаленості не виникає.

Приблизно такі образи пропливали в мене в голові протягом двох-трьох секунд після того, як дружина заявила про те, що не бажає їхати в нічний ресторан або куди-інде ще, і я, окрім іншого, погодився із нею. Я, зрозуміло, не Зігмунд Фройд і не можу дати точний аналіз цих образів чи сказати, що вони взагалі означають, але інтуїтивно я здогадався, що то були свого роду образи мого одкровення. Саме тому я – хоча голоднеча була на подив дикою – напів-машинально погодився з тезою (чи заявою) дружини про те, що заради того, аби поїсти, вона нікуди не поїде.

Робити не було чого, і ми пили пиво. Пити пиво – це значно краще, ніж жувати цибулю. Дружина не надто цінувала пиво. Я випив чотири бляшанки з шести, а вона – дві, що лишалися. Поки я пив пиво, дружина з пильністю білки у листопаді нищпорила на полицях у кухні. Виявила на дні пакету завалюючих чотири шматочки пісочного печива. Вони залишилися ще з тих пір, коли вона готувала коржі для торту з морозива. Коржі торту з морозива геть відволожилися й стали зовсім м'якими. Ми обережно поділили їх на дві частини і зжували.

Але, на жаль, ані пиво, ані печиво не вгамували нашу невсцухаючу голоднечу – від них не залишилось і сліду, вони просто були схожі на Синайський півострів, який швидко промайнув: уривок жалюгідного пейзажу, побачений з вікна літака.

Ми читали надписи на алюмінієвих пивних бляшанках, час від часу поглядали на годинник, заглядали в холодильник, гортали вчорашній вечірній випуск газети, збирали красчком паперу крихти печива, що розсипалися по столі, і таке інше. Настав стан повного отупіння. Біг часу був похмурим і тупим, немов заковтнуте рибиною свинцеве грузило.

– Мені ще ніколи не хотілося так їсти, – сказала дружина. – Слухай, а це має якийсь стосунок до нашого одруження?

– Не знаю, – сказав я. – Можливо мас, а можливо й ні.

Поки дружина знову увихалася на кухні з надією знайти хоч щось їстівне, я знову висунувся з човна і дивився на вершину вулкана на дні моря. Прозорість води навколо човна сильно непокоїла мене. Було таке враження, що десь у грудях розчахнулася прірва. Не було ні входу, ні виходу; просто прірва. Це дивне внутрішнє відчуття порожнечі, – реальне відчуття нереальності – воно було схоже на заціпеніння від страху, коли забираєшся на самісіньку вершину високого шпилю. Схожість відчуття голоду й страху висоти – це було новим відкриттям для мене.

Саме тоді я подумав, що щось подібне зі мною вже траплялося. Зараз я так само голодний, як *i тоді*. Тоді, «коли ми здійснили напад на пекарню», – машинально вимовив я.

– Напад на пекарню? Який? – відразу запитала дружина.

Приблизно так і почалися мої спогади про напад на пекарню.

– Давним-давно ми пограбували хлібний магазин, – пояснив я дружині, – так собі, маленька пекарня. Звичайна, без гучного імені. Хліб там був не надто смачний, і не надто несмачний. Хлібна крамничка, яких багато в місті. Магазин був у самому центрі вулиці. Хазяїн сам випікав хліб і сам його продавав. Пекарня була настільки маленькою, що як тільки спечений зранку хліб розпродавали, вона відразу ж закривалася.

– А чому ви обрали такий непоказний магазин? – запитала дружина.

– Так грабувати великий магазин не було потреби. Нам треба було хліба, аби ним наїстися, а красти гроші ми й не збиралися. Ми були нападники, а не грабіжники.

– Ми? – сказала дружина. – Хто це «ми»?

– У мене був приятель, – пояснив я. – Більше десяти років минуло. Ми вдвох були такими бідними, що навіть не могли придбати собі зубний порошок. Звісно, ми їли, але ніколи достоту не наїдалися. Тому тоді, щоби дістати їжу, ми виробляли, насправді, різні жажливі речі. Напад на пекарню був однією з них.

– Не розумію, – сказала дружина, допитливо заглядаючи мені у вічі. Її очі нібито шукали ранішнім вечором мерхлі силуети зірок. – Навіщо ви це зробили? І чому не працювали? Підробітками де-не-де можна було б заробляти на хліб цілком. Як не подивися, так простіше. Простіше, ніж грабувати пекарні.

– Так працювати ж не надто й хотілося. – сказав я. – Однозначно не хотілося.

– А зараз ти хіба не працюєш як слід? – сказала дружина.

Я хитнув головою і, зробивши ковток пива, потер око внутрішнім боком зап'ястя. Після декількох бляшанок пива мене хилило в сон. Свідомість поволокло легкою пеленою, голоднеча перетворилася на тортури.

– Міняються часи, змінюються люди. Змінюються й їхні погляди на життя, – сказав я. – А може залізем в ліжко? Вдвох, тихесенько... так і ранок швидше настане.

– Я не хочу спати. Краще розкажи про напад на пекарню, – сказала дружина.

– Нічого особливого, – сказав я. – Принаймні не так цікаво, як тобі здається. То не був подвиг.

– Ну? Напад на пекарню відбувся вдало?

Я без зайвих роздумів відкрив нову бляшанку пива. Дружина була такою людиною, що коли починала слухати щось, не могла вгамонитися, доки не дізнавалася про все до кінця.

– Не скажу, що вдало, але й сказати, що невдало, теж не можна, – відповів я. – То було не пограбування. Нам потрібен був тільки хліб. Тільки хліб ми й узяли. Іншими словами, ще до того, як ми хотіли нагабувати хліба, хазяїн сам нам його віддав.

– Просто так?

– Ні, не зовсім просто так. У цьому і вся причина, – сказав я і тріпонував головою.

– Ну, а хліба набрали?

Хазяїн пекарні був палким шанувальником класичної музики, і саме в той момент у магазині слухав збірку увертюр Вагнера. Він запропонував нам: якщо ми уважно прослухаємо до кінця весь запис, то зможемо взяти стільки хліба, скільки захочемо, й до того ж, який захочемо. Ми з товаришем порадилися. Дійшли наступного висновку: слухати не надто хотілося, але у прямому сенсі слова – це не працювати, й нікому від того ніякої шкоди не буде. Тому ми, сховавши ножі в сумку, разом із хазяїном пекарні слухали «Тангейзер» і «Летючого голландця».

– Так, ми з приятелем зібрали й винесли майже весь хліб, який був у пекарні. Потім ми доїдали його ще чотири чи п'ять днів, – сказав я, відпиваючи пиво.

Сонливість беззвучними хвилями, що викликав землетрус на дні моря, глухо розхитувала човен.

– Авжеж, нашою метою було дістати хліба, і ми дістали його, – продовжував я. – З якого боку не подивишся, але злочином це не назвеш. Це, так би мовити, був бартер. Ми слухали Вагнера, а замість цього отримали хліб. З погляду закону – товарообмін.

– Але слухати Вагнера – це не робота, – сказала дружина.

– Так, не робота. – сказав я. – От якби хазяїн магазину попросив нас тоді помити тарілки чи протерти вікна, ми б категорично відмовилися і без особливих труднощів забрали б хліб. Але хазяїн нічого подібного не вимагав, а просто попросив послухати Вагнера. Через те ми з товаришем страшенно розгубилися. Для нас то було немов прокляття. Зараз я думаю, що не слід було приймати його пропозицію. За попереднім планом слід було, пригрозивши тому типові ножем, просто забрати хліб. Зроби ми так, жодних проблем не виникло б.

– А що, виникли проблеми?

Я знову потер око зап'ястям.

– Так, – відповів я. – Але то були не конкретні проблеми, то були проблеми, які неможливо побачити оком. Просто багато що після тієї пригоди змінилося. Та якщо щось хоч раз змінилося, в те саме річище його не повернеш. Врешті-решт, я повернувся до університету і благополучно скінчив його. Працював у юридичній фірмі та водночас готувався до іспиту з юриспруденції. Потім познайомився з тобою, одружився. І другого нападу на пекарню не було.

– І все, кінець?

– Ну так. Це вся історія, – сказав я, продовжуючи пити пиво. Пивні бляшанки були порожні. Усі шість. У попільничці лежало шість кришок, схожих на зчищену луску русалки.

Звісно, не можна сказати, що насправді нічого не відбулося. Не трапилося нічого конкретного, нічого, що було б очевидним. Та я не хотів про це говорити.

– А чим зараз займається твій приятель? – запитала дружина.

– Не знаю, – відповів я. – Після того, через зовсім невеликий час ми розійшлися. І з тих пір жодного разу не бачилися. Зараз, можливо, щось і робить.

Дружина довго мовчала. Думаю, вона, напевне, здогадалася з мого голосу, що я щось недовомляю, відчула певну неясність. Однак, більше цієї теми порушувати не наважилася.

– Але причина того, що ви розірвали дружбу, це має відношення до нападу на пекарню?

– Можливо. Думаю, що після тієї пригоди ми були надто шоковані, хоча ззовні це було не дуже помітно. Після того ми ще довго розмовляли про Вагнера та про хліб. Насправді, вибір, який ми зробили, в чомусь був прорахунком. Але з висновками ми не поспішали. Якщо добре обміркувати, то вибір мав би бути правильним. Ніхто не постраждав, і кожен на свій лад залишився задоволеним. Хазяїн пекарні – до сих пір у голові не вкладається, заради чого він це зробив, але як би там не було, провів пропаганду Вагнера, а ми досхочу наїлися хліба. Але при тому всьому, ми відчули, що в цьому приховувалась якась помилка. І ця помилка з невідомих причин темною тінно лягла на наші життя. Тому я й назвав це прокляттям. Безсумнівно, це і є прокляття.

– Це прокляття вже знято? З вас двох?

Я з шести кришок, що були в попільничці, виклав алюмінієве коло завбільшки з браслет.

– Мені то невідомо. У світі доволі багато проклять, і коли з тобою трапляється щось неприємне, то важко вирішити, якому з проклять ти зобов'язаний.

– Такого не буває, – сказала дружина, допитливо заглядаючи мені у вічі. – Якщо добре подумати, то можна в усьому розібратися. Виходить, що сам ти не можеш зняти з себе це прокляття, і це, як згнилий зуб, буде мучити тебе до самої смерті. І не тільки тебе одного, але й мене також.

– Та до чого тут ти?

– Ну, зараз я – твій напарник, – сказала дружина. – Наприклад, хоча б при тому, що ми зараз обоє голодні. До весілля я ще ні разу не відчувала такої жахливої голоднечі. Тобі це дивним не здається? Напевне, накладене на тебе прокляття перейшло і на мене також.

Я мотнув головою. Розібравши коло з кришок, я кинув їх назад у попільничку. Сказане нею в чомусь було правдивим, але в чому саме – це я ледве усвідомлював. Якщо вона так сказала, значить, так воно і є. І це непокоїло мене.

Відчуття голоду, що на деякий час облишило мою свідомість, повернулося. Цей голод ріс і міцнішав, і від того голова зсередини розколнувалася навпіл. Шлунок звело судомою і тремтіння, затиснувши мене лещатами, передалося голові. Всередині мене, схоже, змішалися всі функції.

Я знову подивився на вулкан на морському дні. Морська вода стала ще більш прозорою, ніж раніше. Я дивився без особливої уваги, та так, що навіть не помітив існування води. Було таке відчуття, ніби човен дійсно нічим не підтримувався і плив собі у повітрі. І кожен дрібний камінець на дні було видно настільки розбірливо-ясно, що здавалося, можна дістати рукою.

– Ще й півмісяця не минуло, як я живу з тобою, а вже на собі спробувала існування прокляття, – сказала вона. Потім пильно подивилася на мене. І, схрестивши пальці, поклала руки на стіл.

– Авжеж, це – прокляття. Більш того, доки я не дослухала твою розповідь, я не розуміла, але зараз чудово розумію. На тобі лежить прокляття. Ти – проклятий.

– А як ти відчула існування цього прокляття? – запитав я.

– Цікаво, а чому в тебе фіранки висять, напитані пилом і не прані вже кілька років поспіль?

– Це не прокляття. Це, можливо, я самий, – відповів я, сміючись.

Вона не сміялася.

– Не те. Не те, мені важко зрозуміти.

– Якщо ти називаєш це прокляттям, – сказав я, – то що тоді мені слід зробити?

– Ще раз здійснити напад на пекарню. Причому, саме зараз, – заявила вона. – Це єдиний спосіб зняти прокляття.

– Зараз?

– Так, зараз. Поки триває відчуття голоду. Зроби те, що ти не зробив, зараз.

– Але о такій глухій порі зачинені всі пекарні.

– Знайдемо, – сказала дружина. – Токіо – велике місто. Напевне, хоч одна пекарня, що працює цілодобово, є.

Ми з дружиною сіли в потриману «Тойота корола» та в пошуках силуету пекарні дві з половиною години кружляли нічним Токіо. Я сів за кермо, дружина на сидіння поруч. Ми їхали, кидаючи пильні погляди по обидва боки, як орел і соколіха. На задньому сидінні авто лежав подібно до закостенілої рибини автоматичний дробовик Ремінгтон. У кишені вітрівки, накинutoї дружиною, глухо дзвюкала дріб. Більш того, у бардачку лежали дві чорні лижні маски. Навіщо дружина зберігала в себе дробовик – ума не докладу. Лижні маски – туди само. Я з дружиною жодного разу не катався на лижах. На рахунок цього вона пояснень не давала, а я й не питав. Єдине, про що я тоді подумав, так це те, що сімейне життя – якась кумедна штука.

Однак попри, можна так сказати, бездоганну екіпіровку ми не помітили жодної пекарні, що працює цілодобово. Так ми коловали кварталами Йойогі, Акасака, Аояма, Хіроо, Роппонгі, Дайкан'яма, Сібуя. Глухої ночі в Токіо можна побачити різних людей і різні нічні заклади, але тільки не відкриті хлібні магазини. Вони, пекарі, глухої ночі хліб не печуть.

Дорогою ми зустріли дві патрульні поліцейські машини. Одна, зачавшись, стояла обіч дороги, інша – на відносно повільній швидкості обігнала нас. Того разу мене пройняв піт, але дружина, навіть не повівши оком, старанно вишукувала пекарню. Коли вона змінила позу, дзвякнула дріб, що лежала в кишені, майже як гречана лузга¹⁵⁴, якої набивають подушки.

– Все, з мене досить, – сказав я. – О такій порі жоден магазин не працює. Заздалегідь не продумали, а тепер...

– Зупини! – раптово сказала дружина.

Я розгублено натиснув на гальма.

– Тут. Це буде тут, – приглушено сказала вона.

Я повернув машиною назад, але не побачив нічого, що б нагадувало пекарню. Усі магазини уздовж дороги завмерли, вітрини були темними, висіли вивіски «Зачинено». Рекламний щит перукарні, немов криве штучне око, холодно пропливав у темряві. Позаду, на відстані всього двохсот метрів, виднілася яскрава реклама МакДональдз.

– Та це ж не пекарня! – сказав я.

Але дружина, нічого не кажучи, дістала з бардачку клейкий крамний пластир і вибралася з машини. Я теж відкрив двері з іншого боку і виліз з машини. Дружина, напружені обігнувши машину ззаду, розрізала пластир на відповідної довжини шматки і так, щоб нічого не можна було побачити, заклеїла номери. Потім, обійшовши машину, таким самим чином заклеїла й задні номери. Рука була набита добре. Я, спостерігаючи за самодіяльністю дружини, з ошалілим виглядом стояв, немов вкопаний.

– Будемо брати цей МакДональдз, – сказала дружина. Вона сказала це настільки невимушено, ніби мова йшла про приготування приправи до вечері.

– МакДональдз – це не пекарня, – зауважив я.

---

¹⁵⁴ Гречана лузга – віддавна в Японії подушки набивали гречаною лузгою.

– Майже пекарня, – сказавши це, вона повернулася до машини. Головне – це вміти йти на компроміси. Як би там не було, зупини біля МакДональдзу.

Я, покірливо здавши назад двісті метрів, припаркувався на стоянці МакДональдз. Там стояв тільки один червоний блискучий «Bluebird». Дружина протягнула мені дробовик, загорнутий у вовняну ковдру.

– Я з цієї штуки стріляти не буду. Я не хочу стріляти, – запротестував я.

– А стріляти й не треба. Достатньо просто мати її з собою. Ніхто чинити спротиву не буде, – сказала дружина.

– Згоден? Зробимо так, як я скажу. Спочатку просто увійдемо вдвох. Після того, як хтось із працівників скаже: «Ласкаво просимо до МакДональдз», – це в них за планом – швидко натягаємо лижні маски. Зрозумів?

– Це я зрозумів, але...

– Потім ти наведеш рушницю на одного з працівників, решту й відвідувачів також згониш в одне місце. Тільки робитимеш це швидко. Думаю, ти добре впорася. Вірю в тебе.

– Але...

– Як ти думаєш, скільки гамбургерів треба? – запитала вона в мене. – Тридцять буде достатньо?

– Напевне, – відповів я. Позіхнувши та взявши дробовик, я натягнув на нього ковдру. Він був важкий, як мішок з піском, і чорний, як ніч.

– Слухай, а це робити обов'язково? – сказав я. То було питання, звернене напів до неї, а напів – до самого себе.

– Авжеж, – сказала вона.

– Ласкаво просимо до МакДональдз, – сказала мені продавщиця, одягнена в макдональдзівську кепку, розпливаючись у макдональдзівській посмішці. Я вважав, що вночі в МакДональдз дівчата не працюють, і коли побачив її, в голові на мить у мене знялася крутанина, але я перестав думати про це й швидко натягнув на себе лижну маску.

Продавщиця приголомшено дивилася на те, як ми різко натягли маски. Ніде не висіло вказівок для персоналу щодо правил поведінки з відвідувачами у подібній ситуації. Вона хотіла продовжити фра-

зу, яка мала слідувати за «Ласкаво просимо до МакДональдз», але рот якось занімів, і слова не вимовлялися чітко. Поза тим, посмішка, так схожа на молодий місяць, застигла в куточках губ. Я швидко, як тільки міг, зірвав ковдру з дробовика і навів його на відвідувачів, але там була компанія, що складалася з двох людей, на вигляд студентів. Та й ті, завалившись на пластиковий стіл, спали безпробудним сном. На столі подібно до авангардних фігур доладно були розташовані їх дві голови та два стаканчики з полуничним шейком. Ті двоє спали, немов убиті. Я подумав, що вони нам не завадять, і залишив їх у спокої. Я навів дуло дробовика на продавщицю.

Працівників МакДональдз усіх разом було троє. Продавщиця, управляючий рестораном з налитим кров'ю і витягнутим у формі яйця обличчям, років за двадцять п'ять, що ніяк не міг прийти до тям, і з легкою тінню на обличчі студент, який підробляв на кухні. Усі втрьох вони, зібравшись біля каси, не зводили з дула зарядженої рушниці в моїх руках очей туристів, які, обійдені чарами, заглядали до колодязя інків. Ніхто не кричав, ніхто не чинив спротиву. Дробовик був жажливо важким, і я, поклавши палець на курок, опустив дуло на касу.

– Гроші ми зараз віддамо, – прохрипів управляючий. – Об одинадцятій забрали всю виручку, і тому тут не так вже й багато, але забирайте, будь ласка, все. Все одно все застраховано.

– Вивісьте «Зачинено» і погасіть вогні реклами, – сказала дружина.

– Зачекайте, будь ласка, – сказав управляючий. – Це буде нелегко. Я не маю права свавільно закривати ресторан.

Дружина ще раз повільно повторила свій наказ.

– Краще робити так, як говорять, – порадив я. Занадто схвильовано виглядав управляючий. Деякий час він тасковано дивився то на обличчя моєї дружини, то на дуло дробовика. Потім поспішно погасив рекламний щит і на центральній двері вивісив табличку «Зачинено». Я попередив його, аби він під шумок і ненароком не викликав поліцію або не натиснув ще на якусь кнопку, але, вочевидь, у ресторанах МакДональдз немає пристрою екстреного виклику поліції. Можливо, тому, що кого шибне думка нападати на МакДональдз?

Вівіска «Зачинено» на центральній вхідній двері заgrimіла так, немов битою колотили по відру, але парочка за столом продовжувала непохитно спати. Я вже давно не бачив, щоб настільки міцно спали.

– Тридцять Біг Маків із собою, – сказала дружина.

– А може, ми віддамо вам усі гроші, і ви поїсте в якомусь іншому місці? – сказав управляючий. – Заповнювати рахункові книги надто марудно. Одним словом, ...

– Краще робити так, як було сказано, – повторив я.

Трійця у нашому супроводі пройшла до кухні й взялася готувати тридцять Біг Маків. Студент смажив гамбургери, управляючий перекладав їх хлібом, а дівчина спаковувала у білі паперові пакети. Ані від кого за той час не було чути ані слова. Я прихилився до величезного холодильника і поклав дуло дробовика на залізний лист. На листі шипіло коричневого кольору з візерунками з блакитних плям викладене м'ясо. Солодкуватий запах смаженого м'яса, немов невидимі оку орди маленьких комах, проникаючи під шкіру крізь пори, змішувалися з кров'ю, циркулювали по ньому. Потім, на завершення, зібравшись всередині мого тіла, в дірці, народженій голод-нечею, прилипали до рожевих стінок шлунку.

Загорнуті у білий папір гамбургери, по одному чи по два, я складав поруч. Було бажання наїстися, але навіть зараз я не зовсім впевнений у тому, наскільки це відповідало нашій меті. Як би там не було, але ми забрали всі тридцять гамбургерів, не залишивши жодного. На кухні було спекотно, і в масці я спітнів.

Трійця, коли готувала гамбургери, час від часу кидала бігли погляди на дуло дробовика. Я час від часу кінчиком мізинця лівої руки чухав вухо. Зазвичай, коли я нервую, в мене чешуться вушні раковини. Я чухав вуха крізь лижну маску, і дробовик невизначено розгойдувався то вгору, то вниз, що почасти бентежило цих трьох. Дробовик не був знятий з запобіжника, і не було опасань, що він вистрелить. Але ті троє про це не знали, і я не збирався їх про це повідомляти.

Поки трійця готувала гамбургери, я чатував їх, поставивши ствол на залізний лист, а дружина, поглядаючи на відвідувачів, перераховувала приготовлені гамбургери. Потім вона обережно складала гамбургери у паперовий пакет. В один пакет входило до п'ятнадцяти Біг Маків.

– Навіщо вам це робити? – запитала дівчина. – Значно краще взяти гроші й втекти, а потім на них купити те, що захочеться.

Я нічого не відповів, тільки заперечливо похитав головою.

– Я знаю, що так вчиняти зле. Але всі пекарні зачинені, – пояснила дівчині дружина. – Якби вони були відчинені, то ми б здійснили напад на одну з них.

Я зовсім не думаю, що подібне пояснення хоч трохи прояснило ситуацію. Однак, трійця, мовчки й швидше, як перед тим, не відкриваючи ротів, смажила м'ясо, перекладаючи його хлібом і загортаючи це у папір для обгортання.

Коли два пакети з п'ятнадцятьма Біг Маками в кожному були готові, дружина замовила дівчині дві великі «Коли» й заплатила за них.

– Крім хліба нас більше нічого не цікавить, – пояснила дівчині дружина. Дівчина захитала головою в різні боки. То було схоже і на стверджувальну, і на заперечну відповідь. Вочевидь, вона вирішила відповісти «так» і «ні» водночас. Мені здалося, що я чомусь розумію її стан.

Дружина, діставши з кишені мотузок, які використовують при упакувці, – вона має з собою все – міцно прив'язала їх до колони, протягнувши мотузок крізь петлі, немов прошила наскрізь. Трійця, схоже, усвідомила всю марність говорити будь-що і мовчала. Дружина хоч і запитувала «Не боляче?» або «До туалету не хочете?», але ніхто ні пари з вуст. Я загорнув дробовик у ковдру. Дружина взяла пакети в обидві руки. Через відчинені двері з вивіскою «Зачинено» ми вийшли на вулицю. Двоє відвідувачів, хоча й минуло стільки часу, продовжували спати, як рибини на дні глибокого моря. Мене почали розбирати сумніви, що взагалі існує хоч щось, здатне перервати їхню сплячку.

Проїхавши машиною хвилин тридцять, ми зупинилися на зупинці близько якогось будинку. Наївшись гамбургерів досхочу, ми пили «Колу». Я відправив до простору шлунка шість Біг Маків, дружина з'їла чотири. Отже, в машині залишалось двадцять. На світанку наш голод поволі, здавалося, зникав. З першими променями сонця брудні стіни будинку забарвились у бузковий колір. Величезна рекламна вежа «Sony beta HiFi» засліплювала блиском. Іноді, коли ми неслися в авто, здавалося, що чутно спів птахів, який змішувався з шумом шин. По FEN передавали музику кантрі. Ми викурили одну сигарету на двох. Потім, закінчивши курити, дружина поклала мені голову на плече.

– І все ж, чи варто було насправді все це робити? – ще раз запитав я.

– Авжеж, – відповіла вона. Потім глибоко зітхнувши ще раз, вона заснула. Тіло в дружини м'яке, як у киценятка, і легке.

Залишившись наодинці з собою, я, знову, висунувшись із човна, подивився на морське дно. Але вулкану там вже не було. Морська гладінь ніжно відбивала небесну синь, і тільки ледь відчутні хвилі, немов шовкова піжама на вітрі, тихесенько терлись об облавок човна.

Я ліг на дно човна й заплющив очі. Я чекав, коли повний приплив віднесе мене до належного місця.

(Серпень 1985 р.)

(Переклад Ю. Осадчої)

КАВАБАТА ЯСУНАРІ

(1899-1972)

ВИПЛЕКАНИЙ КРАСОЮ ЯПОНІЇ

(Нобелівська промова. Уривки)

***

*Весною – квіти,
Влітку – спів зозулі,
Яскравий місяць в небі – восени,
А взимку – сніг,
Пречистий і холодний.*

(Пер. І. Бондаренка)

Цей вірш склав дзен-буддійський чернець Доген (1200–1253), назвавши його «Споконвічним образом».

***

*Мене в дорозі дальній проводжає
Зимовий місяць,
Виринувши з хмар...
Проймає вітер.
Хуга дощукуляє.*

(Пер. І. Бондаренка)

А це вірш ченця Мьое (1173–1232). Коли мене просять щось написати, я пишу ці слова святого Мьое та Догена. Віршу Мьое передує детальна передмова, яку можна назвати навіть оповіддю, що розкриває суть цього вірша.

«Пізній вечір 12 грудня 1224 року, небо було хмарним, і місяця не було видно. Я зайшов до Павільйону квітів і занурився в дзен.

Опівночі, коли після молитовного нічного пильнування я повертався донизу, з-поміж хмар з'явився місяць, і сніг заіскрився в сяйві його променів. Маючи місяця за друга, мені не буває страшно, навіть якщо виють вовки в долині. Спустившись до нижнього храму і вийшовши звідти через деякий час, я помітив, що місяць зник. Доки він ховався, пролунали світанкові дзвони, і я знову піднявся нагору. Місяць, виринувши з хмар, супроводжував мене. Я піднявся нагору і зайшов до храму. Місяць, ніби переслідуючи хмаринку, попрямував за вершину гори. Він, здавалося, хотів приховати від людей нашу спільну прогулянку».

Після цього наводився сам вірш. І далі: «Побачивши, як місяць почав ховатися за вершину гори, я зайшов до храму:

***

*Зайду за гору,
І туди відразу
Прямує ясний місяць в небесах –
Так кожну ніч
Проводимо ми разом.*

(Пер. І. Бондаренка)

М'єое просидів усю ніч у храмі, а коли вийшов на світанку, написав: «Коли я закінчив медитувати і відкрив очі, то побачив світло передсвітанкового місяця, що сяяв у вікні:

***

*Моя душа
Від просвітління сяє,
А місяць, мабуть, думає,
Це він
Священним сяйвом душу наповняє».*

(Пер. І. Бондаренка)

Якщо Сайгьо називають поетом сакури, то М'єое – це поет місяця:

***

*Який яскравий!
О! Який яскравий!
Яскравий-преяскравий*

**Місяць цей –
Такий яскравий!**¹⁵⁵

(Пер. І. Бондаренка)

Цей вірш побудований на емоційності голосу. Від півночі до світанку Мьое склав три вірші «про зимовий місяць». «Коли пишеш вірш, не думай про нього», – казав Сайгьо. У такий спосіб, словами в тридцять один склад, Мьое веде бесіду з місяцем, тобто не просто як з другом, а як з рідною людиною.

«Коли я дивлюся на місяць, я стаю місяцем, а коли місяць дивиться на мене, він стає мною. Я вбираю природу в себе, зливаюся з нею».

Сяйво, що ллється з «просвітленого серця» ченця, який медитує до ранку в темному храмі, нагадує передсвітанковому місяцю його власне сяйво.

У вірші «Зимовий місяць, що мене супроводжує», як видно з докладного коментаря, Мьое, зайшовши до храму на горі, сповнений філософсько-релігійних роздумів, ділиться своїми почуттями та думками про місяць. А я, запозичивши в нього цей вірш за його щирість та співчутливість, використовую його, коли мене просять написати щось пензлем. Зимовий місяць, який ховається й виринає з-за хмар, осяює також мені дорогу до храму і з нього, допомагає і мені не боятися вовчого виття. Чи тебе не пронизує вітер? Чи тобі не холодно від снігу?

Саме тому я й пишу цей вірш, оскільки він сповнений тепла, глибокого, проникливого співчуття до природи і людей, оспівує добру та щирі японську душу.

Професор Ясіро Юкіо, відомий у всьому світі дослідник Ботічеллі, людина, що знається на мистецтві Заходу і Сходу від давніх часів до сьогодення, підсумував одну з характерних особливостей японського мистецтва: «Більше за все ми думаємо про наших друзів, коли дивимося на сніг, місяць чи квіти». І коли милуєшся красою снігу, і коли любуєшся місяцем, коли наші очі чарує краса чотирьох пір року, коли пробуджується свідомість і ти відчуваєш благодать від зустрічі з прекрасним, саме тоді особливо сумуєш за другом – так хо-

---

¹⁵⁵ В оригіналі вірша прикметник “яскравий” (яп.: あか [ака]) повторюється 12 разів: 「あかあかや / あかあかあかや / あかあかや / あかあかあかや / あかあかや月」 (Ака-ака я / Ака-ака-ака я / Ака-ака я / Ака-ака-ака я / Ака-ака я цукі).

ченься поділитися з ним цією радістю. Тобто, почуття прекрасного пробуджує сильні почуття любові до людей. І тоді слово «людина» стає синонімічним слову «друг».

«Сніг, місяць, квіти» – слова, що виражають красу чотирьох пір року, відображають красу Японії – гори, ріки, трави, дерева, – усі незлічимі явища природи, включаючи людські почуття, і є традиційними словами для розкриття поняття краси.

І в основі японської чайної церемонії закладений принцип «Більше за все ми думаємо про наших друзів, коли дивимося на сніг, місяць чи квіти». Зустріч за чаєм – це і є «зустріч почуттів», коли зустрічаються в прийнятний час добрі друзі. До речі, неправильно вважати, що в моїй повісті «Тисячокрилий журавель» описана краса й душа чайної церемонії. Швидше, навпаки, це твір – незгода, мої сумніви й застороги щодо вульгарності сучасної чайної церемонії.

***

*Весною – квіти,
Влітку – спів зозулі,
Яскравий місяць в небі – восени,
А взимку – сніг,
Пречистий і холодний.*

І якщо ви подумаєте, що в цьому вірші Догена про чотири пори року лише чотири поставлені поряд необдумані, банальні, стереотипні, заяложені, давно знайомі японцям образи природи, і нічого більшого, думайте! І якщо захочете сказати, що це зовсім не вірші, кажіть! Але цей вірш так схожий на передсмертний вірш старого ченця Рьокана (1758-1831):

***

*Що я залишу в спадок?
Навесні –
Вишневий квіт
Улітку – спів зозулі,
І золото кленове – восени.*

(Пер. І. Бондаренка)

Тут, так само як і в Догена, звичні образи і прості слова, поєднані без вагання, нанизані одне на одне, щоразом з цим передають суть Японії. Це останні вірші Рьокана:

***

*За грою в м'яч із діворою
Миттю
Минали дні,
Весняні довгі дні,
Легесеньким серпанком оповиті.*

(Пер. І. Бондаренка)

***

*Яскравий місяць,
Свіжий вітерець...
Давай удвох до ранку танцювати,
Забувши старість
І близький кінець!*

(Пер. І. Бондаренка)

***

*На світі цім
Людей я не цурався,
Але щасливим був
Лише тоді,
Коли на самотині опинявся.*

(Пер. І. Бондаренка)

Життя і душа Рьокана схожі на ці вірші. Він жив в хижці з трав, одягався просто, гуляв стежками між полів, бавився з дітьми, розмовляв з селянами, не вів пустих бесід про літературу, суть віри та інші складні теми, дотримувався принципу «Усмішка на обличчі, любов у словах». Проте саме Рьокан у пізній період доби Едо (кінець XVIII – початок XIX ст.) своїми віршами і каліграфією протистояв вульгарним смакам сучасників, зберігаючи вірність витонченому класичному стилю. Рьокан, чиї вірші і зразки каліграфії донині дуже високо цінуються в Японії, у своїх передсмертних віршах сказав, що нічого не залишає після себе. Та напевно, він хотів сказати, що лишає після себе таку ж прекрасну природу, і це єдине, що він справді може лишити по собі. У цих словах – почуття давніх класиків, душа та віра самого Рьокана. Проте у Рьокана є також вірші про кохання. Ось один із моїх найулюбленіших:

***

*Коли? Коли?
Та, на яку чекаю,
Нарешті прийде?
І вона прийшла!
Її лиш бачити – я інших мрій не маю.*

(Пер. І. Бондаренка)

Старий Рьокан, якому на той час виповнилося шістьдесят вісім років, зустрів молоду двадцятидев'ятилітню черницю Тейсін і закохався в неї до нестями. Це вірш про радість зустрічі з одвічною жіночністю, з жінкою, з довгоочікуваним коханням.

Її лиш бачити – я інших мрій не маю. –

відверто завершує він свій вірш.

Народився Рьокан в Етіго (нині преф. Ніігата), у тій самій провінції, яку я описав у своєму романі «Снігова країна». Це край, відкритий для сибірських вітрів, що дмуть з Японського моря, і називається він зворотною частиною Японії. Він провів там усе життя. Помер Рьокан у сімдесят чотири роки. Уже на схилі літ, відчуваючи наближення смерті, він пережив просвітління – саторі. Мені здається, що в «передсмертному погляді» поета-ченця, у його передсмертних словах природа півночі віддзеркалилася своєю особливою і неперевершеною красою. У мене є есе-дзуйхіцу «Передсмертний погляд», де я наводжу слова, що мене приголомшили, з передсмертної записки Акутагави Рюноске (1892-1927), який покінчив життя самогубством. Акутагава писав: «Напевно, я поступово втратив те, що зветься інстинктом життя, тваринним інстинктом. Я живу у світі збуджених нервів, прозорий, мов крига... Мені не дає спокою думка про самогубство. Проте ще ніколи раніше природа не здавалася мені такою прекрасною! Вам, мабуть, це видається смішним: людина, зачарована красою природи, думає про самогубство. Але природа саме тому й виглядає такою прекрасною, що віддзеркалюється в моєму останньому погляді».

У 1927 році, у віці тридцяти чотирьох років, Акутагава покінчив життя самогубством. Я написав тоді в «Передсмертному погляді»: «Як би ти не відчував відчуженість від світу, самогубство не може бути шляхом до просвітління. Хоч би яким шляхетним був самогубець, він далекий від святого мудреця». Ні Акутагава, ні Додзай

Осаму (1904-1948), який теж покінчив життя самогубством після війни, не викликають у мене ні симпатії, ні пошани.

[...]

Храм Дайтокудзі в Мурасакіно, в Кіото, і зараз є відомим центром чайних церемоній. Славиться він також каліграфічними написами Іккю, що розвішені в кімнатах для чайних церемоній. У мене теж є два зразки каліграфії цього майстра. На одному з них написано в рядок: «Легко увійти до світу Будди, важко увійти до світу Диявола». Мене ці слова приваблюють, я сам їх часто пишу для когось. Ці слова можна розуміти по-різному, їх зміст безмежний. Але коли за словами «легко увійти до світу Будди» я читаю «важко увійти до світу Диявола», Іккю ніби заходить у мою душу зі своєю дзенською суттю. Для митця, який шукає істину, добро, красу, бажання, що приховане в словах «важко увійти до світу Диявола», у цій молитві, приховано чи явно, проте обов'язково присутній страх, неминучий, як доля. Немає «світу Будди» без «світу Диявола». І потрапити до «світу Диявола» складніше. Несміливим це не під силу.

«Зустрінеш Будду, убий Будду! Зустрінеш патріарха, убий патріарха!», – відомий дзенський девіз. Буддизм поділений на школи, що вірять у спасіння за допомогою віри і в спасіння за допомогою власних зусиль. Школа дзен належить до останніх. Звідси – ці страшні слова.

Сінран (1173-1262), засновник секти Сінсю, прихильники якої вірять у спасіння за допомогою віри, якось сказав: «Якщо хороші люди відроджуються в раю, то що ж тоді говорити про поганих». Це так співзвучно зі словами Іккю про «світ Будди» і «світ Диявола», але разом з тим є щось і відмінне. Ще Сінран казав: «Не буду мати жодного учня». «Зустрінеш патріарха, убий патріарха!». «Не матиму жодного учня» – чи не прихована в цих двох виразах суворая доля мистецтва?

У дзен-буддизмі немає ідолопоклонства. У дзен-буддистських храмах є статуї Будди, але в місцях для тренувань і залах для медитації немає ні статуй, ні зображень Будди, ні сутр. Там сидять протягом тривалого часу з закритими очима, мовчки і нерухомо, доки не наступить стан абсолютної безтурботності. Тоді «я» зникає, перетворюється на «ніщо». Однак це не те «ніщо», як воно розуміється на Заході. Навпаки, це невичерпна безмежність душі, де проявляється

справжня сутність буття, де не існує жодних перепон та обмежень.

Звичайно, і в дзен-буддизмі є вчителі, які навчають учнів за допомогою діалогів: запитань і відповідей на них. Учні досягають просвітлення через обов'язкове вивчення давніх класичних творів дзен, але при цьому учень сам залишається володарем своїх думок і мусить досягти стану саторі самостійно. Тут інтуїція має перевагу над логікою. Саторі – це внутрішні пошуки, а не отримані від інших знання.

Істину «неможливо описати», вона «поза словами». Її суть віддзеркалює словосполучення «громоподібна тиша»¹⁵⁶.

Розповідають, що перший китайський патріарх дзен-буддизму Дарума-дайсі, якого ще називають «той, що просидів, повернувшись до стіни, дев'ять років», дійсно просидів дев'ять років, дивлячись на стіну печери, і в стані мовчазного зосередження досягнув стану саторі. Дзенська практика мовчазної медитації походить саме від Даруми-дайсі.

***

*Якщо питають –
Ти відповідаєш,
А не питають –
Тож і ти мовчиш.*

Учителю, що ти в душі ховаєш?

(Пер. І. Бондаренка)

І ще один вірш, який також належить Іккю:

***

*Людини серце –
Що воно за річ?
Не описати жодними словами!
Мов вітру шум між соснами, який
Ти чуєш раптом на малюнку тушию.*

(Пер. І. Бондаренка)

Саме в цьому – душа східного живопису. Душа живопису сумі-е у порожнечі, незаповненому просторі, у ледь помітних мазках. Цзінь Нун¹⁵⁷ казав: «Уміння малювати – це коли малюєш гілку і можеш почути шум вітру». І у Догена є схожі слова: «У голосі бамбука –

---

¹⁵⁶ Vimalakirti Mirdesa Sutra

¹⁵⁷ Цзінь Нун (1687-1763) – китайський художник, поет.

просвітління, у цвітінні сакури – осяяння душі». Відомий майстер мистецтва аранжування квітів, ікебани, Ікенобо Сенно (1532-1554) також писав у своєму творі «Таємні вислови»: «Крапля води або маленьке деревце породжує в уяві цілі ріки і гори. За одну мить можна пережити тисячу перевтілень. Це чудотворне мистецтво».

[...]

Одна квітка набагато повніше, ніж сто, передає відчуття краси.

Ще Рікю вчив не вибирати квітку, що вже розпустилася. І зараз у ніші кімнати для чайної церемонії стоїть одна квітка в бутоні. Їх вибір залежить від пори року. Узимку – зимові квіти, наприклад, звичайна камелія або камелія «вабіске» («біла перлина»), у якої серед усіх камелій найменша квітка. І треба взяти один білий бутон. Білий колір – найчистіший і найпрозоріший, він увібрав у себе решту кольорів. А ще на бутоні має бути роса. Можна побризкати квітку водою. У травні в селадонову вазу ставлять найрозкішнішу для чайної церемонії квітку – півонію, звичайно, білий бутон, на якому має бути роса. Зволожують не лише квітку. Вазу також часто зволожують ще до того, як поставити квітку.

Серед японських порцелянових ваз для квітів найбільше цінуються стародавні «іга» (приблизно 15-16 ст.). Якщо побризкати водою на цю вазу, вона ніби прокидається, вивільняються її живі кольори. Іга випалюють на сильному вогні. І коли попіл від соломи чи сажа від палива осипаються, розтікаючись по поверхні вази, коли температура поступово спадає, ваза ніби покривається глазур'ю. Цей процес залежить від печі, а не від майстра, це природний витвір, і залежно від породи, утворюються різні візерунки та кольори. В'яжуча, груба, товста поверхня виробів іга під впливом вологи набуває розкішного блиску. Вона дихає разом з рососою на квітці.

Зазвичай, перед використанням зволожують і чашку для чаю, щоб надати їй витонченого блиску.

Ікенобо Сен-о написав: «Поля, гори, води – у своїй природній формі» («Таємні вислови»). Він привніс у школу мистецтва ікебани новий дух, заявивши, що можна побачити «квітку» і в сухій гілці, і в розбитій вазі, і вони теж сприяють досягненню саторі. «У давнину наші пращури, складаючи квіти, досягали просвітління». Під впливом дзен його душа відкрила істинну красу Японії. І це була душа людини, яка жила в часи тривалих спустошливих міжусобних воєн.

У найдавнішій збірці ута-моногатарі «Ісе моногатарі» (X ст.) міститься чимало коротких ліричних новел. В одній із них йдеться про те, яку квітку поставив поет Аріварано-но Юкіхіра, зустрічаючи своїх гостей: «Будучи людиною витонченого смаку, він поставив у вазу незвичну квітку гліцинії. Гнучке стебло було завдовжки три сяку і шість сунів». Стебло гліцинії такої довжини дійсно незвичне, і взагалі – чи правда це? Але для мене ця квітка символізує особливість хейанської культури. Саме у квітах гліцинії відчувається дух Японії, вони жіночні та елегантні. Коли вони розквітають і колихаються на вітрі, м'які, ніжні, непомітні квіти гліцинії то виринають, то знову губляться серед літньої смарагдової зелені, як втілення «моно-но аваре». А квітка з таким довгим стеблом – дійсно незвично прекрасна.

Японія тисячу років тому на свій лад увібрала культуру Тан і створила прекрасну культуру Хейан. Зародження в душах японців почуття прекрасного було таким же дивом, як і «казковий цвіт гліцинії». У поезії перша імператорська антологія з'явилася в 905 р. – «Кокінсю». Шедеврами прози стали «Ісе моногатарі», «Гендзі моногатарі» Мурасакі Сікібу (приблизно 970-1014) та «Записки в узголів'ї» Сей Сьонагон (966-1017). Була створена традиція японської краси, яка протягом восьмисот років впливала на всю японську літературу. «Гендзі моногатарі» – вершина японської літератури. Навіть зараз немає нічого подібного до цього роману... Після того, як було написано «Гендзі моногатарі», усі японські романи тяжіли до нього. Скільки за цей час було наслідувань! Усі види мистецтва, починаючи з прикладних і закінчуючи мистецтвом планування садів, про поезію навіть не варто згадувати, знаходили в «Гендзі» невичерпне джерело краси й натхнення.

[...]

М'юе і Сайгьо (1118-1190) обмінювалися віршами й думками про поезію: «Щоразу, як приходив чернець Сайгьо, він говорив про поезію. Він казав, що має власний погляд на поезію, який відрізняється від звичного. Я оспівую квіт сакури, зозулю, місяць, сніг тощо. Однак усе це надумане – воно лише сліпить очі і заповнює вуха. І всі ці слова не є щирими. Говорячи про сакуру, чи справді ми думаємо про неї, коли оспівуємо місяць, чи дійсно ми думаємо про нього. Ми лише вдаємо, що нас насправді щось вабить. З'явиться червона веселка – і нам здається, що вона розфарбувала порожнечу неба. Засяє

сліпуче сонце – і здається, що порожнеча неба теж сяє. Але порожнеча неба сама собою не забарвлюється і не сяє. Отак і наша душа, як ця небесна порожнеча, розфарбовується в різні кольори, не залишаючи сліду. Проте тільки в такій поезії проявляється Істина Будди» (із «Біографії Мьое» його учня Кікая).

У цих словах – прихований натяк на японські, вірніше, східні ідеї «порожнечі», «небуття». І мої романи характеризують інколи як романи про «небуття». Однак це зовсім не те, що на Заході називається нігілізмом. Я думаю, що наші духовні начала значно відрізняються. Вірш Догена, названий «Споконвічним образом», що оспівує красу чотирьох пір року, і є дзен.

(Переклад О. Калашнікової)

ОЕ КЕНДЗАБУРО

(нар. 1935 р.)

ЯПОНІЯ, ДВОЗНАЧНІСТЬ І Я

(Нобелівська промова. Уривки)

Під час останньої кровопролитної світової війни я був маленьким хлопчиком і жив у далеких лісистих долинах острова Сікоку в Японському архіпелазі, за тисячі миль звідси. Було дві книги в той час, які мене по-справжньому зачарували: «Пригоди Гекльберрі Фінна» та «Дивовижні мандри Нільса з дикими гусьми». Уесь світ тоді був охоплений хвилями жаху. Читаючи Гекльберрі Фінна, я зрозумів, чому ночівля просто неба серед лісу в горах дарувала мені відчуття безпеки, якого я не знаходив вдома. Протагоніст «Дивовижних мандрів Нільса» був перетворений на маленьку копію себе, навчився розуміти мову птахів і здійснив дивовижну подорож. Від цієї історії я отримав насолоду в багатьох відношеннях. По-перше, живучи серед дикого лісу на острові Сікоку так само, як жили мої предки багато віків тому, я переконався, що саме цей світ і саме такий спосіб життя дарували справжню свободу. По-друге, я ототожнював себе з Нілом, маленьким неслухняним хлопчиком, який, подорожуючи Швецією разом з дикими гусьми і захищаючи їх, знову перетворюється на хлопчика – усе ще безневинного, але повного відваги та гідності. Повернувшись нарешті додому, Ніл промовляє до батьків. Мабуть, найбільшу насолоду в цій книжці я знаходив саме в її мові, бо відчував очищення й натхнення, промовляючи разом з Нілом: «Maman, Papa! Je suis grand, je suis de nouveau un homme!» – «Мамо, тато! Я знову великий! Я знову став людиною!».

Особливо мене захоплювала фраза «Я знову став людиною!». Зростаючи, я зазнав багато страждань у різних сферах життя – всім'ї, в моїх відносинах з японським суспільством і у житті в цілому в

другій половині двадцятого століття. Я вижив завдяки вираженню цих моїх страждань у формі роману. В процесі я нерідко повторював, зітхаючи: «я знову став людиною!». Можливо, в цьому місці і з цієї нагоди, розповідати про себе трохи недоречно. Однак, дозвольте зауважити, що це завжди було основою мого авторського стилю – починати з особистого досвіду і поєднувати його з суспільством, державою і світом. Тож, я сподіваюсь, ви пробачите мені ще трохи сповідання.

Півстоліття тому в тих непроглядних лісах книга «Дивовижні мандри Нільса» дала мені два пророцтва. Що я колись навчусь розуміти мову птахів, і що одного дня я відлечу з моїм улюбленим білим гусем до далекої скандинавської країни.

Коли я одружився, наша перша дитина народилась розумово відсталою. Ми назвали його Хікарі, що японською мовою означає «світло». У перші роки життя він реагував лише на щебетання пташок, і ніколи – на людську мову. Улітку, коли йому було шість років, ми жили в будиночку за містом. Він почув трелі пари водників (*Rallus aquaticus*), що лунали від озера за гаєм і сказав голосом коментатора з життя диких пташок: «Співають водники». Це було вперше, коли мій син промовляв людські слова. З того часу я і моя дружина стали мати нормальне спілкування з нашим сином.

Хікарі тепер працює в тренувальному центрі для інвалідів, закладі, ідею якого ми запозичили у Швеції. Разом з тим, він пише музичні твори, що народжуються з пташиних співів, які він передає мовою музики. Таким чином, Хікарі здійснив перше пророцтво, про те, що я колись навчусь розуміти мову птахів. Я також маю додати, що моє життя було б неможливим без моєї дружини, без її невтомної жіночої сили і мудрості. Вона була самою інкарнацією Акки, ватажка диких гусей Ніла. Разом із нею я прилетів до Стокгольму і друге пророцтво також, нарешті, здійснилось.

Кавабата Ясунарі, перший японський письменник, котрий стояв на цій сцені як лауреат Нобелівської премії з літератури, прочитав лекцію під назвою «Уцукусій ніхон-но ватасі» («Виплеканий красою Японії»). Вона була водночас красивою і розпливчатою.

Я використовую слово «двозначний», «розпливчастий», «неоднозначний» як еквівалент японського слова «*aimai*». Цей японський прикметник може мати декілька варіантів перекладу. Розпливчастість також була свідомо закладена Кавабатою Ясунарі в назву

його лекції. Адже ця назва може перекладатися, як «Я, створений красою Японії». Розпливчастість назви виникає через багатозначність японської частки «по», що поєднує ці слова.

Розпливчастість назви дає простір для безлічі інтерпретацій і трактувань. Її можна зрозуміти як «Я – частина краси Японії», де «по» має значення належності або родової ознаки. Також назву можна розуміти як «Краса Японії і я», і в цьому випадку частка має значення протиставлення. І справді, один з найвидатніших американських фахівців з японської літератури переклав саме так: «Японія, краса і я». Принаймні, у цьому випадку traduttore (перекладач) – не traditore (зрадник).

Під такою назвою в своїй промові Кавабата розповів про особливий вид містицизму, що зустрічається не тільки в Японії, а й у східній філософії взагалі. Я говорю про дзен-буддизм. Навіть письменник двадцятого століття Кавабата змальовує свої почуття в термінах давньої поезії дзенських монахів часів феодальної Японії. Більшість з цих віршів присвячені лінгвістичній неспроможності казати правду. Слова в них замкнені в своїх міцних оболонках. Не можна очікувати, що слова самі вийдуть з цих віршів і достукаються до нас. Дзенську поезію можна зрозуміти і відчутти тільки за умови відмови від себе і добровільного проникнення в закриті оболонки цих слів.

Чому ж Кавабата зважився читати настільки езотеричну поезію японською мовою перед публікою в Стокгольмі? Я майже з ностальгією пригадую ту непохитну відвагу, якої він набув наприкінці своєї бурхливої кар'єри, і з якою він зробив цю сповідь власної віри. Декілька десятиліть Кавабата мандрував мистецтвом і за цей час створив безліч шедеврів. І після стількох років своїх мандрів, тільки через зізнання в коханні до цих неосяжних японських віршів, що зводять нанівець будь яку спробу їх зрозуміти, був він здатний оповісти про красу, Японію і себе, тобто про світ, в якому він жив і літературу, яку він творив.

Особливо варто уваги те, як Кавабата Ясунарі завершив свою лекцію: *«Мої романи також характеризують іноді як романи про «небуття». Однак це зовсім не те, що на Заході називається нігілізмом. Я думаю, що наші духовні начала значно відрізняються. Віри Дотена, названий «Споконвічним образом», що оспівує красу чотирьох пір року, і є дзен».*

Тут я також бачу сміливу та непохитну самовпевненість. Окресливши свою належність до дзенської філософської традиції та есте-

тики класичної літератури Сходу, Кавабата окремо наголошує на різниці між пустотою, що властива його творам та західним нігілізмом. Його слова промовляють до майбутніх поколінь людства, на які Альфред Нобель покладав свої найкращі сподівання.

[...]

Озираючись на сумні події минулого, я не можу, як хтось, хто живе сьогодні, повторити вслід за Кавабатою Ясунарі: «Японія, краса і я». Хвилину тому я торкався теми розпливчастості назви і змісту лекції Кавабати. Надалі у своїй промові я буду використовувати слово «двозначність», відповідно до розрізнення, що зробила видатна британська поетеса Кетлін Рейн, коли сказала, що Вільям Блейк був не стільки розпливчатим, скільки двозначним. Я не можу сказати про себе інакше як «Японія, двозначність і я».

Я спостерігаю, що після ста двадцяти років модернізації з моменту відкриття країни, сучасна Японія залишається розколотою між двома полюсами. Я також, як письменник, живу з цією поляризацією, що вкарбована в мені, мов глибокий шрам.

Ця двозначність, настільки могутня і всеосяжна, що розколює навіпіл і державу, і людей, виявляє себе різними шляхами. Японська модернізація була спрямована на навчання у Заході і наслідування йому. Однак, Японія розташована в Азії і ретельно зберігає свою традиційну культуру. Двозначне спрямування Японії призвело до того, що вона стала загарбником в Азії. В той же час, культура сучасної Японії, що передбачала цілковиту відкритість Заходу, тим не менш, не хотіла бути зрозумілою Заходом. Нарешті, Японія стала ізольованою від інших країн Азії не лише політично, але й культурно.

В історії сучасної японської літератури найбільш щирими і свідомими своєї місії були ті повоєнні письменники, які вийшли на літературну сцену одразу після війни, глибоко вражені катастрофою, однак сповнені надії на відродження. Вони докладали неймовірних зусиль, щоб якимось залагодити всі ті звірства, що чинили японські війська в країнах Азії, а також, щоб зменшити прірву не тільки між Японією та розвиненими західними країнами, а й між країнами Латинської Америки і Африки та Японією. Тільки такими діями вони сподівались відшукати примирення з рештою світу. Я завжди прагнув до останнього рядка залишатися вірним цій чудовій літературній традиції.

Теперішнє положення Японії і японців в їх постмодерній фазі не можна назвати інакше як двозначним. В самому центрі історії японської модернізації – Друга світова війна – дитя нашого хибного бачення модернізації. Поразка в цій війні 50 років тому дала можливість нам, японцям, вісникам війни, зробити спробу відродження з того величезного занепаду і страждання, змальованих повоєнною школою японської літератури. Моральними опорами такого відродження для японських нащадків стали ідея демократії та рішучість ніколи більше не чинити війни. Жодні моральні засади не допоможуть японській нації змити ганьбу власної історії вторгнення в інші країни Азії, однак вони необхідні для вшанування пам'яті загиблих від ядерної зброї, вперше застосованої в Хіросімі і Нагасакі, для тих, хто вижив і для їх нащадків, вражених радіацією (рахуючи і десятки тисяч тих, чиєю рідною мовою є корейська).

В останні роки японська політика зазнає все більше критики, зокрема, кажуть, що Японії слід брати активнішу участь в миротворчих силах ООН, в тому числі і своїми збройними силами. Наше серце стискається кожен раз, коли ми чуємо щось подібне. Відмова від війни, проголошена центральною статтею Конституції, була для нас безумовною вимогою закінчення Другої світової війни. Японці обрали принцип вічного миру як моральну опору свого повоєнного відродження.

Я вірю в те, що західні країни з їх традицією толерантного ставлення до відмови від військової служби, краще інших розуміють нашу позицію. У самій Японії весь час існували бажаючі викинути статтю про відмову від війни з Конституції, і для цього вони шукали будь якої нагоди використати міжнародний натиск в своїх цілях. Але виключення статті про відмову від війни з Конституції означало б ніщо інше як зраду народів Азії та постраждалих від атомної бомби в Хіросімі і Нагасакі. Мені, як письменнику, не важко уявити, до чого може призвести така зрада.

Довоєнна Конституція Японії, що ставила абсолютну владу вище принципу демократії, мала деяку підтримку населення. І хоча ми вже півстоліття маємо нову Конституцію, настрої прихильності до старої все ще існують серед нас. Якщо б Японія раптом змінила принцип, що п'ятдесят років був нашою опорою, те рішення, що ми прийняли на руїнах невдалої спроби модернізації – рішення плекати ідею всезагальної людяності звелось б нанівець. Ось яка картина постає переді мною.

Те, що я називаю японською «двозначністю» в своїй лекції – це різновид хронічної хвороби, досить поширений в наш час. Економічне процвітання Японії – також не виключення, бо супроводжується безліччю потенційних небезпек в світлі структури міжнародної економіки та екологічних проблем. «Двозначність» в цьому відношенні, стає все більш явною. Це можна краще побачити критичним поглядом ззовні, аніж зсередини країни. На самому дні економічних злиднів повоєнного часу ми мусили проявити гнучкість для того, щоб жити далі, не полишаючи надії на одужання. Дивно це казати, але схоже, що тепер ми проявляємо не менше гнучкості, намагаючись не помічати загрозливих наслідків нинішнього процвітання. З іншого боку, зараз постає нова економічна реальність, в якій японський добробут буде органічною складовою зростаючого потенціалу виробництва і споживання в країнах Азії.

Я один з тих письменників, хто бажає створювати серйозні літературні твори, які не були б простим відзеркаленням культури споживання в Токіо та інших субкультур світу. Яким же має бути мій шлях до національного самовизначення?

Вістен Г'ю Оден в своєму вірші змалював письменника так:

*...Among the just
Be just, among the Filthy filthy too,
And in his own weak person, if he can,
Must suffer, dully, all the wrongs of Man.*

(«The Novelist», 11-14)

*Він там, де і народ, і в славі, і в ганьбі.
То славить ватажків, то сльози ллє безсилі
І хоч проста людина він, не Божий син,
Відповідати мусить сам за всі їх дії.*

(Переклад наш. А.Б.)

Саме так моя професія письменника перетворилась на «життєву звичку» (за вдалим висловом Фланері О'Конор).

Для визначення бажаних позитивних рис японського менталітету я підібрав слово «порядність» з арсеналу Джорджа Орвела, яке він часто вживає поруч з «людяністю», «здоровим глузом» і «пристойністю» в описах характерів позитивних персонажів. Цей оманливо простий епітет, однак, може на певному рівні контрастувати з «дво-

значністю», що я використав для свого самовизначення в цій промові. Справа в тому, що існує величезна іронічна невідповідність між тим, як японці виглядають для світу зі сторони, і тим, як вони хотіли б виглядати.

Я думаю, що Орвел не був би проти, якби я вживав слово «порядний» як синонім слова «гуманістичний», оскільки обидва епітети мають спільні риси, такі, як «толерантність» та «людяність». Серед наших попередників були ті, хто своєю кропіткою працею проклали шлях до «порядної» та «гуманістичної» Японії.

Одним з таких людей був покійний професор Кадзуо Ватанабе, дослідник французької літератури і філософії Ренесансу. Оточений безглуздим запалом патріотизму напередодні і під час Другої світової війни, Ватанабе мав самотню мрію всплекати гуманізм на ґрунті традиційно-японського відчуття краси та поваги до Природи, що, на щастя, ще не зникло зі свідомості японців. Однак слід зазначити, що професор Ватанабе мав своє розуміння краси і Природи, відмінне від того, що запропонував Кавабата Ясунарі в своїй лекції «Японія, краса і я».

Той шлях, яким Японія намагалась побудувати сучасну державу, на прикладі країн Заходу, був катастрофічним. Іншим шляхом (хоча і дещо подібним) японські інтелектуали намагалися подолати прірву між Заходом і своєю країною на найглибшому рівні. Це була важка праця, або *travail*, як сказали б французи, та вона була сповнена радості. У цьому сенсі, дослідження Франсуа Рабле професором Ватанабе стало одним із найвидатніших і плідних наукових досягнень інтелектуального світу Японії.

До Другої світової війни Ватанабе навчався в Парижі. Коли він повідомив свого наукового керівника, що має намір перекласти Рабле японською мовою, досвідчений літній науковець відповів юному і зухвалому японському студенту фразою: «*L'entreprise inouïe de la traduction de l'intraduisible Rabelais*» («зухвала спроба перекласти неперекладного Рабле»). Інший французький професор здивовано промовив: «*Belle entreprise Pantagruelique*» («авантюра в душі Пантагрюеля»). Не зважаючи на це, Ватанабе не тільки вдалося здійснити свій намір в злиденні роки війни та американської окупації, а й зробити все можливе для привнесення в тогочасну дизорієнтовану і збентежену Японію досвіду та ідей французьких гуманістів, що були попередниками, сучасниками і послідовниками Франсуа Рабле.

Я був учнем професора Ватанабе в своєму житті і творчості. Він вплинув на мене у два способи. Перше – це мій метод написання романів. Саме з його перекладу Рабле я навчився тому, що Бахтін формулював як «систему образів гротескного реалізму або культура народного сміху»; важливості матеріального і плотського фактору; вміння співвідносити космічні, соціальні та плотські елементи; поєднувати смерть і надію на відродження; і, звичайно ж, сміху, що відкидає будь-які ієрархічні відношення.

Система образів навіть комусь такому, як я, народженому у віддаленому, периферійному, богом забутому регіоні, віддаленої, периферійної, богом забутої країни Японії, дала можливість відшукати літературні прийоми, що були зрозумілі широкому загалові. І через своє походження я репрезентую не ту Азію, яку вважають новою економічною силою, а іншу – сповнену нездоланної бідності і голоду. Я ставлю себе в один ряд з такими письменниками, як Кім Чжиха з Кореї, Чон І і Му Чжен з Китаю, бо ми поділяємо одні й ті ж старі і всім відомі, але все ще живі метафори. Як на мене, літературна спорідненість виявляється саме в таких речах. Якось я брав участь у голодуванні за політичну свободу обдарованого корейського поета. Зараз я дуже занепокоєний долею тих талановитих японських письменників, яких було ув'язнено після подій на Таньаньменській площі.

Інше, у чому професор Ватанабе на мене вплинув, була його ідея гуманізму. Для мене ця ідея є квінтесенцією всієї європейської цивілізації. Саме про неї говорить Мілан Кундера, коли дає визначення душі роману. На основі докладного вивчення історичних матеріалів Ватанабе написав збірник критичних біографій, з біографією Рабле у центрі, різних видатних чоловіків, від Еразмуса до Себастьяна Кастелліо, і жінок, пов'язаних з Генріхом IV, від Маргарити де Валуа до Габріель д'Естре. Цими біографіями Ватанабе хотів розповісти японцям про гуманізм, необхідність толерантності, людську вразливість до упереджень і помилкових суджень. Із щирих намірів він цитував датського філолога Христофора Ніропа: «Той, хто не протестує проти війни, є її співучасником». В своїй спробі прищепити Японії гуманізм, як саму основу європейської думки, професор Ватанабе сміливо йшов і на «зухвалі спроби», і на «Пантагрюельські авантюри».

Зазнавши впливу гуманізму Ватанабе, я вбачаю свою письменницьку місію в тому, щоб вказати шлях тим, хто пише, і їх читачам до

зцілення від особистих страждань істраждань їх часу та загоєння їх душевних ран. Я вже казав, що відчуваю себе розірваним між полюсами японської «двозначності». Уесь цей час я намагався зцілитися та позбутися цього болю через літературу. Я також докладав чимало зусиль та молитов до зцілення й полегшення страждань моїх рідних співвітчизників.

Дозвольте мені знову згадати мого розумово відсталого сина Хікарі, який завдяки пташиним співам відкрив для себе музику Моцарта і Баха, а згодом, став писати свою власну музику. Його перші короткі твори були сповнені саява і краси. Вони були схожі на краплинки роси, що поблискують серед трави на сонці. Англійське слово «innocence» («невинність») складається із заперечної часточки «in» і слова «posse» – ранили, тобто воно має значення «не ранили», «не робити боляче». Запорукою краси цієї музики була природна невинність її автора.

Хікарі продовжував складати музику, і в його нових творах я став чути дещо інше – «ридання темної душі». Хоч він і був розумово відсталим, його енергійні зусилля забезпечили йому вдосконалення композиторської техніки та поглибили його сприйняття. Це, в свою чергу, дозволило йому віднайти в глибині свого серця скупчення темної журби, яке він до цього часу не може виразити словами.

«Ридання темної душі» прекрасно, і сам акт вираження його в музиці звільняє автора від його темної журби в єдиному акті зцілення. І навіть більше, його музика також звільняє і зцілює його нинішніх слухачів. У цьому я знаходжу підстави до віри у виключну цілющу силу мистецтва.

Моя віра не має фактичних доказів. Хоч я і «проста людина», але укріплений цією безпідставною вірою я готовий «відповідати сам» за всі жахи двадцятого століття, спричинені потворним засиллям технологій і транспорту. Зі свого віддаленого, периферійного місця на краю світу я хотів би стати хоч чимось корисним, і зробити свій скромний, порядний та гуманістичний внесок для зцілення і примирення людства.

(Переклад А. Богданові)

ДОДАТОК

**ОРИГІНАЛЬНІ
ЯПОНСЬКІ
ТВОРИ**

I. 正岡 子規
Masaoka Siki

***

梅雨晴や
ところどころに
蟻の道

***

犬の声
靴の音ながき夜
なりにけり

***

土器に
花のひつゝく
神酒哉

***

紙燭して
梅の中行く
女哉

***

女そぞろ
梅折りなやむ
けしき哉

***

蝸牛や
雨雲さそふ
角のさき

***

柿くへば
鐘が鳴るなり
法隆寺

***

行く春や
ほうほうとして
蓬原

***

行く我に
とどまる汝に
秋二つ

***

行く秋の
我に神無し
仏無し

***

病牀の

匂袋や
浅き春

II. 夏目 漱石 Haizume Soseki

***

涼しさや
奈良の大仏
腹の中

***

永き日や
あくびうつして
分れ行く

***

董程な
小さき人に
生れたし

***

ぶつぶつと
大な田螺の
不平哉

***

楽寝昼寝
われは物草
太郎なり

***

逝く人に
留まる人に
来る雁

***

なつかしき
土の臭や
松の秋

***

只一羽
来る夜ありけり
月の雁

III. 高浜 虚子 Такахама Къосі

***

蛇逃げて

我を見し眼の
草に残る

***

白牡丹と
いふといへども
紅ほのか

***

枯枝に
初春の雨の
球まどか

***

もの置けば
そこに生れぬ
秋の蔭

***

手にうけて
開け見て落花
なかりけり

***

彼一語
我一語秋
深みかも

***

去年今年
貫く棒の
如きもの

IV. 種田 山頭火 Танеда Сантока

***

春の雪
二人で
あるく

***

いつまで
旅することの
爪をきる

***

今日の道の
たんぽぽ
咲いた

***

うらうら
ほろほろ
花がちる

***

椿ひらいて
墓がある

***

ひとりで
蚊に
くはれている

***

てふてふ
ひらひら
おなかがすいた

***

虫も
たべる物がない
本を食べたか

***

山の
しずかさは
しろい花

***

まっすぐな
道で
さみしい

***

朝の
土から
拾う

***

生きていることが
うれしい
水をくむ

***

石を
枕に
雲のゆくへを

***

いつも
一人で
赤とんぼ

***

ここにわたしが
つくつくぼうしが
いちにち

***

よい道が
よい建物へ
焼場です

***

草にすわり
飯
ばかりの飯

***

飯の
うまさが
青い青い空

***

つくつくぼうし
鳴いて
つくつくぼうし

***

草をしいて
おべんたう分けて
食べて右左

***

みんなかえる
家はある
ゆふべのゆきき

***

しみじみ食べる
飯ばかりの
飯である

***

月から
ひらり
柿の葉

***

しぐるるや
死なないで
いる

***

水の
うまさを
蛙鳴く

***

おとは
しぐれか

***

しぐるるや
しぐるる山へ
歩み入る

***

雨だれの
音も
年とった

***

うしろすがたの
しぐれて
ゆくか

***

けふの
おひるは
水ばかり

***

鴉啼いて
わたしも
一人

***

寝たり
起きたり
落葉する

***

木の葉
ふるふる
野糞する

***

安か安か
寒か寒か
雪雪

***

雪ふる
一人一人
ゆく

***

それは
私の顔だった
鏡つめたく

***

雪ふる
食べる物もらうて
もどる

***

生死の

中の
雪ふりしきり

***

山から風が
風鈴へ
いきでいたい思う

V. 尾崎 放哉
Одзакі Хосай

***

ねそべって
書いて居る手紙を
鶏に覗かける

***

つくづく淋しい
我が影よ
動かして見る

***

わが顔
ぶらさげて
あやまりにゆく

***

打ちそこねた
釘が首を
曲げた

***

夕ひよいと
出た一本足の
雀よ

***

なんにもない
机の引き出しを
あけて見る

***

淋しいぞ
一人五本のゆびを
開いて見る

***

爪切った
ゆびが
十本ある

***

入れものが

無い
両手で受ける

***

足のうら
洗えば
白くなる

***

朝早い
道の
いぬころ

***

草の穂の
一匹の蟻にも
大空

***

漬物桶に
塩ふれと
母は運だか

***

せきを
しても
ひとり

***

春の山
うしろから
煙が出たした

VI. 飯田 蛇笏 Iida Dakocy

***

春寒く
なみだをかくす
夫人かな

***

山寺の
扉に雲あそぶ
彼岸かな

***

つぶらなる
汝が眼吻はなん
露の秋

***

ふるさとの
雪に我ある
大爐かな

***

蝉おちて
鼻つく秋の
地べたかな

***

蝉捕って
瞳の炫耀を
みれば秋

***

葉のさきの
露に見入りて
月のわれ

VII. 中塚 一碧楼 Накацука Ипекіро

***

草を刈り進む
我肩の
青空

***

草
青々
牛去り

***

秣の一車の
かげでささやいて
夏の日が来る

***

白露の
野原のみちを
ゆきかかり

***

我を恥じて
枯草など
焚き火している

***

鏡に映つた
わたしがそのまま
来た菊見

***

ここに死ぬる

雪を
搔えている

VIII. 富田 木歩 Tomita Mokko

***

泣きたさを
ふとうたいけり
秋の暮

***

葉紙に
句を書き溜める
夜寒かな

***

夜長さや
天井から降る
油虫

***

夜寒さや
吹けば居すくむ
油虫

***

蟻共の
尻みな光る
春日かな

***

夏初め
海苔の砂嚙む
朝餉かな

***

行く年や
われにもひとり
女弟子

***

夢に見れば
死もなつかしや
冬木風

***

病み臥すや
蟬鳴かしゆく
夜の門

***

柩もる
よを涼み子の
うかがいぬ

***

棺見る
こころむなしく
秋日かな

IX. 与謝野 晶子 Йосано Акіко

***

夜の帳に
ささめき尽きし
星の今を
下界の人の
鬢のほつれよ

***

歌にきけな
誰れ野の花に
紅き否む
おもむきあるかな
春罪もつ子

***

血ぞもゆる
かさむひと夜の
夢のやど
春を行く人
神おとしめな

***

椿それも
梅もさなりき
白かりき
わが罪問はぬ
色桃に見る

***

堂の鐘の
ひくきゆふべを
前髪の
桃のつぼみに
経たまへ君

***

臙脂色は
誰にかたらむ
血のゆらぎ
春のおもひの
さかりの命

***

まゐる酒に
灯あかき宵を
歌たまへ
女はらから
牡丹に名なき

***

海棠に
えうなくときし
紅すてて
夕雨みやる
瞳よたゆき

***

春の国
恋の御国の
あさぼらけ
しるきは髪か
梅花のあぶら

***

清水へ
祇園をよぎる
桜月
夜こよひ逢ふ人
みなうつくしき

***

なにとなく
君に待たるる
こちして
出でし花野の
夕月夜かな

***

むねの清水
あふれてつひに
濁りけり
君も罪の子
我も罪の子

***

くろ髪の
千すぢの髪の
みだれ髪
かつおもひみだれ

***

いとせめて
もゆるがままに
もえしめよ
斯くぞ覚ゆる
暮れて行く春

***

春みじかし
何に不滅の
命ぞと
ちからある乳を
手にさぐらせぬ

***

道を云はず
後を思はず

名を問はず
ここに恋ひ恋ふ
君と我と見る

X. 石川 啄木 Iсіkawa Taくぼく

***

東海の小島の磯の白砂に
われ泣きぬれて
蟹とたはむる

***

頬につたふ
なみだのごはず
一握の砂を示しし人を忘れず

***

大海にむかひて一人
七八日
泣きなむとすと家を出でにき

***

砂山の砂に腹這ひ
初恋の
いたみを遠くおもひ出づる日

***

砂山の裾によこたはる流木に
あたり見まはし
物言ひてみる

***

いのちなき砂のかなしさよ
さらさらと
握れば指のあひだより落つ

***

しつとりと
なみだを吸へる砂の玉
なみだは重きものにしあるかな

***

大という字を百あまり
砂に書き
死ぬことをやめて帰り来れり

***

たはむれに母を背負ひて
そのあまり軽きに泣きて
三步あゆまず

***

はたらけど
はたらけど猶わが生活楽にならざり
ちっと手を見る

***

しっとり
水を吸ひたる海綿の
重さに似たる心地おぼゆる

***

こみ合へる電車の隅に
ちぢこまる
ゆふべゆふべの我のいとしさ

***

新しき本を買ひ来て読む夜半の
そのたのしさも
長くわすれぬ

***

かなしきは
かの白玉のごとくなる腕に残せし
キスの痕かな

***

葡萄色の
古き手帳にのこりたる
かの会合の時と処かな

***

家にかへる時間となるを
ただ一つの待つことにして
今日も働けり

XI. 太宰 治「人間失格」

Дадзай Осаму

«ПРОПАЩА ЛЮДИНА»

はしがき

私は、その男の写真を三葉、見たことがある。

一葉は、その男の、幼年時代、とでも言うべきであろうか、十歳前後かと推定される頃の写真であって、その子供が大勢の女のひとに取りかこまれ、（それは、その子供の姉たち、妹たち、それから、従姉妹たちかと想像される）庭園の池のほとりに、荒い縞の袴をはいて立ち、首を三十度ほど左に傾け、醜く笑っている写真である。醜く？ けれども、鈍い人たち（つまり、美醜などに関心を持たぬ人たちは、面白くも何とも無いような顔をして、「可愛い坊ちゃんですね」

といい加減なお世辞を言っても、まんざら空お世辞に聞えないくらいの、謂わば通俗の「可愛らしさ」みたいな影もその子供の笑顔に無いわけではないのだが、しかし、いささかでも、美醜に就いての訓練を経て来たひとなら、ひとめ見てすぐ、

「なんて、いやな子供だ」

と頗る不快そうに呟き、毛虫でも払いのける時のような手つきで、その写真をほうり投げるかも知れない。

まったく、その子供の笑顔は、よく見れば見るほど、何とも知れず、イヤな薄気味悪いものが感ぜられて来る。どだい、それは、笑顔でない。この子は、少しも笑ってはいないのだ。その証拠には、この子は、両方のこぶしを固く握って立っている。人間は、こぶしを固く握りながら笑えるものでは無いのである。猿だ。猿の笑顔だ。ただ、顔に醜い皺を寄せているだけなのである。「皺くちゃ坊ちゃん」とでも言いたくなるくらいの、まことに奇妙な、そうして、どこかけがらわしく、へんにひとをムカムカさせる表

情の写真であった。私はこれまで、こんな不思議な表情の子供を見た事が、いちども無かった。

第二葉の写真の顔は、これはまた、びっくりするくらいひどく変貌していた。学生の姿である。高等学校時代の写真か、大学時代の写真か、はっきりしないけれども、とにかく、おそろしく美貌の学生である。しかし、これもまた、不思議にも、生きている人間の感じはしなかった。学生服を着て、胸のポケットから白いハンケチを覗かせ、籐椅子に腰かけて足を組み、そうして、やはり、笑っている。こんどの笑顔は、皺くちやの猿の笑いでなく、かなり巧みな微笑になってはいるが、しかし、人間の笑いと、どこやら違う。血の重さ、とでも言おうか、生命の渋さ、とでも言おうか、そのような充実感は少しも無く、それこそ、鳥のようではなく、羽毛のように軽く、ただ白紙一枚、そうして、笑っている。つまり、一から十まで造り物の感じなのである。キザと言っても足りない。軽薄と言っても足りない。ニヤケと言っても足りない。おしゃれと言っても、もちろん足りない。しかも、よく見ていると、やはりこの美貌の学生にも、どこか怪談じみた気味悪いものが感ぜられて来るのである。私はこれまで、こんな不思議な美貌の青年を見た事が、いちども無かった。

もう一葉の写真は、最も奇怪なものである。まるでもう、としの頃がわからない。頭はいくぶん白髪のようなのである。それが、ひどく汚い部屋（部屋の壁が三箇所ほど崩れ落ちているのが、その写真にハッキリ写っている）の片隅で、小さい火鉢に両手をかざし、こんどは笑っていない。どんな表情も無い。謂わば、坐って火鉢に両手をかざしながら、自然に死んでいるような、まことにいまわしい、不吉なおいのする写真であった。奇怪なのは、それだけでない。その写真には、わりに顔が大きく写っていたので、私は、つくづくその顔の構造を調べる事が出来たのであるが、額は平凡、額の皺も平凡、眉も平凡、眼も平凡、鼻も口も顎も、ああ、この顔には表情が無いばかりか、印象さえ無い。特徴が無いのだ。たとえば、私がこの写真を見て、眼をつぶる。既に私はこの顔を忘れていた。部屋の壁や、小さい火鉢は思い出す事が出来るけれども、その部屋の主人公の顔の印象は、すっと霧消して、どうしても、何としても思い出せない。画にならない顔である。

漫画にも何もならない顔である。眼をひらく。あ、こんな顔だったのか、思い出した、というようなよろこびさえ無い。極端な言い方をすれば、眼をひらいてその写真を再び見ても、思い出せない。そうして、ただもう不愉快、イライラして、つい眼をそむけたくなる。

所謂「死相」というものにだって、もっと何か表情なり印象なりがあるものだろうに、人間のからだに駄馬の首でもくっつけたなら、こんな感じのものになるであろうか、とにかく、どこという事なく、見る者をして、ぞっとさせ、いやな気持ちにさせるのだ。私はこれまで、こんな不思議な男の顔を見た事が、やはり、いちども無かった。

あとがき

この手記を書き綴った狂人を、私は、直接には知らない。けれども、この手記に出て来る京橋のスタンド・バアのマダムともおぼしき人物を、私はちょっと知っているのである。小柄で、顔色のよくない、眼が細く吊り上っていて、鼻の高い、美人というよりは、美青年といったほうがいくらかの固い感じのひとであった。この手記には、どうやら、昭和五、六、七年、あの頃の東京の風景がおもに写されているように思われるが、私が、その京橋のスタンド・バアに、友人に連れられて二、三度、立ち寄り、ハイボールなど飲んだのは、れいの日本の「軍部」がそろそろ露骨にあばれはじめた昭和十年前後の事であったから、この手記を書いた男には、おめにかかる事が出来なかったわけである。

然るに、ことしの二月、私は千葉県船橋市に疎開している或る友人をたずねた。その友人は、私の大学時代の謂わば学友で、いまは某女子大の講師をしているのであるが、実は私はこの友人に私の身内の者の縁談を依頼していたので、その用事もあり、かたがた何か新鮮な海産物でも仕入れて私の家の者たちに食わせてやろうと思い、リュックサックを背負って船橋市へ出かけて行ったのである。

船橋市は、泥海に臨んだかなり大きいまちであった。新住民た

るその友人の家は、その土地の人に所番地を告げてたずねても、なかなかわからないのである。寒い上に、リュックサックを背負った肩が痛くなり、私はレコードの提琴の音にひかれて、或る喫茶店のドアを押した。

そのマダムに見覚えがあり、たずねてみたら、まさに、十年前のあの京橋の小さいバアのマダムであった。マダムも、私をすぐに思い出してくれた様子で、互いに大袈裟に驚き、笑い、それからこんな時のおきまりの、れいの、空襲で焼け出されたお互いの経験を問われもせぬのに、いかにも自慢らしく語り合い、

「あなたは、しかし、かわらない」

「いいえ、もうお婆さん。からだ、がたびしです。あなたこそ、お若いわ」

「とんでもない、子供がもう三人もあるんだよ。きょうはそいつらのために買い出し」

などと、これもまた久し振りで逢った者同志のおきまりの挨拶を交し、それから、二人に共通の知人のその後の消息をたずね合ったりして、そのうちに、ふとマダムは口調を改め、あなたは葉ちゃんを知っていたかしら、と言う。それは知らない、と答えると、マダムは、奥へ行って、三冊のノートブックと、三葉の写真を持って来て私に手渡し、

「何か、小説の材料になるかも知れませんわ」

と言った。

私は、ひとから押しつけられた材料でものを書けないたちなので、すぐにその場でかえそうかと思ったが、（三葉の写真、その奇怪さに就いては、はしがきにも書いて置いた）その写真に心をひかれ、とにかくノートをあずかる事にして、帰りにはまたここへ立ち寄りますが、何町何番地の何さん、女子大の先生をしているひとの家をご存じないか、と尋ねると、やはり新住民同志、知っていた。時たま、この喫茶店にもお見えになるという。すぐ近所であった。

その夜、友人とわずかなお酒を汲み交し、泊めてもらう事にして、私は朝まで一睡もせず、れいのノートに読みふけた。

その手記に書かれてあるのは、昔の話ではあったが、しかし、現代の人たちが読んでも、かなりの興味を持つに違いない。下手

に私の筆を加えるよりは、これはこのまま、どこかの雑誌社にたのんで発表してもらったほうが、なお、有意義な事のように思われた。

子供たちへの土産の海産物は、干物だけ。私は、リュックサックを背負って友人の許を辞し、れいの喫茶店に立ち寄り、「きのうは、どうも。ところで、……」

とすぐに切り出し、

「このノートは、しばらく貸していただけませんか」

「ええ、どうぞ」

「このひとは、まだ生きていますか？」

「さあ、それが、さっぱりわからないんです。十年ほど前に、京橋のお店あてに、そのノートと写真の小包が送られて来て、差し出し人は葉ちゃんにきまっているのですが、その小包には、葉ちゃんの住所も、名前さえも書いていなかったんです。空襲の時、ほかのものにまぎれて、これも不思議にたずかって、私はこないだはじめて、全部読んでみて、……」

「泣きましたか？」

「いいえ、泣くというより、……だめね、人間も、あんなっては、もう駄目ね」

「それから十年、とすると、もう亡くなっているかも知れないね。これは、あなたへのお礼のつもりで送ってよこしたのでしょう。多少、誇張して書いているようなところもあるけど、しかし、あなたも、相当ひどい被害をこうむったようですね。もし、これが全部事実だったら、そうして僕がこのひとの友人だったら、やっぱり脳病院に連れて行きたくなかったかも知れない」

「あのひとのお父さんが悪いのですよ」

何気なさそうに、そう言った。

「私たちの知っている葉ちゃんは、とても素直で、よく気がきいて、あれでお酒さえ飲まなければ、いいえ、飲んでも、……神様みたいないい子でした」

Ⅺ. 太宰 治「富嶽百景」

Дадзай Осаму

«СТО ВИДІВ ФУДЗІ»

富士の頂角、広重の富士は八十五度、文晁の富士も八十四度くらゐ、けれども、陸軍の実測図によつて東西及南北に断面図を作つてみると、東西縦断は頂角、百二十四度となり、南北は百十七度である。広重、文晁に限らず、たいていの絵の富士は、鋭角である。いただきが、細く、高く、華奢である。北斎にいたつては、その頂角、ほとんど三十度くらゐ、エッフェル鉄塔のやうな富士をさへ描いてゐる。けれども、実際の富士は、鈍角も鈍角、のろくさと拡がり、東西、百二十四度、南北は百十七度、決して、秀抜の、すらと高い山ではない。たとへば私が、印度かどこかの国から、突然、驚にさらはれ、すつと日本の沼津あたりの海岸に落されて、ふと、この山を見つけても、そんなに驚嘆しないだらう。ニツポンのフジヤマを、あらかじめ懂れてゐるからこそ、ワンダフルなのであつて、さうでなくて、そのやうな俗な宣伝を、一さい知らず、素朴な、純粹の、うつろな心に、果して、どれだけ訴へ得るか、そのことになる、多少、心細い山である。低い。裾のひろがつてゐる割に、低い。あれくらゐの裾を持つてゐる山ならば、少くとも、もう一・五倍、高くなければいけない。

十国峠から見た富士だけは、高かつた。あれは、よかつた。はじめ、雲のために、いただきが見えず、私は、その裾の勾配から判断して、たぶん、あそこあたりが、いただきであらうと、雲の一点にしるしをつけて、そのうちに、雲が切れて、見ると、ちがつた。私が、あらかじめ印をつけて置いたところより、その倍も高いところに、青い頂きが、すつと見えた。おどろいた、といふよりも私は、へんにくすぐつたく、げらげら笑つた。やつてゐやがる、と思つた。人は、完全のたのもしさに接すると、まづ、だらしなくげらげら笑ふものらしい。全身のネチが、他愛なくゆるんで、之はをかしの言ひかたであるが、帯紐といて笑ふといつた

やうな感じである。諸君が、もし恋人と逢つて、逢つたとたんに、恋人がげらげら笑ひ出したら、慶祝である。必ず、恋人の非礼をとがめてはならぬ。恋人は、君に逢つて、君の完全のたのもしさを、全身に浴びてゐるのだ。

東京の、アパートの窓から見る富士は、くるしい。冬には、はつきり、よく見える。小さい、真白い三角が、地平線にちよこんと出てゐて、それが富士だ。なんのことはない、クリスマスの飾り菓子である。しかも左のはうに、肩が傾いて心細く、船尾のはうからだんだん沈没しかけてゆく軍艦の姿に似てゐる。三年まへの冬、私は或る人から、意外の事実を打ち明けられ、途方に暮れた。その夜、アパートの一室で、ひとりで、がぶがぶ酒のんだ。一睡もせず、酒のんだ。あかつき、小用に立つて、アパートの便所の金網張られた四角い窓から、富士が見えた。小さく、真白で、左のはうにちよつと傾いて、あの富士を忘れない。窓の下のアスファルト路を、さかなやの自転車が疾駆し、おう、けさは、やけに富士がはつきり見えるぢやねえか、めつぽふ寒いや、など呟きのこして、私は、暗い便所の中に立ちつくし、窓の金網撫でながら、じめじめ泣いて、あんな思ひは、二度と繰りかへしたくない。

昭和十三年の初秋、思ひをあらたにする覚悟で、私は、かばんひとつさげて旅に出た。

甲州。ここの山々の特徴は、山々の起伏の線の、へんに虚しい、なだらかさに在る。小島烏水といふ人の日本山水論にも、「山の拗ね者は多く、此土に仙遊するが如し。」と在つた。甲州の山々は、あるひは山の、げてものなのかも知れない。私は、甲府市からバスにゆられて一時間。御坂峠へたどりつく。

御坂峠、海拔千三百米。この峠の頂上に、天下茶屋といふ、小さい茶店があつて、井伏鱒二氏が初夏のころから、ここの二階に、こもつて仕事をして居られる。私は、それを知つてここへ来た。井伏氏のお仕事の邪魔にならないやうなら、隣室でも借りて、私も、しばらくそこで仙遊しようと思つてゐた。

井伏氏は、仕事をして居られた。私は、井伏氏のゆるしを得て、当分その茶屋に落ちつくことになつて、それから、毎日、いやでも富士と真正面から、向き合つてゐなければならなくなつた。この峠は、甲府から東海道に出る鎌倉往還の衝に當つてゐて、北面

富士の代表観望台であると言はれ、ここから見た富士は、むかしから富士三景の一つにかぞへられてゐるのださうであるが、私は、あまり好かなかつた。好かないばかりか、軽蔑さへした。あまりに、おあつらひむきの富士である。まんやかに富士があつて、その下に河口湖が白く寒々とひろがり、近景の山々がその両袖にひつつそり蹲つて湖を抱きかかへるやうにしてゐる。私は、ひとめ見て、狼狽し、顔を赤らめた。これは、まるで、風呂屋のペンキ画だ。芝居の書割だ。どうにも注文どほりの景色で、私は、恥づかしくてならなかつた。

私が、その峠の茶屋へ来て二、三日経つて、井伏氏の仕事も一段落ついて、或る晴れた午後、私たちは三ツ峠へのぼつた。三ツ峠、海拔千七百米。御坂峠より、少し高い。急坂を這ふやうにしてよち登り、一時間ほどにして三ツ峠頂上に達する。蔦かづら搔きわけて、細い山路、這ふやうにしてよち登る私の姿は、決して見よいものではなかつた。井伏氏は、ちやんと登山服着て居られて、軽快の姿であつたが、私には登山服の持ち合せがなく、ドテラ姿であつた。茶屋のドテラは短く、私の毛臍は、一尺以上も露出して、しかもそれに茶屋の老爺から借りたゴム底の地下足袋をはいたので、われながらむさ苦しく、少し工夫して、角帯をしめ、茶屋の壁にかかつてゐた古い麦藁帽をかぶつてみたのであるが、いよいよ変で、井伏氏は、人のなりふりを決して軽蔑しない人であるが、このときだけは流石に少し、気の毒さうな顔をして、男は、しかし、身なりなんか気にしないほうがいい、と小声で呟いて私をいたはつてくれたのを、私は忘れない。とかくして頂上についたのであるが、急に濃い霧が吹き流れて来て、頂上のパノラマ台といふ、断崖の縁に立つてみても、いつかうに眺望がきかない。何も見えない。井伏氏は、濃い霧の底、岩に腰をおろし、ゆつくり煙草を吸ひながら、放屁なされた。いかにも、つまらなさうであつた。パノラマ台には、茶店が三軒ならんで立つてゐる。そのうちの軒、老爺と老婆と二人きりで経営してゐるじみな軒を選んで、そこで熱い茶を呑んだ。茶店の老婆は気の毒がり、ほんたうに生憎の霧で、もう少し経つたら霧もはれると思ひますが、富士は、ほんのすぐそこに、くつきり見えます、と言ひ、茶店の奥から富士の大きい写真を持ち出し、崖の端に立つてその写真を

両手で高く掲示して、ちやうどこの辺に、このとほりに、こんなに大きく、こんなにはつきり、このとほりに見えます、と懸命に註釈するのである。私たちは、番茶をすすりながら、その富士を眺めて、笑った。いい富士を見た。霧の深いのを、残念にも思はなかつた。

その翌々日であつたらうか、井伏氏は、御坂峠を引きあげることになつて、私も甲府までおとしました。甲府で私は、或る娘さんとお見合ひすることになつてゐた。井伏氏に連れられて甲府のまちはづれの、その娘さんのお家へお伺ひした。井伏氏は、無雑作な登山服姿である。私は、角帯に、夏羽織を着てゐた。娘さんの家のお庭には、薔薇がたくさん植ゑられてゐた。母堂に迎へられて客間に通され、挨拶して、そのうちに娘さんも出て来て、私は、娘さんの顔を見なかつた。井伏氏と母堂とは、おとな同士の、よもやまの話をして、ふと、井伏氏が、

「おや、富士。」と呟いて、私の背後の長押を見あげた。私も、からだを捻ぢ曲げて、うしろの長押を見上げた。富士山頂大噴火口の鳥瞰写真が、額縁にいれられて、かけられてゐた。まつしろい睡蓮の花に似てゐた。私は、それを見とどけ、また、ゆつくりからだを捻ぢ戻すとき、娘さんを、ちらと見た。きめた。多少の困難があつても、このひとと結婚したいものだと思つた。あの富士は、ありがたかつた。

井伏氏は、その日に帰京なされ、私は、ふたたび御坂にひきかへした。それから、九月、十月、十一月の十五日まで、御坂の茶屋の二階で、少しづつ、少しづつ、仕事をすすめ、あまり好かないこの「富士三景の一つ」と、へたばるほど対談した。

いちど、大笑ひしたことがあつた。大学の講師か何かやつてゐる浪漫派の一友人が、ハイキングの途中、私の宿に立ち寄つて、そのときに、ふたり二階の廊下に出て、富士を見ながら、

「どうも俗だねえ。お富士さん、といふ感じぢやないか。」

「見てゐるほうで、かへつて、てれるね。」

などと生意気なこと言つて、煙草をふかし、そのうちに、友人は、ふと、

「おや、あの僧形のものは、なんだね？」と顎でしやくつた。

墨染の破れたころもを身にまとひ、長い杖を引きずり、富士を

振り仰ぎ振り仰ぎ、峠をのぼつて来る五十歳くらゐの小男がある。「富士見西行、といつたところだね。かたちが、できてる。」私は、その僧をなつかしく思つた。「いづれ、名のある聖僧かも知れないね。」

「ばか言ふなよ、乞食だよ。」友人は、冷淡だつた。

「いや、いや。脱俗してゐるところがあるよ。歩きかたなんか、なかなか、できてるぢやないか。むかし、能因法師が、この峠で富士をほめた歌を作つたさうだが、——」

私が言つてゐるうちに友人は、笑ひ出した。

「おい、見給へ。できてないよ。」

能因法師は、茶店のハチといふ飼犬に吠えられて、周章狼狽であつた。その有様は、いやになるほど、みつともなかつた。

「だめだねえ。やつぱり。」私は、がっかりした。

乞食の狼狽は、むしろ、あさましいほどに右往左往、つひには杖をかなぐり捨て、取り乱し、取り乱し、いまはかなはずと退散した。実に、それは、できてなかつた。富士も俗なら、法師も俗だ、といふことになつて、いま思ひ出しても、ばかばかしい。

新田といふ二十五歳の温厚な青年が、峠を降りきつた岳麓の吉田といふ細長い町の、郵便局につとめてゐて、そのひとが、郵便物に依つて、私がここに来てゐることを知つた、と言つて、峠の茶屋をたづねて来た。二階の私の部屋で、しばらく話をして、やうやく馴れて来たころ、新田は笑ひながら、実は、もう二、三人、僕の仲間がありまして、皆で一緒にお邪魔にあがるつもりだつたのですが、いざとなると、どうも皆、しりごみしまして、太宰さんは、ひどいデカダンで、それに、性格破産者だ、と佐藤春夫先生の小説に書いてございましたし、まさか、こんなまじめな、ちやんとしたお方だとは、思ひませんでしたから、僕も、無理に皆を連れて来るわけには、いきませんでした。こんどは、皆を連れて来ます。かまひませんでせうか。

「それは、かまひませんけれど。」私は、苦笑してゐた。「それでは、君は、必死の勇をふるつて、君の仲間を代表して僕を偵察に来たわけですね。」

「決死隊でした。」新田は、率直だつた。「ゆうべも、佐藤先生のあの小説を、もういちど繰りかへして読んで、いろいろ覚悟を

きめて来ました。」

私は、部屋の硝子戸越しに、富士を見てゐた。富士は、のつそり黙つて立つてゐた。偉いなあ、と思つた。

「いいねえ。富士は、やつぱり、いいところあるねえ。よくやつてるなあ。」富士には、かなはないと思つた。念々と動く自分の愛憎が恥づかしく、富士は、やつぱり偉い、と思つた。よくやつてる、と思つた。

「よくやつてゐますか。」新田には、私の言葉がをかしかつたらしく、聡明に笑つてゐた。

新田は、それから、いろいろな青年を連れて来た。皆、静かなひとである。皆は、私を、先生、と呼んだ。私はまじめにそれを受けた。私には、誇るべき何もない。学問もない。才能もない。肉体よごれて、心もまづしい。けれども、苦悩だけは、その青年たちに、先生、と言はれて、だまつてそれを受けていくらみの、苦悩は、経て来た。たつたそれだけ。藁一すぢの自負である。けれども、私は、この自負だけは、はつきり持つてゐたいと思つてゐる。わがままな駄々つ子のやうに言はれて来た私の、裏の苦悩を、一たい幾人知つてゐたらう。新田と、それから田辺といふ短歌の上手な青年と、二人は、井伏氏の読者であつて、その安心もあつて、私は、この二人と一ばん仲良くなつた。いちど吉田に連れていつてもらつた。おそろしく細長い町であつた。岳麓の感じがあつた。富士に、日も、風もさへぎられて、ひよろひよろに伸びた茎のやうで、暗く、うすら寒い感じの町であつた。道路に沿つて清水が流れてゐる。これは、岳麓の町の特徴らしく、三島でも、こんな工合ひに、町ちゆうを清水が、どんどん流れてゐる。富士の雪が溶けて流れて来るのだ、とその地方の人たちが、まじめに信じてゐる。吉田の水は、三島の水に較べると、水量も不足だし、汚い。水を眺めながら、私は、話した。

「モウパスサンの小説に、どこかの令嬢が、貴公子のところへ毎晩、河を泳いで逢ひにいつたと書いて在つたが、着物は、どうしたのだらうね。まさか、裸ではなからう。」

「さうですね。」青年たちも、考へた。「海水着ぢやないでせうか。」

「頭の上に着物を載せて、むすびつけて、さうして泳いでいったのかな？」

青年たちは、笑った。

「それとも、着物のままはひつて、ずぶ濡れの姿で貴公子と逢つて、ふたりでストオヴでかわかしたのかな？ さうすると、かへるときには、どうするだらう。せつかく、かわかした着物を、またずぶ濡れにして、泳がなければいけない。心配だね。貴公子のほうで泳いで来ればいいのに。男なら、猿股一つで泳いでも、そんなにみつともなくないからね。貴公子、鉄鎚だつたのかな？」

「いや、令嬢のほうで、たくさん惚れてゐたからだと思ひます。」新田は、まじめだつた。

「さうかも知れないね。外国の物語の令嬢は、勇敢で、可愛いね。好きだとなつたら、河を泳いでまで逢ひに行くんだからな。日本では、さうはいかない。なんとかいふ芝居があるぢやないか。まんやかに川が流れて、両方の岸で男と姫君とが、愁嘆してゐる芝居が。あんなとき、何も姫君、愁嘆する必要がない。泳いでゆけば、どんなものだらう。芝居で見ると、とても狭い川なんだ。ぢやぶぢやぶ渡つていつたら、どんなもんだらう。あんな愁嘆なんて、意味ないね。同情しないよ。朝顔の大井川は、あれは大水で、それに朝顔は、めくらの身なんだし、あれには多少、同情するが、けれども、あれだつて、泳いで泳げないことはない。大井川の棒杭にしがみついて、天道さまを、うらんでゐたんぢや、意味ないよ。あ、ひとりゐるよ。日本にも、勇敢なやつが、ひとりゐつたぞ。あいつは、すごい。知つてるかい？」

「ありますか。」青年たちも、眼を輝かせた。

「清姫。安珍を追ひかけて、日高川を泳いだ。泳ぎまくつた。あいつは、すごい。ものの本によると、清姫は、あのとき十四だつたんだつてね。」

路を歩きながら、ばかな話をして、まちはづれの田辺の知合ひらしい、ひつそり古い宿屋に着いた。

そこで飲んで、その夜の富士がよかつた。夜の十時ごろ、青年たちは、私ひとりを宿に残して、おのおの家へ帰つていつた。私は、眠れず、どてら姿で、外へ出てみた。おそろしく、明るい月夜だつた。富士が、よかつた。月光を受けて、青く透きとほるや

うで、私は、狐に化かされてゐるやうな気がした。富士が、したたるやうに青いのだ。燐が燃えてゐるやうな感じだつた。鬼火。狐火。ほたる。すすき。葛の葉。私は、足のないやうな気持で、夜道を、まつすぐに歩いた。下駄の音だけが、自分のものでないやうに、他の生きもののやうに、からんころんからんころん、とても澄んで響く。そつと、振りむくと、富士がある。青く燃えて空に浮んでゐる。私は溜息をつく。維新の志士。鞍馬天狗。私は、自分を、それだと思つた。ちよつと気取つて、ふところ手して歩いた。ずゐぶん自分が、いい男のやうに思はれた。ずゐぶん歩いた。財布を落した。五十銭銀貨が二十枚くらゐはひつてゐたので、重すぎて、それで懐からするつと脱け落ちたのだらう。私は、不思議に平気だつた。金がなかつたら、御坂まで歩いてかへればいい。そのまま歩いた。ふと、いま来た路を、そのとほりに、もういちど歩けば、財布は在る、といふことに気がついた。懐手のまま、ぶらぶら引きかへした。富士。月夜。維新の志士。財布を落した。興あるロマンスだと思つた。財布は路のまんなか光つてゐた。在るにきまつてゐる。私は、それを拾つて、宿へ歸つて、寝た。

富士に、化かされたのである。私は、あの夜、阿呆であつた。完全に、無意志であつた。あの夜のことを、いま思ひ出しても、へんに、だるい。

吉田に一泊して、あくる日、御坂へ歸つて来たら、茶店のおかみさんは、にやにや笑つて、十五の娘さんは、つんとしてゐた。私は、不潔なことをして来たのではないといふことを、それとなく知らせたく、きのふ一日の行動を、聞かれもしないのに、ひとりでごまかに言ひたてた。泊つた宿屋の名前、吉田のお酒の味、月夜富士、財布を落したこと、みんな言つた。娘さんも、機嫌が直つた。

「お客さん！ 起きて見よ！」かん高い声で或る朝、茶店の外で、娘さんが絶叫したので、私は、しぶしぶ起きて、廊下へ出て見た。

娘さんは、興奮して頬をまつかにしてゐた。だまつて空を指さした。見ると、雪。はつと思つた。富士に雪が降つたのだ。山頂が、まつしろに、光りかがやいてゐた。御坂の富士も、ばかにできないぞと思つた。

「いいね。」

とほめてやると、娘さんは得意さうに、「すばらしいでせう？」といい言葉使つて、「御坂の富士は、これでも、だめ？」としやがんで言つた。私が、かねがね、こんな富士は俗でだめだ、と教へてゐたので、娘さんは、内心しよげてゐたのかも知れない。

「やはり、富士は、雪が降らなければ、だめなものだ。」もつともらしい顔をして、私は、さう教へなほした。

私は、どてら着て山を歩きまはつて、月見草の種を両の手のひらに一ぱいとつて来て、それを茶店の背戸に播いてやつて、「いいかい、これは僕の月見草だからね、来年また来て見るのだからね、ここへお洗濯の水なんか捨てちやいけないよ。」娘さんは、うなづいた。

ことさらに、月見草を選んだわけは、富士には月見草がよく似合ふと、思ひ込んだ事情があつたからである。御坂峠のその茶店は、謂はば山中の一軒家であるから、郵便物は、配達されない。峠の頂上から、バスで三十分程ゆられて峠の麓、河口湖畔の、河口村といふ文字通りの寒村にたどり着くのであるが、その河口村の郵便局に、私宛の郵便物が留め置かれて、私は三日に一度くらゐの割で、その郵便物を受け取りに出かけなければならない。天気の良い日を選んで行く。ここのバスの女車掌は、遊覧客のために、格別風景の説明をして呉れない。それでもときどき、思ひ出したやうに、甚だ散文的な口調で、あれが三ツ峠、向ふが河口湖、わかさぎといふ魚がゐます、など、物憂さうな、眩きに似た説明をして聞かせることもある。

河口局から郵便物を受け取り、またバスにゆられて峠の茶屋に引返す途中、私のすぐとなり、濃い茶色の被布を着た青白い端正の顔の、六十歳くらゐ、私の母とよく似た老婆がしやんと坐つてゐて、女車掌が、思ひ出したやうに、みなさん、けふは富士がよく見えますね、と説明ともつかず、また自分ひとりの咏嘆ともつかぬ言葉を、突然言ひ出して、リュックサックしよつた若いサラリイマンや、大きい日本髪ゆつて、口もとを大事にハンケチでおほひかくし、絹物まとつた芸者風の女など、からだをねぢ曲げ、一せいに車窓から首を出して、いまさらのごとく、その変哲もな

い三角の山を眺めては、やあ、とか、まあ、とか間抜けた嘆声を発して、車内はひとしきり、ざわめいた。けれども、私のとなりの御隠居は、胸に深い憂悶でもあるのか、他の遊覧客とちがつて、富士には一瞥も与へず、かへつて富士と反対側の、山路に沿つた断崖をじつと見つめて、私にはその様が、からだがしびれるほど快く感ぜられ、私もまた、富士なんか、あんな俗な山、見度もないといふ、高尚な虚無の心を、その老婆に見せてやりたく思つて、あなたのお苦しみ、わびしさ、みなよくわかる、と頼まれもせぬのに、共鳴の素振りを見せてあげたく、老婆に甘えかかるやうに、そつとすり寄つて、老婆とおなじ姿勢で、ぼんやり崖の方を、眺めてやつた。

老婆も何かしら、私に安心してゐたところがあつたのだらう、ぼんやりひとこと、

「おや、月見草。」

さう言つて、細い指でもつて、路傍の一箇所をゆびさした。さつと、バスは過ぎてゆき、私の目には、いま、ちらとひとめ見た黄金色の月見草の花ひとつ、花卉もあざやかに消えず残つた。

三七七八米の富士の山と、立派に相對峙し、みぢんもゆるがず、なんと言ふのか、金剛力草とでも言ひたいくらゐ、けなげにすつくと立つてゐたあの月見草は、よかつた。富士には、月見草がよく似合ふ。

十月のなかば過ぎても、私の仕事は遅々として進まぬ。人が恋しい。夕焼け赤き雁の腹雲、二階の廊下で、ひとり煙草を吸ひながら、わざと富士には目もくれず、それこそ血の滴るやうな真赤な山の紅葉を、凝視してゐた。茶店のまへの落葉を掃きあつめてゐる茶店のおかみさんに、声をかけた。

「をばさん！ あしたは、天気がいいね。」

自分でも、びつくりするほど、うはずつて、歓声にも似た声であつた。をばさんは箒の手をやすめ、顔をあげて、不審げに眉をひそめ、

「あした、何かおありなさるの？」

さう聞かれて、私は窮した。

「なにもない。」

おかみさんは笑ひ出した。

「おさびしいのでせう。山へでもおのぼりになつたら？」

「山は、のぼつても、すぐまた降りなければいけないのだから、つまらない。どの山へのぼつても、おなじ富士山が見えるだけで、それを思ふと、気が重くなります。」

私の言葉が変だつたのだらう。をばさんはただ曖昧にうなづいただけで、また枯葉を掃いた。

ねるまへに、部屋のカーテンをそつとあけて硝子窓越しに富士を見る。月の在る夜は富士が青白く、水の精みたいな姿で立つてゐる。私は溜息をつく。ああ、富士が見える。星が大きい。あしたは、お天気だな、とそれだけが、幽かに生きてゐる喜びで、さうしてまた、そつとカーテンをしめて、そのまま寝るのであるが、あした、天気だからとて、別段この身には、なんといふこともないのに、と思へば、をかしく、ひとりで蒲団の中で苦笑するのだ。くるしいのである。仕事が、——純粹に運筆することの、その苦しきよりも、いや、運筆はかへつて私の楽しみでさへあるのだが、そのことではなく、私の世界観、芸術といふもの、あすの文学といふもの、謂はば、新しさといふもの、私はそれらに就いて、未だ愚図愚図、思ひ悩み、誇張ではなしに、身悶えしてゐた。素朴な、自然のもの、従つて簡潔な鮮明なもの、そいつをさつと一挙動で掴まへて、そのままに紙にうつしとること、それより他には無いと思ひ、さう思ふときには、眼前の富士の姿も、別な意味をもつて目にうつる。この姿は、この表現は、結局、私の考へてゐる「単一表現」の美しさなのかも知れない、と少し富士に妥協しかけて、けれどもやはりどこかこの富士の、あまりにも棒状の素朴には閉口して居るところもあり、これがいいなら、ほていさまの置物だつていい筈だ、ほていさまの置物は、どうしても我慢できない、あんなもの、とても、いい表現とは思へない、この富士の姿も、やはりどこか間違つてゐる、これは違ふ、と再び思ひまどふのである。

朝に、夕に、富士を見ながら、陰鬱な日を送つてゐた。十月の末に、麓の吉田のまちの、遊女の一団体が、御坂峠へ、おそらくは年に一度くらゐの開放の日なのであらう、自動車五台に分乗してやつて来た。私は二階から、その様を見てゐた。自動車からおろされて、色さまさまの遊女たちは、バスケットからぶちまけら

れた一群の伝書鳩のやうに、はじめは歩く方向を知らず、ただかたまってうろうろして、沈黙のまま押し合ひ、へし合ひしてみたが、やがてそろそろ、その異様の緊張がほどけて、てんでにぶらぶら歩きはじめた。茶店の店頭に並べられて在る絵葉書を、おとなしく選んでゐるもの、佇んで富士を眺めてゐるもの、暗く、わびしく、見ちや居れない風景であつた。二階のひとりの男の、いのち惜しまぬ共感も、これら遊女の幸福に関しては、なんの加へるところがない。私は、ただ、見てゐなければならぬのだ。苦しむものは苦しめ。落ちるものは落ちよ。私に関係したことはない。それが世の中だ。さう無理につめたく装ひ、かれらを見下ろしてゐるのだが、私は、かなり苦しかった。

富士にたのまう。突然それを思ひついた。おい、こいつらを、よろしく頼むぜ、そんな気持で振り上げば、寒空のなか、のつそり突つ立つてゐる富士山、そのときの富士はまるで、どてら姿に、ふところ手して傲然とかまへてゐる大親分のやうにさへ見えたのであるが、私は、さう富士に頼んで、大いに安心し、気軽なつて茶店の六歳の男の子と、ハチといふむく犬を連れ、その遊女の一団を見捨てて、峠のちかくのトンネルの方へ遊びに出掛けた。トンネルの入口のところで、三十歳くらゐの痩せた遊女が、ひとり、何かしらつまらぬ草花を、だまつて摘み集めてゐた。私たちが傍を通つても、ふりむきもせず熱心に草花をつんでゐる。この女のひとのことも、ついでに頼みます、とまた振り仰いで富士にお願ひして置いて、私は子供の手をひき、とつと、トンネルの中にはひつて行つた。トンネルの冷い地下水を、頬に、首筋に、滴々と受けながら、おれの知つたことぢやない、とわざと大股に歩いてみた。

そのころ、私の結婚の話も、一頓挫のかたちであつた。私のふるさとからは、全然、助力が来ないといふことが、はつきり判つてきたので、私は困つて了つた。せめて百円くらゐは、助力してもらへるだらうと、虫のいい、ひとりぎめをして、それでもつて、ささやかでも、厳肅な結婚式を挙げ、あとの、世帯を持つに当つての費用は、私の仕事でかせいで、しようと思つてゐた。けれども、二、三の手紙の往復に依り、うちから助力は、全く無いといふことが明らかになつて、私は、途方にくれてゐたのである。こ

のうへは、縁談ことわられても仕方が無い、と覚悟をきめ、とにかく先方へ、事の次第を洗ひざらひ言つて見よう、と私は単身、峠を下り、甲府の娘さんのお家へお伺ひした。さいはひ娘さんも、家にゐた。私は客間に通され、娘さんと母堂と二人を前にして、悉皆の事情を告白した。ときどき演説口調になつて、閉口した。けれども、割に素直に語りつくしたやうに思はれた。娘さんは、落ちついて、

「それで、おうちでは、反対なのでございませうか。」と、首をかしげて私にたづねた。

「いいえ、反対といふのではなく、」私は右の手のひらを、そつと卓の上に押し当て、「おまへひとりで、やれ、といふ工合ひらしく思はれます。」

「結構でございます。」母堂は、品よく笑ひながら、「私たちも、ごらんのとほりお金持ではございませぬし、ことごとしい式などは、かへつて当惑するやうなもので、ただ、あなたおひとり、愛情と、職業に対する熱意さへ、お持ちならば、それで私たち、結構でございます。」

私は、お辞儀するのも忘れて、しばらく呆然と庭を眺めてゐた。眼の熱いのを意識した。この母に、孝行しようと思つた。

かへりに、娘さんは、バスの発着所まで送つて来て呉れた。歩きながら、

「どうです。もう少し交際してみますか？」

きざなことを言つたものである。

「いいえ。もう、たくさん。」娘さんは、笑つてゐた。

「なにか、質問ありませんか？」いよいよ、ばかである。

「ございます。」

私は何を聞かれても、ありのまま答へようと思つてゐた。

「富士山には、もう雪が降つたでせうか。」

私は、その質問に拍子抜けがした。

「降りました。いただきのはうに、——」と言ひかけて、ふと前方を見ると、富士が見える。へんな気がした。

「なあんだ。甲府からでも、富士が見えるぢやないか。ばかにしてゐやがる。」やくざな口調になつてしまつて、「いまのは、愚問です。ばかにしてゐやがる。」

娘さんは、うつむいて、くすくす笑つて、
「だって、御坂峠にいらつしやるのですし、富士のこともお聞きしなければ、わるいと思つて。」

をかきな娘さんだと思つた。

甲府から帰つて来ると、やはり、呼吸ができないくらゐにひどく肩が凝つてゐるのを覚えた。

「いいねえ、をばさん。やつぱし御坂は、いいよ。自分のうちに帰つて来たやうな気さへするのだ。」

夕食後、おかみさんと、娘さんと、交る交る、私の肩をたたいてくれる。おかみさんの拳は固く、鋭い。娘さんのこぶしは柔らかく、あまり効きめがない。もつと強く、もつと強くと私に言はれて、娘さんは薪を持ち出し、それでももつて私の肩をとんと叩いた。それ程にしてもらはなければ、肩の凝りがとれないほど、私は甲府で緊張し、一心に努めたのである。

甲府へ行つて来て、二、三日、流石に私はぼんやりして、仕事する気も起らず、机のまへに坐つて、とりとめのない楽書をしながら、バットを七箱も八箱も吸ひ、また寝ころんで、金剛石も磨かずば、といふ唱歌を、繰り返し繰り返し歌つてみたりしてゐるばかりで、小説は、一枚も書きすすめることができなかつた。

「お客さん。甲府へ行つたら、わるくなつたわね。」

朝、私が机に頬杖つき、目をつぶつて、さまざまのことを考へてゐたら、私の背後で、床の間ふきながら、十五の娘さんは、しんからいまいましさに、多少、とげとげしい口調で、さう言つた。私は、振りむきもせず、

「さうかね。わるくなつたかね。」

娘さんは、拭き掃除の手を休めず、
「ああ、わるくなつた。この二、三日、ちつとも勉強すすまないぢやないの。あたしは毎朝、お客さんの書き散らした原稿用紙、番号順にそろへるのが、とつても、たのしい。たくさんお書きになつて居れば、うれしい。ゆうべもあたし、二階へそつと様子を見に来たの、知つてる？ お客さん、ふとん頭からかぶつて、寝てたぢやないか。」

私は、ありがたい事だと思つた。大袈裟な言ひかたをすれば、これは人間の生き抜く努力に対しての、純粹な声援である。なん

の報酬も考へてゐない。私は、娘さんを、美しいと思つた。

十月末になると、山の紅葉も黒ずんで、汚くなり、とたんにな一夜あらしがあつて、みるみる山は、真黒い冬木立に化してしまつた。遊覧の客も、いまはほとんど、数へるほどしかない。茶店もさびれて、ときたま、おかみさんが、六つになる男の子を連れて、峠のふもとの船津、吉田に買物をしに出かけて行つて、あとには娘さんひとり、遊覧の客もなし、一日中、私と娘さんと、ふたり切り、峠の上で、ひっそり暮すことがある。私が二階で退屈して、外をぶらぶら歩きまはり、茶店の背戸で、お洗濯してゐる娘さんの傍へ近寄り、

「退屈だね。」

と大声で言つて、ふと笑ひかけたら、娘さんはうつむき、私はその顔を覗いてみて、はつと思つた。泣きべそかいてゐるのだ。あきらかに恐怖の情である。さうか、と苦が苦がしく私は、くると廻れ右して、落葉しきつめた細い山路を、まつたくいやな気持で、どんどん荒く歩きまはつた。

それから、気をつけた。娘さんひとりきりのときには、なるべく二階の室から出ないやうにつとめた。茶店にお客でも来たときには、私がお客を守る意味もあり、のしのし二階から降りていつて、茶店の隅に腰をおろしゆつくりお茶を飲むのである。いつか花嫁姿のお客が、紋附を着た爺さんふたりに付き添はれて、自動車に乗つてやつて来て、この峠の茶屋でひと休みしたことがある。そのときも、娘さんひとりしか茶店にゐなかつた。私は、やはり二階から降りていつて、隅の椅子に腰をおろし、煙草をふかした。花嫁は裾模様の長い着物を着て、金襴の帯を背負ひ、角隠しつけて、堂々正式の礼装であつた。全く異様のお客様だつたので、娘さんもどうあしらひしていいのかわからず、花嫁さんと、二人の老人にお茶をついでやつただけで、私の背後にひっそり隠れるやうに立つたまま、だまつて花嫁のさまを見てゐた。一生にいちどの晴の日に、——峠の向ふ側から、反対側の船津か、吉田のまちへ嫁入りするのであらうが、その途中、この峠の頂上で一休みして、富士を眺めるといふことは、はたで見てゐても、くすぐつたい程、ロマンチックで、そのうちに花嫁は、そつと茶店から出て、茶店のまへの崖のふちに立ち、ゆつくり富士を眺め

た。脚をX形に組んで立つてみて、大胆なポーズであつた。余裕のあるひとだな、となほも花嫁を、富士と花嫁を、私は観賞してゐたのであるが、間もなく花嫁は、富士に向つて、大きな欠伸をした。

「あら！」

と背後で、小さい叫びを挙げた。娘さんも、素早くその欠伸を見つけたらしいのである。やがて花嫁の一行は、待たせて置いた自動車に乗り、峠を降りていつたが、あとで花嫁さんは、さんざんだつた。

「馴れてみやがる。あいつは、きつと二度目、いや、三度目くらいだよ。おむこさんが、峠の下で待つてゐるだらうに、自動車から降りて、富士を眺めるなんて、はじめてのお嫁だつたら、そんな太いこと、できるわけがない。」

「欠伸したのよ。」娘さんも、力こめて賛意を表した。「あんな大きい口あけて欠伸して、凶々しいのね。お客さん、あんなお嫁さんもらつちや、いけない。」

私は年甲斐もなく、顔を赤くした。私の結婚の話も、だんだん好転していつて、或る先輩に、すべてお世話になつてしまつた。結婚式も、ほんの身内の二、三のひとにだけ立ち会つてもらつて、まづしくとも厳肅に、その先輩の宅で、していただけるやうになつて、私は人の情に、少年の如く感奮してゐた。

十一月にはひると、もはや御坂の寒気、堪へがたくなつた。茶店では、ストオヴを備へた。

「お客さん、二階はお寒いでせう。お仕事のときは、ストオヴの傍でなさつたら。」と、おかみさんは言ふのであるが、私は、人の見てゐるまへでは、仕事のできないたちなので、それは断つた。おかみさんは心配して、峠の麓の吉田へ行き、炬燵をひとつ買つて来た。私は二階の部屋でそれにもぐつて、この茶店の人たちの親切には、しんからお礼を言ひたく思つて、けれども、もはやその全容の三分の二ほど、雪をかぶつた富士の姿を眺め、また近くの山々の、蕭条たる冬木立に接しては、これ以上、この峠で、皮膚を刺す寒気に辛抱してゐることも無意味に思はれ、山を下ることに決意した。山を下る、その前日、私は、どてらを二枚かさねて着て、茶店の椅子に腰かけて、熱い番茶を啜つてゐたら、冬の

外套着た、タイプストでもあらうか、若い知的の娘さんがふたり、トンネルの方から、何かきやつきやつ笑ひながら歩いて来て、ふと眼前に真白い富士を見つけ、打たれたやうに立ち止り、それから、ひそひそ相談の様子で、そのうちのひとり、眼鏡かけた、色の白い子が、にこにこ笑ひながら、私のはうへやつて来た。

「相すみません。シャッター切つて下さいな。」

私は、へどもどした。私は機械のことには、あまり明るくないのだし、写真の趣味は皆無であり、しかも、どてらを二枚もかさねて着てゐて、茶店の人たちさへ、山賊みみたいだ、といつて笑つてゐるやうな、そんなむさくるしい姿でもあり、多分は東京の、そんな華やかな娘さんから、はいからの用事を頼まれて、内心ひどく狼狽したのである。けれども、また思ひ直し、こんな姿はしてゐても、やはり、見る人が見れば、どこかしら、きやしやな俤もあり、写真のシャッターくらゐ器用に手さばき出来るほどの男に見えるのかも知れない、などと少し浮き浮きした気持も手伝ひ、私は平静を装ひ、娘さんの差し出すカメラを受け取り、何気なささうな口調で、シャッターの切りかたを鳥渡たづねてみてから、わななきわななき、レンズをのぞいた。まんなかにかい富士、その下に小さい、罌粟の花ふたつ。ふたり揃ひの赤い外套を着てゐるのである。ふたりは、ひしと抱き合ふやうに寄り添ひ、屹つとまじめな顔になつた。私は、をかしくてならない。カメラ持つ手がふるへて、どうにもならぬ。笑ひをこらへて、レンズをのぞけば、罌粟の花、いよいよ澄まして、固くなつてゐる。どうにも狙ひがつけにくく、私は、ふたりの姿をレンズから追放して、ただ富士山だけを、レンズ一ぱいにキャッチして、富士山、さやうなら、お世話になりました。パチリ。

「はい、うつりました。」

「ありがたう。」

ふたり声をそろへてお礼を言ふ。うちへ帰つて現像してみた時には驚くだらう。富士山だけが大きく写つてゐて、ふたりの姿はどこにも見えない。

その翌る日に、山を下りた。まづ、甲府の安宿に一泊して、そのあくる朝、安宿の廊下の汚い欄干によりかかり、富士を見ると、甲府の富士は、山々のうしろから、三分の一ほど顔を出してゐる。酸漿に似てゐた。

XIII. 太宰治「花火」

Дадзай Осаму
 ФЕСРВЕРК¹⁵⁸

昭和のはじめ、東京の一家庭に起った異常な事件である。四谷区某町某番地に、鶴見仙之助というやや高名の洋画家がいた。その頃すでに五十歳を越えていた。東京の医者の子であったが、若い頃フランスに渡り、ルノアルという巨匠に師事して洋画を学び、帰朝して日本の画壇に於いて、かなりの地位を得る事が出来た。夫人は陸奥の産である。教育者の家に生れて、父が転任を命じられる度毎に、一家も共に移転して諸方を歩いた。その父が東京のドイツ語学校の主事として栄転して来たのは、夫人の十七歳の春であった。間もなく、世話する人があって、新帰朝の仙之助氏と結婚した。一男一女をもうけた。勝治と、節子である。その事件のおこった時は、勝治二十三歳、節子十九歳の盛夏である。

事件は既に、その三年前から萌芽していた。仙之助氏と勝治の衝突である。仙之助氏は、小柄で、上品な紳士である。若い頃には、かなりの毒舌家だったらしいが、いまは、まるで無口である。家族の者とも、日常ほとんど話をしない。用事のある時だけ、低い声で、静かに言う。むだ口は、言うのも聞くのも、きらいなようである。煙草は吸うが、酒は飲まない。アトリエと旅行。仙之助氏の生活の場所は、その二つだけのように見えた。けれども画壇の一部に於いては、鶴見はいつも金庫の傍で暮している、という奇妙な囁きも交わされているらしく、とすると仙之助氏の生活の場所も合計三つになるわけであるが、そのような囁きは、貧困で自堕落な画家の間にだけもっぱら流行している様子で、れいのヒステリーの復讐的な嘲笑に過ぎないらしいところもあるので、そのまま信用する事も出来ない。とにかく世間一般は、仙之助氏を相当に尊敬していた。

勝治は父に似ず、からだも大きく、容貌も鈍重な感じで、そう

---

¹⁵⁸ Інша назва оповідання – «Перед сходом сонця».

してやたらに怒りっぽく、芸術家の天分とでもいうようなものは、それこそ爪の垢ほども無く、幼い頃から、ひどく犬が好きで、中学校の頃には、闘犬を二匹も養っていた事があった。強い犬が好きだった。犬に飽きて来たら、こんどは自分で拳闘に凝り出した。中学で二度も落第して、やっと卒業した春に、父と乱暴な衝突をした。父はそれまで、勝治の事に就いては、ほとんど放任しているように見えた。母だけが、勝治の将来に就いて気をもんでいるように見えた。けれども、こんど、勝治の卒業を機として、父が勝治にどんな生活方針を望んでいたのか、その全部が露呈せられた。まあ、普通の暮しである。けれども、少し頑固すぎたようでもある。医者になれ、というのである。そうして、その他のものは絶対にいけない。医者に限る。最も容易に入学できる医者の学校を選んで、その学校へ、二度でも三度でも、入学できるまで受験を続けよ、それが勝治の最善の路だ、理由は言わぬが、あとになって必ず思い当る事がある、と母を通じて勝治に宣告した。これに対して勝治の希望は、あまりにも、かけ離れていた。

勝治は、チベットへ行きたかったのだ。なぜ、そのような冒険を思いついたか、或いは少年航空雑誌で何か読んで強烈な感激を味ったのか、はっきりしないが、とにかく、チベットへ行くのだという希望だけは牢固として抜くべからざるものがあった。両者の意嚮の間には、あまりにもひどい懸隔があるので、母は狼狽した。チベットは、いかになんでも唐突すぎる。母はまず勝治に、その無思慮な希望を放棄してくれるように歎願した。頑として聞かない。チベットへ行くのは僕の年来の理想であって、中学時代に学業よりも主として身体の鍛錬に努めて来たのも実はこのチベット行のためにそなえていたのだ、人間は自分の最高と信じた路に雄飛しなければ、生きていても屍同然である、お母さん、人間はいつか必ず死ぬものです、自分の好きな路に進んで、努力してそうして途中でたおれたとて、僕は本望です、と大きい男がからだを震わせ、熱い涙を流して言い張る有様には、さすがに少年の純粋な一すじの情熱も感じられて、可憐でさえあった。母は当惑するばかりである。いまはもう、いっそ、母のほうで、そのチベットとやらの十万億土へ行ってしまうたい気持である。どのように言ってみても、勝治は初志をひるがえさず、ひるがえすどころ

か、いよいよ自己の悲壯の決意を固めるばかりである。母は窮した。まっくらな気持で、父に報告した。けれども流石に、チベットとは言い出し兼ねた。満洲へ行きたいそうなのですが、と父に告げた。父は表情を変えずに、少し考えた。答は、実に案外であった。

「行ったらいいだろう。」

そう言ってパレットを持ち直し、

「満洲にも医学校はある。」

これでは問題が、更にややこしくなったばかりで、なんにもならない。母は今更、チベットとは言い直しかねた。そのまま引きさがって、勝治に向い、チベットは諦めて、せめて満洲の医学校、くらいのところで堪忍してくれぬか、といまは必死の説服に努めてみたが、勝治は風馬牛である。ふんと笑って、満洲なら、クラスの相馬君も、それから辰ちゃんだって行くと言ってた、満洲なんて、あんなへナチョコどもが行くのにちょうどよい所だ、神秘性が無いじゃないか、僕はなんでもチベットへ行くのだ、日本で最初の開拓者になるのだ、羊を一万頭も飼って、それから、などと幼い空想をとりとめもなく言い続ける。母は泣いた。

とうとう、父の耳にはいった。父は薄笑いして、勝治の目前で静かに言い渡した。

「低能だ。」

「なんだっていい、僕は行くんだ。」

「行ったほうがよい。歩いて行くのか。」

「ばかにするな！」勝治は父に飛びかかって行った。これが親不孝のはじめ。

チベット行は、うやむやになったが、勝治は以来、恐るべき家庭破壊者として、そろそろ、その兇悪な風格を表しはじめた。医者学校へ受験したのか、しないのか、（勝治は受験したと言っている）また、次の受験にそなえて勉強しているのか、どうか、（勝治は、勉強しているさ、と言っている）まるで当てにならない。勝治の言葉を信じかねて、食事の時、母がうっかり、「本当？」と口を滑らせたばかりに、ざぶりと味噌汁を頭から浴びせられた。

「ひどいわ。」朗らかに笑って言って素早く母の髪をエプロンで

拭いてやり、なんでもないようにその場を取りつくろってくれたのは、妹の節子である。未だ女学生である。この頃から、節子の稀有の性格が登場する。

勝治の小使銭は一月三十円、節子は十五円、それは毎月きまって母から支給せられる額である。勝治には、足りるわけがない。一日で無くなる事もある。何に使うのか、それは後でだんだんわかって来るのであるが、勝治は、はじめは、「わかってるじゃねえか、必要な本があるんだよ」と言っていた。小使銭を支給されたその日に、勝治はぬっと節子に右手を差し出す。節子は、うなずいて、兄の大きい掌に自分の十円紙幣を載せてやる。それだけで手を引込める事もあるが、なおも黙って手を差し出したままにいる事もある。節子は一瞬泣きべそに似た表情をするが、無理に笑って、残りの五円紙幣をも勝治の掌に載せてやる。

「サアンキュ！」勝治はそう言う。節子のお小使は一銭も残らぬ。節子は、その日から、やりくりをしなければならぬ。どうしても、やりくりのつかなくなかった時には、仕方が無い、顔を真赤にして母にたのむ。母は言う。

「勝治ばかりか、お前まで、そんなに金使いが荒くては。」

節子は弁解をしない。

「大丈夫。来月は、だいじょうぶ。」と無邪気な口調で言う。

その頃は、まだよかったのだ。節子の着物が無くなりはじめた。いつのまにやら筆筒から、すっと姿を消している。はじめ、まだ一度も袖をとおさぬ訪問着が、すっと無くなっているのに気附いた時には、さすがに節子も顔色を変えた。母に尋ねた。母は落ちついて、着物がひとりで出歩くものか、捜してごらん、と言った。節子は、でも、と言いかけて口を噤んだ。廊下に立っている勝治を見たのだ。兄は、ちらと節子に目くばせをした。いやな感じだった。節子は再び筆筒を捜して、

「あら、あったわ。」と言った。

二人きりになった時、節子は兄に小声で尋ねた。

「売っちゃったの？」

「わしゃ知らん。」タララ、タ、タタタ、廊下でタップ・ダンスの稽古をして、「返さない男じゃねえよ。我慢しろよ。ちょっとの間じゃねえか。」

「きつとね？」

「あさましい顔をするなよ。告げ口したら、ぶん殴る。」

悪びれた様子もなかった。節子は、兄を信じた。その訪問着は、とうとうかえって来なかった。その訪問着だけでなく、その後も着物が二枚三枚、箆笥から消えて行くのだ。節子は、女の子である。着物を、皮膚と同様に愛惜している。その着物が、ずっと姿を消しているのを発見する度毎に、肋骨を一本失ったみたいな堪えがたい心細さを覚える。生きて甲斐ない気持がする。けれどもいまは、兄を信じて待っているより他は無い。あくまでも、兄を信じようと思った。

「売っちゃ、いやよ。」それでも時々、心細さのあまり、そっと勝治に囁くことがある。

「馬鹿野郎。おれを信用しねえのか。」

「信用するわ。」

信用するより他はない。節子には、着物を失った淋しさの他に、もし此の事が母に勘附かれたらどうしようという恐ろしい不安もあった。二、三度、母に対して苦しい言いのがれをした事もあった。

「矢絣の銘仙があったじゃないか。あれを着たら、どうだい？」

「いいわよ、いいわよ。これでいいの。」心の内は生死の境だ。危機一髪である。

姿を消した自分の着物が、どんなところへ持ち込まれているのか、少しずつ節子にもわかって来た。質屋というものの存在、機構を知ったのだ。どうしてもその着物を母のお目に掛けなければならぬ窮地におちいった時には、苦心してお金を都合して兄に手渡す。勝治は、オーライなどと言って、のっそり家を出る。着物を抱えてすぐに帰って来る事もあれば、深夜、酔って帰って来て、「すまねえ」なんて言って、けろりとしていることもある。後になって、節子は、兄に教わって、ひとりで質屋へ着物を受け出しに行くようにさえなった。お金がどうしても都合できず、他の着物を風呂敷に包んで持って行って、質屋の倉庫にある必要な着物と交換してもらう術なども覚えた。

勝治は父の画を盗んだ。それは、あきらかに勝治の所業であった。その画は小さいスケッチ版ではあったが、父の最近の佳作の

一つであった。父の北海道旅行の収穫である。およそ二十枚くらい画いて来たのだが、仙之助氏には、その中でもこの小さい雪景色の画だけが、ちょっと気にいっていたので、他の二十枚程の画は、すぐに画商に手渡しても、その一枚だけは手許に残して、アトリエの壁に掛けて置いた。勝治は平気でそれを持ち出した。捨て値でも、百円以上には、売れた筈である。

「勝治、画はどうした。」二、三日経って、夕食の時、父がポツンと言った。わかっていたらしい。

「なんですか。」平然と反問する。みじんも狼狽の影が無い。

「どこへ売った。こんどだけは許す。」

「ごちそうさん。」勝治は箸をぱちっと置いてお辞儀をした。立ち上って隣室へ行き、うたはトチチリチン、と歌った。父は顔色を変えて立ち上りかけた。

「お父さん！」節子はおさえた。「誤解だわ、誤解だわ。」

「誤解？」父は節子の顔を見た。「お前、知ってるのか。」

「え、いいえ。」節子には、具体的な事は、わからなかった。けれども、およその見当はついた。「私が、お友達にあげちゃったの。そのお友達は、永いこと病気なの。だから、ね、——」やっぱり、しどろもどろになってしまった。

「そうか。」父には勿論、その嘘がわかっていた。けれども節子の懸命な声に負けた。「わるい奴だ。」と誰にともなく言って、また食事をつづけた。節子は泣いた。母も、うなだれていた。

節子には、兄の生活内容が、ほぼ、わかって来た。兄には、わるい仲間がいた。たくさんの中間のうち、特に親しくしているのが三人あった。

風間七郎。この人は、大物であった。勝治は、その受験勉強の期間中、仮にT大学の予科に籍を置いていたが、風間七郎は、そのT大学の予科の謂わば主であった。年齢もかれこれ三十歳に近い。背広を着ていることの方が多かった。額の狭い、眼のくぼんだ、口の大い、いかにも精力的な顔をしていた。風間という勅選議員の甥だそうだが、あてにならない。ほとんど職業的な悪漢である。言う事が、うまい。

「チルチル（鶴見勝治の愛称である）もうそろそろ足を洗ったらどうだ。鶴見画伯のお坊ちゃんが、こんな工合いじゃ、いたまし

くて仕様が無い。おれたちに遠慮は要らないぜ。」思案深げに、しんみり言う。

チルチルなるもの、感奮一番せざるを得ない。水臭いな、親爺は親爺、おれはおれさ、ザマちゃん（風間七郎の愛称である）お前ひとりを死なせないぜ、なぞという馬鹿な事を言って、更に更に風間とその一党に対して忠誠を誓うのである。

風間は真面目な顔をして勝治の家庭にまで乗り込んで来る。頗る礼儀正しい。目当は節子だ。節子は未だ女学生であったが、なりも大きく、顔は兄に似ず端麗であった。節子は兄の部屋へ紅茶を持って行く。風間は真白い歯を出して笑って、コンチワ、と言う。すがすがしい感じだった。

「こんないい家庭にいて、君、」と隣室へさがって行く節子に聞える程度の高い声で、「勉強しないって法は無いね。こんど僕は、ノオトを都合してやるから勉強し給え。」と言う。

勝治は、にやにや笑っている。

「本当だぜ！」風間は、ぴしりと言う。

勝治は、あわてふためき、

「うん、まあ、うん、やるよ。」と言う。

鈍感な勝治にも、少しは察しがついて来た。節子を風間に取りもってやるような危険な態度を表しはじめた。みつぎものとして、差し上げようという考えらしい。風間がやって来ると用事も無いのに節子を部屋に呼んで、自分はそっと座はずす。馬鹿げた事だ。夜おそく、風間を停留場まで送らせたり、新宿の風間のアパートへ、用も無い教科書などをとどけさせたりする。節子は、いつも兄の命令に従った。兄の言に依れば、風間は、お金持のお坊ちゃんて秀才で、人格の高潔な人だという。兄の言葉を信じるより他はない。事実、節子は、風間をたよりにしていたのである。

アパートへ教科書をとどけに行った時、

「や、ありがとう。休んでいらっしやい。コーヒーをいれましょう。」気軽な応対だった。

節子は、ドアの外に立ったまま、

「風間さん、私たちをお助け下さい。」あさましいまでに、祈りの表情になっていた。

風間は興覚めた。よそうと思った。

さらに一人。杉浦透馬。これは勝治にとって、最も苦手の友人だった。けれども、どうしても離れる事が出来なかった。そのような交友関係は人生にままある。けれども杉浦と勝治の交友ほど滑稽で、無意味なものも珍しいのである。杉浦透馬は、苦学生である。T大学の夜間部にかよっていた。マルキシストである。実際かどうか、それは、わからぬが、とにかく、当人は、だいぶ凄まじい事を言っていた。その杉浦透馬に、勝治は見込まれてしまったというわけである。

生来、理論の不得意な勝治は、ただ、閉口するばかりである。けれども勝治は、杉浦透馬を拒否する事は、どうしても出来なかった。謂わば蛇に見込まれた蛙の形で、這いつくばったきりで身動きも何も出来ないのである。あまりいい図ではなかった。この事に就いては、三つの原因が考えられる。生活に於いて何不足なく、ゆたかに育った青年は、極貧の家に生れて何もかも自力で処理して立っている青年を、ほとんど本能的に畏怖しているものである。次に考えられるのは、杉浦透馬が酒も煙草もいっさい口にしないという点である。勝治は、酒、煙草は勿論の事、すでに童貞をさえ失っていた。放縦な生活をしている者は、かならずストイックな生活にあこがれている。そうして、ストイックな生活をしている人を、けむったく思いながらも、拒否できず、おっかなびっくり、やたらに自分を卑下してだらだら交際を続けているものである。三つには、杉浦透馬に見込まれたという自負である。見込まれて狼狽閉口していながらも、杉浦君のような高潔な闘士に、「鶴見君は有望だ」と言われると、内心まんざらでないところもあったのである。何がどう有望なのか、勝治には、わけがわからなかったのであるが、とにかく、今の勝治を、まじめにほめてくれる友人は、この杉浦透馬ひとりしか無いのである。この杉浦にさえ見はなされたら、ずいぶん淋しい事になるだろうと思えば、いよいよ杉浦から離れられなくなるのである。杉浦は実に能弁の人であった。トランクなどをさげて、夜おそく勝治の家の玄関に現れ、「どうも、また、僕の身辺が危険になって来たようだ。誰かに尾行されているような気もするから、君、ちょっと、家のまわりを探ってみて来てくれないか。」と声をひそめて言う。勝治は緊張して、そっと庭のほうから外へ出て家のぐるりを見廻り、

「異状ないようです。」と小声で報告する。「そうか、ありがとうございます。もう僕も、今夜かぎりでも君と逢えないかも知れませんが、けれども一身の危険よりも僕にはプロパガンダのほうが重大事です。逮捕される一瞬前まで、僕はプロパガンダを怠る事が出来ない。」やはり低い声で、けれども一語の遅滞もなく、滔滔と述べはじめる。勝治は、酒を飲みたくてたまらない。けれども、杉浦の真剣な態度が、なんだかこわい。あくびを噛み殺して、「然り、然り」などと言っている。杉浦は泊って行く事もある。外へ出ると危険だというのだから、仕様が無い。帰る時には、党の費用だといって、十円、二十円を請求する。泣きの涙で手渡ししてやると、「ダンケ」と言って帰って行く。

さらに一人、実に奇妙な友人がいた。有原修作。三十歳を少し越えていた。新進作家だという事である。あまり聞かない名前であるが、とにかく、新進作家だそうである。勝治は、この有原を「先生」と呼んでいた。風間七郎から紹介されて相知ったのである。風間たちが有原を「先生」と呼んでいたのも、勝治も真似をして「先生」と呼んでいただけの話である。勝治には、小説界の事は、何もわからぬ。風間たちが、有原を天才だと言って、一目置いている様子であったから、勝治もまた有原を人種のちがった特別の人として大事に取扱っていたのである。有原は不思議なくらい美しい顔をしていた。からだつきも、すらりとして気品があった。薄化粧している事もある。酒はいくらでも飲むが、女には無関心なふうを装っていた。どんな生活をしているのか、住所は絶えず変って、一定していないようであった。この男が、どういうわけか、勝治を傍にひきつけて離さない。王様が黒人の力士を養って、退屈な時のなぐさみものにしてしているような図と甚だ似ていた。

「チルチルは、ピタゴラスの定理って奴を知ってるかい。」

「知りません。」勝治は、少ししょげる。

「君は、知っているんだ。言葉で言えないだけなんだ。」

「そうですね。」勝治は、ほっとする。

「そうだろう？ 定理ってのは皆そんなものなんだ。」

「そうでしょうか。」お追従笑いなどをして、有原の美しい顔を、ほればれと見上げる。

勝治に圧倒的な命令を下して、仙之助氏の画を盗み出させたのも、こいつだ。本牧に連れて行って勝治に置いてきぼりを食らわせたのも、こいつだ。勝治がぐっすり眠っている間に、有原はさっさとひとりで帰ってしまったのである。勝治は翌る日、勘定の支払いに非常な苦心をした。おまけにその一夜のために、始末のわるい病気にまでかかった。忘れようとしても、忘れる事が出来ない。けれども勝治は、有原から離れる事が出来ない。有原には、へんなプライドみたいなものがあって、決してよその家庭には遊びに行かない。たいてい電話で勝治を呼び出す。

「新宿駅で待ってるよ。」

「はい。すぐ行きます。」やっぱり出掛ける。

勝治の出費は、かさむばかりである。ついには、女中の松やの貯金まで強奪するようにさえなった。台所の隅で、松やはその事をお嬢さんの節子に訴えた。節子は自分の耳を疑った。

「何を言うのよ。」かえって松やを、ぶってやりたかった。「兄さんは、そんな人じゃないわ。」

「はい。」松やは奇妙な笑いを浮べた。はたちを過ぎている。

「お金はどうでも、よござんすけど、約束、——」

「約束？」なぜだか、からだが震えて来た。

「はい。」小声で言って眼を伏せた。

ぞっとした。

「松や、私は、こわい。」節子は立ったままで泣き出した。

松やは、気の毒そうに節子を見て、

「大丈夫でございます。松やは、旦那様にも奥様にも申し上げませぬ。お嬢様おひとり、胸に畳んで置いて下さいまし。」

松やも犠牲者のひとりであった。強奪せられたのは、貯金だけではなかったのだ。

勝治だって、苦しいに違いない。けれども、この小暴君は、詫びるという法を知らなかった。詫びるというのは、むしろ大いに卑怯な事だと思っていたようである。自分で失敗をやらかす度毎に、かえって、やたらに怒るのである。そうして、怒られる役は、いつでも節子だ。

或る日、勝治は、父のアトリエに呼ばれた。

「たのむ！」仙之助氏は荒い呼吸をしながら、「画を持ち出さな

いでくれ！」

アトリエの隅に、うず高く積まれてある書き損じの画の中から、割合い完成せられてある画を選び出して、二枚、三枚と勝治は持ち出していたのである。

「僕がどんな人だか、君は知っているのですか？」父はこのごろ、わが子の勝治に対して、へんに他人行儀のものの言いかたをするようになっていた。「僕は自分を、一流の芸術家のつもりでいるのだ。あんな書き損じの画が一枚でも市場に出たら、どんな結果になるか、君は知っていますか？僕は芸術家です。名前が惜しいのです。たのむ。もう、いい加減にやめてくれ！」声をふるわせて言っている仙之助氏の顔は、冷い青い鬼のように見えた。さすがの勝治もからだが竦んだ。

「もう致しません。」うつむいて、涙を落した。

「言いたくない事も言わなければいけません、」父は静かな口調にかえって、そっと立ち上り、アトリエの大きい窓をあけた。すでに初夏である。「松やを、どうするのですか？」

勝治は仰天した。小さい眼をむき出して父を見つめるばかりで、言葉が出なかった。

「お金をかえして、」父は庭の新緑を眺めながら、「ひまを出します。結婚の約束をしたそうですが、」幽かに笑って、「まさか君も、本気で約束したわけじゃあないでしょう？」

「誰が言ったんです！誰が！」矢庭に勝治は、われがねの如き大声を發した。「ちくしょう！」どんと床を蹴って、「節子だな？裏切りやがって、ちくしょうめ！」

恥ずかしさが極点に達すると勝治はいつも狂ったみたいに怒るのである。怒られる相手は、きまって節子だ。風の如くアトリエを飛び出し、ちくしょうめ！ちくしょうめ！を連発しながら節子を捜し廻り、茶の間で見つけて滅茶苦茶にぶん殴った。

「ごめんなさい、兄さん、ごめん。」節子が告げ口したのではない。父がひとりで、いつのまにやら調べあげていたのだ。

「馬鹿にしていやあがる。ちくしょうめ！」引きずり廻して蹴たおして、自分もめそめそ泣き出して、「馬鹿にするな！馬鹿にするな！兄さんは、な、こう見えたって、人から奢られた事なんかただの一度だってねえんだ。」意外な自慢を口走った。ひと

に遊興費を支払わせたことが一度も無いというのが、この男の生涯に於ける唯一の必死のプライドだったとは、あわれな話であった。

松やが解雇せられた。勝治の立場は、いよいよ、まずいものになった。勝治は、ほとんど家にいつかなかった。二晩も三晩も、家に帰らない事は、珍らしくなかつた。麻雀賭博で、二度も警察に留置せられた。喧嘩して、衣服を血だらけにして帰宅する事も時々あった。節子の箆筒に目ぼしい着物がなくなつたと見るや、こんどは母のこまごました装身具を片端から売払つた。父の印鑑を持ち出して、いつの間にやら家の電話を抵当にして金を借りていた。月末になると、近所の蕎麦屋、寿司屋、小料理屋などから、かなり高額の勘定書がとどけられた。一家の空気は険悪になるばかりであつた。このままでこの家庭が、平静に帰するわけはなかつた。何か事件が、起らざるを得なくなつていた。

真夏に、東京郊外の、井の頭公園で、それが起つた。その日のことは、少しくわしく書きしるさなければならぬ。朝早く、節子に電話がかかつて来た。節子は、ちらと不吉なものを感じた。

「節子さんでございますか。」女の声である。

「はい。」少し、ほつとした。

「ちょっとお待ち下さい。」

「はあ。」また、不安になつた。

しばらくして、

「節子かい。」と男の太い声。

やっぱり勝治である。勝治は三日ほど前に家を出て、それっきりだったのである。

「兄さんが牢へはいつでもいいかい？」突然そんな事を言った。

「懲役五年だぜ。こんどは困つたよ。たのむ。二百円あれば、たすかるんだ。わけは後で話す。兄さんも、改心したんだ。本当だ。改心したんだ、改心したんだ。最後の願いだ。一生の願いだ。二百円あれば、たすかるんだ。なんとかして、きょうのうちに持って来てくれ。井の頭公園の、な、御殿山の、宝亭というところにいるんだ。すぐわかるよ。二百円できなければ、百円でも、七十円でも、な、きょうのうちに、たのむ。待ってるぜ。兄さんは、死ぬかも知れない。」酔っているようであつたが、語調には切々

たるものが在った。節子は、震えた。

二百円。出来るわけはなかった。けれども、なんとかして作ってやりたかった。もう一度、兄を信頼したかった。これが最後だ、と兄さんも言っている。兄さんは、死ぬかも知れないのだ。兄さんは、可哀そうなひとだ。根からの悪人ではない。悪い仲間にはきずられているのだ。私はもう一度、兄さんを信じたい。

筆筒を調べ、押入れに頭をつっこんで捜してみても、お金になりそうな品物は、もはや一つも無かった。思い余って、母に打ち明け、懇願した。

母は驚愕した。ひきとめる節子をつきとばし、思慮を失った者の如く、あああと叫びながら父のアトリエに駆け込み、ぺたりと板の間に坐った。父の画伯は、画筆を捨てて立ち上った。

「なんだ。」

母はどもりながらも電話の内容の一切を告げた。聞き終った父は、しゃがんで画筆を拾い上げ、再び画布の前に腰をおろして、「お前たちも、馬鹿だ。あの男の事は、あの男ひとりに始末させたらいい。懲役なんて、嘘です。」

母は、顔を伏せて退出した。

夕方まで、家の中には、重苦しい沈黙が続いた。電話も、あれっさりかかって来ない。節子には、それがかえって不安であった。堪えかねて、母に言った。

「お母さん！」小さい声だったけれど、その呼び掛けは母の胸を突き刺した。

母は、うろうろしはじめた。

「改心すると言ったのだね？ きっと、改心すると、そう言ったのだね？」

母は小さく折り畳んだ百円紙幣を節子に手渡した。

「行っておくれ。」

節子はうなずいて身支度をはじめた。節子はそのとしの春に、女学校を卒業していた。粗末なワンピースを着て、少しお化粧して、こっそり家を出た。

井の頭。もう日が暮れかけていた。公園にはいると、カナカナ蝉の音が、降るようだった。御殿山。宝亭は、すぐにわかった。料亭と旅館を兼ねた家であって、老杉に囲まれ、古びて堂々たる

構えであった。出て来た女中に、鶴見がいますか、妹が来たと申し伝えて下さい、と怯じずに言った。やがて廊下に、どたばた足音がして、

「や、凶星なり、凶星なり。」勝治の大きな声が聞えた。ひどく酔っているらしい。「白状すれば、妹には非ず。恋人なり。」まずい冗談である。

節子は、あさましく思った。このまま帰ろうかと思った。

ランニングシャツにパンツという姿で、女中の肩にしなだれかかりながら勝治は玄関にあらわれた。

「よう、わが恋人。逢いたかった。いざ、まず。いざ、まず。」

なんという不器用な、しつっこいお芝居なんだろう。節子は顔を赤くして、そうして仕方なしに笑った。靴を脱ぎながら、堪えられぬ迄に悲しかった。こんどもまた、兄に、だまされてしまったのではなかろうかと、ふと思った。

けれども二人ならんで廊下を歩きながら、

「持って来たか。」と小声で言われて、すぐに、れいの紙幣を手渡した。

「一枚か。」兇暴な表情に変わった。

「ええ。」声を出して泣きたくなった。

「仕様がねえ。」太い溜息をついて、「ま、なんとかしよう。節子、きょうはゆっくりして行けよ。泊って行ってもいいぜ。淋しいんだ。」

勝治の部屋は、それこそ杯盤狼藉だった。隅に男がひとりいた。節子は立ちすくんだ。

「メツチェンの来訪です。わが愛人。」と勝治はその男に言った。

「妹さんだろう？」相手の男は勘がよかった。有原である。「僕は、失敬しよう。」

「いいじゃないですか。もっとビールを飲んで下さい。いいじゃないですか。軍資金は、たっぷりです。あ、ちょっと失礼。」勝治は、れいの紙幣を右手に握ったままで姿を消した。

節子は、壁際に、からだを固くして坐った。節子は知りたかった。兄がいったい、どのような危い瀬戸際に立っているのか、それを聞かぬうちは帰られないと思っていた。有原は、節子を無視して、黙ってビールを飲んでいる。

「何か、」節子は、意を決して尋ねた。「起ったのでしょうか。」

「え？」振り向いて、「知りません。」平然たるものだった。

しばらくして、

「あ、そうですか。」うなずいて、「そう言えば、きょうのチルチルは少し様子が違いますね。僕は、本当に、何もわからんです。この家は、僕たちがちょいちょい遊びにやって来るところなのですが、さっき僕がふらとここへ立ち寄ったら、かれはひとりでもうひどく酔っぱらっていたのです。二、三日前からここに泊り込んでいたらしいですね。僕は、きょうは、偶然だったのです。本当に、何も知らないのです。でも、何かあるようですね。」にこりともせず、落ちつき払ってそういう言葉には、嘘があるようにも思えなかった。

「やあ、失敬、失敬。」勝治は帰って来た。れいの紙幣が、もう右手に無いのを見て、節子には何か、わかったような気がした。

「兄さん！」いい顔は、出来なかった。「帰るわ。」

「散歩でもしてみますか。」有原は澄ました顔で立ち上った。

月夜だった。半虧の月が、東の空に浮んでいた。薄い霧が、杉林の中に充満していた。三人は、その下を縫って歩いた。勝治は、相変らずランニングシャツにパンツという姿で、月夜ってのは、つまらねえものだ、夜明けだか、夕方だか、真夜中だか、わかりやしねえ、などと呟き、昔コイシイ銀座ノ柳イ、と呶鳴るようにして歌った。有原と節子は、黙ってついて歩いて行く。有原も、その夜は、勝治をれいのように揶揄する事もせず、妙に考え込んで歩いていた。

老杉の陰から白い浴衣を着た小さい人が、ひょいとあらわれた。

「あ、お父さん！」節子は、戦慄した。

「へええ。」勝治も唸った。

「散歩だ。」父は少し笑いながら言った。それから、ちょっと有原のほうへ会釈をして、「むかしは僕たちも、よくこの辺に遊びに来たものです。久しぶりで散歩に来てみたが、昔とそんなに変わってもいないようだね。」

けれども、気まずいものだった。それっきり言葉もなく、四人は、あてもなくそろそろと歩きはじめた。沼のほとりに来た。数

日前の雨のために、沼の水量は増していた。水面はコールタールみたいに黒く光って、波一つ立たずひっそりと静まりかえっている。岸にボートが一つ乗り捨てられてあった。

「乗ろう！」勝治は、わめいた。てれかくしに似ていた。「先生、乗ろう！」

「ごめんだ。」有原は、沈んだ声で断った。

「ようし、それでは拙者がひとりで。」と言いながら危い足どりでその舟に乗り込み、「ちゃんとオールもございます。沼を一まわりして来るぜ。」騎虎の勢いである。

「僕も乗ろう。」動きはじめたボートに、ひらりと父が飛び乗った。

「光荣です。」と勝治が言って、ピチャとオールで水面をたたいた。すっとボートが岸をはなれた。また、ピチャとオールの音。舟はするする滑って、そのまま小島の陰の暗闇に吸い込まれて行った。トトサン、御無事デ、エエ、マタア、カカサンモ。勝治の酔いどれた歌声が聞えた。

節子と有原は、ならんで水面を見つめていた。

「また兄さんに、だまされたような気が致します。七度の七十倍、というと、——」

「四百九十回です。」だしぬけに有原が、言い継いだ。「まず、五百回です。おわびをしなければ、いけません。僕たちも悪かったのです。鶴見君を、いいおもちゃにしていました。お互い尊敬し合っていない交友は、罪悪だ。僕はお約束できると思うんだ。鶴見君を、いい兄さんにして、あなたへお返し致します。」

信じていい、生真面目な口調であった。

パチャとオールの音がして、舟は小島の陰からあらわれた。舟には父がひとり、するする水面を滑って、コトンと岸に突き当たった。

「兄さんは？」

「橋のところで上陸しちゃった。ひどく酔っているらしいね。」父は静かに言って、岸に上った。「帰ろう。」

節子はうなずいた。

翌朝、勝治の死体は、橋の柵の間から発見せられた。

勝治の父、母、妹、みんな一応取り調べを受けた。有原も証人

として召喚せられた。勝治の泥酔の果の墜落か、または自殺か、いずれにしても、事件は簡単に片づくように見えた。けれども、決着の土壇場に、保険会社から横槍が出た。事件の再調査を申請して来たのである。その二年前に、勝治は生命保険に加入していた。受取人は仙之助氏になっていて、額は二万円を越えていた。この事実は、仙之助氏の立場を甚だ不利にした。検事局は再調査を開始した。世人はひとしく仙之助氏の無辜を信じていたし、当局でも、まさか、鶴見仙之助氏ほどの名士が、愚かな無法の罪を犯したとは思っていなかったようであるが、ひとり保険会社の態度が頗る強硬だったので、とにかく、再び、綿密な調査を開始したのである。

父、母、妹、有原、共に再び呼び出されて、こんどは警察に留置せられた。取調べの進行と共に、松やも召喚せられた。風間七郎は、その大勢の子分と一緒に検挙せられた。杉浦透馬も、T大学の正門前で逮捕せられた。仙之助氏の陳述も乱れはじめた。事件は、意外にも複雑におそろしくなってきたのである。けれども、この不愉快な事件の顛末を語るのが、作者の本意ではなかったのである。作者はただ、次のような一少女の不思議な言葉を、読者にお伝えしたかったのである。

節子は、誰よりも先きに、まず釈放せられた。検事は、おわかれに際して、しんみりした口調で言った。

「それではお大事に。悪い兄さんでも、あんな死にかたをしたとなると、やっぱり肉親の情だ、君も悲しいだろうが、元気を出して。」

少女は眼を挙げて答えた。その言葉は、エホバをさえ沈思させたにちがいない。もちろん世界の文学にも、未だかつて出現したことがなかった程の新しい言葉であった。

「いいえ、」少女は眼を挙げて答えた。「兄さんが死んだので、私たちは幸福になりました。」

XIV. 芥川 龍之介「文への手紙」

Акутагава Рюноске

ЛИСТ ДО ФУМИ

文ちゃん。

僕は、まだこの海岸で、本を読んだり原稿を書いたりして暮らしてゐます。何時頃 うちへかへるか それはまだ はっきりわかりません。

が、うちへ帰ってからは 文ちゃんに かう云う手紙を書く機会がなくなると思ひますから 奮発して 一つ長いのを書きます。ひるまは 仕事をしたり泳いだりしてゐるので、忘れてゐますが 夕方や夜は 東京がこひしくなります。

さうして 早く又 あのあかりの多い にぎやかな通りを歩きたいと思ひます。しかし、東京がこひしくなると云ふのは、東京の町がこひしくなるばかりではありません。東京にゐる人もこひしくなるのです。さう云う時に 僕は時々 文ちゃんの事を思ひ出します。

文ちゃんを貰ひたいと云ふ事を、僕が兄さんに話してから何年になるでせう。

(こんな事を 文ちゃんにあげる手紙に書いていいものかどうか知りません)

貰ひたい理由は たった一つあるきりです。

さうして その理由は僕は 文ちゃんが好きだと云ふ事です。勿論昔から 好きでした。今でも 好きです。その外に何も理由は ありません。

僕は 世間の人やうに結婚と云ふ事と いろいろな生活上の便宜と云ふ事とを一つにして考へる事の出来ない人間です。ですから これだけの理由で 兄さんに 文ちゃんを頂けるなら頂きたいと云ひました。

さうして それは頂くとも頂かないとも 文ちゃんの考へ一つで きまらなければならぬと云ひました。

僕は 今でも 兄さんに話した時の通りな心もちであります。世間では 僕の考へ方を 何と笑つてもかまひません。世間の人間は いい加減な見合ひと いい加減な身元しらべとで造作なく結婚してゐます。僕には それが出来ません。その出来ない点で 世間より僕の方が 余程高等だとうぬぼれてゐます。

兎に角 僕が文ちゃんを貰ふか貰はないかと云ふ事は 全く文ちゃん次第で きまる事なのです。僕から云へば 勿論 承知して頂きたいのには違ひありません。しかし 一分一厘でも 文ちゃんの考へを 無理に 脅かすやうな事があつては

文ちゃん自身にも 文ちゃんのお母さまやお兄さんにも 僕がすまない事になります。ですから 文ちゃんは 完く自由に 自分でどっちともきめなければいけません。万一 後悔するやうな事があつては 大へんです。

僕のやつてゐる商売は 今の日本で 一番金にならない商売です。その上 僕自身も 碌に金はありません。ですから 生活の程度から云へば 何時までたつても知れたものです。それから僕は からだも あたまもあまり上等に出来上がつてゐません。

(あたまの方は それでも まだ少しは自信があります。)

うちには 父、母、叔母と、としよりも三人ゐます。それでよければ来て下さい。僕には 文ちゃん自身の口から かぎり気のない返事を聞きたいと思つてゐます。

繰返して書きますが、理由は一つしかありません。

僕は文ちゃんが好きです。それでよければ来て下さい。

この手紙は 人に見せても見せなくても 文ちゃんのお自由です。一の宮は もう秋らしくなりました。木槿の葉がしばみかかったり 弘法麦の穂がこげ茶色になつたりしてゐるのを見ると 心細い気がします。

僕がここにゐる間に 書く暇と書く気とがあつたら もう一度手紙を書いて下さい。

「暇と気とがあつたら」です。書かなくつてもかまひません。が 書いて頂ければ 尚 うれしいだらうと思ひます。

これでやめます 皆さまによろしく

芥川龍之介

XV. 川端 康成「美しい日本の私」
Кавабата Ясунари
ВИПЛЕКАНИЙ КРАСОЮ ЯПОНІЇ

春は花
夏はほととぎす
秋は月
冬雪さえて
すず冷しかりけり

[…]

心とは
いかなるものを
言ふならん
墨絵に書きし
松風の音

これは東洋画の精神でもあります。東洋画の空間、余白、省筆も、この墨絵の心でありましょう。「能画一枝風有声」（金冬心）です。

道元禅師にも「見ずや、竹の声に道を悟り、桃の花に心を明るむ」との言葉があります。日本の花道、生け花の名家の池坊専応（1532年～1554年）も、その「口伝え」に、「ただ小水尺樹をもって、江山数程の勝概（おもむき）を表わし、暫時傾刻のあひだに、千変万化の佳興を催す。

[…]

一輪の花は百輪の花よりも花やかさを思わせるのです。開き切った花を活けてはならぬと、利休も教えていますが、今日の日本の茶でも、茶室の床にはただ一輪の花、しかもつぼみをいけるこ

とが多いのであります。冬ですと、冬の季節の花、例えば「白玉」とか「侘び助」とか名づけられた椿、椿の種類のうちでも花の小さい椿、その白を選び、ただ一つのつぼみを活けます。色のない白は最も清らかであるとともに、最も多くの色を持っています。そして、そのつぼみには必ず露を含ませます。幾滴かの水で花を濡らしておくのです。五月、牡丹の花を青磁の花瓶に活けるのは茶の花として最も豪華ですが、その牡丹はやはり白のつぼみ一つ、そしてやはり露をふくませます。花に水のしずくを添えるばかりでなく、花生けもあらかじめ水に濡らしておく焼きものが少なくありません。

Навчальне видання

**Японська література:
Хрестоматія
Том III
(XIX-XX ст.)**

Упорядники:
**Бондаренко І.П.
Осадча Ю.В.**

Технічне редагування: *Н. Кулигіна*
Корегування: *М. Карацуба*
Художнє оформлення обкладинки,
макет і комп'ютерна верстка: *Є. Нестеренко*

Підписано до друку 12.01.2012 р.
Формат 60 x 84 1/16. Папір офсетний.
Гарнітура «Times New Roman».
Обл.-вид.арк. 20,35. Ум.-друк. арк. 40,45. Наклад 300 прим.
Зам. № 1142.

Видавничий дім Дмитра Бураго
Свідоцтво про внесення до Державного
реєстру ДК № 2212 від 13.06.2005 р.
Тел./факс: (044) 238-64-47, 238-64-49;
e-mail: conf@graffiti.kiev.ua
www.burago.com.ua
Адреса для листування: 04080, м. Київ-80, а/с 41

